

Між нами Всесвіт

Радій Полонський

Радій ПОЛОНСЬКИЙ

МІЖ НАМИ ВСЕСВІТ

Фантастичний роман

Частина перша

ДЕ ТИ?

Розділ перший

"СПОЛУЧЕНІ КОНТИНЕНТИ"

— Пробачте, адже це четвертий вагон? — спитала Яна.

— Безперечно...

Дівчина, яка стояла біля входу, відступила. В її оксамитно-чорних очах відбилися увага й подив.

— О... — сказала вона.

Потім глянула повз Яну і стиха вигукнула щось іспанською мовою.

— Прошу?

— Даруйте, — дівчина легко перейшла на російську. — На нас з вами всі дивляться.

Яна озирнулась. Незнайома мала рацію. В широкому потоці пасажирів, що безперервно котився пероном, напроти дівчат утворився вир. Чоловіки спинялись і витріщали очі. Одні — захоплено, другі — здивовано, треті — зраділо.

Гарна жінка привертає увагу. Що ж дивного, коли людей вразив рідкісний збіг: дві красуні, цілком різні, стояли поруч немов для того, щоб виразніше відтінити одна одну.

Яна була середня на зріст. Міцне розвинене тіло гімнастки, струнка шия, пухнаста копа високо підстриженого волосся — все це були знайомі риси сучасної дівчини, але доведені до такого рівня досконалості, що скидалися на витвір мистецтва. У неї були карі очі, короткий рівенький ніс, а на опуклих вилицях жеврів смаглявий рум'янець.

Яна всміхнулась до незнайомої:

— Це ваша вина.

— Моя? Даруйте, на мене інколи заглядаються, це правда, але щоб отак...

Дівчина сміялася з щирим задоволенням: пишалася своєю вродою. Вища за Яну, гнучка, з важкою, хвилюю чорного волосся на плечах, вона могла уособлювати одвічну південну красу юної романки.

Яна зайшла у вагон і попрямувала до свого купе. Розсунулись і зачинилися за спиною двері. Озирнулась. Над дверима блищали два циферблати. За московським часом було без двох хвилин десять. За світовим — на три години менше.

— До відходу поїзда залишилось дві хвилини, — сказав жіночий голос.

Озався чоловічий:

— Любі друзі, наш поїзд номер десять світової залізниці "Сполучені континенти" робить рейс за маршрутом Лондон — Париж — Берлін — Варшава — Москва — Горький

— Свердловськ — Новосибірськ — Електроград — Якутськ — Молодіжний — Фербенкс — Ванкувер — Сан-Франциско — Лос-Анжелос — Мехіко — Гватемала — Панама — Джорджтаун — Каракас — Бразілія — Ріо-де-Жанейро — Буенос-Айрес.

— До відходу поїзда з Москви залишилося півтори хвилини, — нагадала жінка...

Яна знайшла потрібну кнопку, і широке, на всю стіну, вікно тихо опустилося. Відкотила столик і визирнула з вагона.

Людський потік на широкому, як міська магістраль, пероні вщух. Натовп витягнувся вздовж состава — люди прощалися, нудились, розглядали двоповерхові вагони.

Був осінній ранок. Синє небо вицвітало над землею, терпке повітря, ліниво граючись, торкало на пероні жовті листочки; з-за плескуватого навісу вокзалу вихлюпувались жовті, чорні, зелені з оранжевими іскрами хвилі дерев. А по цей бік будівлі горіли осінні квіти...

Очі, очі, очі... Вони однаково втішають і дратують... Ба! Та не тільки на неї дивляться хлопці й чоловіки. Яна нахилилась вперед і висунулася з вікна. З сусіднього купе так само визирала ота красуня. Обидві засміялись.

— Вас ніхто не проводить? — спитала незнайома.

— А ми з братом об'їхали навколо світу, а тепер повертаємося додому. До Буенос-Айреса. Мій брат — Пуебло Альмейда, а я — Тереса...

Яна не встигла відповісти. Вже знайомий чоловічий голос промовив над самим вухом:

— Поїзд вирушає. Будь ласка, відійдіть од вікна.

— Зустрінемось у салоні! — махнула Тересі рукою.

Відчула ліктями, як обережно, "ввічливо", але наполегливо почало підійматися вгору віконне скло. Знизу долинуло тихе гудіння, а перон разом з натовпом поволі рушив з місця і поплив назад.

Вікно зачинилось. Жіночий голос сказав:

— Наступна зупинка — місто Горький. Ми будемо там о восьмій годині тридцять хвилин за світовим часом або об одинадцятій тридцять за московським.

Останні секції вокзалу майнули за вікном, дерева строкатим натовпом кинулись до колії, а потім чимдуж помчали назад, до Москви... Поїзд почав підійматись над ними — це колія збігала на естакаду. Потім за жовто-червоними хвилями лісу розгорнулася панорама Москви.

Білі кристали старих висотних будинків, прозорі призми й куполи нових, ледве помітні здаля, легкі, мов павутиння, прольоти винесених над містом шосейних доріг, різноколірні летуни, що неслися над вулицями в кілька шарів, — все злилося з осіннім лісом у розмаїту палітру...

Яна піднялася до салону. Нудотне відчуття несподівано підкотило до горла, виповнило груди, ніби вона подала в швидкий водограй. Стіни й стеля салону були з прозорого, непомітного, як повітря, мастикового моноліту, а за ними... Мов величезні колеса, оберталися з обох боків ландшафти, а на тих колесах мерехтіли червоні гаї,

ніжно-зелені клапті озимини, мчали оселі, невпинно маяли, перекидались, стрибали якісь кольорові плями... Підвела очі — вгорі з неприродною швидкістю бігли прозорі хмарки.

Затулила долонею очі.

— Це зараз минеться, — почула біля себе чоловічий голос. Тихий, а від природи, мабуть, різкий, металевий. Сильна рука підтримала під лікоть.

Обережно глянула. Праву стіну й півстелі вже запнула зелена завіса. Смагливий приземкуватий чоловік тримав дівчину за лікоть. Очі, схожі на чорні сливи, заклопотано зазирали їй в обличчя, губи розтулила несмілива посмішка, настовбурчилися тонкі чорні вусики.

— Сідайте, вам тут буде краще. Коли хочете, ми зовсім завісимо... — підвів до крісла і ввічливо вклонився.

— Дякую, вже минулось.

— Це мій брат, — почула вона.

У кріслі поруч сиділа Тереса. Закинувши ногу за ногу, невимушено погойдувала біленьким черевиком.

— Пуебло Альмейда? — перепитала Яна.

— У вас чудова пам'ять! — Пуебло запитливо нахилився, присуваючи до себе третє крісло. — З вашого дозволу?

— Звичайно. Пробачте, я не встигла себе назвати... Яна Шевченко.

— Чудове ім'я. Ви носите прізвище вашого великого поета. Ви українка? Яна — це українське ім'я? Мені сестра казала, що наша сусідка красуня і що я з першого погляду закохаюсь. Кажучи відверто, мені ці слова в одне вухо влетіли...

— О! — вигукнула Тереса. — Чи я тебе не знаю! Яна всміхнулась:

— Так, я українка. Яна — це взагалі ім'я слов'янське.

— Ви пробачите, що ми з Тересою не знаємо вашої рідної мови? Ми з нею вивчали російську.

— Та й я іспанської не знаю.

В салоні стояли крісла з похилими спинками, низький диван; як і в купе, — два годинники, окремо — обідній стіл із стільцями і над ним — зачинене віконце, звідки подавалися страви.

Телеекрани поглядали на людей з бездумною іронією. — Ви вже їздили по Залізниці? — спитала Тереса.

— Сором сказати... — зітхнула Яна. — Я їду вперше. Пуебло похвалився:

— А нам з сестрою вже доводилось. З Буеноса до бразильської столиці. Мушу вам сказати, що недарма цю споруду називають новітнім чудом світу.

— Це вже вигадали мої колеги.

— Ви журналістка?

— Це моя творча професія...

— А виробнича?

Виявилося, що обидві дівчини працюють операторами: Яна на заводі фізичного

устаткування, а Тереса — в хімічному виробництві. І вчиться на художницю. Пуебло нажурився:

— Хоч з поїзда вистрибуй... Я такий неповноцінний у нашому товаристві... Радіоінженер, та й годі! Ніякої творчої професії!..

— О! — сказала Тереса.

Яна помітила, що цей вигук у її мові передавав які завгодно почуття.

— О! — обурено сказала Тереса. — Що він каже, ви тільки послушайте! Неповноцінний. Я чула, як про нього говорили спеціалісти. Вони казали, що він надзвичайно талановитий інженер. Чуєте, Яно, якщо він закохається у вас з першого погляду, — а я боюсь, що це вже сталося, — вам не буде соромно за такого залицяльника!

Яна сміялась. Дивно: скільки того часу минуло, як вона стрілася з аргентинцями, а вже відчувала себе з ними наче з давніми друзями. Відверто милувалась Тересою. Аргентинка випромінювала жіночність і грацію. Її рухи були плавні, ніби вона весь час танцювала уповільнений танок.

А Пуебло милувався Яною. Рівні, мов за лінійкою відкреслені, брови з ледь спущеними краєчками надавали обличчю дівчини зворушливої мінливості: от-от воно було задумливим, та ледве майнула в очах посмішка — і вже сяє отим бісовим лукавством, від якого найсуворіший чоловік стає соромливо-слухняним...

Трохи ширше посміхнеться — доброзичливість і увагу відбивають її риси. Від сміху полум'яніють опуклі вилиці, а зуби — білі мов сніг, і ясно світяться карі очі.

Ще одне помітив Пуебло. Яна мала довгі-довгі, як у піаністки, пальці. Коли в розмові вона замислювалась чи підшукувала потрібне слово — її рука легко, мов хмарка, звивалась у повітрі, і кінчики пальців ледь-ледь торкалися вуст, наче підганяли їх: "Ну, кажіть-бо далі..."

— До Свердловська поїзд прибуде о шістнадцятій годині тридцять хвилин за місцевим часом, або об одинадцятій тридцять — за світовим, — повідомляв гучномовець на два голоси. — Наступною за Свердловськом зупинкою буде Омськ, звідки ми вирушимо о двадцять другій тридцять місцевого, чи шістнадцять світового часу. Далі...

Яна наважилась глянути крізь прозору стіну. Неприємне відчуття більше не поверталось — швидкість приворожувала...

— У нашому відділенні незайняте одне купе, — зауважила Тереса. — Ще сяде якийсь бурмило — псуватиме настрої усю дорогу...

— А ще хто їде з нами?

— Один похмурий мужчина. Негарний і нудний. Та розумний хоч би тим, що сюди не виходить.

— Моя кохана сестра завжди відзначалась деяким егоїзмом.

Спокійно точилась у салоні розмова, і Яна навіть не помітила, як вони з Тересою перейшли на "ти".

— Ти мандруєш, аби світу побачити, чи в справах?

— В Буенос-Айресі я матиму цікаве інтерв'ю з Гомесом...

— З старим Освальдо!.. — кругле обличчя Пуебло розпливлося від посмішки, що відбивала радість за Яну і глибоку поштивість до Гомеса.

— І ще там на мене чекає наречений...

Тереса з повагою підняла брови, а Пуебло застогнав і схопився за голову, щосили виказуючи свій розпач. Яна несподівано спитала:

— Ви бували на Місяці, Пуебло? Тереса?

— О!.. Торік Пуебло мене силоміць ледве не затягнув у ракету. Але я не полетіла. Він полетів, а я залишилась дома.

— Чому?

— Синьйорито, ви спитайте в неї — чому?... Спитайте — чому, бо я про це вже цілий рік не можу дізнатись!

— Чому? — Тереса знизала плечима. — Хіба ж я тобі по казала? Тому, що злякалась. Я й зараз тремчу від страху, як згадаю, що мало не полетіла на Місяць. О, я така боягузка!..

Засміялася з покірливим лукавством, і її погляд казав: так-так, я всього лише слабка жінка, але ж ніхто не насмілиться заперечувати, що я — справжня жінка!

Долинали глухе гудіння двигунів. Краєвид шалено крутився за вікном, а в його осі, далеко на обрії, оберталося місто. Воно показувало білі, голубі, оранжеві квартали, червоні мережані вежі... Потім попливло геть, а краєвид для обертання настромився на нову вісь — сине озеро на тому ж далекому обрії.

Тереса рухом брів вказала братові на Яну. Про що замислилась?.. В очах блимали червоні, золоті і ясно-голубі бліки... Жодна рисочка на обличчі не здригалась, довгі пальці, як різьблені, лежали на підлокітниках.

— Друзі, — сказав гучномовець, — за п'ять хвилин ви зможете подивитися новий художній кінофільм "Країна фіалкового неба". Дивіться його в своїх купе чи в салопах — на ваш смак...

Тереса підвелась і кивнула братові. Яна здригнулась, очі відірвалися від завіконного світу і перебігли на аргентинців, довгі пальці знялися в повітря і торкнулися вуст:

— Ви до себе? Хіба тут не можна подивитись кіно?

— А ти хіба хочеш дивитись?

— То краще я піду... Тут вам буде просторіше.

— Тут заважає оце, — Тереса кивнула на прозору стіну. — Розпорошується увага.

Альмейди вийшли. А Яна на самоті пригадувала подорож на Місяць.

Там вона познайомилась з Артемом. Зараз дивно, що до того дня було прожито двадцять три роки і що вона вважала своє життя змістовним. Яна, звісно, і раніше чула про вченого Соболя, — це ім'я з'являлося на сторінках преси. Може, навіть на екранах телевізорів бачила його лице... А зустріч сталася у салоні відпочинку Центральної позаземної обсерваторії.

Всесвіт виявився чорною прірвою. Німа тиша, що не має краю і не підвладна ніякій уяві, гнітила свідомість. Ставало моторошно. На Місяці Яна зрозуміла зміст

старовинного вислову: "Всесвіт — це трохи засмічена порожнеча".

В салоні відпочинку було тихо. Яна зіщулилась у кріслі і сумно поглядала крізь попелясті стіни. Никла од відчуття, що гордість людства — Обсерваторія — лише жалюгідна крихта металу й пластику на величезній місячній пустелі, що й сам Місяць — мізерна піщинка у всеосяжній чорноті...

Артем був крупний чоловік з широкими плечима і великим обличчям. Він мав високе й широке чоло, важкі вилиці, важку нижню щелепу, трохи кирпатий ніс. Хо́да важка і впевнена. Зайшов до салону, заговорив, широко пройшов, гупаючи черевиками по дзвінкій підлозі. Він не помічав чорної прірви, за стінами, не чув німої тиші космосу, немов був їхнім господарем.

Яні відтануло на душі.

На ньому був звичайний космічний комбінезон (точнісінько як у неї, тільки його бежевий, а її — блакитний і дещо елегантніший). Підійшов до двох людей, які щойно сперечалися, не здогадуючись навіть, що вони безсилі порушити Тишу. Підійшов, уловив кілька останніх слів.

— Про що це ви? — залунав гучний баритон. — Про місце досліду? Та хіба ж не ясно...

— Як цебто ясно? — підхопився один. Він простяг Артему блокнот. — Тут все підраховано, товаришу Собо́ль, усе!.. І перераховано теж!.. Треба бути таким упертим, як Максим...

— ...або я, — обірвав Артем.

Другий науковець — молодий, високий, гарний — засміявся.

— Артеме, він хоче будь-що ставити експеримент, як він висловився, на виду у Землі!..

— Нам не потрібні ефекти. Дослід відбудеться у цирку Ноемі на зворотній півкулі.

Яна злякалась, що він піде з салону і знову стане холодно й моторошно. Вона наблизилась до них:

— Прощу мене вибачити. Я не помилилась — ви Артем Собо́ль?

— Так, це я.

— Ви тут ставитимете якийсь експеримент?

В сірих Артемових очах майнула насмішка. Вона злегка торкнула темні губи:

— Саме так. Якийсь експеримент.

Яна знітилась. А по обличчю Собо́ля пробігла хвиля здивування.

Його вразила її врода. Хлопці в університеті казали, що коли в неї від збевтеження червоніють щічки — вона стає занадто, жорстоко красивою... Яна зашарілася ще густіше.

— А хто ви? — спитав чомно Артем.

— Я журналістка. Прилетіла за завданням українських "Вістей". Редакція нічого не знає про ваш експеримент, я тут в інших оправах. А оце почула ваше ім'я...

— Пробачте, а ваше ім'я?

— Яна Шевченко.

— По батькові?

— Не треба — Яна.

— Йдеться про антиречовину. Експеримент плануємо здійснити в понеділок уранці. Того ж самого дня повертаємось додому. Могли б узяти й вас, є місце... Дорогою б і поговорили. Ви ж самі розумієте — в дорозі часу вистачить, а тут його немає. Якщо ж ви відлетите на Землю раніше, я вас знайду в редакції. Згода?

Яні здавалося, що його очі бачать глибше, ніж взагалі здатне бачити людське око.

— Я вам дуже вдячна, Артеме... Пробачте, по батькові?

— Не треба. — По суворому обличчю розлилась теплінь, — Просто — Артем. Не заперечуйте, я ж відразу погодився!.. Післязавтра зранку ми відлітаємо на зворотну півкулю. Ви... ви завтра вдень відпочиватимете? У звичайний час?

— Еге ж...

Раптом він засміявся. Потім — спокійно:

— От і чудово. Я буду тут. А поки що з'ясовуйте свої плани і можливості... Пробачте, чекають оправи.

"Чому він сміявся?"

Артем і науковці пішли. Яна побрела вздовж стін салону, їй не вражав місячний пейзаж з безладними скупченнями порід, з чудернацькими горами й ущелинами, з надзвичайно різкими тінями, що так обдурюють людський зір. Її гнітила чорна прірва космосу...

Сьогодні сонце ще було високо, тіні короткі. Численні кам'яні брили сяяли в його промінні, і навіть крізь попелястий захисний шар дивитися на них було неприємно. Крихітні зорі густо обсіяли небо, наче срібним просом сипнули по чорному.

Перейшла на другий бік салону. Немов знову зустрілася з Артемом: у чорної прірви був господар. Велика голуба куля пливла над зубчастим обрієм. Навколо неї — колючі зорі. Око не сприймало руху Землі, але Яна відчувала саме так: куля безупинно пливла в просторі... Її м'який блиск приворожував і відгукувався в душі ніжністю і відданістю...

Половину наступного дня провела біля Головного телескопа в бесідах з астрономами. Окуляр гігантського приладу прочиняв віконце до самої кухні Всесвіту. Там готувалися і руйнувалися світи. Свідомість здригалася й никла перед розмірами цих катаклізмів — природа не готувала людей до того, щоб бачити таке. Дівчина не могла б навіть переказати свої враження — людська мова ще не створила потрібних слів.

— Посидьте трохи мовчки... — господарі провели її до невеликої кімнати, що скидалася на затишну вітальню в земній квартирі.

— Всі новачки від Телескопа йдуть сюди? — Яна намагалася жартувати.

Їй відказали серйозно:

— Новачки — обов'язково, та й ми без такого відпочинку просто не змогли б працювати...

Яну розважали розмовою, а їй хотілося бачити поруч високу людину з ходою господаря і глибоким поглядом. Той чоловік миттю примусив би забути незбагненні

нагромадження спалахів, феєричні спіральні вогнища, для яких Земля разом з усіма сестрами-планетами на чолі з Сонцем були б не більше як мізерна жменька палива...

Вони зустрілися, він запитав:

— Ви граєте у пінг-понг?

— На Місяці?

— Атож. Кажуть, це дуже цікаво. До нових умов люди звикають протягом однієї-двох партій.

Яна з жалем глянула на крісла, що стояли попід прозорими стінами. Артем додав:

— В умовах зменшеної ваги найкращий відпочинок — невелике фізичне навантаження. Вірте моєму досвіду.

— Підемо...

Минули велику гімнастичну залу, де кілька чоловіків і жінок робили цілком неможливі на Землі карколомні вправи на спортивних снарядах. Далі була зала для волейболу й баскетболу, а за нею — приміщення, де стояло кілька столів для настільного тенісу. В кілька разів довші і ширші, аніж на Землі, з високими, понад півметра, сітками.

З-під стелі у залу лилося денне світло. Вікон не було.

Переодяглися в спортивні туфлі і сорочки, залишившись у космічних брюках. Ракетки були точнісінько як на Землі, тільки важчі, — Яна не відчувала в них неприємної безтілесності, властивої легким предметам у цьому світі.

Артем допитливо глянув:

— Спробуємо?

Зробив подачу. Кулька високо підскочила. Яна засміялась. Кулька чиркнула об край столу і пролетіла повз її плече.

— Ой, пробачте... — сказала дівчина розгублено. — Я була певна...

— Це нормально. Потрібна хоч яка-небудь звичка.

Яна подала. Кулька майнула над самою сіткою і пішла в лівий кут столу. Артем відбив. Почалася гра.

Другу партію грали серйозно. Яна переконала себе, що їй аж он як важливо виграти партію пінг-понгу у Артема Соболя на Місяці.

Вона легко виграла всі подачі. П'ять — нуль. Кульку взяв Артем. Стрімким накатом послав її вздовж правого краю столу, Яна відбила, він повторив цей удар, потім ще раз. Яна відбила й подумала, що зараз він виконає накат зліва у лівий кут. Він так і зробив. Яна стрибнула на лівий край, не розрахувала сили й послала кульку в стелю. П'ять — один...

Зникло звичайне місячне недовантаження, коли здається, що весь ти зроблений з вати, серце забилося пружніше й швидше, і з кожним поштовхом цілком земна бадьорість поверталася до тіла. Яка це була насолода — широко розмахнутись і точним ударом щосили послати кульку в дальній кут, потім відстрибнути від столу, зігнувши ноги в колінах, і знову стрибнути назустріч стрімкій білій цяточці, прийняти сильну подачу партнера й відповісти на неї ще сильнішим, ще точнішим ударом...

Коли було вісімнадцять — дванадцять на користь Яни, Артем сказав:

— То ви будете на Місяці до понеділка? — Він прийняв кульку і вдало послав її назад.

— Саме до понеділка. — Яна не влучила.

— То ми летимо разом чи зустрінемося на Землі?.. Ви живете в Києві?

Він спокійно прийняв подачу Яни, відповів на неї різким лівим накатом і виграв очко. Яна вирішила більше не подавати кульки під його лівий удар.

— Еге ж, у Києві.

Він засміявся — несподівано, як учора. Вона здивовано глянула і прогавила удар...

— Пробачте, — всміхнувся він, — ви так кажете оце "еге ж", як у моему рідному селі на Богодухівщині.

— Де це?

— Біля Харкова. Агromісто Прогрес. Люди в нас однаково кажуть: "Село". Більше тепла...

"От хитрий, — подумала Яна. — Затіяв балачку, щоб я втратила пильність. Дудки, товаришу Соболь, хоч ви й відомий фізик, а я вас наб'ю!"

Артем виграв підряд чотири подачі й вигукнув: "Гра!" Він ледве приховував хлоп'ячу радість.

Почали нову партію. Яна спересердя програла її з жахливим рахунком. А тим часом домовились, що в понеділок зустрінуться рівно о дванадцятій годині п'ятнадцять хвилин у салоні відпочинку. Якщо експеримент завершиться успіхом, — разом повертаються на Землю, і дорогою Артем розповідає усе, що може цікавити пресу. "А справа дійсно нова, — подражнив він, — і надзвичайно цікава. Я гадаю, що йдеться про нову технічну революцію..."

Третю партію він теж виграв.

Кілька днів Яна нічого не чула про Артема. Лише спіймала себе на тому, що менше думає про речі, які щоденно збагачували її блокнот, аніж про наступну зустріч. "Це я хочу взяти реванш", — переконувала себе.

В понеділок зранку приготувалась до польоту. Виконала спеціальний комплекс фізичного тренування, переглянула всі свої записи і... легенько, майже зовсім непомітно підфарбувала губи.

Об одинадцятій востаннє зустрілися з головним астрономом Обсерваторії. Він дуже цікаво розповідав про розвиток прикладної астрономії як основи космонавігації, і гріх було б перебивати цю незвичайно зайняту людину...

До салону Яна увійшла о пів на першу. Вона сюди дуже поспішала — щосили стрибала Галереями, ненароком штовхала людей на самохідних доріжках, перепрошувала і знову стрибала... Плескати блокнот, що висів на довгому ремінці, легенько ляскав її по комбінезону.

Артема в салоні не було. Тому приміщення знову здалося незатишним. Гостро й холодно світилося розсипане порожнечою срібне просо. Місяць був мертвою пустелею, а Обсерваторія — крихтою металу й пластику, яку люди загубили серед базальтових

нагромаджень...

Артем не приходив. Він зранку ще був на зворотній півкулі, звідти не близько. Яна пошкодувала, що не взяла шифр його відеофона.

Чекала годину. Потім викликала через стаціонарний відеофон інформаційний центр. На екрані засвітилася схема Обсерваторії. Біля прямокутника, що зображував вокзал відльоту, спинилася стрілочка. Апарат сказав:

— Члени експедиції Артема Соболя відлітають за півгодини на Землю. Зараз вони повинні бути на вокзалі.

— І він там? — спитала Яна. Тихо.

— Дякую... — розгублено промовила дівчина.

Хтось у салоні засміявся, почувши, як вона розмовляє з машиною.

Знизала плечима, вийшла в центральну галерею. Тут було порожньо. В двох напрямках бігла підлога. З бокових дверей вийшло кілька чоловік. Вони проїхали повз Яну і зникли в широких дверях вокзалу, що віддалік вливали до галереї зелене світло.

А за кілька хвилин з'явився Артем. Він широко крокував по рухливій підлозі. Опинився біля Яни. Вона відступила, даючи дорогу до салону, та він кивнув привітно: "Добридень!" — і майнув далі.

Повернулась до крісла, що й досі тримало її тепло. Знову чекала. Хвилин за двадцять побачила крізь стіну, як від вокзалу відкотився вагон підвісної дороги. Він проплив повз салон, в одному з вікон виднілась постать Артема.

Вагон біг від опори до опори, все віддаляючись, потім його вогні стали скидатися на купку зірок. Що ковзали над місячною поверхнею, вони побігли по зовнішньому схилу далекого цирку і сховалися за зубчастими краями. Там був космодром відльоту.

Яна собі не повірила. Ще ніколи в житті жоден чоловік не обійшовся з нею так нечемно. І їй таки справді хотілося мати інтерв'ю з Собоєм. І... було щось і третє, найголовніше, та його важко було висловити.

Ще раз підійшла до відеофона. Цього разу інформація була офіційно точна:

— Група фізиків Українського фізико-технічного інституту на чолі з ученим Артемом Собоєм зараз перебуває на космодромі, звідки відлетить на Землю спецракетою. Старт — за десять хвилин.

Дівчина опустила у крісло. Не ворухнулась, аж поки не побачила, як з-за кам'яного пасма звився стовп білого вогню і впав угору — в прірву.

Ніколи ще не відчувала такої самотності. Ніколи ще космос не обпікав таким холодом. Від образи аж боліло в горлі... Настрій піднявся тільки в рейсовій ракеті, бо виплекана тисячоліттями цікавість і допитливість людини поглинули все інше.

За стінами залізничного салону блимали осінні пейзажі. Яна зітхнула без жалю і суму: Місяць — це було так недавно, а як багато змінилося з того часу...

До салону зайшла нова людина. Яна підвела очі й відчула в грудях тягучу нудьгу: то був Олексій.

Розділ другий

НЕЗРОЗУМІЛЕ

Іван Антонович уже був зібрався їхати з Києва додому, коли подзвонив президент Академії.

— З Українського фізико-технічного інституту, — сказав він, — з лабораторії Соболя ось уже другий місяць не надходить наукова інформація.

— Зіпсувалися канали? Чи це можливо? Або вони облишили, шифрувати?

Іван Антонович міг поставити сто чи двісті таких запитань, бо факт був неймовірний. Але те, що він почув далі, зовсім спантеличило: замість наукової інформації лабораторія Соболя п'ять тижнів підряд передає... таблиці логарифмів. Спочатку передала їх від початку до кінця, потім — від кінця до початку, а тепер знову з початку... Таблиці старанно зашифровані лабораторною установкою. Цього б ніхто не помітив до найближчого підведення підсумків, але президент особисто цікавився роботою Соболя і вчора вирішив переглянути нові матеріали інформаційного центру...

— А що каже Соболю? Це... дуже, дуже безглуздо, надзвичайно безглуздо!.. Жарт? Якась несправність? Чому таблиці логарифмів? Хіба в УФТІ не розуміють, яка важлива робота Соболя?

Іван Антонович не поставив президентові жодного з цих запитань, бо той міг лише знизати плечима.

— Га, Іване Антоновичу? — сказав президент. — Ви вже однаково на Україні... Га? По дорозі? Ви ж якраз сьогодні збиралися до Москви, от і заїдьте в Харків. Га?..

Молодь завжди сміялася із звички президента вставляти в розмову зайві слова. Адже тепер розмовляють лаконічно.

І тоді Іван Антонович Кардашов помчав у Харків. Він мав свою слабкість: автомобілі на повітряних подушках. Відчував себе вітром, вихором, хмарою, а головне — знову молодим і бадьорим. Ніщо так не надає відчуття молодості й нестримної сили, як швидкий рух. А він ніде не здається таким швидким, як на повітряних подушках, близько від землі...

Під машиною слалася бетонована ріка шосе. Часом біоструми, покірні уяві Івана Антоновича, посиляли автомобіль через кювет, і він мчав над просторими луками, вздовж річок, поверхнею ставків і озер. Трава, як вода, бралася густими брижами, і хвилі розбігалися позад машини.

Шосе було старанно підметено, до останньої порошок обдмухане потоком машин. Тихе гудіння виповнювало кузов. То гуло повітря. Воно пружно обтікало корпус і міцно тримало крила-стабілізатори. Сині плями ставів рябіли господарським птаством. Мліли під сонцем чорні простори зябу. Аж світилася свіжою зеленню озимина.

Вулицями міста не можна їздити в таких машинах — вони несуть вітер і здіймають куряву. В місті користуються електромобілями. А бетоноване шосе зметнулося

вгору, по естакадах півкільцем охопило розсип кварталів, садів і заводів... Воно повернулося на землю аж за околицею, де серед лісів білили будинки й корпуси УФТІ.

Залишивши машину на майданчику, Іван Антонович пішов до інституту. Навпростець — вузьенькою стежечкою, яка звивалася по травах, поміж пожовклих чагарників і молоденьких дубків.

Президент казав, що Соболев несподівано вилетів до Буенос-Айреса. І що Кардашов слід перш за все поговорити з його найближчими співробітниками — Максимом Свиридом та Олексієм Суховим. Незрозуміло: чому вилетів Соболев?

За марними спробами побудувати якусь логічну версію Кардашов пройшов знайомими кварталами й піднявся до кабінету Соболева. Запобігливо розчинилися двері. У білій кімнаті з скляною стіною тільки одна людина сиділа біля апаратури.

Кардашов наблизився. Науковець відчув присутність стороннього і озирнувся. Це був худорлявий хлопець з тонким обличчям. Врівноважений, та лиш до певної міри. А там може спалахнути блискавкою, зірватися ураганом... Так відзначив Кардашов, що вже років п'ятдесят вважався неабияким фізіономістом.

— Здрастуйте. Коли не помиляюся, ви Максим Свирид?

Той підвівся і шанобливо взяв руку старого. — Так, ви не помилились, Іване Антоновичу. Підійшли до столика, посідали.

— Де Артем?

— В Буенос-Айресі.

— Навіщо? ..

— Він просив нікому не казати. Але ж не вам, звичайно. Він полетів у гості до старого Гомеса.

— До Освальдо Гомеса Пайро? — здивовано уточнив Кардашов.

— Так.

— І нікому не сказав, крім вас?

— І Олексі.

— Сухова? — вловивши ствердження в погляді Максима, старий владно кинув: — Розповідайте.

Одного ранку Артем разом з своєю нареченою Яною Шевченко, — це журналістка з київської газети "Вісті", — прийшли до цього кабінету. Максим і Олексі були вже тут. Як завжди, Артем перш за все увімкнув відеофон, щоб проглянути повідомлення, які могли надійти вночі.

— От так так!.. — вигукнув він раптом.

Всі здивовано озирнулися, Артем дивився на екран, що відтворював відеогруму, прийняту о другій ночі. Там був старий-старий, з білою як сніг головою і такими ж білими вусами видатний аргентинський учений Освальдо Гомес Пайро. Артем любив старого. Він вважав Гомеса своїм учителем, хоч їм жодного разу не пощастило зустрітись. Ото тільки й розмов було, що за багато тисяч кілометрів, через відеофони.

— Послухайте, любий мій друже, моя гордість і надія сучасної фізики, — сказав Гомес.

Артем усміхнувся: впізнавав звичку Гомеса висловлюватись пишно й незграбно. Вона зникла, коли йшлося про науку.

— Я надзвичайно шкодую, — вів старий, — що не бачу вас, але даруйте, талановитий юначе, у моєму віці не можна зневажати різницю в часі, що шматує нашу планету. Вночі я сплю, і дуже радий, що ви робите те ж саме.

Старий торкнувся вусів, сумно похитав головою. Потім його зображення розпливлося й зникло. Але голос — старечий, тремтливий, хрипкий — лунав далі:

— Ви повинні до мене приїхати. Я вас запрошую. У мене збереться кілька справжніх учених, дуже небагато, бо їх, даруйте, взагалі небагато. Чотири-п'ять чоловік. Я дещо зробив, юначе, чуєте! Я дещо зробив! Так мені здається... Але я жодного слова не скажу людям про своє відкриття чи, може, просвітлення, чи осяяння, — кажіть, як хочете, — поки в мене не збереться кілька чоловік, яких я справді поважаю і люблю. Ви прослухаєте моє повідомлення, скажете свою думку. А далі... Може, ви почнете сміятись, і я собі скажу: "Освальдо, куди ти пнешся; ти своє зробив — а ти таки зробив чимало, дурню! — а зараз відійди і не заважай молодим. Бо твоє відкриття чи осяяння — це маячня старої сивої коняки і більш нічого". Але якщо я зумію вас переконати... Юначе, йдеться про повну зміну існуючих уявлень про первісну матерію. Ви чуєте? Повну зміну! Науковий переворот. Ви повинні бути в мене завтра, найпізніше — післязавтра. І я вас благаю: нікому — нічого! Я занадто старий, щоб дозволити всіляким пташеняткам у науці сміятися з Освальдо Гомеса. Якщо я справді.. помилявся... нехай про це знають

тільки учасники нашої маленької наради. Благаю!... Зрештою, ваш візит буде виправданий хоч би тим, що ми нарешті потиснемо один одному руки... Нехай уже: не зумієте післязавтра, то через два дні, але ви мусите бути... Зважте: мені лишилося жити дуже недовго...

Старий кінчав свою схвильовану промову тихо-тихо, і здавалося, що він втирає сльози... Артем підсилював настрійку, зображення не відновилося. Він сказав:

— Я поїду.

Яна була прикро вражена. Вони збиралися завтра летіти на Чорне море. "Медовий місяць..."

Артем подзвонив на ракетодром і замовив місце в експресі. Потім він сказав Яні:

— А чому б тобі не майнути до Москви та не сісти у вагон Залізниці і — аж у Буенос-Айрес!.. Поки ти доїдеш, я з'ясую, що там робиться у старого. Скидається на те, що він зробив щось серйозне...

— Навряд чи так, — заперечив Максим. — Він же сам боїться, як би це не виявилось... — Не наважився повторити слова Гомеса про маячню сивої коняки.

Артем глянув роздратовано:

— Ви, дорогий мій, погано знаєте Гомеса. Йому потрібні дуже серйозні підстави, щоб послати таку відеограму. І я вас прошу: не робіть нікому ніяких натяків про отой самий перегляд існуючих уявлень, що ви допіру чули...

— Все ж таки не робити? — похмуро бовкнув Олекса.

— Все ж таки не робіть. Так просить старий, а він заслуговує на повагу. Янко, а може, тобі пощастить першій серед журналістів світу написати про... надзвичайну подію у світовій науці?

Яна сумно кивнула. Що вдієш, нехай замість Чорного моря буде Атлантичний океан. Тут-таки вона почала дзвонити до харківської каси "Сполучених континентів".

Кардашов зосереджено слухав розповідь Максима. Інколи задоволено схиляв голову: розумний хлопець.

— Артем подався в той самий день?

— Так. Ввечері поїхав і Олекса.

— Теж ракетою?

— Ні, Залізницею.

— Разом з дівчиною?

— Не зовсім так... Хвилини за двадцять до старту Артем подзвонив з ракетодрому і попросив Олексу взяти копії підсумкових обчислень і вирушити слідом за ним. Олекса від ракети відмовився. Йому й досі робиться нудно при згадці про відрядження на Місяць. Хлопець погано переносить простір.

— Навіщо Артему обчислення?

— Хотів порадувати старого.

— Чому він не доручив цього вам?

— Не знаю. Мабуть, він на мене розсердився, що я непоштиво сказав про Гомеса.

— Це, молодий чоловіче, справді обурливий факт.

— Пробачте мені, Іване Антоновичу... Незчувся, як дурниця зірвалася з язика.

Кардашов вдоволено кивнув.

— Я зрозумів так, що того ж таки вечора Сухов виїхав на Залізницю?

— Так, а подруга Соболя виїхала туди ще вдень. Кардашов раптом підвівся й підійшов до стелажів.

Придивлявся якусь хвилину до шифрів, потім впевнено витяг один за одним кілька тоненьких дисків з плівкою. Вставив у апарат. Увімкнув екран. На рівному білому фоні побігли чіткі цифри. Максим зацікавлено спостерігав усі ці дії.

— Ви знаєте, що ваша лабораторія вже більше як місяць передає до Академії таблиці логарифмів?

— Що?!

— Шкільні таблиці логарифмів.

Максим підбіг до апарата. Він дивився на екран, де один за одним виникали знайомі стовпчики...

— Виявляється, що... — Кардашов глянув на Свирида, на стелажі, на апарат, підібгав губи. — Виявляється, що... що даних про вашу роботу немає навіть тут. Чи, може, єдиний примірник забрав з собою Сухов?

Сторопілий Максим мовчав.

— Безглуздя... — прошепотів Кардашов. — Таке, їй-богу, безглуздя, що можна збожеволіти. Хто працював з шифрувальним апаратом?

— Переважно я і Олекса. Інколи Артем.

— А останні півтора місяця?

— Інколи я. Переважно Олекса. ‘

— Треба перевірити апарат і плівки на стелажах.

— За цим наглядав сам Артем. Ви взяли ті самі плівки, які ми вважали останніми

даними.

Кардашов ходив по кімнаті. Тим часом сюди надійшло кілька науковців. Схвильовано вітали знаменитого Рудого, як поза очі називали Івана Антоновича. Він уже давно був не рудий, а сивий, а прізвисько ще й досі трималося. Навіть президент Академії, коли був у доброму гуморі, говорив по роботі:

— Ну, Руденький, що сьогодні? Може, рибалка? Або туристська прогулянка, га? Не можна відпочивати тільки в машині!..

Отож науковці вітали Рудого, а коли Максим розповідав про загадку з шифрами, ошелешено розводив руками.

Апарат працював як слід! Провели пробні передачі шифрів на Академію, відразу ж дістали звістку про відмінну якість передачі. Саме так, швидко і акуратно, цей апарат протягом кількох тижнів шифрував і передавав до Академії казна-що. Отже, логарифмами апарат напихали люди.

Навіщо???

"Чи так комусь було потрібно, — думав Кардашов, — чи це робив божевільний? Звичайний собі шизофренік, якого досі не виявили. З тих, які ще три-чотири десятиріччя тому завдавали клопоту лікарям. Та звідки б він тут узявся?.."

Іван Антонович довго розмовляв з директором інституту і членами Вченої ради. Зокрема розпитував про найближчих помічників Артема.

Олексій Сухов ще студентом, коли працював у лабораторії інституту, виявив неабиякі здібності. Артем відзначив його серед багатьох інших і запросив до своєї групи. Це було чотири роки тому. Сухов — сумлінний, вдумливий, суворих звичаїв хлопець. Буває похмурим і різким. Йому про це не раз казали. Він страждав. Але Соболев завжди твердив, що це незамінний помічник, тим більше що він вдало врівноважував Свирида.

Максим Свирид — порівняно нова людина. Він приїхав до Харкова з Білорусії. Там закінчив Політехнічний інститут, керував дослідною лабораторією при одній з кафедр. Приїхав, дізнавшись про роботу Соболя, і запропонував свої послуги. Соболев екзаменував його дуже прискіпливо. Приємно вразило, що, знайомлячись з устаткуванням, Максим мимохідь висловив кілька оригінальних думок про методику експериментів. А коли цей цікавий, своєрідний хлопчина пробув у інституті близько місяця, він сам, на власний страх зробив експеримент, який дав блискучі наслідки.

Честолюбний. Наївно честолюбний. Коли щось зробить — радіє, як дитина, і всім розповідає. Проте позбавлений тієї зосередженості й наукового скепсису, що ними, може, й надміру, наділений Сухов.

Соболев має рацію: обидва вчені доповнюють один одного. Разом із своїм керівником вони становлять щасливий ансамбль. Соболев, Свирид і Сухов очолили роботу над проблемою промислового виготовлення антиречовини і — розв'язали її.

Ще діяло експериментальне устаткування, ще в пам'яті людей жили, як сьогоднішні, щойно пройдені етапи трудного прориву. Але хід розрахунків, формули і математичні висновки, що народилися у муках творчості, зникли. Кожну цифру, кожен

знак навічно приймали плівки Артемової лабораторії, запам'ятовували електронні помічники, на віки вічні зберігала Академія, готова за першим знаком віддати їх будь-якому вченому. Сьогодні електронна пам'ять сумлінно доповідала таблиці логарифмів, Академія нічого не могла вдіяти, плівки годилися хіба що як підручник для шостого класу...

Інститут вирував. Хто це зробив? Навіщо?

Пізно ввечері стомлений і понурий Кардашов повернувся до кабінету Соболя. Треба викликати Буенос-Айрес. Але негарно будити старого Гомеса, коли там у них ранній ранок чи ніч. Стомлена пам'ять не тримала розподілу годинних поясів. Та й взагалі... Кардашов би потім не сказав, що його штовхнуло викликати міжміську відеостанцію.

Коли і о котрій годині Освальдо Гомес Пайро з Буенос-Айреса передав відеограму до УФТІ Артему Соболю?

Почувши відповідь, Іван Антонович обважнів на своєму стільці, ніби несподівано заснув. Це було як параліч. Повторив запитання і одержав ту саму — впевнену і точну — відповідь: Освальдо Гомес Пайро з Буенос-Айреса не передавав ніякої відеограми Артему Соболю з УФТІ. Та й взагалі протягом останнього тижня Харків жодного разу не мав зв'язку з Буенос-Айресом.

Щоб відтворити матеріали, які зникли, потрібно близько півроку. А може, й менше. Але...

...Навіщо???

Іван Антонович вийшов на вулицю, байдуже ковзнув поглядом уздовж кварталу жилих будинків, що в цю пізню пору занадто густо світили вікнами. Ішов, глибоко вдихав осінню ніч. Отямився на, шосе. На майданчику спало кілька повітряних автомобілів. Кардашов пожвавішав.

Клацнули дверцята. М'яко освітився щиток приладів. Іван Антонович легко торкнувся пускової кнопки і поклав руки на підлокітники. Зашуміло повітря десь унизу, ледве здригнувся і піднявся над землею схожий на краплю кузов із крилами-стабілізаторами, що двома гребенями витяглися ззаду. Машина плавно ковзнула вперед, вплинула на праву стрічку шосе. Потужні промені фар освітили бетонну ріку. На табло при дорозі спалахнули і згасли літери: "Москва — Сімферополь".

Шосе полилося, помчало, стрімко полетіло назустріч, загуло повітря. Івана Антоновича пройняла насолода швидкості, а разом з нею в стомлене тіло поверталася бадьорість, і думки вже не снувалися безладно, а помалу виструнчувались і ясніли...

І тепер він зрозумів, чому сьогодні майже весь день його не відпускало бридке відчуття — не проста тривога, коли людина стрічається з небажаним явищем і не може збагнути його причин. Відчуття огиди виникло тому, що десь поруч стався злочин у первісному розумінні цього слова.

Що породило його? Надбанням історії лишилися часи, коли корінням злочинів були хиби суспільства, потворні форми економічного і громадського життя. Старий Кардашов пам'ятав ті часи.

Людські хиби... Ними в свій час дехто пояснював злодійство, а його безперервно,

рік у рік породжували злидні або ж прагнення бути багатим у світі злиднів. Відтоді, як хліб перестав бути мрією, як зникли економічні причини злодійства, — не стало і його.

Безглузді злочини хуліганів, молодих дурисвітів, які не хотіли жити людським життям, породжувались хибами виховання, а часом — байдужістю міщанства. Зрештою, все це теж були наслідки недосконалості суспільства — чи надто молодого, що тільки зводилось на ноги, чи старого, що вже було неспроможне творити гідні умови життя.

Численні міжнародні злочини вмерли разом із арміями та кордонами, державні — коли не стало держав у їх старому розумінні... Перелік довгий, як історія.

А що ж людська недосконалість — чи зникла й вона?

Заздрість, честолюбство, недоброзичливість, егоїзм, спалахи анархізму, ревності, боягузтво, нещирість... Як важко розрізнати ці якості в океані здорового і діяльного людства! Але якщо вони зустрічаються, — то все-таки через хиби виховання. Це знову хтось вчасно не завважив, а далі дитина людська росла разом з усіма і намагалася скидатись на інших, ховаючи десь у підсвідомості оту непомічену хибинку... Пройдуть роки — хибинка зітреться, зникне, задущена інтелектом і високою культурою. А якщо не встигне... і трапиться нагода... то вона рантом обернеться злочином. Злочином — у новітньому розумінні: проти моральних норм людського життя.

Кардашов згадав трагічну історію. Десь років двадцять тому в одному пансіонаті п'ятирічний хлопчина почав виявляти патологічну жорстокість: він до смерті мордував кішок, за ніжки надвое розривав курчат. Дитині створили умови, за яких це стало неможливим, і вона поводитися нормально. Та коли хлопчик знову опинився серед людей і тварин, садистські інстинкти спалахнули, та з якою силою!.. Він ледве не вбив — а катував озвіріло — трирічну дівчинку-сусідку...

Його долю вирішувало суспільство. Рішення було трудне й тверде: хлопчика приспали.

Це був чи не єдиний випадок за останні два десятиріччя. Фізичний і моральний розвиток нових поколінь робив майже неможливими патологічні спотворення. А відхилення, що не переростали в патологію?.. Незліченні комбінації клітинок мозку, що зазнають збудження і гальмування, цілковита своєрідність них процесів у різних індивідів. Хіба їх треба приводити до якоїсь загальної норми! Хай живе невичерпна людська різноманітність, всесвітній калейдоскоп індивідуальностей, хай живе Людина — єдина, неповторна, скільки б разів вона не народжувалась на світі!

Ніч співала навколо Івана Антоновича — машину обтікало розтате повітря.

У творчому середовищі найживучішою хобою виявилось честолюбство і марнослав'я. Слава, загальне визнання, захоплені погляди — прониклива отрута, якщо людина не має імунітету.

Кардашов згадав себе самого давно-давно, може, сто років тому... Слава лоскотала, збуджувала, потім почала

обридати. А тим часом притуплялося золоте почуття самокритики й самоконтролю. Найменша незгода дратувала, людина, яка висловлювала свою власну, не таку, як у

нього, думку, здавалася злочинно дурною. На щастя, друзі Івана Антоновича ладні були пожертвувати дружбою, аби врятувати його.

Інколи за широкою смугою дерев і чагарників маяли вогні зустрічних машин і далеко попереду раз у раз блимав червоний вогник машини, що простувала на Москву...

Невимовлена думка непокоїла, мозок ніяк не міг впіймати ланку, яка б з'єднала окремі факти в логічний ланцюжок...

Івану Антоновичу минуло вісімдесят п'ять коли весь світ облетіла звістка: сердечно-судинні захворювання і гіпертонія переможені остаточно. Відправним матеріалом для нового препарату служили найзвичайнісінькі аніонітові смоли, що їх добували з кам'яного вугілля. За їх допомогою в минулому столітті воду, що надходила до котлів електростанцій, звільняли від сторонніх домішок і солей. Новий препарат, введений у кров, промивав судини, вони ставали чистими, як у юнака, а курс біоелектростимуляції поступово відновлював життєву силу нервів і м'язів. Межа людського життя піднялася мало не вдвічі.

Це було стрибком у розвитку людства, подібним до стрибка в космос у п'ятдесяті роки минулого століття. Це було ще одне грандіозне звершення ХХ віку.

Кардашов пригадував, як він, старий дідуган, байдуже поставився до звістки. Він прожив довге життя і — втомився.

Почалися сеанси, вони дратували. Старий капризував і лаявся. Проте через кілька місяців став іншим, а через кілька років почував себе принаймні сорокарічним.

Давно переступив Іван Антонович рубіж ХХІ віку. Таж не він один прийшов із минулого в сьогодні. Де ті люди, ті колишні люди, які останніми втратили могутність і владу... Певно, десь живуть, а деякі ще й доношують зотліле вбрання своєї моралі й світогляду. Десь живуть дідугани, які добре пам'ятають себе всесильними магнатами, некоронованими монархами чи, як їх колись називали, акулами.

То, може ж, десь у їх душах і слід шукати коріння того, що сталося в інституті...

Старість — одвічна людська хвороба. Двічі проходив Кардашов курс омолодження. Сто сорок років живуть його нервові клітини, і які б рухливі й міцні не були суглоби і м'язи, чисті і еластичні судини, — клітини невблаганно старіли.

Наука подолає і цей рубіж. Коли? Через десять років? Через п'ятдесят? Івану Антоновичу нової молодості вже не буде. Старість принесла безповоротні зміни. А вмирати ой як не хотілося!.. Слабіє пам'ять, інколи розбігаються думки, та мозок повний творчої наснаги, його мозок — комора величезного життєвого і наукового досвіду...

Як він ставиться до своєї всесвітньої слави? А ніяк. Вона не запаморочує голови — у його вік! — вона й не дратує, як колись. Іван Антонович живе й працює, як нормальний стосорокарічний старий, от і все.

Кардашов придивився до табло, що спалахували край дороги, і здивовано підняв брови: пройдено половину шляху від Харкова до Москви.

Нехай хоч так. На світанку побачиться з президентом Академії, подзвонить звідти

до УФТІ... Іван Антонович розслабив тіло, зручніше вмоштуючись у кріслі, трохи опустив підлокітники, щоб не втомлювались руки... Машина йшла на Москву.

Розділ третій

ЗУСТРІЧІ

Яна підвелась:

— А ви тут звідки? — Здрастуйте.

— Вибачте. Здрастуйте.

Сіла, чекаючи на відповідь. Олексій, не відриваючись, дивився на неї. В очах билися розпач і розгубленість.

Потім він зробив кілька важких кроків і опустився в крісло напроти Яни.

— Звідки ж ви? — повторила.

— Звідки?.. З Москви...

— Але ж ви вчора були в Харкові!

Він дивився на неї, наче хотів загіпнотизувати.

— Ви теж...

— Справді... — Яна зітхнула. — Я їду до Артема.

— І я...

— В Буенос-Айрес?! — Здається, вона не зуміла приховати досади, бо він недобре всміхнувся і, нарешті, опустив очі.

— В Буенос-Айрес.

— Чому?

— Так мені наказав Артем.

— Чому ж я не знала?

Олексій сіпнув білявою головою:

— А чому ви повинні все знати?

Яна не знайшлася, що відповісти, а він пожалкував про занадто різкий тон.

— Даруйте. Він це сказав, коли ми втрюх, без вас, — пробачте! — знову злість скрипнула в голосі, — говорили про його подорож.

Тепер знітилась Яна. І справді, нащо вона вчиняє допит? Зрештою, хіба це її обходить, що Артем запросив свого помічника до Буенос-Айреса?

— Я везу деякі матеріали... — уривчасто кинув Олексій.

Яна кивнула.

— Артем мені казав, щоб я не поспішав... Яна промовчала.

— Що мені треба відпочити... Що найкраще їхати поїздом... — кидав уривчасті фрази. Нащо виправдувався? Хіба його розпитували про такі подробиці?

Швидкість помітно згасала.

— Любі друзі, ми прибуваємо в місто Горький, — сказав гучномовець жіночим голосом. — Поїзд стоятиме в цьому місті півгодини. Вирушаємо далі о восьмій годині тридцять хвилин за світовим часом, або об одинадцятій годині тридцять хвилин — за московським. Наступна станція — Свердловськ...

У Горькому лив дощ. Тисячі краплин зненацька впали на прозору стелю і тисячами

струмків побігли з неї по прозорих стінах. Ніби на салон накинули густе скляне прядиво, крізь яке нічого не можна було роздивитися... Яна залилася у вагоні. Олексій важко протупотів по сходах униз.

Коли поїзд рушив з місця, мокре прядиво на стінах почало витягуватися вздовж вагона, ось уже кожна краплинка викреслює майже горизонтальну доріжку, потім вищими голосами заспівали двигуни — і краплини всі разом зникли. Їх здуло зустрічним повітрям.

А надворі хлющив дощ... Вдалині з сірої пелени на мить виступили обриси кремля, он над знаменитими сходами бовваніє кремезна постать Чкалова, потім земля разом провалилася униз, і поїзд помчав високо над Волгою, що блищала свинцевим полем...

Кручі, які підняли місто над рікою, з пекучою виразністю нагадали Київ. Дівчина підійшла до стіни, щоб краще бачити... А поїзд прискорював рух, і за кілька коротких хвилин Волга розтанула в дощовій імлі, а мимо вагона знову кружляла жовто-червона осіння рівнина.

Київ. Після подорожі на Місяць Яна надрукувала у "Вістях" кілька нарисів. Про них навіть вимогливі колеги сказали: "Це справжня журналістика". Вона бачила, як газету з її нарисами читали в метро, у вагонах повітряної дороги, на лавах на Хрещатику...

На заводі поздоровляли з успіхом, а заводська самодіяльність присвятила їй смішну і зворушливу частівку. Все було б чудово... Яна щосили відганяла згадки про Артема. Справді, хіба щось сталося? Ну, зустрілись, ну, зіграли у пінг-понг, ну... він не схотів... ні, він не зміг узяти її з собою на Землю. Мабуть, його експеримент закінчився невдачею.

Минуло дві з половиною години робочого дня. Пульти блимали зеленими і голубими вогниками. Праворуч біля свого пульта сидить Маринка, ліворуч — Сергій. Вони кохаються і вже кілька разів підбивали Яну звернутися до бюро розподілу, аби помінятися лінією — тоді б Сергій та Маринка працювали поруч.

— Розлука тільки роздмухує кохання! — сміялася Яна.

Розлуку (десять метрів відстані) вони переносили тяжко: все позирали здаля одне на одного, зітхали, а найсмішніше, що після зміни Сергій підходив до Маринки нерішуче — боявся, що за три години розлюбила.

— Сергійку, вже десять хвилин, як вона в твій бік не дивиться, — казала Яна.

Сергій поглядав на Маринку, і якщо вона й справді в цю хвилину на нього не дивилась, насуплювався і дуже страждав.

Блимали зелені й голубі вогники. Лінія — довга, протилежний кінець ледве роздивившись — була салатого й бежевого кольорів, тільки зовнішні рухливі місця були червоні, а крихітні ділянки розмальовані у "жовту зебру" — яскраво-оранжеву й чорну смужки. Це там імпульсний або термічний інструмент виходив назовні.

Біла стеля лежала на прозорих стінах цеху, в негодю вона світилася. Повітря було чисте, ледь зволожене, без запахів — як над Дніпром.

Яна пішла вздовж лінії. Вона спинялася біля проміжних пультів і придивлялась до заклопотаного блимання вогників. Низка деталей бігла поруч з нею.

На шостому проміжному пульті спалахнула червона лампочка. Яна глянула на прилади. В секції понизилась технологічна напруга. Це уповільнило обробку.

Кнопка. Тихий дзвіночок у мембрані. Яна схиляється до кульки мікрофона:

— На п'ятнадцятій секції знижена напруга.

— Прийнято: на секції п'ятнадцятій знижена напруга.

Яна йде далі. Біжать деталі, пірнають під кожухи секцій, вибігають на прозорі траси... На дивних вигинах металу наростає різноколірна обмотка, до них прилипають прозорі кришталіки, найтонші, як павутиння, спіралі... Гудуть двигуни лінії...

— Яночко, у тебе теж падала напруга? — заклопотано питає Маринка.

Коли Яна дивиться на цю дівчинку, їй хочеться шепелявити: "Цого це ти, дитиночко, пло наплугу хвилюєшся?"

У Маринки щічки як червоні баклажани, губки як три вишеньки, очі великі й блакитні, як у ляльки, і вся вона кругленька, маленька... А старша за Яну на цілий рік і чотири місяці.

— Еге ж, і в мене напруга надала.

— І у мене, Яночко! І вчора, в мене таке було, я так розсердилася, я так на них накричала!.. Аж самій потім було якось не по собі. Так же ж я на них накричала!..

— Та со ти казес! — не витримала Яна.

Неможливо було уявити, як Маринка кричить на головного енергетика.

Маринка спалахнула, образилась на п'ять секунд, — вона більше не вміла, — а потім і собі розсміялась:

— Таке горе з цими енергетиками!..

До кінця зміни лишалось хвилин з п'ятнадцять, коли Сергій вигукнув:

— Погляньте, хто йде!..

Таки було чого схвилюватись (а як про це знав Сергій?): за стіною цеху в супроводі начальника відділення електронного устаткування йшов Артем.

— А хто то? — здивовано спитала Маринка.

— Ой ці дівчата! — Сергій махнув рукою. — Живуть чорті-де — чи на землі, чи на небі!..

— Хто то? — вперто повторила Маринка.

— Артем Соболев! Чула про такого?

— А-а... Космонавт? Чи отой артист, що про нього весь Київ говорить? У філармонії!.. Так?

Сергій почервонів. Він не гадав, що його кохана так мало знає. Яна теж почервоніла.

— Артем Соболев — це фізик, — голосно й неприродно чітко вимовив Сергій.

Яна підійшла до нього:

— Сергійку, поглянь за моїм господарством, я на хвилину...

Вона не знала, що казатиме, коли зустрине Артема, але відмовитись від цього не могла.

Вийшла. Несподівано обидва чоловіки опинилися перед нею. Начальник відділення

сказав:

— Знайомтеся, товаришу Соболю. Це Яна Шевченко. Читали у "Вістях" про Обсерваторію? Оце вона, автор нарисів. Наш оператор.

— Леоніде Пилиповичу, — пробурмотіла Яна, — і сьогодні, і вчора на окремих секціях падає напруга...

— Я читав, — сказав Артем. Він уважно дивився на Яну, і їй здавалось, що очі його бачать значно далі, ніж звичайні людські очі. Глибшою здалася ямка, що роздвоювала підборіддя, але обличчя в цілому було не таке суворе, як там, — вище чоло, кирпатіший ніс, менша щелепа... Яна паленіла, Артем це прекрасно бачив, але не дивувався, а просто уважно її розглядав.

— Ми з Яною знайомі, — сказав нарешті.

— Щодо напруги, то сьогодні... Ах, знайомі? Ну й чудово, — кивнув начальник відділення. — Так я про напругу...

— Еге ж, — озвалася Яна. — Весь час падає. Щоразу вмикаємо акумулятори...

— Сьогодні інженерна рада обговорить і це, і ще дещо, — багатозначно мовив Леонід Пилипович. — Розумієте, — звернувся до Артема, — ви, звичайно, наш поважний замовник і таке інше, я б не хотів вам скаржитись, але

за таких умов виготовити ваше устаткування вчасно... Може, ви прийдете на інженерну раду? Ваша присутність нагадає декому про їхні обов'язки!

— Гаразд, я прийду. — і до Яни: — Я сподіваюся, ми з вами побачимось?

— Коли? Де?

— Яночко, на вас чекає лінія. Я вам усе поясню, — нетерпляче втрутився начальник. — Рада закінчиться о третій годині. О четвертій товариш Соболю чекатиме на вас біля пам'ятника святому Володимирі. Згода? Підемо, я вас благаю...

— Загалом вірно, — посміхнувся Артем. — Тільки не о четвертій, а о восьмій годині, якщо вас влаштує...

— Звичайно! — сказала Яна. — Тільки не біля святого Володимира, а тут, біля заводу, і не о восьмій, а о дев'ятій.

— Домовилися, — Леонід Пилипович рішуче потягнув Артема за собою. Той, сміючись, махнув Яні рукою.

Яна дивилася вслід. Начальник, метушливий і непосидючий дядько, прекрасний інженер і нестерпний причепа, дріботів біля Артема. А той крокував широко, впевнено, як мав звичку говорити і діяти.

Вони зустрілися біля воріт заводу о дев'ятій годині. Він був у сліпучо-білій сорочці і м'яких коричневих брюках. Яна зраділа, що й сама одяглася зручно і просто — ніколи не здогадаєшся, що мало не годину вибирала найкраще поєднання блузки із спідницею.

— Ви прийшли? — удала здивування.

— Я прийшов. — Артемова посмішка була велика, зубата. — І ви прийшли? Ви тут близько живете?

— Ні. Я відпрацювала вечірню зміну за свою подругу. Ми часом робимо одна одній

такі послуги, не звертаючись до бюро.

Розмовляючи, Яна якомога глибше, аж на саме дно душі заганяла неприємні спогади про те, як бездумно кинулася сьогодні назустріч майже не знайомій людині.

— Слухайте, Артеме, а ваш експеримент на Місяці не вдався?

— Чого це він не вдався? Між іншим, Леонід Пилипович сьогодні вдень запропонував нам з вами непогане місце для побачення — святого Володимира... Як ви гадаєте? Поїдемо? А дослід цілком удався.

— Я не заперечую проти Володимира, але я нічого не розумію. Дослід, ви кажете, Удався... Але ж ми з вами домовлялися...

— Вам подобається ця машина? — Артем спинився край тротуару, біля довгого вишнево-білого електромобіля, за вітровим склом якого світився зелений ліхтарик. — Сідаймо?

— Еге ж... Домовлялися, що коли експеримент пройде нормально, ми разом полетимо додому.

Артем сів до керма, Яна поруч. Він торкнувся кнопки па щитку, машина покотилась.

— Так, ми домовлялися. Що ж вам перешкодило?

— Мені? Мені, ви кажете?

— Авжеж. А кому ж?

— Це ви серйозно? Вам! Вам щось перешкодило!..

Артем знизав плечима. Він вивів машину на Печерський проспект, упевнено зайняв місце у потоці машин, кинув руль і повернувся усім корпусом до дівчини. Шелестіли шини. Автошофер вправно обирав режим робити.

— Я зрозумів так, — сказав Артем, — що вам і справді ніщо не перешкодило прийти до салону відпочинку о дванадцятій годині п'ятнадцять хвилин. Чому ж ви не прийшли? Я там був.

— Я прийшла на десять хвилин пізніше!..

— Але ж ми домовлялися на дванадцять п'ятнадцять?

— Так!.. Ну, я винувата, я спізнилася, я не стала розшукувати вас на Місяці, щоб попередити про затримку... Але ви мене бачили, коли Поспішали на вокзал! Ви мене бачили і навіть сказали своє "Добридень"!..

— Ви не прийшли, я вирішив, що вас перестала цікавити моя персона...

— Мене цікавила справа, — надміру різко сказала Яна і відчула, що червоніє від свідомості своєї неправди. Відразу додала: — Пробачте мені, Артеме. Я забула, що на Місяці двічі не домовляються. Я забула, що на Місяці все розраховано по хвилинах.

— Нічого, це з вашим братом журналістом буває.. — кинув Артем. — Я тільки сподівався, що з вами такого не станеться...

Яна густіше зашарілась і раптом розсердилася, що ця людина примушує її вже котрий раз червоніти!

— У фізиків бувають свої дивацтва, — сказала вона, — мені б не хотілося їх зараз згадувати.

Автошофер нагадав про себе. Бульвар закінчиться, потік електромашин розділиться навпіл, і якщо водій не втрутиться, автошофер поведе машину праворуч. Він про це попередив.

Артем завернув праворуч, вивів машину на Хрещатик.

— Знаєте що, дівчинко? Мені сьогодні хтозна-чому страшенно неохота розмовляти про фізику. Такий, розумієте, настрій. А у вас як?

— Я б воліла поговорити про журналістику десь іншим разом.

— Гаразд. Ми спочиваємо, дихаємо повітрям, споживаємо наддніпрянський кисень.

— Покращуємо обмін речовин, кровообіг, — меланхолійно додала Яна.

— Ви точно прочитали мої думки, — серйозно мовив Артем. — Фізики дуже схожі на кібернетичні машини. Зараз ми спинимося біля підніжжя Володимирської гірки. Зважте, що підійматися на гірку пішки — теж корисно з причин, які ми допіру з'ясували.

— Разом з тим ми розуміємо, що ці стежки, витоптані нашими пращурами, у великій мірі сприяли продовженню роду людського...

Артем відверто радів: як дитина, зводив брови, мружив очі, так що натягувалася шкіра від брів до повік, показував міцні білі зуби і розкотисто сміявся.

Вони зайшли до кафе і почастували одне одного морозивом. Було темно, коли посідали на лаву в альтанці на високій кручі. Внизу сяяв Дніпро.

— Кораблюки лазять... Розвелось їх страшенно, — заклопотано мовив Артем. — Де вони, в бісового батька, беруться?

Яна сміялася без звуку, ледве-ледве торкаючись вуст довгими пальцями. Хіба вона чекала почути від цієї людини смішно спотворене слівце "кораблюка" та й оцей жартівливо-буркотливий тон?..

— А нехай плавають, — сказала вона. — Вам жалко?

— За ними й Дніпра не видно. Вам добре, ви тут, у Києві, може, колись і влучите хвилинку на Дніпро подивитися, а я що ж? Я приїжджий...

— Зараз ніч. Дніпра однаково не було б видно.

— А вдень ще гірше. Вдень їх більше в сто разів...

Вони базікали казна про що — невимушено, жартуючи або напівсерйозно, самі дивуючись несподіваним зламам теми і вільно віддаючись асоціаціям, які підштовхували розмову на нові несподівані стежки. Хіба не часто отаке бездумне, забарвлене природним гумором базікання, що можливе тільки між людьми, які до дна розуміють одне одного, стає і відпочинком, і легким тренажем для мозку... Коли таке з'являється між малознайомими, наступного разу вони зустрічаються як друзі..

Поділ, лівий берег, сам Дніпро палали вогненними розсипами, яскравими зорями палахкотіло небо. Вогні на воді були непосидючі й меткі, на небі — зацікавлено спокійні. Це небо було дуже-дуже не схоже на те, що Яна бачила в телескоп позаземної Обсерваторії.

— Ви ще десь бували, крім Місяця? — спитала вона. — На планетах?

— Ні. Не вистачило часу. Та й потреби поки що не було.

— Але ж як цікаво!

— А виготовляти антиречовину?

— Я схилиюсь перед величчю цієї проблеми. Але ж літати на планети, мабуть, не менш цікаво? — Яна дратувала фізика. І, на її ширий подив, у його тоні справді прозвучало приховане роздратування:

— Не всім же літати на планети, дівчинко! Це дуже цікаво, але якби всі подалися в космічні мандри, що б сталося з нашою планетою?

Мабуть, Артем у свій час мріяв про міжпланетні польоти, а тепер, відданий своїй справі, нишком заздирив тим, хто крає простори Сонячної системи. А проте, хто з юнацтва не мріяв про це і не заздирив космонавтам!..

Поволі рушили вздовж кручі. Спинилися біля низенької плетеної огорожі. За весь вечір ніхто не глянув на годинник, — мабуть, уже було пізно.

Помітно зменшився рух на ріці, менше стало людей на гірці, голосніше шуміли дерева...

Хтозна, що за сила в повітрі теплої літньої ночі! Воно наче й заколисує, і додає бадьорості, і вливає до серця велику, як світ, прозору ніжність, і прагнення ніжності, і хороші-хороші мрії... Легко й вільно вливаючись у груди, воно кожную клітиночку пронизує насолодою життя.

Яна відчула, як важкі і разом з тим обережні й ніжні руки лягли на її плечі і спочатку ледве помітно, а потім сильніше пригорнули... Звела погляд. Артем дивився на неї. В очах блищали вогні Дніпра чи неба, а за ними хвилювався невидимий сухий вогонь.

Погляд його перебігав з її очей на уста.

Вона схилила голову. "Он ти який, голубе, — сказала собі. — Сміливий і швидкий. Звик, щоб усе було, як хочеш..."

— Облиште. Він не послухав.

— Приберіть руки, відпустіть мене, — сказала строго. І відхилила обличчя, бо вуст уже торкалося його дихання. Вагаючись, здригнулися долоні на плечах. Вогні в наближених очах замерехтіли тривожно.

— Опустіть руки, Артеме, — сказала Яна ще раз.

Оце звернення — "Артеме" — переконало. Він опустив руки й подивився на Дніпро.

— Підемо. Вже, мабуть, пізно.

— Вже, мабуть, пів на другу, — сказав він.

Яна глянула на годинник. Було двадцять вісім хвилин на другу.

— Ви подивилися?

— Я не дивився. У мене підсвідомість відраховує час. Це з'явилося кілька років тому, під час дослідів.

— Не дратує?

— Анітрохи. Я про це ніколи не думаю. А коли треба — в будь-яку пору вкажу час з точністю до п'яти хвилин. Треба тільки прислухатися до самого себе. Цікаво?

— Цікаво.

Вийшли на площу. Тут не було жодної машини з зеленим вогником.

— Це так працює служба нічного руху, — пробурчав Артем. — Поїдемо тротуарами...

— Справді, недобре... Треба буде сказати нашим — нехай напишуть у газеті.

— Це можна було зробити років десять тому або двадцять.

У Артема зіпсувався настрій. Він похмуро поглядав на Яну, крокуючи поруч з нею. А дівчина торжествувала. Вона відчувала себе відомщеною за всі дні, коли марне відганяла думки про безплідні місячні зустрічі, коли так ганебно червоніла від його погляду.

Раптом спинилася:

— Ви знаєте, Артеме, нам, мабуть, не по дорозі. Я зараз сяду в метро і за кілька хвилин буду дома. Мені до Ботанічного...

Артем сторопів. Ця дівчина, яка раптом стала недосяжною, чи не сміється з нього?

— Ходімо на метро. Якщо не спізнилися.

— Останній поїзд проходить о другій... Ви теж до "Університетської"?

Артем розсердився:

— Ні, я на вокзал — і додому. В Харків. Яна на коротеньку мить притишила крок. Так здалось Артему.

— В Харків? — ледве приховала розчарування. — Уявіть, я й забула, що ви живете не в Києві!.. А як наше інтерв'ю?

— Не турбуйтеся, — на душі в чоловіка трохи просвітліло. — Ми зустрінемося у Києві через два тижні. Якщо ви, звичайно, з'явитесь вчасно на місце побачення.

— От вредний!

Він стримано всміхнувся.

— Ще два тижні ми з хлопцями оброблятимемо результати експерименту, а потім я приїду сюди, щоб доповісти Академії наук. А звідси — в Москву...

У вагоні метро тільки й було їх двоє. Сиділи поруч. Яна хотіла, щоб Артем узяв її за руку, стис у своїй і так би тримав аж до зупинки. Він цього не зробив. Дивився поперед себе на протилежне вікно, де чітко відбивалися його та Янине обличчя. Думав. Це було невимушене мовчання, що нікого не бентежить і не примушує вигадувати теми...

На "Університетській" ескалатор уже спинили, і вони піднялися ліфтом. Мовчки добрели до Яниного дому.

— Ну от, — сказала вона.

— Високо?

— Сьомий поверх. То...

— ...через два тижні. Може, трохи раніше.

— Як я знатиму?

— Подзвоню на завод.

— Або в редакцію. Ви пам'ятаєте? "Вісті". А... можна й додому.

Яна зазирнула до матері. Вона вже давно спала. Красива, ще молода, їй узимку минуло сорок три. Безхмарне обличчя, лагідний і безпомічний малюнок вуст. Щоранку

Яна впізнавала риси матері у самій собі, коли прибиралася біля дзеркала. Але то не було простим повторенням. В обличчі Яни витончена і покірна краса матері злилася з рисами вольовими, завзятими, навіть визивними — від батька.

Мамі потрібен друг. Яна досі не могла цього зрозуміти і сердилась, коли сусідки нагадували: "Дівчинко, не будь наївна, мамі потрібен хороший друг, а вона від кожного відвертається, бо соромиться тебе!.." Мамі потрібен друг. І Яні потрібен друг, бо вони з мамою — жінки, і це прекрасно.

Батько загинув десять років тому. Він очолював глибокоземну експедицію. Всього на кілька десятків кілометрів опустилася машина у земні надра, батько ще навіть не досяг заданої глибини, коли сталася аварія. Що саме — ніхто точно не знає, на поверхні встигли лише прийняти останнє відеоповідомлення Шевченка. Він був блідий, чоло вкрите краплинами поту. Очі дивилися поза екран і поза людей, як бува дивиться лев з клітки. Скорботні складки, ніколи не бачені на обличчі ветерана підземного флоту, раптом пролягли від куточків вуст.

Голос лунав металево й хрипко:

— Виходить з ладу система захисту. В чому річ — не розумію. В цілому машина чудова, повторюю — чудова! За кілька хвилин ми разом з машиною перетворимось на плазму, чортяка забирай цю кляту температуру. Ми не хочемо вмирати, люди!.. Прощайте всі, прощай, Марійко, і ти, Яночко!..

Піт уже рікою стікав з його обличчя, потім раптом зник — висох. Потім зникло все.

Запис цього відеоповідомлення Яна востаннє проглядала минулого року. Вона могла взяти стрічку додому — не схотіла. Мама дивилася б на батька щодня, їй було б занадто важко жити на світі. А треба ж таки жити, бо ми люди.

...Зустрілися не так, як домовлялись. Дівчина вже відрахувала чотири дні другого тижня, коли ввечері після роботи задзвенів відеофон.

Підійшла до апарата одночасно з мамою.

— Це мені, — впевнено сказала Яна.

Але то був не Артем. Дзвонили з редакції. Сповістили, що група вчених Українського фізико-технічного інституту нещодавно провела ряд надзвичайно цікавих і багатообіцяючих експериментів, один з них на Місяці, обробка даних закінчується, і було б добре дати кілька нарисів про цю роботу.

— Щоб було не менш цікаво і яскраво, як ваші статті про Обсерваторію! — сказав редактор. — Не хотілося б, крім того, щоб нас випередили інші газети. Бо ми дізналися найперші. Ясно?

— Цілком. А як ми дізналися перші?

— Нам подзвонив сам керівник Артем Соболев. Виїхати до Харкова треба негайно. Як у вас на виробництві?

— Я все влаштую. Виїду сьогодні ввечері.

— Не забувайте, Яночко: я б міг замовити цю справу харківським хлопцям, але мені хочеться, щоб це зробили особисто ви.

Потім мама поклала руку на пухнасті Янині кучері.

— Непосидюча, як батько.

— Мамо, ти так часто залишаєшся сама. Хіба тобі обов'язково все життя бути самій?.. — Яна й не зогледілася, як ці слова злетіли з вуст.

Ледь помітно зажевріло обличчя матері, вона торкнулася доччиної щоки:

— Добре, доню, збирайся...

І вже наступного ранку довгий теракотового кольору вагон харківської міської монорейкової залізниці поніс її над містом. Унизу метушаться старі й нові квартали, ось промайнули сади й квітники, плоскі дахи, обсіяні кольоровими вертольотами, вигинається річка... На зупинках входять і виходять люди, внизу б'ється, не вщухає потік машин, а вгорі, ще вище за повітряну дорогу, своїми невидимими трасами поспішають вертольоти. Здаля здається, що летуни висять над містом у кілька шарів — висота польоту за правилами залежить від напрямку...

— Площа Дзержинського, — сказав гучномовець.

Яна вийшла на перон. Станція висіла на сталевих стовпах. Відлогими східцями разом з натовпом дівчина збігла вниз. Схожий на ракету вагон рушив далі. Красиве видовище: здаля не було видно тонкої монорейки, і здалось, ніби над містом мчить дивний літальний апарат.

Пройшла повз університет, перетнула площу і за кілька хвилин набирала номер відеофона в готелі "Харків".

За вікном грілася на сонці величезна площа Дзержинського. Посеред асфальтового моря була стоянка повітряних таксі. Невеличкі червоні, голубі, вишневі та яскраво-зелені машини раз у раз злітали в повітря, на мить наче повисали на гвинтах і розліталися в різні боки, а на їх місце сідали нові й нові вертольоти. По краях майдану лилася барвисті потоки електромобілів.

Складним бетонним кристалом здіймався Держпром. Ранкове сонце лягло на грані університетського фасаду — наче всю будову прокреслили з низу до верху довгими золотими стрілами...

Відеофон не відповідав, на екрані спалахував і згасав напис: "Чекайте". Потім з'явився заклопотаний Артем. Побачив дівчину. Погляд його пом'якшав.

— Я чекав, що ви приїдете. А ваш редактор — нічого собі, нівроку симпатичний хлопець. Ми з ним легко порозумілись. Ви знаєте, де наш інститут? Ідіть на повітряну дорогу, їдьте до зупинки "Зеленої". О десятій годині сорок хвилин ранку на зупинці вас чекатиме машина і доведе до лабораторії. О десятій п'ятдесят я буду там. Вас зустріти не зумію, але дуже б хотів... Зрозуміли?

— "Зелена", УФТІ. Я зрозуміла.

— Вибачте. — Його погляд знову кудись поплив, Яна бачила, як рука Артема простяглася вперед, щоб вимкнути відеофон.

Хвилин двадцять мчала у вагоні над міськими кварталами і суцільними, на багато кілометрів, лісами. Їй це подобалося — Ліси в індустріальному місті. Проминули зупинки "Космічна", "Парк", "Лісопарк", "Піонерська", потім ліс унизу розступився, даючи місце білим міським кварталам — "Зелена"...

На майдані стояло кілька машин.

— Ви, звичайно, Яна Шевченко, і приїхали до Артема Соболя, — пролунало за спиною.

Худорлявий молодий чоловік стояв біля неї. Щось знайоме привиділось у його рисах. Вони сіли в електромобіль.

— Я вас уже бачив, — сказав він.

— Я вас теж. Оце сиджу і пригадую де.

— На Місяці.

— Ви сперечалися з своїм колегою, де проводити експеримент. І відстоювали, здається, думку Соболя.

— Це була думка не самого Соболя. Це було продиктовано елементарним здоровим глуздом.

— Отже, це було думкою Соболя і... Пробачте, ваше ім'я?

Іронія була не сердита, проте хлопець трохи знітився. Потім посміхнувся.

— Ви маєте рацію, я, здається, не зумів вразити вас своєю скромністю. Але то справді була наша з Артемом спільна думка...

Вони доброзичливо глянули одне на одного.

— А все ж таки ім'я?

— Максим. Друзі кажуть Макс, хоч це мені й не дуже подобається. Артем теж каже Макс. А прізвище — Свирид. Смішно?

— Ні, нічого. Ви працюєте разом з Артемом?..

— Так, я його вважаю своїм учителем, а себе — його учнем і навіть трішечки більше, ну... скажімо, помічником.

Підкотили до двоповерхового корпусу. Піднялися нагору і опинились у великій кімнаті. Крізь скляну стіну переможно вливалось яскраве сонячне проміння. Протилежна стіна скидалася на стелажі бібліофільмотеки або ж на великі стільники. Біля дверей стояв столик і кілька зручних крісел, а в протилежному кутку — довгий стіл з апаратурою.

— Це робочий кабінет Артема, — Макс зробив широкий жест і завершив його мовчазним запрошенням сідати. Слова його прозвучали так: "Це кабінет мій і Артема".

— Скільки світла! А наш друг щось запізнюється.

— Артем? Не може бути. Він з вами на який час домовлявся?

— На десять п'ятдесят.

— А зараз ще тільки десять сорок дев'ять.

До кімнати зайшов Артем разом з незнайомим світлоголовим чоловіком.

— Здрастуйте! — Артем потис Яні руку.

— Добридень! Ви точні, як граф Монте-Крісто. Скажіть, ви багато часу витрачаєте для того, щоб бути таким пунктуальним?

Артем винувато посміхнувся:

— Я не зрозумів...

— Мені здається, що заради такої ефектної пунктуальності треба іноді стояти під

дверима й поглядати на годинник.

Яна засміялась. Артем здивувався, потім глянув на великий циферблат на стіні.

— Але ж я прийшов на цілу хвилину раніше, — щиро сказав він.

Стало прикро. Через невдалий жарт? Ні, щось невловимо дряпало її нерви... Ось що: неморгаючий погляд білявого. Він не відривав очей від неї, а коли Яна визивно глянула просто йому в зіниці, трохи зблід. Але очей не сховав.

— Артеме, ви нас не познайомили. — Вона простягла руку. — Яна Шевченко. Кореспондент "Вістей".

Той відповів дужим потиском. Затримав її руку в своїй. А очі так само вдивлялися в обличчя.

— Олекса сторопів, та це й не диво, — зауважив Артем. — Це наш з Максимом товариш і мій помічник, Олексій Сухов.

Олексій не опустил очей і не розтулив вуст. Яна нетерпляче звільнила руку. Цей закохався з першого погляду. Інколи таке тішило, а сьогодні було неприємно.

Макс відійшов до панелі над робочим столом. Олексій, востаннє глянувши на Яну, похмуро відвернувся.

— Ну от, — сказав Артем, — ми можемо розпочати нашу бесіду, про яку домовлялися мало не місяць тому.

Посідали.

— Це кабінет, де ми обчислюємо результати дослідів, підсумовуємо роботи. Тут-таки підсумки систематизовано, і в разі потреби вони завжди до ваших послуг. Он наша шифротека. У кожній чарунці — набір стрічок з мікрошифром певного дослідження. Кожен новий висновок шифрується і одночасно передається на шифротеку Академії наук Союзу. Це щоб важливі результати зберігалися в кількох центрах, — Артем кивнув на стільники, — і щоб кожен крок у дослідженнях ставав здобутком усіх вчених. Ви зрозуміли?

— Здається. Працюючи над проблемою, я можу звернутись до шифротеки Академії і одержати все, що зроблено і робиться на Землі в цій галузі...

— Мене завжди захоплює здатність журналістів з кількох слів ловити суть, — галантно мовив Артем.

— Дякую, — поважно відказала Яна.

— Коли ж їм вдається не спотворити цю суть у своїх виступах, я ладен кричати "ура" і кидати в повітря чепчик, — і скоромовкою додав: — Я пожартував, не гнівайтесь, я читав у "Вістях" ваші нариси з Місяця, і вони мені сподобались.

Макс, який саме прямував до виходу, несподівано втрутився:

— Бува й так, що вчений усе своє життя віддає дослідженню певної проблеми, підходить до вражаючих наслідків, а дехто молодий і невтомний одержує з шифротеки дані про його дослід. І робить вирішальний крок сам, без справжнього автора відкриття!..

— Таке бувало, — погодився Артем. — Від цього завжди вигравала наука. Якось було зі мною. Замовив шифротеку Академії, проглядав обчислення, що мене цікавили.

Потім побачив, як від головної теми відділилася гілочка. Несподіваний поворот думки невідомого вченого мене зацікавив. Я простежив розвиток роботи і на ранок зрозумів, що колега спинився на півкроку від рішення. Чому кін спинився — я не знаю. Продовжив обчислення і одержав несподівані і надзвичайно цікаві наслідки... Це було справжнє відкриття.

— І... що далі? — наблизився Макс.

— Як-то що? Довідався через Академію, кому я допоміг закінчити роботу, — це був відомий красноярський фізик Лавренєв, — подзвонив йому... Познайомились, тепер ми друзі.

— А хто ж... автор відкриття?

Артем уважно глянув на Макса. Різно відповів:

— Звичайно, він! Хіба ви не знаєте про ефект Лавроньова?

— Хто ж про нього не знає? Але... Так це зробили ви?

— Це зробив Лавренєв. Співавторство у таких випадках — питання етики. Все залежить від обсягу роботи... Та й взагалі ця тема, — Артем зробив наголос на своїх словах, — ця тема не заслуговує й двох слів. Я не пам'ятаю конфліктів через подібні причини.

Макс наче трохи збентежився. Вийшов.

— Надзвичайно талановитий хлопець, — задумливо мочив Артем. — Прекрасно талановитий. Але честолюбний. Я б сказав — марнославно. Що з ним зробиш? Іноді він висуває блискучі ідеї, починає їх розвивати, але ревниво стежить, щоб ніхто не допомагав. Потім викладає готові наслідки. Ефектно. А буває — певний час щось у нього не в'яжеться, і він скисне, аж дивитися нудно... Я дуже люблю талановитих людей. Через це не завжди буваю об'єктивним.

Артем досі говорив серйозно, та раптом голос його забарвився нечутним і невидимим сміхом:

— А найбільша слабкість моя — це, як ви вже помітили, талановиті журналісти.

Яна промовчала. Тоді Артем узяв її за руку.

— От що, давайте підемо з вами просто неба. Я покажу вам інститут. Цікаво?

— Дуже. — їй хотілося лишитися з Артемом удвох, без Олексія.

— А потім... Є в мене думка, та ніяк не наважуся...

— Це ж чому?

— За останні місяці, коли ми з хлопцями працювали, як доісторичні шкапини, від зорі до зорі, скільки вистачало сили, — в мені оселився якийсь ханжа. Тільки сядеш спочивати, а він уже канючить: "А ти, небораче, роботу скінчив? А чого це ти розпаскудився?"

— А ви женіть його геть.

— Вже б і пора... Так от, всупереч цьому ханжі, я вам пропоную: оглянемо інститут, а тоді підемо до міста. Не поїдемо, а саме — ніжками, через ліс, стежками-доріжками... Поки дійдемо — я вам викладу всю суть справи. В тому обсязі, який цікавитиме читача-неспеціаліста...

— Талановита думка. А куди ж ми прийдемо?

— Я був певен, що ви любите ходити пішки. Але... це не менше як десять кілометрів. А мо, й більше. І ніяких рухомих тротуарів, і жодної стоянки електромобілів, а повітряна дорога тільки вгорі, значно вище найвищих дерев...

— Лісом, лісом, лісом...

— Авжеж.

Розділ четвертий

ТРОХИ ФАНТАСТИКИ І СПОРТУ

Вони йшли повз корпус, а Олексій крізь стіну жадібно дивився на Яну. Він не бачив її живого, як полум'я, мінливого обличчя, та не міг не дивитись: хода у Яни була горда, постава струнка, як у тих негритянок, що бачив Олексій у Африці. Там жінки й дівчата споконвіку носили на голові всілякий дрібний вантаж, і це виробило дуже струнку поставу, коли весь корпус разом з шиєю здається рівним і гнучким стеблом гордої рослини...

Олексій відчув, що не сподобався Яні, тільки не вмів собі зарадити. Та добре знав, що й сьогодні, і завтра, і через багато днів перед його очима житиме її обличчя і постава молоді африканки.

Артем і Яна пройшли квартал лабораторних споруд, проминули сірий виробничий корпус, поблизу якого чути було, як час від часу дрібно труситься земля... Увійшли в квартал одноповерхових будиночків. Врозтіч кидалися пухнасті білі кури, з вузької доріжки ліниво підвівся кіт... Якби не оте потужне двигтіння землі поблизу корпусу, здалося б, що тут тихі оселі пасічників чи садівників, — світлих людей, які над усе віддані природі й рішуче не визнають великих міст.

— А це так званий "квартал тихолюбів", — Артем продовжував розповідь про визначні місця інституту.

Сонце розпалилося на повну силу. Яна з надією поглядала на недалеке, густе, аж синє, узлісся...

— Зверніть увагу, — Артем показав праворуч у глибину коротенького провулочка.

— Це так звана калюжа. В ній живуть жаби. Коли довго не дають дощу, вона висихає.

— А жаби?

— Рятуються. Вони тоді тікають до ставка. Тут про всяк випадок недалечко є...

З кущів на них хрипко гавкнув якийсь волохатий цуцик і змовк.

— Це так званий місцевий собака за ім'ям Шавка, — прокоментував Артем.

З ним було легко й весело. Не смішно, — вона тільки посміхалася вмиrotворено, — а якось од душі весело, коли все, що бачиш і чуєш, додає доброго гумору, посилює відчуття повноти життя.

Вона спитала:

— Макс і Олексій — це ваші найближчі помічники?

— Найближчі по обчисленню результатів. А взагалі ми працюємо великим колективом... Вам сподобалися хлопці?

— Я хотіла у вас запитати про них, — ухильно відповіла.

— Про Олексія?

— Він на мене дивився, як вовк на ягня.

— Хороший хлопець... З ним важче, ніж із Максом. Не такий яскравий, не такий компанійський, хоч і не любить самотності. Разом з тим — глибший, так би мовити фундаментальніший. Загалом, непогане сполучення: спалах блискавки — і постійна робота-напруга, зліт натхнення — і воляча працьовитість.

— А як вони поміж себе?

— Так собі... — Артем допоміг Яні перескочити канаву, за якою починалось узлісся.

— Ви спостережливі щодо людей.

— Невже сваряться?

— Школи зроду. Олекса вважає, що Макс талановитіший, бачить, що і я з Максом наче ближчий — а з ним таки легше, Олексій трудна людина, — і тайкома заздрить. Та коли Макс вважає своє честолюбство природним і, як ви помітили, не дуже його приховує, то Олексій прекрасно розуміє: заздрість є зло, якщо вона не наснажує людину... Його заздрість недобра, він її приховує. Вони хороші хлопці, справді хороші, а хто з нас не має в душі якоїсь хиби?

Розлогі крони дерев зімкнулися. Ліс дихнув пахощами соковитих трав, торішнього листя, теплою землею.

— Ну от... Речовина і антиречовина. Що ви про це знаєте?

— Не більше, як у обсязі середньої школи.

— Ваші читачі — теж.

— Еге ж. Переважно.

— Ну от...

Вони йшли довгою просікою, яка то звивалася круто, то несподівано розпрямлялася стрілою, і тоді видно було довгу-довгу сіру доріжку, над якою звисли купи густого листя, і синю стежку неба із рваними краями. В лісі дрімала тиша, а біля неї обережно, навшпиньки ходили лагідні звуки — щось шелестіло, ласкаво зітхало, потріскувало... Тільки пташки щебетали на повну силу своїх маленьких легень.

— Ідея дзеркальності, симетрії усього суцього вам відома?

— Це ви про те, що коли існує електрон, мусить існувати і антиелектрон? — спитала Яна. — Протон — і антипротон? І так далі?

— Про це саме. Скільки буде десять відняти п'ятнадцять?

— Десять... мінус п'ятнадцять? За здоровим глуздом нічого не буде. А за математикою — мінус п'ять.

— От, от. Ви знаєте, як вільно оперує математика негативними числами. Нуль — це своєрідний перевал, від якого вимірювання ведеться в обох напрямках. Будь-яка сучасна наука, від фізики й хімії до біології та медицини, кроку не зроблять без математики, без найскладніших обчислень. А тому відчуття дзеркальності світу, двозначності кожного числа пронизує сучасний науковий світогляд, як повітря, оточує нас з вами. Неможливий такий світ, де б існували самі плюси, але б не було мінусів... Ви розумієте мою думку?

— Так, кажіть...

— В минулому сторіччі до цієї простої, на наш погляд, елементарної думки прийшов англієць Поль Дірак. Він перший зробив висновок, що існують античастинки — антиелектрони і антипротони. Незабаром їхнє існування підтвердили експериментально... Але питання від самого початку ставилося ширше: про електричну симетрію речовини, про те, що періодична система елементів повинна розгортатися від нуля не тільки до збільшення позитивного заряду атомного ядра, а й у протилежний бік, де підуть числа негативні — мінус один, мінус два і так далі. А коли так, то в природі повинні бути, скажімо, мінус водень, мінус срібло, мінус залізо, мінус полоній — всі існуючі елементи, тільки з негативними зарядами атомного ядра. І вони справді існують. Це — аксіома для кількох поколінь фізиків.

Артем став зосереджений. Яна розуміла — йому важко розповідати "в обсязі середньої школи".

— Анति́речовина існує. Але навколо нас дарма її шукати. Бо частини з протилежними електричними зарядами при зустрічі взаємно знищуються — як кажуть фізики, анігілюють. Наприклад, зіткнувшись, електрон і антиелектрон зникають, а на їх місці з'являються два фотони. Частинки речовини перетворюються на частинки світла. Перетворюються миттєво, інакше кажучи, вибухають. Отут і заховані можливості практичного застосування теорії Дірака.

Ліс умлівав од спеки. Листя замерло, мов заворожене. Замовкли птахи. Яна йшла поруч з Артемом і раз по раз, поглядала на нього. Він хотів би, не стримуючи думки, одним рухом відкинути завісу, що за нею ховався світ незвичайних можливостей і невірогідних речей... Та стримував себе, як вмілий вершник баского коня.

— Ви чули про світи й антисвіти... Це цікаво і дуже ймовірно, але практичного значення поки що не має.

— А вони справді існують?

— В глибині космосу, за межами нашої Метагалактики знайдено район радіовипромінювання надзвичайної потужності. Є багато підстав вважати, що там відбувається зустріч світу з антисвітом, скажімо, Галактики з Антигалактикою... З цього приводу сперечаються вже понад сто років. Але я вважаю, що фізик, та й взагалі вчений, мусить бути таким же сміливим у припущеннях, як обережним у висновках. Зважте: експериментально доведено і сотні разів перевірено, що не тільки античастинки, але й утворені ними антиатоми і антимолекули виявляють у вакуумі таку саму стійкість, як звичайна речовина, і мають усі властивості відповідних атомів та молекул. Скажімо, антиводень з'єднується хімічно з антикиснем і утворює антиводу. Найзвичайнісіньку антиводу, яку в умовах антисвіту можна було б пити, випаровувати, розщеплювати. То чому б у природі не існувати антиводі в умовах антисвіту!.. Я починав говорити про практичне застосування анігіляції речовини й антиречовини.

Над просікою ковзнув вагон повітряної дороги. І знову небо скидалося на блакитну стрічку з нерівними краями.

— Підемо навпростець, я знаю хорошу стежечку, — раптом запропонував Артем,

узяв Яну за руку і повів за собою в хащу. Крони дерев зімкнулися. Повітря тут було як настій міцних лісових пахощів.

— Так от...

Артем відпустив руку дівчини.

— Так от. Зустріч речовини і антиречовини приводить до вибуху і їх взаємного знищення. Звільнюється вся енергія, прихована в речовині! Відома формула Ейнштейна: "Енергія дорівнює масі, помноженій на квадрат швидкості світла" — якраз визначає кількість енергії, що буде виділена при анігіляції. Причому йдеться про подвійну масу — масу речовини й таку саму масу антиречовини. Досягти повного перетворення маси в енергію у промислових масштабах, у двигунах космічних машин — це буде новою енергетичною революцією в історії людства. Далі... А далі ми навчимося перетворювати світло на речовину!

Артем скося глянув, переконався, що Яна уважно слухає.

— Ну от. Проблема полягала в тому — я кажу "полягала"! — що антиречовини в наших умовах не існує, її треба добувати штучно. А добувши — зберігати таким чином, щоб вона не могла вступити у взаємодію з речовиною. Де брати антиречовину? З порожнечі. Як бачите, вихідного матеріалу в нас досхочу. А все ж таки проблема надто складна.

Артем підняв руку й зірвав з осикової гілки кілька листків.

— Пробачте, — Яна скористалась паузою. — Ви сказали про видобування антиречовини з порожнечі, наче йдеться про виплавлення металу з руди... Хіба матерія може взятися з нічого?

— Я розумію вас... Йдеться не про перегляд основ філософії. Річ у тому, що порожнеча, вакуум — не є ніщо в нашому звичному розумінні. Насправді це — дещо!

Артем засміявся. Яна зазирнула в розширені очі цієї людини, що зараз справді бачили речі, не підвладні звичайному зору...

— Порожнечі, такої, як про неї думали протягом сторіч, у природі не існує. Уявіть, що Всесвіт вщент виповнений матерією в її найелементарнішій формі — частинками і античастинками. Вони між собою анігілюють, і на їх місці утворюється порожнеча. Тільки там, де для певної кількості частинок не знайшлося "пари", щоб взаємознищитися, всесвітній вакуум був порушений. Так утворилися світи та антисвіти. Порожнеча являє собою безкрайй океан, щільно набитий частинками, які зникли для Всесвіту або Антивсесвіту, але збереглися об'єктивно — як частинки негативної енергії. Негативної енергії! Це тема для окремої розмови, це явище незвичайне, проте математично і логічно обґрунтоване... До речі, ми вже в лісопарку.

Стежечка несподівано влилась у широку алею-просіку. Край неї просто на траві сиділа молода пара і цілувалася. Зачувши кроки, дівчина ніжним рухом відхилила від себе хлопця, зустрілася поглядом з Яною і сховала очі. Хлопець, удаючи надзвичайну зацікавленість, почав роздивлятися найближчий кущ.

Яна відповіла на погляд дівчини веселим кивком: "Нічого, цілуйся, коли любиш".

— Перші античастинки були здобуті так. У спеціальних приладах, дуже громіздких

і неекономічних, фізики наносили по порожнечі потужні удари. І вибивали з неї частинку і античастинку. Можна уявити товсту стіну, складену з окремих цеглинок. Це — порожнеча. По цей бік стіни — наш матеріальний світ з його світами й антисвітами. Ми хочемо добути з порожнечі частинку — тобто одну з цеглинок, що її складають. Завдаємо удару. Цеглинка випадає. Скажімо, це електрон. Але в стіні, на її місці, залишається діра. Так от, ця діра і є антиелектрон. Розумієте? Ось чому античастинки інколи називають "дірками в порожнечі".

— А що ж по той бік стіни? — тихо спитала Яна.

— А по той бік... — Артем обірвав себе, ворухнувшись бровами. — Це зовсім, зовсім інша і надзвичайно складна тема. Вона нас заведе так далеко, що ми не зуміємо сьогодні повернутися до нашої антиречовини. А коротенько: є припущення, що по той бік порожнечі Всесвіт негативної енергії і зустрічного часу. Або мінус-часу. Цілком матеріальний Всесвіт, але... Отже, про антиречовину!

— Заждіть, заждіть... — руки Яни злетіли у повітря, довгі пальці торкнулися скронь.

— Заждіть, Артеме, це все поза моєю здатністю... розуміти...

Артем раптом спинився, повернувшись обличчям до Яни, кілька хвилин розглядав смагляву шкіру.

— Ви маєте рацію. Не треба... Ходімо ось цією доріжкою, тут недалеко є чудове місце. Вам воно сподобається.

Він привів її до невеликого озера в хаші лісопарку. Нерухому поверхню води оточувала суцільна зелень. Ні клаптика неба не відбилося в темній розгладженій поверхні. Біля протилежного берега плавала родина лебедів — чорні красені батьки і кілька рудуватих лебедят.

— Пройдемо берегом?

Артем кивнув. Він дивився на лебедів. Коли крізь листя на його обличчя падав блік сонця, здавалося, що посмішка ставала ширшою.

— Сьогодні труднощі розкладу порожнечі на частинки і античастинки — це труднощі енергетичні й технологічні. Ми вже створили надпотужні імпульсні генератори. Щодо технології... Тут і зараз є дуже багато нерозв'язаних проблем. Але ви у своїх нарисах підкресліть таку думку: це вже не теоретичні питання, а суто інженерні, а тому колектив здібних інженерів за допомогою комплексу електронних машин вирішить їх за кілька місяців.

— А ви тим часом?..

— Якби я мав намір облишити практичне розв'язання проблеми, ми б з вами не зустрілися на Місяці.

— То це там?..

— Там проводився дослід промислового виготовлення антиречовини. Нам пощастило сконструювати і збудувати імпульсний генератор такої потужності, що він здатний вибити у вакуумі чималу діру. Ми здійснили кілька сеансів і здобули досить багато антиречовини.

— А де ж вона?

— Знищилась. Ми й не мали на увазі її зберігати. Це, до речі, в усій проблемі і є трудність номер два: зберігання антиречовини. Який посуд чи контейнер здатний прийняти такий вантаж, якщо він негайно анігілює?..

— Певно, магнітний, — мовила Яна.

— А ви молодець. Антиречовину можна вмістити у короб, зроблений з антизаліза, а короб встановити у вакуумі на магнітних підпорках. Або виготовляти антиречовину у вигляді антизалізних брусків і так само ховати їх у магнітні ємкості. Але як це робити? Як домогтися того, щоб видобуті з порожнечі частинки утворювали саме атоми й молекули антизаліза, і хто візьметься викувати з цих первісних заготовок відповідні форми?

Артем замовк, допитливо позираючи на Яну. Вона посміхнулась до глибокої іскорки, що блимнула в його очах, і спитала:

— То хто ж?

— Ми.

— Я так і знала.

— Ми навчилися виготовляти антикопію будь-якої матеріальної форми. Щоправда, для цього нам доводиться фактично знищувати позитивний оригінал.

— Поясніть, коли ласка.

— Якщо, скажімо, оцього славного лебедя вмістити в робочу камеру нашої установки і дати імпульс — лебідь зникне, а на його місці з'явиться такий самий, але то вже буде антилебідь.

— Живий?!

— Навряд. Проте це теж можливо.

— Він однаково загине без антиповітря. Тож у вашій камері вакуум?

— Умовили, ми не будемо його перетворювати. А якби й схотіли, то разом з ним перетворили б скільки треба повітря та кормів. Тепер ви спокійні?

— А якби вас перетворили на антилюдину і примусили дихати антиповітрям? Було б добре?

— Цікавий стан... Ви любите птахів?

— Хто ж їх не любить.

— Маєте рацію. Я теж люблю птахів, мабуть, через це і взяв для прикладу лебедя.

— Тоді кажіть далі.

— Уявляйте: у камері, на шляху імпульсу, вміщується певна елементарна частинка або комбінація частинок, тобто атом або комбінація атомів, тобто молекула або комбінація молекул — тобто...

— ...тобто брусок заліза, чи табуретка, чи лебідь...

— От-от. З вас був би непоганий популяризатор.

— Нічого, у вас теж виходить.

Артем дужим рухом обняв її за плечі й трішечки притис до себе. І відразу ж випустив. То був дружній рух.

— З вами легко мати справу. Нам байдуже, в якому стані перебуває речовина,

вміщена в камеру. Ми даємо імпульс. Кожна частинка дістає якнайбільшу кінетичну енергію і завдає удару по порожнечі!.. Зрозуміло? І вибиває з порожнечі подібні до себе частинку й античастинку. Згадайте, що ми казали про цегляну стіну. Скажімо, ми взяли великий цегляний блок, розігнали його і вдарили об стіну. Він виб'є у стіні отвір точнісінько такої форми, яку має сам. Ясно?

— Еге ж... — озвалась дівчина. — Трохи ясно. Ви вміщуєте в камеру брусок заліза, даєте імпульс — і брусок зникає, а в камері з'являється його точна копія з антизаліза.

— А позитивні частинки, що здобули нам антиречовину, відводяться раніше, ніж вони встигнуть анігілювати. Це й було виконано на Місяці. На Землі такий дослід потребував би складного устаткування для утворення камери. А там... Камерою був простір, бо генератор дає виключно спрямований імпульс, простір був і природним коробом для зберігання антиречовини.

З-за дерев проглянула біла будівля дитячої залізниці — Малої Південної. Яна відчула, що втомилася.

Разом з галасливими малюками у голубих обтічних вагонах мчали вони лісопарком, дивилися, як на зупинках малеча висипала на завітчані перони, як піонери-провідники вказували місця найменшим, як заклопотано визирав з мотор-вагона п'ятнадцятирічний оператор поїзда.

Вийшли на кінцевій станції — "Парк". Кам'яна споруда дитячого вокзалу здавалася важкою і старомодною після прозорих, що наче висіли в повітрі, павільйонів проміжних зупинок. Це був вокзал-дідусь, ветеран, що служив уже багато десятиріч — від самого заснування Малої Південної...

Вирішили пообідати в ресторані "Динамо".

— Тим більше, що на стадіоні сьогодні матч.

— Це ви мене для того й привели в парк?

— А хіба що?..

— Я згодна. А хто з ким грає? І головне — що за гра?

— О, яке невігластво! — Артем схопився за голову.

— Я дуже караюсь.

— Аербол. Харків — Іркутськ.

— Здається, лідери своїх зон?

— Здається... — Артем зітхнув. — То, може, вам буде нецікаво?

— Облиште. Я піду з задоволенням.

У ресторані було тихо. Відвідувачі обідали на веранді. Тут сіли і Яна з Артемом.

Прогулянка нагнала приємної втоми й доброго апетиту. Швидко впоралися з борщем, набрали на диску номер на біфштекси.

— Ви хоч колись були на аерболі? — скорботно спитав Артем.

— Була... — гірко зітхнула Яна. — А чому ми не замовили вина?

— Ви якого хочете?

— Сухого. І щоб холодне.

— Холодне шкідливе.

— Я знаю. Я готова на жертви.

— То якого ж? "Наддніпрянське"?

— Це хороше вино. Артем набрав номер.

— Я була на аерболі, коли вчилася літати. Придивлялася до прийомів.

— Ви літаєте?

— А ви?

— А справді, ви ж гімнастка...

Розсунулися стулки посеред столу, і автомат виставив димлячі біфштекси й пляшку вина.

— Я теж літаю, тільки дуже рідко. Немає часу.

— Де вже вам, ученим, літати...

— А таки ніколи. Артем налив вина.

— Ми порушуємо певні рекомендації. До біфштексів виховані люди беруть червоне, а не біле.

— А нехай собі беруть.

— "А нехай собі, як знають, божеволіють, конають..."

— Ви любите поезію?

— Ваше здоров'я! — Артем з насолодою, не відриваючись, перекинув келих. Скло спітніло від холодної рідини.

Яна надпила.

— Ви були певні, що фізики від зорі до зорі бубонять формули, що ж до почуттів, то вони про них навіть не чули, бо не мають часу читати художню літературу чи дивитися передачі...

— Це була трагічна помилка мого життя.

— Не така вже й глибока помилка, коли казати правду, — Артем підібгав губи й зітхнув. Раптом спитав: — То ми політаємо?

— Де? Коли?

— Ей ти, мовчи! — Артем ткнув себе кулаком у груди.

— То ви до ханжі?

— Еге ж... — він засміявся. — А що, схоже моє "еге ж" на ваше?

— Схоже.

— Завтра зранку ще одна ділова зустріч. Цього буде досить?

— Ви мені дещо покажете?

— Покажу. А післязавтра я пропоную туристську прогулянку на Донець. Крила беремо з собою в рюкзаки... Ви можете зостатися в Харкові ще на два-три дні?

— Якщо завтра ввечері напишу і передам до редакції перший нарис.

— То напишіть і передайте.

— Гаразд.

Після обіду пішли на стадіон.

На кілька десятків метрів зводилися яруси для глядачів. Вони утворювали своєрідні шаруваті стіни навколо ігрового простору. Пощастило знайти два місця.

— Це добре, що сьогодні на "Авангарді" футбол, туди подалося чимало народу, а то б довелося стояти внизу!.. — сказав задоволено Артем.

— А ви до футболу байдужі?

— Хіба розірвешся?..

Яруси стривожено гомоніли. Яна стежила, як Артема поволі охоплює хлоп'яче хвилювання. Він заклопотано озирався на всі боки, поглядавав на годинник, звіряв його з величезним хронометром, що висів над ігровим простором.

Метрів за два від глядачів у повітрі висіла прозора сітка. Така сама, тільки темна, була натягнута над землею, і срібляста, легка — над стадіоном.

Та ось пролунали сигнали, десь ізнизу вилетіли й відразу змили вгору п'ять суддів. Їх крила були яскраво-оранжеві у чорну смужку — точнісінько, як небезпечні вузли промислової автоматики.

Головний суддя вмостився на сидінні під верхньою сіткою. Чотири інших розташувалися на стільчиках по кутках... Крила поклали за спинами.

Потім у простір вилетіли гравці. Харків'яни були в білій формі з червоними крилами, а іркутці — в жовтій з голубими. Довгим ланцюжком попливли вздовж ярусів, спіраллю набираючи висоту. Сто п'ятдесят тисяч глядачів загаласували в захопленні.

Яна придивлялась до обличч спортсменів, що пропливали мимо. Молоді, зосереджені, серйозні. Крила аерболістів менші, ніж любительські, еластичніші і, хоч рухають їх моторчики, для керування польотом потрібні мускульні зусилля. У всіх хлопців розвинені плечі й руки, що аж виграють горбами м'язів...

Знизу звився великий сріблясто-блакитний м'яч. Гра почалася.

В перші хвилини увагу Яни відвертали глядачі. Вони розмахували руками, ладні й самі кинутись у простір, дарма що не мали крил, галасували, як діти в школі під час перерви, підбадьорювали гравців свистом... А Артем! Широко-відкриті очі, обличчя розпалене хлоп'ячим захватом, — він весь час крутився, наче сидів на шилі, поринався кудись уперед, знову сідав і, здавалося, зовсім набув про Яну. А про фізику — й поготів.

Нападаючий гостей оволодів м'ячем і погнав його голоного до воріт, що погойдувалися праворуч... Воротар залишив своє сидіння, повис на місці, швидко махаючи крилами. Це було велике мистецтво — утримуватися в повітрі на одному місці.

Захисники кинулись навперейми. Іркутець сильно штовхнув м'яч до воріт і повільно, як орел, поплив убік, наче все далше його не обходило. Воротар кинувся назустріч м'ячу. Яна чула, як з полегшенням зітхнули тисячі людей. Та враз це зітхання переросло в панічний гвалт: не всі відразу зрозуміли тонкий і сміливий маневр іркутців. В ту саму мить, як центр нападу, здавалось, покинув м'яч напризволяще, з під верхньої сітки униз ринув його помічник. Він склав крила, каменем пролетів поміж захисниками, а тоді ледь-ледь розправив крила, змінив напрям і з силою вдарив м'яч. Срібно-блакитна куля вскочила у ворота.

Було дивно, що півторасти тисяч людей, які допіру шалено галасували, вміли так трагічно мовчати.

На великому табло з'явилися цифри — 1:0.

М'яч подали на центр, гра тривала. Яна скрикнула — нападаючий харків'ян і захисник іркутців наштовхнулись одне на одного. Падаючи, захопили третього гравця. Всі троє, склавши крила, впали на нижню сітку. А далі було, як у цирку. Сітка підкинула всіх трьох. Один розправив крила і злетів угору, а двоє інших впали назад. Потім ще один полетів, а з третього разу знявся й останній.

Атакували харків'яни. Організатором нападу був довгов'язий білявий юнак. Він гнав перед собою м'яч, ще двоє нападаючих випередили його й літали поблизу воріт, чекаючи зручної подачі. Захисники іркутців ринули відбивати напад, але двоє з них зчепилися крилами й безладно полетіли вниз, змішавши оборону...

Глядачі ревіли:

— Давай, Колю! Вперед, рідний!!!

Перед Колею з'явилося кілька супротивників. Він негайно штовхнув м'яч убік, там ним оволодів свій. А сам спритно пірнув під ланцюжок захисників і ось уже виринув біля самих воріт. Воротар, нервуючи, дрібно махав крилами. Коля невимушено проплив над ним і ледь помітно, наче ненароком, зачепив ногою кінчик крила. Воротар боком ковзнув униз.

І в цю мить один з нападаючих підштовхнув м'яч, і Коля тендітним, ніби байдужим поштовхом послав його в порожні ворота... Стадіон гримів. Артем підхопився на ноги й галасував, розмахуючи руками. Яна затулила вуха. Табло показувало 1:1.

Раптом обличчя Артема стало сердитим і розгубленим.

Головний суддя залишив своє сидіння і, розпростерши смугасті крила, ковзнув до воріт іркутців. Він робив якісь знаки... В ту ж мить на стадіоні зчинився скажений свист і виття, а на табло відновився старий напис — 1:0.

— В чому річ? — спитала Яна.

Артем не чув. Він тряс у повітрі своїми здоровенними кулаками і разом з тисячами людей щосили горлав:

— Суддю об землю!..

О, якби всі ці глядачі мали крила і могли перелетіти за сітку, перепало б судді на горіхи...

Коли вгамувалися пристрасті, Артем пояснив: суддя не зарахував забитого м'яча через грубість нападаючого, який навмисне зачепився за крило воротаря.

— Молодець, — розмірковувала Яна. — Чому ж ви всі так галасували?

— А нехай доведе, що це навмисне! — гаркнув на неї Артем. — Нехай доведе! Ігровий момент!..

Яна розсміялась. Артем уважніше подивився на неї, посміхнувся й собі:

— Ви не гнівайтесь. Тут завжди трохи дурієш.

— Хіба трохи!..

Рахунок не змінився. Іркутці виграли. Яна вважала, що справедливо: вони грали технічно тонко й навіть граціозно... Артем засмутився.

Спустилися вниз, сіли на лаву біля майданчика повітряних таксі.

— Навіщо ж ви ходите на ці матчі?

— А як же не ходити?

— Та вони ж вам тільки настрої псують.

— Ви б подивились, як наші грали з Ленінградом!.. Це був смерч, і вихор, і симфонія!.. Чотири — нуль на нашу користь. А сьогодні їх ніби підмінили... Чорзна-що...

— Оце так відпочили.

— Не зважайте. Я плював на таку команду!.. — Потім винувато посміхнувся: — Ви хоч одержали якесь задоволення?

— Ще б пак!

— Навіть коли переживаєш — для нервів однаково корисно...

На майданчику не було жодної машини — всі розлетілися з болільниками. Скраєчку лави сіла середніх років огрядна жінка.

— Давно чекаєте?

— Ні... Зараз мають бути.

— Атож... либонь, прилетять... — Жінка мала гучний низький голос з характерним привискуванням, що надавало її мові соковитої виразності. Вона трохи пом'якшувала "л". — Атож, скоро буде. А куди потім завезе — то невідомо.

— Чому ж? — здивувалася Яна. — Ви місто знаєте?

— Та знаю. Я з Полтави мало не щотижня сюди навідуюсь. У своїх справах, по сортовипробуванню... Як той раз була та спізнювалася на поїзд — а я тільки поїздом їзду, нехай їм грець, тим машинам, від них мені памороки забиває... Так ото спізнювалася я на поїзд. Ну, думаю, одна надія на таксі. Вскочила ото у вертоліт — гарненький такий трапився, манюній, вишневенький, — увімкнула "вокзал". Полетіли. Коли дивлюся — наче не туди він мене несе. Та ні, думаю, машина не помиляється, це я згори недобачаю. Коли бачу: таки не туди, клятуший, преться. Внизу гідропарк. Перевіряю табло: вірно увімкнула, стоїть отой кілочок точнісінько проти напису "вокзал". Думаю; знизитись, чи що, та виплигнути над гідропарком. Хоч мокра, а на вокзал встигну. Так ні ж, воно таке вредне, що в повітрі двері не розчиняє і знижуватись ніяк не хоче, хоч плач.

Артем і Яна презирнулися.

— Слухайте, лечу собі далі, думаю: куди ж це воно мене привезе? На поїзд уже однаково не встигну, а все ж цікаво... Сідаємо. Читаю на зупинці табличку: "ХТЗ". Ну, ви бачите, куди, — аж на Тракторний, тож до вокзалу по землі й за півгодини не доїдеш, а знову повітрям... Та борони мене бог! А він, оцей же, значить, вертоліт, сів ото на Тракторному, відчинив дверцята і блимає написом: "Щасти вам!" Тоді бачу — запалює зелений вогник: я, мовляв, вільний. Ну, вийшла я, глянула на нього... Щоб тобі, кажу, чортів у пекло возити, а не людей, та щоб у твоєму, кажу, моторі всі дротинки полопалися та коліщата полускали, та нехай, кажу, тобі гвинт калачем перекрутить, а дивани щоб ґулями узялися, а бодай ти був розгепався на цурочки, як тільки тебе, сказаного, з заводу випхали!..

Всі троє втішалися розповіддю. Тим часом опустився вертоліт.

— Летить, я зажду, — сказала жінка.

— Все ж таки лігаєте?

— А куди від них дінешся! Та не все ж мені машини псуватимуться, може, й кому іншому зіпсується, а мене повезе правильно?.. — жінка задерикувато поглядала на Артема і Яну. — Ну, щастя вам!

Машина була маленька, на двох пасажирів. На табло — схемі міста — Яна відшукала гніздо з написом "Площа Дзержинського", встромила контактний кілочок і натиснула кнопку. Рушили з місця лопаті над кабіною і враз злилися у прозоре коло. Наступної миті сірий майданчик стоянки і зелені алеї навколо стадіону провалились униз.

Вертоліт піднявся у свій ешелон і поплив над містом. Артем і Яна стомлено мовчали.

Велике рожеве сонце майже торкалося обрію. Стіни будинків, вулиці внизу стали рожеві, скляні споруди палали золотом. Довгі блакитні тіні прокреслили усе місто...

Не стямилися, як маленька машина, завмерши на хвилину, швидко пішла вниз. І за мить виднокіл замкнувся високими будовами площі.

Артем провів Яну до входу в готель. Вікно в номері було розчинене. Тепле літнє повітря полоскалось у кімнаті. З площі нечутно здіймалися і сідали зграйки вертольотів. Сонце сховалося за будинком Держпрому. На тлі розпеченого неба він здавався чорним велетнем, обсіяним яскравими брильєнтами — то вже спалахнули вечірні вогні...

Жити на світі було прекрасно.

— Яно, вже час обідати! Яка чарівна картина!..

Це Тереса дзвінком і милим своїм голосом сполохала спогади.

Зайшов і Пуебло. Від порога прикипів очима-сливами до Яни.

— Синьйорито, уявіть собі, і нехай мені вибачить ваш друг, який гостює у самого Освальдо Гомеса Пайро, що поки ми дивилися фільм, я встиг за вами скучити! Дозвольте?

Він сів біля Яни в крісло.

— Ви не відмовитесь пообідати в товаристві ваших нових знайомих?

— О, ця галантність!.. — мовила Тереса. — Звичайно, Яна обідатиме разом з нами. Підемо до ресторану чи тут?

— Можна й тут?

— А ви хіба не чули інформації?

— Ой, я прослухала...

Пуебло голосно зітхнув і сплеснув своїми широкими й короткими долонями:

— Синьйорито, як я йому заздрю!

Тереса змовницьки підморгнула:

— Він красивий? Певно, справжній мужчина?

Яну покоробили слова аргентинки, і вона надто жваво обернулася на запитання Пуебло:

— А що б хотіла синьйорита? Може, аргентинське? Чи, може, ваше?

— Ви коли-небудь їли борщ? Звичайний український борщ, на салі?

— О!.. — сказала Тереса.

— Ми їли український борщ у Лондоні, в ресторані.

— А, то дурниці! Поспішайте їсти український борщ, поки ви в нас.

— Тересо, вирішено покуштувати український обід.

На цифровому диску набрали кілька номерів. Через десять хвилин пролунав кришталевий дзвінок: конвеєром прибув обід.

Пуебло, виявляючи надзвичайну спритність, розлив у маленькі чарочки горілку з перцем. Він прикладався до холодцю з свинячих ніжок, що нагадував Яні домашні обіди в бабусі на Полтавщині, і не забував додавати хрін, а потім до маринованих грибочків, до салату з огірків. Коли заходилися коло борщу, Пуебло мовчки розвів руками і завмер, зображаючи на своєму круглому лискучому обличчі безмежний і благоговійний захват.

На друге був тушкований з кільцями цибулі ніжний м'ясистий короп, оточений золотими сонечками смаженої картоплі. Петрушка, що нею кухарі притрусили страву, була свіжа, ніби щойно зірвана з грядки. Прозоре й чисте "Променисте" викликало цілу зливу почуттів, що їх так виразно висловлював Пуебло за допомогою міміки.

На солодке був кримський виноград і яблука. Дівчата вина не хотіли, а Пуебло покуштував і вермуту.

Яна не пам'ятала, коли востаннє обідала так смачно і в такому гарному товаристві. Ці двоє аргентинців були чудові люди. Якби ж не Олексій...

Час недобре жартував з людьми: доба стислася, мов гумова. Минуло тільки дев'ять годин, як Яна ясним сонячним ранком вирушила з Москви, а вже настала ніч...

— Товариші пасажери, — сказав гучномовець, — наступна зупинка — Новосибірськ, куди наш поїзд прибуде о дев'ятнадцятій годині п'ятнадцять хвилин за світовим часом, або о першій годині п'ятнадцять хвилин ночі за місцевим. Тривалість стоянки у сибірській столиці — півгодини.

Яна ніжилась у ванні. Сама собі кивала головою: що ж поробиш, вечір то й вечір. Доведеться лягати. Вода, забарвлена хвойним екстрактом, раз у раз бралася дрібними брижами — здригався вагон.

А за хвилину дівчина випростала тіло на прохолодному простирадлі. Вимкнула світло. Спати не хотілося, Натисла радіокнопку. Музика... Голоси на фоні музики... І знову музика — легка, серйозна, складна або ж простенька...

Та ось чарівний голос спинив увагу, примусив посилити звук. Співала жінка, що навіть її портрета ніколи не зустрічала Яна, — артистка, яка наче втілила в собі пісенний геній свого народу. Линуло з глибини минулого сторіччя:

Ой не світи, місяченьку,

Не світи нікому,

Тільки світи миленькому,

Як іде додому...

Розділ п'ятий

ЩОДО ЗВИЧАЇВ І НОРОВІВ

Будильник послав імпульс. Яна розплющила очі. Якусь мить дослухалася до двигунів, потім підхопилась на ноги. Змінила настройку кондиціонера, до купе полилися прохолодні пахощі соснового лісу. Зробила кілька глибоких подихів... Увімкнула спортивну доріжку й побігла.

Тридцять хвилин — зарядка. Міцний холодний душ, повітряний масаж. І ось вона в ранковій сукні піднялася до салону.

Біля стіни сидів лисий дід із худим обличчям, зсутулений, похмурий. На вигляд йому було років сто двадцять.

Байдуже глянув на Яну й сказав:

— Доброго ранку,

— Здрастуйте. Отепер наше відділення заповнене" У нас тут Дуже затишно.

— Надзвичайно...

— Ви далеко їдете?

— До Фербенкса, в гості до внуків, коли ваша ласка, — відказав чи то з іронією, чи з неприродною запобігливістю.

— А ми всі — аж у Буенос-Айрес...

Старий не відповів. Яна підійшла до стіни. Природа сьогодні була незвичайна. За вікном лежала рівнина, де-не-де виднілись округлі сопки, схожі на могили українських степів. І все те було вислане яскравою ковдрою трави. Це теж нагадувало Україну — поля озимини. По рівнині розбіглися березові гаї, що світилися срібними тендітними стовбурами і ніжним золотом листя, густо-зелені, майже сині соснові й кедрові лісочки, червоні купи листяних дерев.

Все це було освітлене примарним сизим світлом пізнього полярного світання.

— Де ми? — спитала Яна схвильовано.

— Анадирське плоскогір'я... — в дідовому голосі було стільки роздратованості, що дівчина здивовано глянула на нього.

— Так-так, Анадирське плоскогір'я... Тундра! — дід заворушився від обурення. — Що зробили з природою!.. Ні, які невігласи, які тупі й обмежені люди!.. Що вони зробили з природою!..

— А, власне, що вам не сподобалося?

— Що? Хе-хе-хе... Ви знаєте, коли ці бовдури схопляться за голови? Коли почне підніматися вода світового океану. Першим і головним наслідком оцього перетворення клімату стануть паркани навколо континентів. Поводі, зливи, нестримний наступ води — ось ваше майбутнє, дівчино. Я, хвалити бога, не доживу до цієї чорної доби.

Яна нечемно засміялась:

— Даремно ви нервуєте. Перш ніж починати роботи в Берінговій протоці, було передбачено і обчислено все, що треба.

— Передбачено... От побачите, що вони там передбачили... Ні, кому це потрібно, щоб у Сибіру росли ананаси? Кому, я вас питаю? Нехай ананаси ростуть у Бразилії. Досі на всіх вистачало.

— Я не чула, щоб у Сибіру вирощували ананаси...

— Ще почуєте. Вони додумаються.

Сталося якраз те, чого вони з аргентинцями боялися, — у відділенні оселився нестерпний пасажир. Добре, що хоч тільки до Фербенкса.

Зайшли Пуебло й Тереса. Дівчата розцілувались. Потім утрюх поснідали. Олекса ще й досі сидів у своєму купе.

Як домовлялися звечора, Тереса принесла альбом і заходилася малювати Яну.

— Тільки ви цього малюнка не одержите, — попереджав Пуебло. — Ні в якому разі! Це буде нам...

Стало тихо. Шерехтів олівець по паперу, аргентинець благоговійно поглядав на Яну і не менш благоговійно — через плече сестри.

Раптом заскрипів голос старого:

— Ні чорта не роздивишся, ні чорта!.. В наші часи їздили не так. Сто сорок кілометрів на годину, та й годі. Пливуть за вікном неторкані краєвиди, проходять дні, і вже у вашому купе складається своєрідний побут... Поволі точаться розмови, бувало, все життя своє пригадаєш, про сусідів довідаєшся все, що тільки можна знати про людину... І якраз коли почнуть одне одному набридати, — кінець дорозі. Спокійно, приємно, ах, як це все було...

Навіть сльоза вчулася у дідовому голосі. На нього ніхто не звернув уваги.

— Хочете, я вам прочитаю вірш? — несміливо запропонувала Яна.

— О!..

Пуебло аж підвівся:

— Благаємо!

— Хе-хе-хе!.. — голосно сказав старий. — Ви малюєте, я ось дивлюся, вірші розповідаєте. Не вмирає в людей цей вічний потяг до мистецтва, незважаючи на всі химерні проекти і оці страхітливі швидкості... Не вмирає... А хіба зараз є мистецтво?

— Є, — сказала Яна.

Старий обернувся до товариства:

— Є, кажете? Де поділися поети? Композитори? От кого з сьогоднішніх композиторів ви можете поставити поруч з майстрами минулого? Поруч з Шостаковичем, Хачатуряном, Прокоф'євим? Кого? — це я, що прожив більшу частину життя у двадцятому сторіччі, питаю у вас, які народилися в двадцять першому! Нікого!.. Все в двадцятому віці! Неповторний двадцятий вік... Та й ваша скажена техніка, коли казати правду, і ваша наука всього-на-всього розвивають ідеї того самого сторіччя. От як, молоді люди.

Старий не бажав принижувати свою гідність суперечкою. Він сказав і відвернувся до ландшафтів, які щойно лаяв.

Поїзд біг долиною. Недалеко від естакади котилася широка свинцевого кольору ріка — Анадир. На обрії здіймалися низькі гори.

"Невже старість завжди сліпа? — думала Яна. — Коли так, то нехай я не доживу до старості! Він не знає, не розуміє, цей старий, тієї музики, що огортає все твоє єство,

захоплює, перероджує, додає нової сили або ж робить доброю і ласкавою... Цю музику творять сучасники, народжені в двадцять першому сторіччі, і нащадки так само схилять перед ними голови, як ми зараз схиляємо голови перед Мусоргським і Шостаковичем".

Старіють клітини мозку, притуплюється сприймання. І тільки те, що проклало свої борозни в молодій пам'яті, пригадується справжнім і великим... Хіба можна засуджувати діда!

Але ж не всі старі такі. Артем багато розповідав про Рудого — Івана Антоновича Кардашова. Він, як молодий, весь у майбутньому і жадібний до нового. А один з найстаріших на землі — Освальдо Гомес Пайро — ще погрожує перевернути науку своїм новим відкриттям. Ні, мабуть-таки, цей пасажир — просто нудний і обмежений суб'єкт.

А поети... Певно, жодне сторіччя не породжувало такої кількості поетичних талантів, а серед них — цілі сузір'я оригінальних, сильних, несамовитих у пристрасі і могутніх думкою майстрів.

— Яно, вірш... — нагадала Тереса.

— Може, не треба? — заперечила тихо.

Пригадала високі зразки і засоромилась...

— Кажіть, синьйорито! — благально сказав Пуебло.

Яна неголосно розповіла:

Коли я один — я зовсім один.

Хоч люди сміються, хоч люди навколо,

та я один,

я зовсім один.

"Самотність" — яке холодне слово!

Незатишну Землю вгледіли зорі:

летить порошинка. Навкруг холодина.

Тут дуже порожньо — в чорнім просторі, —

і я — один,

я зовсім один.

А ти підійшла, засміялася лунко

і за собою, мов тінь, повела.

Вуста твої я торкнув поцілунком,

і ти поцілунком відповіла.

Тепер на світі нас двоє буде...

Хіба лиш двоє? В усяку днину

Навколо люди — сміються люди,

а ми між ними, і ми із ними!

І зорі сміються на всеньке небо.

Вони нас кличуть до себе, у Всесвіт.

Ти чуєш, любя? До них майнемо,

бо Всесвіт б'ється у наших серці,
бо простір скорився твоєму диханню,
бо зорі, як очі, спалахують знову...

Послухай: я тебе кохаю.

"Самотність" — яке безглузде слово!..

Помовчали. Потім Пуебло підвівся і вийшов. — Хто це написав? — спитала Тереса.

— Мій знайомий.

Тереса зітхнула. Почулося ще одне стримане зітхання. Яна поглянула й здригнулась. То був Олексій. Ніхто не помітив, як він зайшов. Хлопець стояв біля стіни — через салон від діда — і мовчки дивився на Яну. Вона зіщулилась.

— Яно, я тебе так люблю... — сказала Тереса. Яна вимушено всміхнулась.

— А вірш чарівний. І я майже все зрозуміла, хоч він український. Це написано для тебе?

— Мабуть...

Тереса задумливо глянула у вікно. Долина відбивалася в чорних очах жовтими іскрами. Вона підвелась і зробила кілька кроків.

— У тебе такі плавні рухи... — зауважила Яна.

Тереса вдячно кивнула.

— Ця пора називається у вас "золота осінь"... — сказала вона.

— Коли побудували Берінгову греблю, осінь стала така довга, як ніколи раніше не бувала... Старі люди кажуть, що раніше золота осінь спалахувала на два-три тижні, а потім її гасили дощі.

— І в тому була її краса, — раптом вставив старий. — А тепер набридає.

Яна не звернула на це уваги.

— А тепер вона тягнеться довго-довго... І кожен втішається нею по вінця. Прекрасна пора, сумна й велична... А раніше о цій порі весь Сибір був уже засипаний снігом, а тут стояла люта зима.

Стримано зітхнув Олексій. Зайшов Пуебло.

— Оце вам, синьйорито, — сумно промовив і простягнув Яні тонке янтарне намисто і такі ж янтарні сережки.

— Красиво...

— Це вам, синьйорито, — схвильовано повторив Пуебло. — Візьміть, надіньте, прошу.

Яна прикрасила себе дещо старомодними оздобами, Тереса зауважила:

— Тобі до лиця!

Пуебло знову вийшов, а за мить Яна почула поруч із собою його голос:

— Запам'ятайте, синьйорито, що коли вам треба буде зняти з неба місяць, — покличете мене!..

Яна озирнулася. Здивовано підвела брови. Засміялась Тереса:

— Він тобі щось сказав? Уяви собі, нічого не чути!

— Та ні, Тересо, прекрасно чути, ніби він стоїть біля мене!.. Та де ж він?

— Я внизу, в купе, — сказав Пуебло. — Я вас теж прекрасно чую. Я вас почую, коли ви навіть будете шепотіти. Розумієте?

— Ні.

— Це намисто й сережки — це таке... як вам сказати..., іграшкове радіо. Для інтимного користування! Я працюю... — голос Пуебло тремтів. Він хвилювався. — Я вам першій про це розповідаю... Я працюю над створенням нового засобу зв'язку. Для міжпланетних і далі — для міжзоряних кораблів. Розумієте?

— Самі?

— Так сталося. Так уже воно сталося. Я соромився подати заявку суспільству, бо не мав впевненості у собі... Занадто все це здавалось фантастичним... Нейтрино, розумієте?

— Ні.

— Нейтрино. Невловимі нейтрино, чудові частинки, для них не існує перепон. Вони, скажімо, проникають крізь товщу земної кулі так само вільно, як крізь порожнечу. Вони понесуть зв'язок між кораблем і Землею, де б не був корабель. Між Галактиками, коли це буде потрібно... Розумієте, синьйорито? Я почав працювати і скоро скінчу свою роботу... А тим часом я зробив отаку іграшку. Вона не годиться для міжпланетних зв'язків, але мені здається... Хоч я й не випробовував... де б ви не були на земній кулі, ви завжди зможете поговорити зі мною так, наче я біля вас. Акумулятор працюватиме близько трьох місяців. За моїми розрахунками.

— Але...

— Ні-ні, не заперечуйте. Дослухайте мене до кінця, бо якщо ви відмовитесь від цього подарунка, я... ну, я тоді... Хіба я не розумію, що вам, може, не дуже й цікаво зі мною розмовляти... Не заперечуйте, благаю! Але я вам обіцяю твердо, що зроблю такий самий приймач і передавач для вашого... нареченого. Передавач буде — ну, хоч би в галстуку чи в комірці сорочки, а приймач... Чоловіки, звісно, не носять сережок, але хіба заважатиме вашому коханому невеличка кулька чи раковинка, яку він за бажанням зможе вставити до вуха чи виийняти?

— Дякую, Пуебло.

— Ну от... Так ви не відмовилися?

— Звичайно, ні.

За мить Пуебло з'явився в салоні, підійшов до Яни і поцілував їй руку. Тоді показав, як вмикається і вимикається ця чудова іграшка: досить повернути середню намистинку з чорною цяточкою — і передавач почне працювати. А приймач увімкнеться автоматично, як тільки вас викличуть. От і все. А взагалі це треба носити як оздобу.

Після короткої зупинки в Теплограді поїзд вимчав на Берінгову греблю. По обидва боки виблискували свинцеві хвилі. Хто б сказав, дивлячись на холодний сірий простір, що це тут б'ється серце нового клімату, який поволі поширюється по Євразії та Північній Америці...

В салоні з'явився неприємний запах. Шмаття диму пливло в повітрі. Обличчя Тереси виразило огиду, Пуебло крутнув головою. Старий роздратовано озирнувся.

Олексій стояв біля стіни і... нервово палив цигарку! Він не помітив реакції своїх супутників і продовжував викидати з рота густі хмари тютюнового диму. Похмурий, сірий, він невидючими очима дивився на Берінгову протоку.

Старий кашлянув. Олексій не почув. Тереса жалібно позирнула на Яну. Тоді старий сказав:

— От вам, маєте. А ви зі мною сперечались. От вам звичаї і нориви вашої доби. Привселюдно вдихати отаку гидоту і поширювати в приміщенні, де є люди, отакий сморід. Маєте!

— Пробачте, — не втрималась Яна, хоч їй було соромно за Артемового помічника. — Але ж у вашу добу палили майже всі!..

— Дурниці! Розумні люди не палили! А хто палив — так хіба ж тоді було суспільне виховання! Хіба люди жили так, як ви!..

Дід зрозумів, що однією реплікою спростував усі свої сьогоднішні повчання, розсердився і відвернувся, втягнувши голову в плечі.

Олексій нарешті збагнув, у чім річ, вмить став густо-червоним, як помідор, і швидко вийшов.

— Він просто забувся... — пояснила Тереса.

— Дивна звичка... — зауважив Пуебло. Старий знову не втримався:

— Ви кажете про нориви і звичаї? Ваше покоління навіть шлюб — прекрасну традицію, освячену тисячоліттями, — не визнає! Я знаю, ви будете сперечатись. Як же так, у кожному містечку є свій Палац шлюбів і весіль!.. Дурниці. Половина молодих людей до цих Палаців і не заглядає, а хто загляда — то й що з того... Який це шлюб без реєстрації! Нориви!

— Хіба у ваші часи не розлучалися?

— Що за порівняння... У наші часи над шлюбом тяжіло прокляття: матеріальний інтерес. Чим годувати дітей? Ви знаєте таку проблему? Не знаєте? То про що ж ви сперечаєтесь!.. Ох і звичаї, ох і нориви... Вечір покрутилися, трохи побалакали, і на тобі — подружжя. Хе-хе-хе... Скромність. Ні, ні, сучасна молодь — це жахливо. Я познайомився з Вірою в ресторані. — Дід раптом поринув у лірику. — Призначили побачення. Про шлюб і гадки не було... Зустрічалися. Цілий тиждень минув, поки вона дозволила себе поцілувати... А про щось більше і не думайте. То вже сталося аж весною, коли сама природа кликала на всю ніч до лісу, під небо, під зорі... А там і загс. Ви ж навіть не знайомі з цим святим ритуалом. Ну, ну, кажіть-но, як це у вас робиться?

Дід навіть умів бути грайливим.

— Так воно й робиться... — всміхнулась Яна.

— Любов вічна, як світ, — додала Тереса. — Завжди мужчина шукає красиву й ніжну жінчину, завжди вона йде назустріч красивому і сильному мужчині. Так було тисячу років тому, так буде й за тисячу.

Яні не сподобалися докази подруги. "Сильний мужчина", "красива жінчина" — за цими словами губилося щось більше, людяніше...

— До того ж, моя подруга, — закінчила насмішкувато Тереса, — познайомилася із

своїм коханим не в ресторані, а на Місяці.

— Дорогу на Місяць проклали люди двадцятого сторіччя, — сердито сказав старий. Вдень, після обіду, Яна залишилась у своєму купе.

Двадцяте сторіччя... Багато написано про нього, багато створено пісень, ораторій, фільмів і вистав. У двадцятому сторіччі почалася нова історія. Можна простити дідові його старече бурчання: він жив у славний час. Їхні ракети здаються кумедними, літаки незграбними, автомобілі — оті смердючі чмихалки — просто неможливими. Та через велике мистецтво минулого люди двадцятого віку входять до нашого життя простими й зрозумілими, як сучасники. Вони знали менше за нас, і деякі сучасні досягнення здалися б їм казкою, і поганих звичок тягли вони з минулого чимало, та це ж вони підготували нове тисячоліття творчості.

Ми вийшли з них, як вони самі вийшли з дев'ятнадцятого віку.

Звичаї і нориви... На другий вечір після розмови з Артемом та аербольного матчу Яна передала до редакції нарис про роботу УФТІ. Тепер вона мала аж два вільних дні.

І ось вони йдуть стежечкою вздовж берега Північного Дінця. Навколо скошені луки. З-під ніг стрибають, метушаться довкола сірі й зелені коники.

Рівно спливає вода за неквапливою течією.

Першим іде Артем, за ним Яна. Вона весь час бачить його стрижену потилицю над важким рюкзаком. Бачить, як упевнено ступають по землі ноги в легких кедах. Он сірий коник сів на Артемів рюкзак і сидить, їде собі разом з туристами. А потім полетів. Чим керується це чудне створіння у своїх вчинках? Яна розсміялася.

— Щось смішне? — не озираючись, запитав Артем.

— Та... Аналізую психологію коників.

— Прекрасна робота.

Час від часу дівчина відчувала, що по її спині, стегнах, ногах з оголеними литками повзе важкий погляд. Позад неї з таким самим рюкзаком ішов Олексій. Тоді вона мимоволі прискорювала крок і майже наздоганяла Артема.

Полегшало, коли пішли лісом. Тут доводилось уважно дивитися під ноги, і хоч Яна вже не могла із ніжною жіночою зверхністю розглядати потилицю Артема, зате й Олекса більше не дратував її... А ріка була зелена, як ліс, і широкі плями розтопленого сонця колихалися на хвилях. Лиш подекуди визирало з води сине небо.

Спинились, поскидали рюкзаки. У групі було восьмеро, все Артемові товариші. Посідали, відпочиваючи... На корчі біля берега завзято розмовляли два кулики.

— Чуєте, кожен кулик своє болото хвалить, — сказав Артем.

Всі засміялися тихенько, щоб не злякати пташок. Один кулик перелетів на сусідній корч, потім повернувся назад і знову жваво зацвінькав.

Артем коментував:

— Бачите, у них до сварки доходить. Один каже: "Моє болото краще", а той: "Що там твоє болото? Якісь помії, а не болото. От моє!.."

Навіть Олекса трохи розважився:

— О, дивіться, той зовсім образився: "Ви, каже, переходите на особи!.. Плював я на

ваше болото!"

Справді, один з куликів сердито цвінькнув, знявся і полетів низько над водою — кудись до себе...

Від тих нехитрих жартів Яна аж заходилася сміхом. Вона вперше доброзичливо глянула на Олексу, і той спалахнув від задоволення.

Сутеніло. Розбили намети. Багаття завзято плескало жовтими язиками. Самовдоволено булькав куліш у казанку, хлопці принюхувалися до повітря, дівчата мили в річці огірки й помідори. Артем, визнаний поводитир групи, куштував страву й нарізав хліб.

Коли Яна, тримаючи в обох руках мокрі вінички часнику, зробила крок від ріки, на її шляху опинився Олексій. У темряві він якось непомітно відділився від куща, і дівчина зрозуміла: весь час стояв і стежив.

— Що ви, Олексю? — як могла лагідніше.

Він узяв її за плечі. Не отим легким дотиком, як Артем на дніпровських кручах, а владним рухом.

— Невже ж я не маю надії? — шепотів, а вона відчувала, що зараз опиниться в його обіймах, і не могла захиститись, бо руки інстинктивно стискали часник. — Невже ж ніякої надії? Так я ж не буду жити на світі, чуєш?!. Підемо гуляти над рікою... Сьогодні вночі. Я більш ні про що не прошу.

І вже дихав на її уста. Тут тільки Яна здогадалася випустити часник і з усієї сили вперлася долонями в його груди.

— Пустіть! Негайно! Бо дам ляпаса — всі почують!

Він відпустив її раптово і зник у тіні куща. Яна позбирала часник, ще раз змила у воді й повернулася до гурту.

Вечеряли навколо багаття. Потім співали. А як почали укладатися спати, Артем підморгнув Яні і скосив оком на рюкзаки... Останній нічний подих літа. Повітря сповнене неясними шерехами, ніжним дзвоном ріки. Ліс ліниво лопоче про своє, місяць пірнув у пухнасту хмарину і застряв у ній, лише інколи робить ліниві спроби вибратися на волю... Природа світиться сріблястим сяйвом.

Недовго приладнували крила. Широкі ремені охопили груди, пояс, стегна, від пояса в землю впирався твердий складаний хвіст... Артем підійшов до берега. На його спині спалахнула червона зірочка. Він нахилився, з коротким шарудінням розпростерлися крила, і ніби велетенський птах ковзнув над водою.

Яна й собі повернула вимикач крихітного двигуна, швидко просунула руки в кільця гнучких підлокітників... Якусь мить вагалася, відновлюючи в пам'яті потрібні рухи. А тоді сміливо кинулася вперед, лиш уявила, що її руки перетворилися на широкі крила, що вона їх розпростерла і зробила кілька дужих помахів. І справді за спиною прошаруділо, відбилося від води і дихнуло в обличчя повітря, відкинуте крилами... Безмежна насолода: уявляти себе птахом і бути птахом. Біоструми фіксували, і механізм точно відтворював кожний уявлюваний рух.

Попереду, трохи вище лісу, повільно пливли два зелених вогники, а між ними —

червона зірочка. То був Артем. Яна глянула: на кінчиках її крил теж горіли ліхтарики.

Вона полетіла швидше. Кілька помахів — і ось уже верхівки лісу пливуть під нею. Дівчина щасливо сміялась, а крила її здіймалися і опускалися все ширше й дужче.

— Артеме!

Він ширяв над самим лісом, наче прислухався до нічних голосів. А почувши її голос — стрепенувся, і враз зелені зірочки почали рухатися жвавіше.

— Доганяй, Артеме!

Вона летіла вище й вище, просто до тієї срібної хмарини, що й досі не відпустила місяця. Навіть дихати почала частіше, наче її стомлювали помахи. Глянула вниз — Артема не побачила. Він, певно, наздоганяв її ззаду. Ще швидше полетіла Яна вперед, назустріч простору, літній ночі й місячному сяйву... Ліси сріблясто клубочилися далеко внизу, один за одним виблискували завороти ріки... А вгорі палали зорі, точнісінько такі, як отоді, над Дніпром, тільки тепер їх було більше.

Ах, яке щастя бути над землею разом з коханим! І ледве подумала про це Яна, як серце її зайшлося від невимовного щастя, і вона, вже не знаючи, як втримати у собі стільки почуттів, випростала руки з підлокітників і справді розкинула їх, наче крила... Механізм більше не одержував біострумів, крила завмерли для автоматичного планування. В той самий час велика тінь ковзнула вгорі, пролунав неголосний сміх Артема:

— А, попалась!

Хвиля повітря штовхнула її вниз, тоді Яна знову оволоділа управлінням, майже склала крила і голосно гукнула:

— Який меткий! Дожени!

Стрімголов полетіла вниз. Повітря аж свистіло у вухах. Швидко наближались верхівки лісу. Над самими деревами вона вирівнялась і знову змила вгору. Та Артем однаково був поруч. Ось він летить просто над нею і сміється:

— Бач, одчайдушна! Ану спробуй втечи!..

Тікати було нікуди: внизу ліс, вгорі він. Яні й не хотілося нікуди тікати.

— Я переможена, — сказала вона.

Вони повільно попливли поруч, знову забираючи у височінь. Шумів назустріч вітер, неквапливо піднімалися й опускалися зелені зірочки, а вони поглядали одне на одного, і всміхались, і летіли все вище й вище. Повітря стало холоднішим, а механізми все частіше вимикалися і починали планувати вниз. Бо це вже була висота, не дозволена для любительського льоту.

— Я скоро змерзну, — сказала Яна.

Розлого кружляючи, опустилися туди, де тепліше. Летіли мовчки. Потім ковзнули нижче, де виблискував Донець, повернули й попливли назад.

— А ми свій табір нізащо не знайдемо, — сказав Артем.

— Хіба що викличемо когось по відеофону,

— У тебе є відеофон?

— Ні.

- А в мене є...
- Ану кинь мені!
- А ти спіймаєш?
- Побачимо.
- Лови!

Він зробив швидкий рух рукою, маленька плеската коробка блиснула в повітрі, і Яна спокійно простежила, як вона полетіла в срібну прірву.

- Отепер ми їх справді не знайдемо нізащо. Яна відповіла тихо:
- То й не треба...

Потім вони повільно летіли над лісом, так низько, що чути було, як від поштовхів повітря шумує листя верхівок. Спустилися на галявину, склали крила, розстебнули лямки. Обидва апарати з глухим стукотом впали на землю. Яна зробила крок до Артема і спинилася, опустивши руки.

Він підійшов. Узяв її за плечі. Очі його здавались чорними, обличчя мужнім і дуже юним.

- Любий... — сказала дівчина.

Посеред галявини стояла копиця пахучого сіна. А на світанку вони вийшли до річки. Старий худорлявий рибалка на човнику, що вудив біля берега, махнув їм рукою, а потім підняв і показав великого ляща та ще й підморгнув. Яна і Артем полетіли над рікою шукати своїх.

Тихо гули двигуни. В купе було темно. Яна лежала на дивані й викликала в пам'яті обличчя Артема, облите місячним світлом. Після тієї ночі вони стрічалися по відеофону, аж поки Яна не приїхала в Харків, щоб залишитися з Артемом назавжди. І відразу ж він вилетів у Буенос-Айрес. Якби хто знав, як вона скучила...

Ввечері разом з Тересою та Пуебло дивилися кінокартину. Олекса більше не виходив з купе. А старий буркотун зліз у Фербенксі. Його зустрічали дуже симпатичні хлопець і дівчина, палко цілували і під руки повели до машини...

Яна заснула. Потім імпульс будильника відігнав сон, вона розплющила очі й підхопилася. Збагнула, що то не світанок, а відеофон залива купе тихим світлом. На екрані викреслювався напис: "Вас викликає Москва".

Було пів на другу ночі. Яна швиденько накинула халат і увімкнула зв'язок. На екрані з'явилося суворе старе обличчя.

Розділ шостий

ШВИДКІСТЬ НЕ ЗАВАДИТЬ

- Здрастуйте. Ви Яна Шевченко?
- Здрастуйте. Це я.

Тепер вона впізнала. Сивий, як сніг, старий був знаменитий Рудий — Іван Антонович Кардашов.

— Пробачте, що я вас підняв о такий порі. Щоправда, в Москві зараз пів на першу дня і дуже яскраво світить сонце.

- Так-так, я розумію... — недоречно сказала Яна.

— Ви їдете до Артема?

— Еге ж.

— Слухайте мене уважно, дитино моя. Звістки незрозумілі і, боюсь, неприємні. Гадаю, що вам слід залишити поїзд у Сан-Франциско. Ви там будете о четвертій годині ранку за місцевим часом. Ракета на Буенос-Айрес стартуватиме о сьомій. Швидкість не завадить.

— Що сталося?

— Освальдо Гомес Пайро не запрошував до себе Артема. Виклик був підроблений.

— Навіщо?

— Послухайте, що нам відомо. В ті дні, коли Артем одержав виклик, ніякого зв'язку між Буенос-Айресом і Харковом не було. Ракетодроми підтвердили, що Артем вилетів із Харкова і приземлився в Буенос-Айресі. Більше про нього ніхто нічого не знає. Поговорити з самим Освальдо Гомесом ми не змогли: він не тримає в своєму домі відеофона. Сьогодні розмовлятимемо про цю подію з аргентинськими товаришами, та бажано, щоб там були люди, які особисто знають Соболя.

— Що з ним сталося? — прошепотіла Яна.

— Якби хто знав... Незрозуміла провокація.

— Як ви сказали? Провокація?

— Так.

"Я, мабуть, сплю, — з полегшенням подумала Яна. — Начиталася якоїсь чортівні й сплю, а мені мариться казна-що. "Провокація"!.."

— Ви не зустрілися в поїзді з Олексієм Суховим?

— Зустрілися. Ми їдемо в одному відділенні.

"Ні, все це насправді. Сни не бувають такі тверезо переконливі".

— Не виключено, що Сухов везе з собою єдиний примірник записів останніх досліджень. Єдиний! Всі інші зникли.

— Куди?

— Схоже, що вони викрадені.

Яна промовчала. Що могла відповісти на таку нісенітницю?

— Я вас розумію, дитино... Але я вам розповів лише те, що сталося насправді. Так от, перевірте... — на якусь мить Кардашов запнувся. — Ви... разом з Суховим перевірте, що він везе. Можливо, в нього підробка. А якщо то справжні записи, негайно запишіть їх на пам'ятних машинах, розмножте в кількох копіях, залиште американській Академії, а один примірник передайте до Москви. Ви мене уважно слухаєте?

— Так.

— В Буенос-Айресі перш за все вирушайте до старого Гомеса — мене й досі не залишила надія, що Артем з ним зустрівся, — і до нашого представництва. Далі зорієнтуєтесь. І весь час підтримуйте зв'язок з нами. Запишіть мій шифр.

Яна машинально ввімкнула магнітний блокнот, і старий назвав кілька літер і цифр.

— Якщо треба буде викликати мене вночі, — викликайте.

— Що сталося? — з відчаєм спитала Яна.

— Я не знаю.

— Хто це все зробив?..

— Я не можу схилити вас... до підозріливості. Я нічого не знаю, крім того, що останнім часом з Артемом працювали Сухов і Свирид, що вони, як і всі ми, зацікавлені якнайшвидше закінчити роботу, що вони віддані справі і... що вони єдині відповідали за передачу наукових даних до Академії. Я не можу уявити собі, що хтось із них причетний до цієї історії... Про єдине прошу: які б не були ваші переживання, розповідайте мені про все, що знатимете, що здасться ймовірним... На все добре. Скоро Фріско.

Старий вклонився. Екран згас. Яна нервово позіхнула. Потім з півгодини сиділа в заціпенінні на дивані. Не було жодних думок, тільки підсвідомо нудьга виснажувала мозок і вся істота відчувала холодну спустошеність. Гудіння двигунів злилося з великою тишею Всесвіту, і не було жодного звуку, який би потривожив дівчину в її прострації.

Скоро втомилася сидіти і так само напівсвідомо підвелась, підійшла до вікна, притулилася чолом до скла.

І тоді гірка-гірка й тоненька, як волосина, думка зародилася в ній, зав'юнилася холодком навколо серця і раптом постала у всій неухильності: все, про що мріяла, на що сподівалась, заради чого мчала зараз крізь ніч, — все раптом зникло, як химерне видіння. А натомість світ сповнився чимось бридким і незрозумілим.

Яна спробувала відновити в згадці живе обличчя Артема і не змогла. Воно розпливалось, і в пам'яті темніли тільки загальні риси, виліплені глибокими тінями, — як уночі над Дінцем.

Тихо, як лунатик, перейшла маленький коридор і постукала до Олексія. Потім ще раз. Клацнули двері. Яна зайшла. Купе було таке, як і в неї, і вона, про все забувши, здивовано глянула на Олексія: а цей як сюди потрапив? Потім опам'яталась, сіла.

— Слухайте, Артем зник, його ніхто нікуди не викликав, все це була... провокація, а ви везете не наукові дані, а якусь нісенітницю. Треба виходити в Сан-Франциско.

— Ще раз, прошу, — хрипко сказав Олексій. Яна повторила дослівно.

— Навіщо?

— Ніхто не знає.

— Навіщо нам Сан-Франциско?

— Ми пересядемо до ракети.

— Як хочете. Що нам ракета?

— Я не знаю...

Напружувала увагу, щоб зрозуміти запитання Олексія і якось відповісти, та думки розбігались, і вона ловила лише окремі безглузді шматочки. Ракета... Місяць. Пінг-понг. Олексій. Десь тут був замішаний старий з Буенос-Айреса, на ймення Рудий. Кардашов. Ні, Кардашов у Москві, а тут щось інше, аргентинське. Чи Пуебло, чи Свирид.

Вона затулила обличчя руками. Нечутно прошепотіла:

— Я піду... Збудіть мене в Сан-Франциско. І не ворухнулась.

Потім знайоме відчуття пробігло шкірою. Опустила руки й глянула на Олексія. Він дивився на неї отим знайомим важким поглядом і, — Яна бачила, — зовсім не думав про те, що вона йому щойно сказала. Очі повільно повзли по її обличчю, шиї, напіввідкритих плечах. Халат розхристався на грудях.

Яна схаменулася, щільніше загорнула поли й підвелась.

— От що, Олексю, — сказала стомлено. — Я до вас прийшла не на побачення. Прийміть душ, я зроблю те саме, а тоді поговоримо. За п'ять хвилин я до вас постукаю.

Холодні джгутики води змили втому і відновили самовладання. Повітряний масаж повернув м'язам гімнастичну силу. Яна швидко одяглась і знову пішла до Олексі.

У того в купе палало все освітлення. Могло здатися, що з стелі кімнатку заливають сонячні промені. Олексій зустрів Яну, стоячи посеред купе. Він був офіційний, стриманий, у звичайному денному одязі.

Яна сіла до столу й виклала все, про що довідалась від Кардашова. В міру того, як вона говорила, він уважніше вглядався їй в очі, і Яна вперше читала в тому погляді не приховану пристрасть, а думку.

Перші хвилини мовчав. Яна вже помітила: поки Олексій щось скаже, він мовчки мучиться.

Підвівся, швидко вийняв із шухляди над диваном чемоданчик, а з нього — тоненький рулон плівки. Мовчки заклав у електронний апарат. Засвітився маленький екран: по ньому побігли ламані смужки.

— Записи зашифровані, — розчаровано протягла дівчина.

Олекса не відповів. Він дивився на екран. Яна зрозуміла: це була його стихія, він прекрасно читає будь-який науковий шифр. Повернув до неї обличчя — спокійне, скам'яніле. Провів рукою по світлому волоссю.

— Плівку хтось підмінив. Помовчавши, додав:

— Вийдемо в Сан-Франциско. Знову пауза. Ще одна фраза:

— Може, прихопимо з собою ваших друзів? Вони нам допоможуть зорієнтуватися в Буенос-Айресі.

Яна глянула здивовано: вигидає ж отаке!

— Не треба.

— Не завадить.

О четвертій ночі поїзд зупинився на вокзалі. Тут панувало штучне сонячне світло. По той бік широкої, як міська площа, платформи повільно рухався експрес — точнісінько як той, що з нього вийшли Яна та її попутники. То було північноамериканське трансконтинентальне відгалуження Залізниці.

— Омськ, — сказав хтось у натовпі. Яна здивувалась: чому Омськ? На вагонах по той бік платформи було написано: "Сан-Франциско — Нью-Йорк".

— І Марсель, — додав той самий голос.

Збагнула: то пасажирів читали адресові написи на вантажних вагонах...

Ескалатор підняв їх до пасажирської галереї. Звідси відкривалося ціле місто

двоповерхових вагонів. Вони стояли або поволі пересувалися, формуючись у поїзди, де-не-де витягувалися рухливими ланцюгами — виводилися на магістральні колії.

А за ними сяючими горами вогнів зводилося справжнє місто.

За кілька хвилин мчали в машині по шосе. З правого боку долинали потужні зітхання Тихого океану. Ліворуч котилися вогні. Вологе повітря лагідно й дуже струменіло крізь машину, хвилювало, як хвилюють теплі травневі вітри, будило терпкий сум за чимось щасливим і ясным, що весь час вислизало з рук людини...

— Москва нам замовила тільки два місця, — сказав Олекса. — Готуйтеся до перших неприємностей. Цілком реальних.

Йому, як і всім, історія з Артемом здавалась містикою.

Вокзал ракетодому являв собою прозору півсферу. На плоскій основі споруди метушилися люди, зводилися якісь конструкції з ескалаторами та самохідними доріжками. На височині близько двадцяти метрів був автомобільний поверх. А ще вище висів просторий майданчик для вертольотів. Знизу, крізь прозорий матеріал, добре було видно різноколірні тільця повітряних машин. Вони опускалися й піднімалися через отвір у верхівці півсфери.

Шосе відділилося від землі і широкою естакадою побігло вгору. Електромобіль опинився всередині вокзалу. Залишили машину, ескалатором спустилися вниз.

Олексій подався до каси.

— Для нас замовлено два місця до Буенос-Айреса, але нам треба чотири, — сказав він.

— Хто замовляв? — жіночим голосом спитав червоний ящик, вмонтований у стіну.

— Москва.

— Місця дванадцять і тринадцять, — ящик викинув по жолобку два жетони. — Прошу повідомити імена пасажирів.

Олекса назвав себе і Яну.

— А ще два? — нетерпляче нагадав він.

— Квитків на чотирнадцятий рейс більше немає. Наступний рейс до Буенос-Айреса — о вісімнадцятій годині за місцевим часом.

— Але нам треба!.. — вигукнув Олексій.

Ящик не реагував на емоції незадоволених пасажирів.

Розмови з десятком інших ящиків не дали жодних наслідків. Тоді вирішив спробувати Пуебло. Повторилося те саме, тільки іспанською мовою. Яна мовчки переходила за чоловіками від каси до каси, благально поглядала на автомати... Потім її пронизала думка: "Дурниці! Все дурниці! Треба тільки якнайшвидше дістатися до Буенос-Айреса і мчати до Гомеса. Артем там, де йому ще бути, як не там! Головне: швидше, швидше, і все минеться".

— Тепер діятиму я.

Це сказала Тереса. Пуебло подивився запитливо, Олекса — байдуже. Він уже згодився з невдачею і похнюпився, опустив плечі.

— Якщо діятимеш ти, то управління призначить додатковий рейс... — Яна зітхнула.

— Пробач, рідна, недоречний жарт!

— І ти! — сказала Тереса.

— Що ми робитимемо?

Аргентинка наблизилась до інформаційного табло й попросила перелічити всіх пасажирів чотирнадцятого рейсу. Автомат ввічливо назвав щось із двадцять прізвищ. Тереса обрала два: Джон Джессеп і Веслі Кейс з Філадельфії. За допомогою відеошифрів, що їх повідомило те саме табло, обох американців пощастило знайти в кафе.

Джон і Веслі були симпатичні хлопці. Вони ніяк не могли второпати, за що доля послала їм у знайомі відразу двох красунь. Та коли розібралися, в чім річ, майже в один голос вигукнули:

— Але ми їдемо на сесію! Вона починається сьогодні...

— Вона може розпочатися й без вас, — переконливо сказала Тереса.

— Ні, не може, — заперечив Джон.

— Абсолютно неможливо, прошу вибачити, — додав Веслі.

— О!.. Я чекала зустріти справжніх мужчин. — Тереса зобразила на своєму обличчі глибокий розпач. Яна мовчки дивилась на Джона. Потім її рука плавно злетіла в повітря й легко торкнулася вуст, наче нагадувала їм, що треба щось казати.

— Знаєте.. — Яна посміхнулась. Трохи зашарілась через свою настирливість. Очі її дивилися винувано й лукаво. — Знаєте... А може...

— Кажіть, — прошепотів Джон.

— О... — зітхнула Тереса, докірливо хитаючи головою. Веслі не міг на неї дивитись і опустив очі.

— А може... — скаїзала Яна. — Може, сесія все ж таки почнеться без вас?

Джон схопився за голову.

— Це жахливо, міс! Ви найпрекрасніші в світі дівчата, я нічого подібного ніколи не бачив і, мабуть, не побачу, і я вдячний долі, що нас з вами познайомила, але ж сесія!.. Не просіть, бо ж я не крокодил, розумієте!

Тепер зітхнула Яна. Хлопцям, мабуть, треба поспішати.

Веслі сказав:

— Сесія почнеться без нас.

— Цілком вірно, — відгукнувся Джон. — Зрештою, нічого з ними не станеться, коли вони проведуть одне засідання без нас.

— Отак треба ставитися до красивих жінок! — сміючись вигукнула Тереса і цмокнула Веслі в щоку. Хлопець мало не впав.

Джон віддав дівчатам жетони й категорично сказав:

— Тільки ми самі повідомимо інформаційний центр. Біля табло він глянув на Яну:

— Отже? Що сказати?

— Яна Шевченко з Києва... ні, з Харкова! І Тереса Альмейда з Буенос-Айреса.

Джон з насолодою повторив обидва імені, особливо перше. Веслі ще й досі не міг вимовити ані слова після Тересиного поцілунку.

- А ваші відеошифри?
- Вони інформації не потрібні.
- Вони... потрібні нам.

Дівчата відповіли. Вони дякували чемним американцям. А ті бажали їм щасливої дороги. Веслі прошепотів до Тереси:

— Як тільки ввечері прибудемо до Аргентини, я вам подзвоню. Прошу: тримайте відеофон при собі!

Тереса всміхнулась загадково й заклично.

Посіріло небо над вокзалом. До старту залишалося близько півгодини. Дівчата, діставши квитки, пожвавішали, зате хлопці похнюпились. Олексій став мовчазним і млявим, і знову його лихий погляд раз у раз ковзав по Яні...

— Макс! — раптом вигукнула вона.

Залою, не поспішаючи, крокував Максим Свирид. Він озирнувся на поклик, бліде стомлене обличчя торкнула радість. Прискорив крок і за мить уже тис руки Яні й Олексію.

- Ви знаєте?
- Знаємо.
- Звідки?
- Вночі дзвонив Кардашов.
- Є щось нове?
- Я хотіла про це запитати у вас. Ви з Харкова?
- Так.
- Ну?

— Ніхто нічого не розуміє. Це діє зграя злочинців.

— Зграя?.. — Яна заперечливо похитала головою, — А може, все минеться? Максе? Може, ми приїдемо, а там Артем спокійно гостює в Гомеса...

Олексій глухо кинув:

- Ні.
- Ти щось маєш на увазі? — спитав Макс.

— Ні. Я відчуваю, що тут щось не гаразд. — Олекса ні на кого не дивився. — Ти теж на ракету?

— А чого б я тут опинився! Прямої не було, довелося з пересадкою.

— Ти давно був у інституті?

— Півтори години тому.

— Куди поділися плівки?

— Це я хотів запитати в тебе.

— Шифрував ти! — Наголосив Олексій з незрозумілим гнівом.

— Ти теж, — спокійно озвався Макс. — Ти теж, Олексо, шифрував.

— Дурниці! Це твоє господарство.

— Ех... — Макс зітхнув. — Плівки неважко відновити, жаль тільки часу. А от Артем...

Макс помітив аргентинців, які уважно дослухалися до кожного слова. Звів брови. Яна, перепрошуючись, познайомила їх. Кілька разів Свирид переводив погляд з Тереси на Яну і, не втримавшись, сказав:

— Оце збіг!.. Два таких обличчя, такі фігури, дві пари таких очей...

Олексій люто глянув на приятеля. Той змовк, замислившись.

Гучномовець оголосив початок посадки. Доріжка підземної галереї винесла їх до стартової площадки, а Яні пригадувались схожі галереї Місяця, і знову, як уночі, її охопив розпач. Хлопці пригасили вогник надії.

Вийшли на поверхню. Ноги ступали по твердій опаленій землі. Всі тридцять пасажирів на мить затримались біля трапа, а вихід з галереї тим часом закрили дві масивні плити.

Ракета лежала на пусковій установці. Вона була довга, з коротенькими крилами, схожими на плавники якоїсь океанської тварини, а площини стабілізатора виразно нагадували акулячий хвіст. Гострим носом машина була звернена на південний схід.

Один за одним пасажири піднімалися до дверей і зникали в металевому тілі ракети. Вікон не було. У тісному салоні, залитому електричним світлом, обабіч вузького проходу стояли крісла. Яна сіла поруч з Олексієм, бо налякана Тереса не наважилась розлучитися з братом. Місце Макса було десь позаду.

Пілот клацнув дверима і пройшов до кабіни. Перед кожним кріслом спалахнув екран. Звідти, всміхаючись, заговорила дівчина:

— Зараз ми стартуватимемо на Буенос-Айрес. Політ триватиме сорок п'ять хвилин. Щоб облегшити перевантаження та уникнути неприємних відчуттів на час невагомості, вам необхідно пристебнутися до свого крісла. Не рекомендуємо вимикати екран телевізора: він служитиме вам вікном, допоможе орієнтуватися в просторі та провести час польоту цікаво й корисно. Отже, пристебніться, розслабте м'язи й спокійно чекайте старту. Отак. Усе гаразд.

Дівчина зникла, і на екрані з'явилося велике поле ракетодому. Вже майже розвиднілося. У сірому повітрі спалахували незрозумілі вогні.

Олексій сидів блідий.

Тим часом ніс ракети почав підійматися, а крісла, врівноважені на шарнірах, зберігали попередній стан. Яна невимушено й зручно лежала на пружному сидінні з довгою спинкою і дивилася в екран-вікно. Передній ряд крісел тепер був десь над нею, але телевізор залишився перед очима.

Поле опустилось униз. Вдалині тричі спалахнув зелений вогник на вежі. Розлігся глухий гуркіт, щільний дим заслав екран, і м'яка, але невмолима сила почала все дужче вдавлювати тіло в крісло.

— Ракета стартувала, — повідомив жіночий голос.

Око камери звернулося вниз. Яна побачила, як стрімко провалюється земля з великим чотирикутним майданом ракетодому, півсферичним вокзалом, стіни якого ще й досі світилися зсередини. Внизу клубочився, розбігався по землі кучерявою хмариною сизий дим.

Нижчий край зображення був трохи розмитий, як далекі степові могили в спеку. То в поле об'єктива потрапляли розпечені гази.

Блимнула і швидко полетіла вниз облита сонцем хмаринка...

Перевантаження було менше, ніж на місячній ракеті, але тривало загалом довше. Спочатку було навіть приємно піддаватися владній силі.

Олекса зосередив усю увагу на своєму екрані й не звертав на сусідку жодної уваги.

Передній ряд крісел почав опускатися. Ракета переходила на похилий політ. Земля побігла назад. Срібним шаром виблискували хмари. Просяяла і зникла з екрана засипана сонячним пилом Каліфорнійська затока. Тільки на секунду з'явився краєчок чорного неба з яскравими білими зорями.

Мексиканське нагір'я слалося густо-зеленими лісами, повитими ранковим серпанком.

Яна подумала, що там зараз тисячами пісень захлинаються птахи. І торжествує розкішна природа, ласкаво шелестить листя на деревах, мліють трави... Мружаться і посміхаються до сонця люди, перш ніж узятися до роботи.

"Щедра, прекрасна Земле, я всього лише маленька і розгублена дочка твоя, та я завмираю від захвату і вдячності й марно шукаю слова, якими б могла виразити свою любов..."

Скосила оком на сусіда. Олекса дрімав.

Тиха вібрація заспокоювала, а різнобарвна, глибока без краю картина, що пливла перед очима, вмиротворяла... Яна пригадувала феєричну голубу планету, що її бачила з Місяця, і посміхалась, а надія впевнено оселялася в серці. Хіба може статися щось погане в такому світі?

Вібрація припинилася. Було неприємно відчувати, що в тобі не лишилося ані грама ваги. Кров відлила від ніг, і через це здалося, ніби тебе перекинули вниз головою. Перекинули разом з ракетою і всіма пасажирами, які казна-чому не посипалися з своїх крісел. Потім це минуло: екран допоміг зорієнтуватись у просторі. Під ракетою так само слалася земля.

Було схоже, що машина падає. Що все зіпсувалось і змовкло, а ракета перетворилася на безпомічну металеву скриню і падає на Землю.

Проте... не на Землю, а повз неї. Поверхня планети так само спокійно пливла назад, а ракета падала й падала, і ніщо більше не витіснило цього відчуття. До нього звикли.

Олекса прокинувся. Він сіпнувся і загойдався, як маятник, між пружним сидінням і вільно застебнутими лямками. Притримався за поруччя, тугіше затягнув ремені, Жіночий голос за екраном сказав:

— Відстібатися від крісла під час невагомості категорично заборонено. Кожної хвилини може розпочатися гальмування, відновиться вага, і ви тоді не зможете повернутися до крісла. Пильно дотримуйте правил польоту в балістичній ракеті!

Чистим, голубим полем пропливав унизу край Тихого океану, потім минули ламана лінія узбережжя, іграшкові гірські хребти, — вони б скидалися на шкільні макети

земної поверхні, коли б не дрібненькі клаптики хмар, що подекуди приліпилися до гір, — а потім розгорнулись безкраї південноамериканські джунглі.

Повернулася вага. Непомітно закралася в тіло і злегка притисла людей до крісел. Та так легенько, наче це були не дорослі люди, а манюні дітки... Приємно залоскотало в м'язах, і Яна засміялась.

— Ну як, Олексо? — спитала доброзичливо.

— Нічого, — серйозно озвався хлопець. — Я гадав, що буде гірше. А воно таки нічого!.. Цікаво, як там Макс? І оці ваші Альмейди?

Він навіть посміхнувся.

Земля наближалася. Вага залишилась мізерною. Двигуни мовчали. Яна примушувала себе думати про те трудне, що чекало на неї після рейсу, та ніяк не могла відігнати радісного збудження. Та й що вона могла вдіяти, коли молодий і сильний людський організм торжествував свою перемогу над простором, свою здатність жити всюди.

Зненацька увімкнулися гальмові двигуни, а за кілька хвилин об'єктів знову змінив орієнтацію — тепер він дивився вздовж руху. Яна побачила плескате сіре поле, товсте шасі, що вилізло з металевого черева. Ракета глухо ковзнула об землю й побігла. На екрані з'явилася дівчина.

— Буенос-Айрес, — посміхнулася вона.

Пасажири вийшли на ракетодром, залитий сонцем. Яна і її супутники перш за все відчували, що теплий осінній одяг тут зайвий.

Повітря пахло перегорілим газом. А в підземній галереї — точнісінько такий, як у Сан-Франциско чи в Москві — стояли пахощі тропічних гаїв...

У півсфері вокзалу влаштували коротеньку нараду. Вирішили так: Максим, Яна і Тереса їдуть до Гомеса, а Олексій і Пуебло — до радянського представництва. Пуебло дуже не хотів розлучатися з Яною і Тересою, а Олексій — з Максимом. От і розсудили, що при такому складі груп усі прагнуть швидше зустрітися.

Пуебло з Олексієм сіли в міський електромобіль, а всі інші — в машину на повітряних подушках, бо старий Гомес жив за містом.

Розділ сьомий

ЗНОВУ НЕЗРОЗУМІЛЕ

Вони мчали по естакаді, над парками і розсипами білих вілл. Вони мчали назустріч сонцю, що зазірало у вітрове скло, а друге сонце, розбите на мільйон скалок, сліпило їх з поверхні океанської затоки. Сонце і парки — таке було перше враження від Аргентини.

Тереса щебетала, розповідаючи про красу Ла-Плати і Буенос-Айреса, про узбережжя, над яким вони зараз мчали, і про що б не говорила — все згадувала свого брата, "такого геніального, що він сам цього не розуміє, доброго, як сто чоловік, і жахливо безпомічного..." За десять хвилин вона тричі його викликала й ласкаво зазірала у відеофон, а Пуебло просив показати Яну й посміхався до дівчини, показуючи свої зуби. Очі в нього знову сяяли, як мокрі сливи.

— Ми ще їдемо, — повідомляв він. — Ваше представництво аж біля порту, і нам належить проїхати все місто. Ах, як я шкодую, синьйорито, що ви не поруч! Обіцяйте: коли оглядатимете Буенос-Айрес, неодмінно запросите й мене. Я покажу вам місто!

Він повертав свій відеофон так, що Яна бачила перекинуті рівні вулиці, на яких буяли пишна зелень і потік різноколірних машин, дещо вигадливі будинки минулого і прозорі кристали сучасних споруд...

— Ми приїхали, — сказала Тереса.

— На все добре! — озвався Пуебло. — Як тільки вийдете від старого, викликайте!

Машину залишили на обочині, засвітивши ліхтарик "Зайнято", спустилися з естакади і пішли довгою алеєю між стрижених чагарників та крислатих дерев.

Будиночок Освальдо Гомеса Пайро стояв на пагорку посеред старого саду. Звідси крізь дерева проглядала ясна

блакить затоки Ла-Плата і далекий обрій, що танув у золотій імлі.

Тереса вгамувалась і стала урочисто-серйозною. В Аргентині старого вченого шанували.

— Він останні роки рідко бачиться з людьми... — пояснила дівчина. — Йому так багато років. Мабуть, сто сімдесят.

Стара жінка, правнучка Гомеса, невдоволено вислухала прохання про зустріч і пішла до скляного будиночка.

Посідали на лаві в холодку.

З дому вийшов старий-старий чоловік. Він був зовсім лисий, з білими вусами й бровами, вузлуваті руки безсило звисали вздовж тулуба, ноги переступали кожна сама по собі — один крок, другий, третій. Позаду нього йшла правнучка.

Всі троє підвелись назустріч. Максим перший наблизився й шанобливо схилив голову. Гомес ступив мимо і простягнув жовту руку Яні, потім Тересі. Потиск у нього був м'який, рука м'яка, з тонкою старечою шкірою. Тільки тоді озирнувся до Макса й поздоровкався.

— Сідайте, діти, — сказав і перший сів на лаву. Голос Гомеса тихо деренчав, часом хрипів. Посідали. Старий жовтуватими очима байдуже оглянув усіх по черзі й звернувся до Яни:

— Чому ви вирішили, дитинко, запитувати в старого Освальдо про Артема?.. Я його ніколи не бачив і вже не побачу.

— Чому? — мало не підхопилась дівчина.

— Бо я скоро помру. А він ще молодий. А хіба з ним що сталося?

Старий вільно розмовляв по-російськи. За вимовою він скидався на старого вчителя з Підмосков'я.

— Ніхто нічого не знає! — по-іспанськи вигукнула Тереса.

Гомес глянув на неї, як на малу дитину, яка нечемно втручається до розмови дорослих. Тереса прикусила язик. Макс заклопотано поглядав на вченого й мовчав. А той остаточно обрав собі в співбесідниці Яву.

Дівчина розповіла все, що знала, починаючи з підробленого виклику до Буенос-

Айреса. Гомес слухав і кивав головою. Тільки один раз пробурчав:

— Де вже мені робити відкриття!.. Ти чула, Маріє?.. Вигадають отаке. Я ж скоро помру!..

І знову кивав головою, слухаючи. Потім сказав:

— Я такий старий, дитинко моя, що мені важко оце все збагнути. Ви зараз підете, а Марія мені ще раз про все розповість... Повільно так, слово за словом... Коли що треба, то й повторить... І я все потроху зрозумію...

Він зітхнув і змовк. Яна вирішила, що треба йти, але Марія, яка стояла поруч з лавою, похитала головою: ще не все.

— З Артемом сталося щось погане... — впевнено прохрипів старий.

На очі Яні набігли сльози. Ця людина, яка народилася ще в дев'ятнадцятому сторіччі й була дорослою під час Великої революції, називала Артема тільки на ім'я. Як самого себе — "Освальдо".

Він казав:

— Щось погане з ним сталося... Тут була чиясь зла воля. Подумайте, дитинко...

Про що слід подумати, старий не сказав. Марія за якимось невловимим знаком допомогла йому звестися на ноги. Макс і дівчата також підвелися.

Гомес несподівано повернувся до Тереси й ласкаво поплескав її по щоці:

— Бач, яка красива...

Попрощалися. Старий у супроводі правнучки пішов у дім. Дівчата й Макс знову крокували по підстриженій алеї. Мовчали, пригнічені зустріччю.

Тереса дістала з сумочки відеофон і набрала шифр Пуебло. Після кількох викликів на екрані майнуло його обличчя: "Трохи пізніше... Тут розмова..." — і знову тихо.

— Дівчата, — сказав Макс, зупиняючись. — У мене є одна думка. Посидьте на цій лаві, я за дві хвилини повернуся.

— Що ви вигадали?

— Тільки дві хвилини. І зник у хащі чагарників і дерев.

На проспекті поблизу порту стояв великий старий будинок. Біля його входу була прикріплена чорна скляна дошка з золотими літерами: "Всесвітня рада економічних і культурних зв'язків. Представництво Союзу Комуністичних Республік в Аргентинській Комуністичній Республіці".

У кабінеті на другому поверсі точилася розмова. Трое сиділи біля столу, а четвертий був на екрані відеофона. Він якраз і говорив:

— Ми вже з'ясовували цю справу на ракетодромі. Все підтвердилося: фізик з УФТІ Артем Соболев три дні тому прилетів сюди експресом Харків — Буенос-Айрес. Такий експрес літає раз на тиждень. Зворотний рейс призначений на завтра. Залізниця "Сполучені континенти" повідомляє, що такий пасажир про себе не заявляв. Обов'язкового обліку пасажирів, як ви знаєте, Залізниця не веде. Те саме в аеропорту. А коли ще взяти до уваги десятки тисяч машин, які щоденно залишають Буенос-Айрес...

Олексій слухав з суворим обличчям. Коли казати правду, до цієї хвилини він беріг

надію, що сталося непорозуміння. Тепер треба було шукати якусь версію...

Пуебло нервував. Його язик аж горів від невимовлених запитань.

Третій співбесідник — чоловік років сорока п'яти з густою шевелюрою, що побіліла на скронях, — був тут господарем. Він слухав розмовця, потім зауважив:

— Бачте, товаришу Дієгос, якби з Собоєм усе було гаразд, він про себе б сам сповістив. Тут щось складніше...

— Так-так. Я, товаришу Барханов, досить-таки далекий від тих наукових проблем, що їх розв'язував Соболев в інституті. Але давайте розсудимо логічно. Судячи з усього, вчинено злочин або принаймні досить злий жарт. Це друге мало ймовірне. Злочинці заманили Соболя до Буенос-Айреса, отже, їх треба шукати в Аргентині. Або... може, якраз не тут.

— Чому?

Дієгос ворухнув чорними бровами, підібгав губи під тонкими вусиками.

— Бо це занадто очевидно. Скоріш за все не в Аргентині, але в Західній півкулі...

— Можливо.

— Далі. Кому це могло бути потрібно — викрасти Соболя і його наукову роботу? Давайте поміркуємо.

— Я слухаю вас.

— Можливо, хтось працював над цією самою проблемою... — вставив Олексій і почервонів.

— Не виключено, — погодився Барханов. Дієгос схвально глянув на Олексу.

— Може... ревності? — раптом вигукнув Пуебло. — Хто знає наречену Соболя, той не здивується...

— Припущення номер два. Варто взяти до уваги, — погодився Дієгос.

— Що далі?

Барханов задумливо затис підборіддя в кулак.

— Так... Що ж далі?

— Треба добре знати життя Соболя, його товариство, симпатії, антипатії, зустрічі й так далі...

Олекса невдоволено подивився на Дієгоса.

— Це не допоможе... Артем жив просто. У нього не було таємних симпатій і антипатій, він казав усім усе, що думає. Його робота — от вам його життя.

— Я знаю про Соболя це саме, — сказав Барханов. — Тим часом він зник. Отже, ми маємо два припущення. Наукова заздрість та ревності.

Олекса почервонів. Потім зблід. Нервово затарабанив пальцями по столу, прибрав руки на коліна.

— Якось воно все несерйозно... — додав Барханов.

Пуебло пильно дивився на Олексія. Тим часом з екрана почувся інший голос:

— Луїсе, зроблено все, що треба: про випадок з Собоєм знають усі громадські організації, його зображення передано на телевізію і вже транслюється по Аргентині. Воно буде повторене кілька разів на день з відповідними: поясненнями. Якщо хтось в

Аргентині бачив Соболя і будь-що знає про нього, — ми це знатимемо сьогодні.

В цей час у кишені Пуебло задзвенів відеофон. Всі повернули голови в його бік. Пуебло швидко вихопив апарат і пробурмотів:

— Трохи пізніше... Тут розмова... І сховав.

— Розмова вже закінчена, — Барханов у задумі похилив голову.

Дієгос обвів поглядом усіх за столом.

— Так що, товариші, якщо буде потрібно — о будь-якій порі... Про все, що знатиму, негайно сповіщатиму.

Він попрощався.

— З Москвою поговоримо зараз чи пізніше? — запитав Барханов хлопців. — За годину — домовлений зв'язок...

Барханову поки що не хотілося розмовляти з Москвою, бо становище лишилося неясним. Аргентинець нетерпляча рипів стільцем, стискаючи в кишені відеофон.

Барханов заговорив про побутові дрібниці: де, мовляв, хоче спинитися Олексій — у готелі ("Я вам можу рекомендувати ультрасучасний готель, оригінальна штука") або, може, в житловому секторі представництва ("Це теж зручно, а головне, що близько і всі будемо разом..."). Обличчя в голови було офіційно строге, воно відбивало байдужу ввічливість. Олексію здалося, що цій людині зовсім не цікаво, як розв'яжеться загадка Соболя, а тим більше — де він, Олексій, ночуватиме.

— Олексій і Яна житимуть у мене, — заявив аргентинець.

Це цілком влаштовувало Барханова.

Вже коли хлопці були в дверях, він мимохідь зауважив:

— До речі, що ж це не чути звісток від ваших дівчат?

Пуебло тут-таки включив відеофон. Тереса не відповіла. Олексій увімкнув свій апарат і набрав шифр Яни. Відповіді не було. Хлопці перезирнулися; Олексій глянув здивовано, а той — похмуро. Повторили виклик. Ніякого ефекту. Барханов стежив за ними.

— Зіпсувалися, чи що... — пробурмотів Олекса.

Викликали ще і ще раз. Дівчата мовчали.

— Може, вони якраз у Гомеса? — висловив припущення Пуебло.

Барханов владно кинув:

— Сідайте і викликайте. Треба ж, в решті решт, знати, що діється.

Він не відходив від хлопців з півгодини. Зазирнув хтось із працівників представництва, та Барханов заперечливо крутнув головою: зайнятий, не можу... І знову вони залишилися утрюх. Потім голова поклав на стіл долоню:

— Досить. Летимо до Гомеса.

Старовинний ліфт з мідними візерунками На дверях підняв їх на останній поверх. Барханов на мить затримався біля великого відеофона в коридорі, кинув:

— Товариші, я відлітаю в справі Соболя. Буде щось термінове — прошу викликати. На все добре.

Містком з мереживними перильцями перейшли на плоский дах сусіднього будинку.

Барханов запросив хлопців до вертольота, сів до керма. Всю дорогу Олексій та Пуебло тільки й робили, що повторювали виклики. Дівчата як у воду впали.

Марію Гомес розсердили нові відвідини. Та почувши, хто такий Барханов, передумала: пішла в дім.

Їх запросили до великої кімнати. Сірі гардини, що закривали скляні стіни, створювали в кімнаті вечірній присмерк.

Гомес сидів у низькому кріслі. Тонкі старечі руки нерухомо спочивали на підлокітниках. Напроти стояла низька канапа.

— Сідайте, — пробурчав старий.

Барханов умів з ним розмовляти. Зберігаючи суворо-байдужий вираз обличчя, голова представництва дуже чітко, не кваплячись, розповів про мету візиту. Він говорив іспанською мовою.

— Маріє, поясни, — кивнув Гомес.

Марія присунула свій стілець ближче до канапи:

— Справді, до нас приходили дві дівчини й один хлопець. Вони розпитували Освальдо про Артема Соболя, який нібито мав до нас завітати. Освальдо дуже любить Соболя, хоч ніколи з ним не зустрічався. Якби не це ім'я, він би не прийняв ні тих дівчат, ні, пробачте, вас...

— Був час, — перебив старий, — коли я щотижня розмовляв з Артемом. А потім я побачив, що він і без мене йде, куди слід... Артем — учений...

— А потім ми перестали його викликати і взагалі винесли з дому всі відеофони...

— Бо я скоро помру, — закінчив старий.

— Пробачте, — чемно сказав Барханов, — а чи давно ці дві дівчини і хлопець вас залишили?

— Хвилини сорок п'ять, а може, й година.

Пуебло і Олексій презирнулись. Досі вони сиділи нерухомо, і Пуебло, дивлячись на Гомеса, марнів на обличчі від жалю й розчарування.

— То ви не знаєте, куди вони пішли?

— Не знаємо, — відказала Марія.

Гомес щось прохрипів. Всі повернули до нього обличчя. Та він тільки махнув рукою.

Барханов підвівся. Встали й хлопці. Марія підійшла до старого, ласкаво зазирнула йому в обличчя, потім попрямувала до дверей, вказуючи шлях.

А коли гості були біля виходу, Гомес сказав:

— Знаєте, у мене були ті дві синьйорити, яких ви шукаєте... Вони були в супроводі жахливого мерзотника.

Олексій круто повернувся. Пуебло мало не кинувся до старого. Барханов спокійно спитав:

— Ви його знали раніше?

— Ніколи... Ніколи... І не шкодую, — Гомес махнув рукою.

— Чому ж ви, синьйоре, вважаєте, що він мерзотник? — не стерпів Пуебло.

— Бо я дуже старий...

Гомес втомлено заплющив очі. Марія причинила двері, нагадуючи про своє.

І знову стрижена доріжка. Пуебло торкнув Олексія за рукав.

— Пробач. Були хвилини, коли я про тебе думав недобре. Старий Освальдо зрозумів з першого погляду. Він геніальний навіть у своїй старечій немочі.

Барханов чув ці слова, та навіть голови не повернув. Олексю похмуро дивився під ноги.

Не домовляючись, сіли на лаву. Пуебло заходився мучити відеофон. Олексю запалив цигарку. Барханов мовчав.

Коли повернулися до представництва, Барханов провів хлопців у знайому залу, викликав Громадську Раду і повідомив Дієгоса, що, крім Артема, так само таємничі зникли помічник Соболя Максим Свирид, журналістка з України Яна Шевченко та аргентинська художниця Тереса — сестра інженера Пуебло Альмейда.

Розділ восьмий

НІЧОГО ПЕВНОГО

Макс вийшов з-за дерев за дві хвилини і махнув рукою:

— Швидше! Дещо прояснюється!

У Яни не виникло запитання: що могло прояснитися за дві хвилини в хащі парку? Проте, а якби й виникло... Вона вірила людям.

Дівчата пішли за Максом. Вийшли на простору галявину, де під самотнім деревом розташувалася компанія молодих людей. Хлопці й дівчата, сидячи й лежачи на трапі, захоплено дивилися в екран телевізора, що стояв під деревом. Яна машинально попрямувала до них.

— Ні, — спинив Макс. Показав очима вгору.

Звідти війнуло теплим вітром. На галявину опускався великий вертоліт з реактивними соплами, що притислися до видовженого корпусу. Він майже зливався кольором з блакитним небом.

Компанія молодих людей подивилася в цей бік і знову прикипіла до телевізора.

Машина сіла. Розчинилися дверцята.

— Прошу, швидше, — сказав Макс.

— Куди це ми?

— Туди, де нещодавно був Артем.

Тереса опинилася на сидінні поруч з пілотом, Макс і Яна, — вона від хвилювання немов язика проковтнула, — на задньому сидінні. Вертоліт змив у височінь, пройшов над парками. Внизу прослався голубий простір затоки.

— Тересо, на хвилинку: ваш відеофон, — попросив Макс. — І ваш, Яно.

Дівчата віддали свої апарати. Макс прочинив дверцята й викинув їх за борт.

— О!.. Навіщо? Мене ж викликатиме Пуебло!..

Яна здивовано дивилася на хлопця.

— Так треба, — відказав він.

— Що ви зробили? — Тереса озирнулася до заднього сидіння. — Що ви наробили? Чому ми летимо з міста? Та кажіть же, благаю!..

— Так треба.

Яна дивилася у вікно. Вертоліт летів усе швидше. Його лопаті склалися, утворивши пару тонких крил, відкинутих назад, мов крила ластівки. Від бортів долинуло гудіння — то увімкнулися реактивні двигуни.

Внизу стелилася Пампа: геометрично чіткі прямокутники зелених і чорних, нещодавно зораних полів, величезні килими садів, розсипи господарських будівель, плетиво доріг... Вони потроху зменшувались. Під машиною проплив шар перистих хмарок.

— Максе, куди ми летимо?

— Туди, де нещодавно був Артем.

— А де він зараз?

— Ми там довідаємося про все.

— Навіщо ви викинули відеофони? Олекса й Пуебло будуть дуже стурбовані.

— Він знає, де твій коханий, Яно! — вигукнула Тереса. — Він це знав з самого початку.

— Максе, та кажіть же...

— Дівчатка, не хвилюйтесь, я вас прошу!.. Все буде, гаразд. Ми летимо куди слід.

Його бліде обличчя стало суворим і рішучим. Розмовляючи з дівчатами, хлопець дивився за вікно і жодного разу — їм у очі. Це було неприродно.

— Максе, та гляньте ж сюди. Це ж, зрештою, нечемно! — Яна сердилась.

Він подивився мимохідь і відразу ж одвернувся. Тереса вхопила пілота за лікоть і закричала по-іспанськи:

— Ану кажи швидко, куди ти нас везеш?

Той прибрав руки з підлокітників, вимкнув біокерування і байдуже глянув на дівчину:

— Дайте мені спокій.

— Ніякого спокою! Куди ви нас везете? Негайно повертайте назад!.. Чуєте? Назад!..

— Вам треба більше дбати про свої нерви. Ви можете втратити цей чудовий рум'янець.

— Ні, ви повернете!

Тереса раптом простягла руку до пульта управління і похапцем почала крутити якісь рукоятки та натискувати кнопки. Це ніяк не позначилося на рухові машини.

— Не треба нервувати, — ще раз порадив пілот. — Якщо ви мене навіть викинете вниз, машина прийде, куди їй задано.

Він байдуже відвернувся.

— Тересо, заспокойся... — Яна зітхнула. — Послухайте, Максе, не будьте хлопчиськом. Поясніть нам нарешті: куди й навіщо ми летимо?

— Повторюю: незабаром ми прибудемо туди, де нещодавно був Артем. Можливо, він і зараз там.

— Де це? Звідки ви знаєте, що він там був?

— Хіба це має значення?

— Максе...

— Він бреше. Він просто негідник! Він нас заманив до цієї клятої машини, а тепер бреше!..

— Навіщо? — здивувалася Яна. — Максе, поясніть. Ви себе ведете просто жахливо.

Макс зирнув на Яну майже весело.

— Невже?.. Я щиро шкодую, якщо вас скривдив. Мене втішає тільки, що згодом ви мені вибачите.

— Та говоріть же нарешті серйозно!

— Я не можу сказати більше, ніж сказав.

— Тоді повертаймо. Я не хочу нікуди летіти.

— Це неможливо.

— Я вимагаю, Максе.

— Даремно.

— І ви не повернете назад, незважаючи на наші вимоги? — здивувалась Ява.

— Звичайно, ні.

Дівчина ще ніколи в житті не зустрічалася з насильством. Вона просто не знала, що робити далі. Машинально взялася за ручку дверцят.

— Не намагайтеся викинутися, двері зачинено:

— Викинутися?.. Униз? — Яна відсмикнула руку. — Мені цікаво знати, чим закінчиться ця комедія.

— Розумні слова. Скоро про все дізнаєтесь.

Дівчата змовкли. Мовчали, й чоловіки. Реактивні двигуни гули за бортами... Тільки один раз, Тереза, зауважила:

— Під нами Гран-Чако.

Внизу було рідколісся, зелені трави.

— Ви добре знаєте географію... — іронічно" зазначив пілот.

— Яно, ми летимо в Бразилію... — мовила дівчина задумливо і знову змовкла.

Минула година, а може, й три... Набряклі хмари клубочилися. далеко внизу, ворушили синіми шапками, незрозуміло вовтузилися... Та раптом відступили назад і відкрили зелений океан. Справжній океан, який вражав уяву своєю безмежністю. Куди лише сягало око з висоти — всюди був суцільний зелений ліс. Його краї танули в білому мареві на горизонті, прозорий серпанок здіймався з його поверхні. Навіть звідси видно було, як ліс видихав вологу.

Подекуди розбурхана зелена поверхня здіймалася крутими терасами і знову падала, інколи крізь неї проглядали потрощені часом скелі.

Яна торкнулася Тересиного плеча:

— Це, мабуть, джунглі?

— Так. Не джунглі, а сельва ...

Почало боліти у вухах. Вертоліт знижувався.

Ще довго летіли на малій висоті. Ліс стелився під машиною з такою швидкістю, що скидався на грандіозний зелений водоспад, який виливався просто з-за обрію Все

частіше минали скелі, ущелини, облямовані рослинністю, прямовисні кам'яні стіни.

Змовкли реактивні двигуни, крила розгорнулися у лопаті і повільно розкручувались. Тим часом машина летіла за інерцією, як кинутий камінь. Та ось гвинт над головами злився в коло, рух уповільнився, тепер можна було роздивитися навіть окремі повиті ліанами верхівки.

З хащі піднімалася тонка й загнута, як палець, скеля. Летіли просто до неї. Не долетівши, круто пішли вниз, і крони дерев враз сховали сонячне світло. Вертоліт торкнувся землі.

— Виходьте, дівчата.

— Де ми?

— Виходьте, прошу, — чемно повторив Макс.

Яна й Тереса вийшли з машини і рушили за Максом. Пілот залишився на місці.

Озиратися навкруги не було часу. Яна помітила тільки, що вони в лісі, хоч її підбори клацали по рівній пластиковій доріжці. Дерев стояли рідко, але їхні крони зливалися над головами. Трохи далі з обох боків починалися непролазні хащі, а попереду з'явилася довга плоска будівля із стінами малахітового кольору. Вікна починалися мало не від землі й майже сягали даху. Макс став на широку сходинку, двері розсунулися. Озирнувся, пропустив дівчат повз себе. Двері тихо зачинилися.

Кілька кроків просторим коридором — і нові двері так само запобігливо розчинилися перед ними. Зайшли до кімнати.

Зелене лісове світло вільно лилося в приміщення крізь двоє вікон без шибок. Вздовж однієї з стін виблискували екрани, по кімнаті розкидані стіл, стільці, низенькі канапи. На другій стіні — велике дзеркало.

Дівчата мимоволі спинилися біля нього й поправили волосся. Макс засміявся:

— От і добре. Вважайте, що ви дома.

— Де ми? Розвів руками:

— Сельва... Даруйте мені, я зараз повернуся.

Він вийшов.

— Ти вмєш правити вертольотом? — спитала Тереса.

— Хто ж цього не вмє!

— Я. Слухай: підємо уб'ємо пілота і втечемо.

Яна гірко всміхнулась:

— Люба, ну що ти товариш!.. Ти його вб'єш?

— Уб'ю.

— За що?

— Він такий самий негідник, як Макс. Це бандити, я тебе запевняю!

— Але ж ми не в романі, Тересо...

— О!.. Я вважала тебе рішучою і сильною, а себе — слабкою. Підємо. Не хочеш убивати — скрутимо так, щоб не вискнув!..

— Але ж двері тут відчиняються автоматично...

Тереса підійшла до дверей, і вони розсунулися. Дівчата вийшли в коридор. Тут було

порожньо. Наблизилися до виходу, і двері так само пропустили їх надвір.

Пішли пластиковою стежкою, раз у раз озираючись. Їх ніхто не наздоганяв. Ось і галявинка, де вони виходили з машини, тільки вертольота вже не було. Тихо гойдалися вгорі віти дерев, пливло кудись синє далеке небо... Тиша навкруги стояла дивовижна.

— Повертаймося, Тересо. Нехай хоч їсти дадуть.

— Ти це справді? — очі аргентинки округлилися від гніву.

— Звичайно... Коли ми навіть надумаємо тікати, в ліс, то голодні не дуже далеко втечемо...

— Тікати в сільву... Краще залізти на оце дерево та кинутися вниз головою.

— Але я хочу їсти!

— Ти візьмеш у них їжу?

— У них!.. Їжа належить усім.

Тереса нервово смикнула плечима:

— Підемо.

Так само вільно вони повернулись до кімнати, з якої щойно вийшли. Макса ще не було. Посідали на канапі. Помовчали. Яна продекламувала:

А ти підійшла, засміялася лунко

і за собою, мов тінь, повела.

Вуста твої я торкнув поцілунком,

і ти поцілунком відповіла.

Тепер на світі нас двоє буде!..

Хіба лиш двоє? В усяку днину

навколо люди — сміються люди,

а ми між ними, і ми із ними!..

Помовчали ще трохи. Яна думала: Артем має бути десь тут. Макс причетний до викрадення. Даремно ламати голову, кому й навіщо це треба. Однаково нічого не вгадаєш. Але Артем десь тут... Треба чекати.

Минула ще година. Дівчата нудились. Тереса соромливо визнала:

— Я, здається вмираю від голоду. Давай будемо кричати? Знаєш, який ми можемо зчинити галас... О! Вони збіжаться всі до одного. Я, коли хочу, можу бути такою нестерпною, що аж самій гидко робиться!

— Гаразд! Почекаймо ще півгодини, а тоді зчинимо скандал...

Від втоми й голоду не те що скандалити — не хотілося розмовляти. Дівчата заворожено дивилися за вікна. Стовбури темними кострубатими колонами зводилися над землею. Навколо них із землі стирчали обрубки ліан — їх, певно, знищили, щоб не заважали розвиватися деревам. До скла схилялися гілки з великим м'ясистим листям, схожим на листя хатнього фікуса.

А далі стовбури стояли густіше, і там уже ніхто не чистив їх від буйних епіфітів. Далі — так здавалось Яні — проглядала малахітова стіна будівлі.

Дівчата не помітили, як засвітився один з екранів, і на ньому з'явилося обличчя людини. Очі уважно розглядали полонянок, під гострим підборіддям задоволено

ворухнувся ще гостріший кадик. Посмішка втіхи торкнулася тонких вуст. Тереса напівлежала на канапі, спираючись на лікоть. Важке волосся відтягувало назад її голову. Ніжна шкіра стала надто блідою від втоми.

Яна сиділа в кріслі. Русяві кучері відкидали тінь на чоло. На опуклих вилицях тлів рум'янець.

Вона підвелась, підійшла до вікна. Людина з екрана не могла не звернути уваги на її ходу — легку й рівну, як у африканки, що звикла носити на голові високий глечик...

Через хвилину споглядач і Макс зайшли до кімнати. Дівчата зиркнули насторожено.

— Будьте знайомі. Це мій кращий друг і керівник, якого звати Фрад.

— Досі вважалося, що ваш друг і керівник — Артем Соболев, — відказала Яна, не ворухнувшись.

— Ви маєте рацію, так багато хто вважав, — Макс ледве помітно вклонився.

Тереса підвелась з канапи й пересіла на стілець.

— Ми хочемо їсти, — рішуче сказала вона. Фрад похитав головою, скося глянув на Максима:

— Як же ти... — і до дівчат: — Пробачте, я не знав, що ви тут, а він, як завжди, забуває про все на світі... Вам слід було набрати номер, — він показав даси на стіні, точнісінько, як у будь-якому ресторані. — Нуль-один-три, скажімо...

Тереса підійшла до диска й набрала номер. Вона й у такій ситуації рухалася плавно, немов танцювала.

Фрад був значно нижчий за Максима. Худий, точніше, сухий. Голова невелика, коротко стрижена. Ніс орлиного профілю, тільки надто тонкий. Важко було визначити вік: хоч тридцять п'ять, хоч і сорок вісім...

— Я бачу, що дівчата до нашого знайомства не підготовлені. Нехай пообідають, — мовив до Максима. — Зайдемо за півгодини.

— Чекайте, — Яна нарешті ворухнулася. — Перш за все ви мені повинні сказати: де Артем Соболев?

Фрад ввічливо вклонився:

— Коли ваша ласка, після обіду...

Вони вийшли. Дзенькнув тоненький дзвіночок, у стіні відчинилась ніша, на підносі диміло кілька страв. Тереса заходилася накривати стіл, а Яна знову сіла, перемагаючи нервові тремтіння, що несподівано розлилося тілом, Артем десь тут. Страшно за нього. Він уже все знає. Тільки б на хвилинку побачитись, торкнутися його руки...

Роздратовано глянула на обід: голод минув, залишивши м'яку слабкість. Фрад був потрібен, бо від нього залежить зустріч з Артемом.

— Це, мабуть, наш господар, — сказала Тереса, беручись до гарячого ростбіфа. — О, як смачно!.. Хто б чекав — у селіві, в дикому заповіднику!..

— Це ти господаря вихваляєш?

— О ні, їжу. Подобається? Яна змусила себе їсти.

— Подобається...

— То що ти скажеш про господаря?

— Некрасива людина.

— О!.. Цей кадик! Цей череп, наче хто його сплющив з двох боків!

— У нього ніс сплющений з двох боків, а не череп.

— Однаково... Але щось у ньому є.

— Наприклад?

— Не знаю. Чи загальний вираз обличчя якийсь особливий, чи надто виразні очі...

— Не помітила.

— Це природно. Ти шукаєш Артема.

— А ти вскочила через мене в халепу...

— Мені здається, що нічого поганого з нами не буде. Яно, я теж шукаю Артема, але ж я його ніколи не бачила. От і помічаю всіх. Ти могла б зараз розповісти про зовнішність отого пілота?

— Звичайно, ні.

— А я б могла... О, ти звернула увагу, якою мовою він з нами розмовляв?

— Хто?

— Та оцей... Фрад.

Яна всміхнулась:

— Я вже забула.

— І я забула. Ах, якби ж не Пуебло!.. Мій бідненький братику... Сидить біля відеофона і викликає, викликає... А наші відеофони лежать на дні Ла-Плати.

Тереса пожвавішала від їжі й бездумно белькотіла.

— Якби не Артем, ти б покохала Пуебло? Він такий хороший!

— Може.

— Він такий товстенький... А очі які в нього — я б за такими очима полетіла хтозна-куди, як ти оце за Артемом!.. Ні, краще, коли коханий сам за мною літає хтозна-куди... Як він зараз переживає і хвилюється, ти уявляєш?

Яна непомітно впоралася з обідом і все більш нетерпляче поглядала на двері.

— А в цього Фрада є щось у очах. Якийсь особливий вогонь. Правда? Як гляне, як гляне... А коли....

— Це вже ти вигадала, — перебила Яна.

Вона пам'ятала погляд Артемових очей.

Розсунулися двері. На порозі стояли Фрад і Макс.

— Смачного вам! — побажав господар.

Дівчата не відповіли.

— Ворожість між нами зайва, — впевнено сказав Фрад і сів на стілець. Потім до Макса: — Що ж, ти молодець. Я тебе не затримую.

Той вклонився і вийшов.

Тереса не помилилась: і вираз обличчя, і погляд примушували бачити в господарі неабиякий характер. Під жвавою мімікою — то брови зведуться, то розкриються лілові губи, очі то мружаться, то робляться круглішими, а в них полоще рудий вогонь — під

цією мімікою обличчя лишалось кам'яним. Не спокій, не врівноваженість — непохитна впевненість у собі й у своїй силі проглядала в кожній рисі цього чоловіка.

А розмовляв він з дівчатами російською мовою, трохи забарвленою іноземним акцентом.

Розділ дев'ятий

ДІЯТИ ТРЕБА

Двері розчинились, до кабінету швидко зайшов височенний негр.

— Таві!

— Здрастуй, Рудий.

Кардашов кинувся назустріч гостеві. Негр заграбастав його у свої обійми. Він був майже на голову вищий за Івана Антоновича.

— Чого ж не попередив?

— А щоб ти більше зрадив...

— Е, слухай, Таві, ти, по-моєму, трохи виріс і почорнів.

— Брешеш, старий. Це ти від старості став менший. А почорніти я ніяк не міг, я змалку був найчорніший на світі.

Потужний бас гримів по кімнаті, а Кардашов розпливався у щасливій усмішці, наче це був не бас, а улюблена мелодія.

— Ти трохи постарів, а загалом не змінився. Скажу відверто: коли ти був до непристойності рудий, ти мені подобався більше!

— Молокосос. Ніякої поваги до віку. Сідай, розповідай.

Таві Лансана ласкаво підштовхнув Кардашова до крісла:

— Сідай перший. А тоді вже я, як молодший.

— Чи є про що говорити: на якихось дев'яносто років.

— Все ж таки на дев'яносто!..

— Твоя правда, Таві, — відразу здався Кардашов і стомлено опустився в крісло.

Лансана здивувався. Потім на його круглому обличчі підбилася тривога:

— Так? Та ти що, Рудий, і справді здумав старіти?

— Що зробиш, Таві...

— А працюєш багато?

— А як би я жив?

Лансана сів, задумливо поглянув на Кардашова.

— Ну, тоді розповідай перший. Що з Сободем?

— Ти вже чув про цю історію?

— Чув!.. Отаке скажеш. Сьогодні зранку про зникнення Соболя, Свирида і двох дівчат гомонить уся Земля.

— Я й не знав... І що кажуть розумні люди?

— А що кажеш ти?

— Поки що нічого не розумію...

— От і вони так. Нічого не розуміють. Припущень безліч, але нічого вартого уваги. От і прилетів, гадав: може, ти порадуєш.

— Ти прилетів заради Соболя?

— Рудий! Ти жахлива людина! А якого б ще дідька я покинув інститут, я тебе питаю, і пхався ракетою аж у Москву?..

Кардашов простягнув через стіл руку і поклав її на чорний кулак Лансани.

— Ти не змінився, Таві, — сказав він. — За годину чергова розмова з Буенос-Айресом. Ти знатимеш усе, що знаю я. Та, власне, я нічого не знаю...

— Наукових записів не знайшли?

— Як корова язиком злизала. Нема — і все.

— І багато треба часу, щоб усе відновити?

— Без Артема кілька місяців.

— Ну, це не трагічно...

— Без Артема, Таві!

— Пробач. Не укладається в голову. Без Артема... Хто координує розшуки?

Кардашов схвально кивнув: Таві Лансана, який славився як неперевершений організатор у науці, залишався самим собою.

— Власне, Рада і Академія прохали мене стежити за подіями, а координувати поки що нічого. Вночі я розмовляв з Бархановим. Він повідомив про зникнення Свирида, Шевченко і Альмейди. З Яною Шевченко я розмовляв, коли вона ще була в поїзді. Дуже симпатична дівчина. У Артема вірне око.

— Було в кого вчитися... — пробурчав Лавсана.

Він замислився.

— А все ж таки: що пише й говорить світова преса? — нагадав Кардашов.

— Я ж кажу: нічого певного. На ось читай.

Він дав Івану Антоновичу касету з стрічкою, той вставив її до апарата й увімкнув екран. Оглядач американської телевізії сказав:

— Люди здивовані. Люди розводять руками. Один з найвидатніших фізиків сучасності Артем Соболев (УФТІ) днями прилетів з Харкова до Буенос-Айреса і тут безслідно зник. Вчора так само несподівано й загадково зник його найближчий помічник по інституту Максим Свирид, і теж у Буенос-Айресі. Разом із Свиридом були дві дівчини — журналістка Яна Шевченко, як кажуть, наречена Соболя, і аргентинська художниця Тереса Альмейда — обидві промислові оператори.

Перше, що спадає на думку, коли міркуєш про ці дивні події, це — трагічний збіг обставин, низка нещасливих випадків. На щастя, таке припущення відпадає — і ось чому. Одночасно із зникненням учених зникли записи їх останньої роботи, що так багато обіцяла людству. Адже ви всі знаєте про блискучі експерименти на Місяці!..

Оглядач висловлював різноманітні припущення, але не пішов далі своєї першої тези: люди розводять руками.

Потім на екрані побігли рядки з найбільших світових газет. Те саме... Коментатор китайського радіо сказав: "Мені пригадується подія, що сталася п'ять років тому: загибель відомого вченого Ван Цзінь-ю. Висловлювалися дикі припущення, і треба сказати, що любителі класичних авантюрних романів зуміли засмітити мозок сотням

тисяч людей. Створювались комісії, Ради врятування, спостереження, координації, скликалися солідні консиліуми. А потім останки тіла вченого знайшли в горах — він став жертвою власної необережності... Важко бути пророком у справі Соболя, ми всі сподіваємось, що він разом з Свиридом і дівчатами живий і неушкоджений, що сталося якесь велике, а може, й курйозне непорозуміння... Але нам принаймні треба залишатися реалістами й стояти на твердому ґрунті. Ніякої фантастики, якою б цікавою вона не здалася на перший погляд. Щодо наукових даних, то, може, ми зустрілися лише з неакуратністю чи необачністю наукових працівників?"

Одна індійська газета писала, що Соболя і всі інші, хто так переполошив людство, просто-напросто відлетіли у космос для свого чергового експерименту, але нікого не повідомили, щоб піднести людству сюрприз до наступних свят.

Африканське радіо висловлювало припущення, що зникнення Соболя, а через кілька днів Свирида з дівчатами — це цілком різні події і хто шукає в них якогось спільного кореня, прирікає себе на невдачу. Тут, безперечно, є елементи непорозуміння, не виключений і нещасливий випадок, на зразок того, що стався торік з Віріату Нгойї. Той за два кілометри від власного дому провалився у старовинну забуту шахту, багато діб чекав на допомогу, та так і помер не дочекавшись. Шукати, шукати й шукати! — ось що потрібно зараз. І тут перше слово належатиме Аргентин, де сталися ці прикрі непорозуміння.

"Думайте, думайте, кому це було потрібно! — закликав німецький телевізійний оглядач. — Це дуже складне питання, і чим більше людей шукатиме відповіді, тим, швидше її буде знайдено!"

Преса Комуністичних Республік, зрештою, висловлювала такі самі думки.

— Погані наші справи, Таві, — сказав Кардашов.

— Я думаю, думаю, думаю, кому це було потрібно, — сказав Лансана.

Кардашов замислився. Щось занепокоїло його в короткому огляді. Щось насторожило. Що саме — він силкувався збагнути...

— Я Артема бачив тільки один раз, — сказав Таві, — а пам'ятаю добре. Може, через те, що ти мені багато про нього розповідав.

— Може...

— У нього ясне обличчя. Воно відбиває його суть. Воля. Розум. Невтомність.

— Так...

— Він ходить по землі, як оператор біля добре відомої машини. Я закоханий у таких людей.

— Так... Таві, прогляньмо ще раз твою стрічку.

— Я бачу, ти вже починаєш докопуватися.

— Не поспішай, Таві...

Спалахнув екран. Американський оглядач сказав: "Люди здивовані. Люди розводять руками..." Потім він додав: "На щастя, це припущення відпадає, і ось чому. Одночасно із зникненням учених зникли..."

Китаєць закликав до здорового глузду й нагадував про долю Ван Цзінь-ю, а

африканець наводив приклад з Віріату Нгойї. Кардашов вимкнув екран.

— Ти зрозумів, Таві?

— Поки що ні, Рудий. Що ти мені доводив?

— Нічого... Ти звернув увагу на оцю фразу американця: "зникнення вчених..."

Зникнення вчених-не Артема, а... багатьох?

Дзенькнув великий відеофон. Спалахнув напис: "Вас викликає Буенос-Айрес". Лансапа двома кроками перетнув кімнату й увімкнув прилад. На екрані був Барханов. Як завжди, коректний, байдужий.

— Здрастуйте, — кивнув негру. — Хіба Івана Антоновича немає?

— Здоров, здоров, Василю, я тут, — озвався старий, наближаючись. — Кажі.

Таві і Кардашов сіли до екрана.

— Цілий день громадські організації Аргентини були на ногах. Робота продовжувалась і вночі. Жодних наслідків. Прогляньте деякі матеріали.

Екран на мить затьмарився, потім на ньому з'явився чоловік у формі корпусу ракетних сполучень із смаглим довірливим обличчям.

— Артем Соболев летів у моїй ракеті. З Харкова до Буенос-Айреса. Я бачив його при посадці і при виході з машини. — Він говорив дуже впевнено, чіткою іспанською мовою. Кардашов увімкнув запис, щоб потім показати матеріали в Раді і в Академії. Пілот продовжував: — Ми з ним навіть розмовляли. Він сказав: "Дякую за швидкість". Я відповів: "Нема за що. Робота є робота. Приходьте за тиждень — відвезу додому". Він здивувався: "А хіба ви цілий тиждень будете в Аргентині?" Я сказав, що злітаю до Конакрі і назад, потім до Дамаска і назад і до Марселя й назад, бо я цю декаду працюю на лініях тижневої інтенсивності. Через сім днів — новий рейс на Харків, і я запрошую його, Артема Соболева, на мою ракету.

— Ви знали, що це Артем Соболев? — спитав голос з-за екрана.

— Звичайно, ні. Я тільки думав, що вже десь бачив цю людину. А коли Громадська рада почала показувати його портрет, я згадав, що бачив Соболева в пресі й по телевізії.

Потім в екран увійшла жінка в такій самій формі.

— Я приїхала на роботу через кілька хвилин після того, як сіла ракета з Харкова. Пробачте, я працюю оператором автоматики на вокзалі. Каси, інформація — оце моє господарство. І от я приїхала на роботу і вийшла з машини. Це там, на другому поверсі, де приймаються електромобілі. До мене підійшов високий світлоокий чоловік і спитав: "Ваша машина вільна?" Я сказала, що вільна.

Голос з-за екрана:

— Він був сам?

— В тому й річ, що не сам. З ним було ще троє. Між собою вони розмовляли то англійською мовою, то іспанською. Я знаю іспанську, французьку й китайську, а англійської не знаю... Я, можна сказати, чула тільки половину розмови. Говорили по-англійськи, потім один з тих каже по-нашому: "За півгодини будемо там". Тоді Соболев щось запитав по-англійськи, а цей відповідає іспанською: "У нього немає відеофона". Тоді Соболев питає по-іспанськи: "А як же він мене викликав?", а йому відповіли по-

англійськи. Сіли в машину й поїхали. Машина була вишневого кольору з білою смугою вздовж кузова. Оце і все. Які вони були, оті троє?.. Один з вусиками, всі високі, широкі в плечах. Більше я нічого не запам'ятала. А Соболя запам'ятала, бо в нього обличчя іноземця — велике, красиве не по-нашому, світле волосся...

В екран увійшла група молоді. Спочатку зняли галас, потім почали по черзі. їхня компанія відзначала в парку на галявині, поблизу будинку Гомеса, закінчення середньої школи. Випили вина, потанцювали, пожартували, а потім дивилися дуже цікавий фільм по телевізору. В цей час на галявину сів вертоліт. Вони б і не звернули уваги, якби не колір машини: вона була блакитна, як небо. До машини зайшли високий блідий мужчина і дві дуже красиві дівчини — хлопці звернули увагу не тільки на вертоліт, але й на них, хоч перш за все їх зацікавив, звичайно, вертоліт. Машина піднялася вгору і просто-таки розтанула на тлі безхмарного неба.

Знову з'явився Барханов.

— В місті кілька тисяч вишневих машин з білими смужками вздовж кузова, — сказав він. — Знайти щось за цією ознакою неможливо. Розмови з мешканцями кварталів, що прилягають до виїзних доріг, були марні. Повітряна інспекція стежить лише за тим, щоб машини дотримували свого ешелона польоту. В повітрі голубого вертольота ніхто не помітив. Оце й усі новини. Коли хочете, поговоріть з Олексою Суховим та Пуебло Альмейдою.

Кардашов схилив голову на знак згоди. Обидва хлопці сиділи поруч Барханова.

— Нам нічого додати... — сказав Олекса, розводячи руками. — Товариш Дієгос висловив припущення, що тут... або ревності, або наукова заздрість. Хтозна...

— Між іншим, — втрутився Пуебло, — старий Освальдо Гомес вважає, що Макс — мерзотник! Та ще який! Я з ним згоден.

— Он як? — Таві присунувся ближче до екрана. — Нумо, юнаки, розкажіть про це докладніше.

Кардашов тим часом увімкнув маленький відеофон і тихо попросив якнайшвидше підготувати досьє про Максима Свирида.

— Ви маєте якісь міркування з цього приводу? — спитав Таві.

Олекса, переборовши болючу паузу, промовив:

— Спотворити наші передачі до Академії міг тільки Макс. Мабуть, він замішаний і у всьому іншому...

Кардашов насупився:

— Але ж ви з ним товаришували?

Олекса опустил очі, помовчав, потім глянув просто в обличчя Івану Антоновичу і твердо відповів: — Ні, ми з ним ніколи не товаришували.

— Чому? Він вам здавався підозрілим?

— Ніколи!

— Ви разом працювали кілька місяців і навіть не товаришували... Це якось дивно...

— Так було.

— Наукове суперництво?

— Н-ні... Може, частково...

— А які у вас обох були стосунки з Артемом?

— Гм... — Олекса гірко всміхнувся. — Якщо Свирид справді винен у тому, що сталося, то в нас було різне ставлення до Артема.

Таві глянув на старого.

— Маєш, Рудий! Що за запитання!..

— Пробачте, Олексо, — сказав Іван Антонович. — Думайте, друзі дорогі, за нас ніхто не розгризе цей горіх. До речі, коли ви робили останню спробу зв'язатися з дівчатами?

— Весь час робимо.

Раптом Пуебло підхопився на ноги, і голова його зникла з екрана. Тільки чувся розпачливий крик:

— Коли хто хоче бачити найжахливішого дурня світу — дивіться на нього! На безголового ідіота, на первісну амебу в образі людини! Дивіться, це я!!!

— Друже, рамка, — сказав Таві. — Ми не бачимо тієї істоти, про яку ви так запально говорите.

Пуебло гепнувся на стілець. Його обличчя рясніло потом. Притис пальці до щік і у відчаї крутив головою. Всі терпляче чекали.

— Послухайте, у неї ж є намисто і сережки!

— Це цікава подробиця, — сказав Таві Лапсана. — Далі?

— Нейтрино!.. Я здійснив зв'язок через нейтрино. Для космічних перельотів. І я цілий день мовчав, я цілий день мучив цей мерзенний відеофон!..

— Спробуйте бути конкретнішим, — порадив Кардашов. Зайві слова в ділових розмовах він вибачав тільки президентові Академії.

— У неї на шиї і у вухах — нейтринний приймач і передавач. У мене — теж...

— На шиї й у вухах?

— Вдома. Я вчора завіз свій чемодан додому...

— Послухайте, — Іван Антонович насупився. — Нейтринний зв'язок — це для фантастів. Сучасна наука не знає засобів, які б примусили нейтрино нести якісь сигнали. Ви маєте справу з серйозними людьми.

— Але я його справді здійснив!..

— Коли це так, то йдеться про епохальне відкриття.

— Ах, яка різниця!.. Пробачте мені. Я побіжу.

— Я з тобою. — Олекса підвівся.

— Якщо пощастить здійснити зв'язок — негайно повідомте нас, — кинув Кардашов. Хлопці побігли. Барханов востаннє зазирнув до кімнати і попрощався...

— Ти чував щось подібне, Таві? Забув про нейтринний зв'язок! Ні, ти уявляєш: він забув про нейтринний зв'язок!!!

— Так, так. Звичайний собі геній... Віють вітри... Невже цей хлопець і справді зумів засідлати нейтрино, га, Рудий? Він таки не уявляє, що він наробив.

Кардашов посміхався здивовано й тихо.

— Молодь, молодь... Як ти гадаєш, Таві, ми наблизились до розв'язання таємниці?

— Хтозна... Ти щось починав говорити про зникнення вчених. Я вже знаю, що ти хотів говорити. Але кажи.

— Ти завжди був меткий хлопчина, Таві. Так от, візьмемо останні роки. Зник Ван Цзінью. Через два місяці останки його тіла знайшли в горах. Зник Віріату Нгойї. Через кілька тижнів його мертвого знайшли в старовинній шахті. Згадай братів Уільямсонів. Ти пам'ятаєш цю історію?.. Спочатку зникнення, а потім отой дивний лист про самогубство. І ось зникає Артем Соболев і Максим Свирид.

— Ти пропустив Генріха Наумана.

— Ну, то була звичайна катастрофа.

— Не така вже й звичайна, Рудий. Поважний професор великий педант, який ніколи в житті не порушував режиму, раптом підхопився вночі і, нікому нічого не сказавши, залишив Гамбург і помчав чортзна-куди...

— Тоді ж писали, наче в нього захворіла дочка.

— Звичайна операція апендициту. Чи цього досить, щоб Науман так розхвилювався?

— Може, ти маєш рацію...

— Може... Остання автомобільна катастрофа із смертельним наслідком була зафіксована за двадцять два роки до загибелі Наумана. І от — знову!.. Я пам'ятаю галас, що зчинився в пресі, щодо ненадійності систем захисту і попередження. Можливо, той галас приніс користь, системи були поліпшені... Але чому раптом відмовила система новенької повітряної машини?

— Науман їхав у старому електромобілі.

— Але його вбила нова машина на повітряних подушках!

— Справді... Я вже забув подробиці.

— На шосе знайшли розчавлену машину Наумана з його трупом і розбиту повітряну машину, яка врізалася йому в борт. В ній теж був понівечений труп водія. Його особи не встановили.

— Зажди хвилинку. Я зараз знайду текст останнього листа Уільямсонів.

Кардашов вийшов. Таві Лансана посидів у кріслі, потім підійшов до вікна. Внизу лився Ленінградський проспект. Голубі, червоні, зелені, кольору кави чи какао, бежеві, різноколірні автомобілі зливалися в строкатий потік.

За скляними стінами будинку напроти на всіх поверхах рухалися постаті людей. Внизу невеликим струмком вони вибігали на самохідний тротуар і роз'їжджались в різні боки. А більшість, не виходячи на вулицю, спускалася до метро або в гаражі. Гігантське місто — тут мало хто добирається додому пішки.

Рівні торочки пожовклих дерев розкреслювали проспект на окремі потоки. Кожен з них жив своїм життям, своїм темпом, поспішав у своєму напрямку...

— Ти хочеш перечитати, Таві? — спитав Кардашов від дверей. — На ось.

В листі було написано таке:

"Люди! Хіба мало ми зробили для загальної користі? Хіба ми не прискорили

розвиток науки? Хіба немає нашого внеску і в планетних експедиціях, і в розробці проектів зоряних? Хіба не записане наше ім'я в підручники фізики для вищої школи всіх країн світу?

Ми стомилися, люди. Інтенсивність життя в кожного своя. Інший за двадцять років проживе і зробить більше, ніж його сусід за сто двадцять. А нам по сорок п'ять. Ми жили і працювали дуже інтенсивно. Ми себе вичерпали. А жити безплідно, їсти ваш хліб і за молодих років перетворитися на спустошених дідів — це не до лиця братам Уільямсонам. Ось чому ми вирішили вас залишити.

Нам не пощастило і, — ми це відчули, — ніколи б уже не пощастило закінчити свою останню роботу. А проте інститут діє, він іде вірним шляхом, і коли не завтра, то через десять років дійде рішення. Не судіть нас суворо, ми робимо так, як підказує сумління, життєвий досвід і самоаналіз.

Даруйте, що позбавляємо вас можливості відвезти нас до крематорію і влаштувати гідні похорони. Ми завжди любили океан. Нехай він — Великий і Тихий — стане нашою гробницею.

Прощайте.

Брати Уільямсони".

— Хіба авторство викликає сумнів? — спитав Таві.

— Аніякого. Я добре знав обох. Це писав Джон, і під листом стоїть тільки його підпис. Уільям був дуже стриманий у виразах і не терпів ніякої пози. А тут цього через край...

— Ну, гаразд. Писав Джон... Хіба це дає якісь підстави підозрювати примусову смерть Уільяма чи їх обох?

— Обох — навряд.

— Джон — убивця? Отой слабохарактерний, не дуже обдарований Джон Уільямсон, якого брат усе життя, тягнув за собою!

— От, от, Таві. Слабохарактерний сірячок!.. Його могли примусити написати такого листа.

— Хто?

— Той, хто вбив Бан Цзінь-ю, Варіату, Наумана... Хто винен у зникненні Соболя і Свирида.

Таві погоджувався з Кардантовим. Він ставив контрпитання, щоб обом стала яснішою думка; якби розмову вів Лансана, Кардашов так само б йому заперечував.

— Драматичний перелік... — сказав негр. — Я зараз думаю про Соболя і Свирида. Але закінчимо... Отже, ми зустрілися із злочинцем, який триває вже кілька років.

— Схоже. Але чому це нікому досі не спадало на думку?

— А чому це могло спасти когось на думку?

— Справді... Дуже безглуздої. Але чому ж це спало на думку нам з тобою?

— Бо злочинці почали діяти необережно Артема видурили з Харкова досить примітивно. Він не міг думати, що його обдурюють. А Свирида з дівчатами викрали просто-таки нахабно.

— Навіщо ж це потрібно злочинцям?

— "Думайте, думайте, кому це було потрібно!.." — знову згадав Лансана. — Ти завважив, що вві вчені, які зникли й загинули, — фізики? Що всі вони працювали в близьких галузях?

— Таві, всі вони працювали в галузі теорії і практики видобування антиречовини.

— Отже... загальмувати прогрес людства в цьому напрямку?

— Навіщо?

— Я не знаю, Рудий. Цього ніхто не знає. Мабуть, вони теж працюють у цьому напрямку.

— Але... це значить, що вони вчені?

— Або що серед них є вчені. Послухай, а що, коли брати Уільямсони живі? Що, коли вони просте викрадені? Коли Джона примусили написати листа, щоб їх не шукали?

— Чому ж вони цих не вбили, а інших вбивали?

— Бо інші не схотіли з ними працювати! Згадай — після зникнення проходив певний час, аж поки люди знаходили тіло.

— Науман нікуди не зникав.

— Бувають винятки, які стверджують правило.

— У фізиці не буває.

— А в житті — на кожному кроці.

— Згоден. Тепер думаймо про таке. Працювати над проблемою антиречовини можна у великих добре обладнаних лабораторіях, треба мати чималі промислові цехи і споживати величезну кількість енергії.

— Чому б їм не мати все це?

— Де ж вони беруть устаткування?

— Замовляють на заводах.

— Це ризиковано.

— Анітрохи. Від імені неіснуючої установи вони замовляють прилади, до того ж, скажімо, на різних континентах, заводи сповіщають відповідну раду планування, що надійшло певне наукове замовлення, і одержують потрібний матеріал. Хто у всесвітньому масштабі координує цю роботу, коли замовники нікуди не надсилають інформації? Та ніхто! Замовленням вірять, вірять, що існує науковий інститут, якого насправді нема!..

— А де може розташуватися така наукова установа? Навряд чи у великих містах.

— Ще виключено. І в малих теж.

— Тоді!..

Обидва замовкли. Потім Кардашов через відеофон увімкнув карту обох півкуль. Африка... Євразія... Обидві Америки... Австралія... Океанія... Антарктида...

— Тут, тут або тут, — впевнено сказав Іван Антонович. Його сухий палець торкнувся Антарктиди, Океанії та Південної Америки.

— А точніше?

— Не знаю. Океанія найменш вірогідне місце, бо заселене досить густо.

— А може, просто океан?

— Під поверхнею води?

— А чому ж ні?

— Можливо... Можливо... Якось усе це не вкладається. Послухай, їхав оце я з Харкова до Москви і розмірковував. Хто з сучасних людей міг би втнути отаку штуку? Ніхто. А оце допіру послухав наших хлопців з Аргентини. Ревнощі... Заздрість... Не те! Ще раз переконався: ніхто.

— Я не вловив твоєї думки.

— Ніхто з сучасних людей. То, може, це роблять люди колишні?

— Он як! — Лансана підхопився на ноги і пройшов по кімнаті. На мить затримався біля вікна — його приворожував осінній московський пейзаж. Потім спинився перед Кардашовим: — Є про що поміркувати. А тим часом ми нічого не знаємо напевне. Крім того, що Соболі, Свириду і отим гарним дівчатам загрожує небезпека. — Подумавши, додав: — Якщо тільки вони ще живі.

— Так... Діяти треба, Таві.

— Треба.

Подзвонили до Академії. Президент — огрядний вайлуватий чоловік з дуже добрим обличчям — кивнув Лансані:

— Здоров, Таві!.. Ну, що новенького в Африці? Га? Ти, звичайно, з приводу Соболя? Прикра історія і... Ну, старі, що ви знаєте і що надумали?

Кардашов увімкнув запис бесіди з Буенос-Айресом. Президент дивився мовчки. Хто його не знав, міг би подумати, що й неуважно. Лансана і Кардашов знали силу думки цієї людини і її вміння негайно зосереджуватись.

Президент мружив очі, інколи невдоволено кривив уста. Нарешті подивився на вчених:

— Ну, хлопці, кажіть уже. Що ви надумали? Вже ж, мабуть, обидва фантазували-фантазували... Га?

Кардашов розповів усе, про що допіру говорилося, не посоромився висловити припущення про таємну наукову установку.

— Так-так, хлопці, фантазія у вас, я бачу, не по літах... Фантазія у вас, так би мовити, розвинена задовільно... А коли нема нічого іншого? Доводиться фантазувати, що поробиш!.. Слухайте, я сьогодні ж доповім про все Верховній Громадській Раді. Мене вже двічі звідти запитували, що чути про Соболя із Свиридом та отих дівчат... А що я скажу? Та нічого мені сказати! Слухайте, а отим бандитам таки є де сховатись. І в океані. І в заповіднику. Сельва. Га? Єдине місце на Землі, де на величезних просторах зроду не ступала людська нога. От Антарктида... це навряд. Там чимало народу. І потім — зараз ідуть міжнаціональні консультації. Я гадаю, що вже сьогодні буде створена Всесвітня Надзвичайна Рада, що вивчатиме питання і керуватиме всіма роботами, в яких виникне необхідність. Як ви гадаєте? Бо сидіти та чекати, поки з'явиться якась звістка, — справа мало перспективна. Га?

— Розумно.

— Слухай, Таві, у тебе там у Африці багато роботи?

— Багато.

— Почекає. Я гадаю, що ніхто не буде заперечувати, коли ми головою Надзвичайної Ради запропонуємо Таві? Га?

— Тільки його, — сказав Кардашов.

Таві кивнув:

— Я згоден.

— А тебе, Іване Антоновичу, мабуть, затвердять уповноваженим Верховної Громадської Ради при голові. Так, хлопці?

— Так, так, Іване.

— Тоді на все добре. Я пізніше подзвоню.

До кімнати зайшов молодий науковець і поклав на стіл тоненьку коричневу папку.

— Те, про що ви просили.

Кардашов почав переглядати папірці.

— Ну от, — сказав він, — Максим Свирид у Білорусії працював тільки два місяці, а потім переїхав до Харкова. В Мінську він ніколи не вчився... Чуєш, Таві?.. Коли приїхав до Білорусії, набрехав, ніби раніше був на Уралі... Насправді ж на Уралі він зроду не бував... У нас не вчився... Ім'я й прізвище вигадані.

— Так...

— Це таки він примусив апарат передавати до Академії сторінки з шкільного підручника, розладнав апарати пам'яті.

— Вкрав дівчат.

— Будемо сповіщати пресу?

— Мабуть, поки що утримаємось.

— Так просто, так примітивно брехав...

— А хто б його перевіряв? Кому б спало на думку, що людина бреше?

— Макс — учений, — мовив Таві, — і Артем, здається, вважав його здібним ученим.

— Так, Артем його шанував. Макс допоміг йому розв'язати деякі проблеми.

— Тим більше... Тим більше треба діяти.

Розділ десятий

ЗАРАДИ ВРОДЛИВИХ ЖІНОК

— Смачно у нас готують? — запитав Фрад.

— Де Соболев?. — запитала Яна.

— Артем Соболев... — Фрад на мить замовк. — Артем Соболев живий.

— Ще б пак!

Фрад подивився особливо уважно.

— Артем Соболев живий, — повторив він. — Але він... досить далеко звідси.

— Це ви його заманили в пастку?

— Якщо бути точним, то це зробив Макс.

— Навіщо?

— Ми запросили його для наукової роботи.

— Хто це — ви?

Фрад ледве посміхнувся.

— Як вам пояснити? Згодом ви будете знати все. Я один з тих, хто запрошував Соболя для наукової роботи.

— Чому ви називаєте це запрошенням?

— Хіба не однаково, як це назвати?

— Ви не відповіли: де Соболю?

— Ви маєте рацію, — Фрад вклонився, трішечки підвівшись над стільцем. — Я справді не відповів.

Що за люди? Звідкіля вони? Навіщо вони існують? Щоб чинити зло? Хіба це потрібно? Яна прожила двадцять три роки й досі не бачила людей, які б вважали своїм покликанням чинити зло.

Туга, туга й нестерпне бажання бачити Артема перехопили дихання, висушили очі зненавистю. Він близько, і оця людина із сплющеним з боків хижим носом прекрасно знає де. Та як може цей слимак, як сміє мовчати!..

Тереса дивилася на Фрада з цікавістю, мружила очі:

— Послухайте, хто б ви там не були: навіщо нас сюди привезли?

— Згодом ви дістанете відповіді на всі свої запитання.

— Навіщо ж ви з нами?

— Ми зміцнюємо наше знайомство.

— Коли ви нас повернете додому?

— Ви так цього прагнете?

— Ви маєте підстави для сумніву?

— Згодом... Згодом, синьйорито, ви дістанете цілковиту можливість їхати, куди вам заманеться.

— Коли?

— Ну... Через півроку. Але ви на той час уже не схочете залишати цей прекрасний куточок земної кулі.

— Ми вимагаємо, щоб нас повернули негайно.

— На жаль, це неможливо.

— О!.. Ви берете на себе сміливість порушувати найелементарніші моральні норми!..

— Даруйте, що це таке — моральні норми?

— Не блазнюйте!

Фрад трохи зблід. Коричнева від загару шкіра стала сірою.

— Ви собі дозволяєте зайве. Тільки ваша краса, ваша виняткова краса примушує мене утриматися від... від санкцій.

Тереса налякалась. Обличчя Фрада в цю хвилину здавалося висіченим з граніту, і не було в ньому ніяких людських почуттів, ніякого співчуття чи жалю — тільки сила і воля вчинити все, що спаде на думку.

Після недовгої мовчанки Фрад оволодів собою:

— То що ж таке моральні норми? Певні забобони, які люди вигадують для того, щоб їм було зручно жити. Але цей куточок всесвітнього заповідника живе цілком ізольовано від людства. У нас існують свої, як ви зводили висловитись, моральні норми, цілком свої, анітрохи не схожі на ваші, і саме такі, за якими зручно жити нам. Доведеться синьйоритам, — цього разу Фрад звернувся до обох, — засвоїти ці норми, щоб не опинятись у смішному становищі.

Тереса не стрималась:

— У вас — моральні норми? Ви злочинці!

— Це дуже умовне поняття, — чемно зазначив Фрад. — Зрештою його зміст цілком залежить від моралі суспільства. Ми — окреме суспільство. У нас своя мораль, і, можливо, нам здається злочинним саме те, що ви звикли вважати природним. Хочу тільки зауважити: наша мораль створює найкращі умови для вродливих жінок. Вона не може не припасти вам до вподоби.

— Саме вродливих?... — перепитала Тереса.

— Тільки так. У нас мало що визнають злочинним і навіть неможливим, коли це робиться заради вродливих жінок.

— Послухайте, — втрутилась Яна, — ви не думали про те, що суспільство — не ваше, вигадане, а справжнє, людське — не подарує вам того, що тут робиться?

Фрад раптом засміявся — сухим дрібним сміхом.

— Синьйорити, ви не зрозуміли, бо не хотіли зрозуміти того, що я вам сказав!..

— Ви верзли нісенітниці. До цього важко ставитися серйозно.

— Доведеться, — сухо сказав Фрад і підвівся. — Вам покажуть ваші кімнати. На добраніч.

Він повернувся й пішов, і тільки біля дверей озирнувся, ще раз обвів поглядом Тересу і Яну, наче вирішував, котра з них краща. Двері розсунулись і знову зачинились.

— Гидкий чоловічок, — сказала Тереса.

— Ти казала — в ньому щось є.

— Це нічого не значить.

— Навіщо ж казати речі, які нічого не значать?

— Ти сьогодні занадто дратівлива.

— Для цього є причини.

— Не перебільшуй.

— Що ти говориш!

— Я хотіла сказати, що в мене теж є підстави...

— Мабуть, так.

— О!..

Тереса перемовчала, підшукуючи, що б сказати.

— Але в ньому таки щось є, — нарешті з викликом мовила вона. — Це надзвичайно сильна людина.

— Це дуже гидка людина...

Дівчата презирнулися. Про що це вони?

— О!.. Сестричко! Ми втрачаємо розум...

— Ми з тобою втомилися...

Зайшов чоловік із кругленьким, нездорового кольору обличчям і лисим черепом. Він мав маленький носик, маленьке кругле підборіддя, маленькі круглі оченята. Схилився в театральньо-чемному поклоні.

— Пробачте, дорогі міс, — сказав по-англійськи, — що я без стуку.

— Ми звикли, у вас так прийнято, — кинула Яна.

— На жаль, дорогі міс... Так тут прийнято. Дівчата помітили, що він сказав "тут", а не "у нас".

— Я тут працюю, так би мовити, дворецьким. Так чи інакше, але вам доведеться мати зі мною справу. Джон Ессельсон — до ваших послуг, міс. Простіше — Джоні.

Так мене тут кличуть усі.. Вам не подобається тут? Це особливе місце на нашій старій і безнадійно нісенітній планеті.

Базикаючи, несміливо наближався до канапи, де сиділи дівчата, і нарешті спинився за кілька кроків.

— Це місце, де гинуть і народжуються мрії. Гинуть одні й народжуються інші... Я раджу вам, шановні міс, якомога скоротити болючий процес відмирання мрій... Тих, до яких ви звикли, якими живете... Нехай приходять їм на зміну нові, і нехай вони збуваються, якщо вам пощастить!..

— Де Макс?

— Він вам потрібен?

— Я б хотіла сказати йому, що про нього думаю.

— Ви певні, що це йому цікаво? Яна спалахнула:

— Не треба.

— Ні, чому ж... — Лисий підійшов до відеофона, набрав якийсь номер, і на екрані з'явився Макс. Він стояв біля вікна, закривши руки в кишені, і позіхав. Відчув, що на нього дивляться, невдоволено скривив губи і підійшов ближче:

— Ну?

— Ви бачите, міс, — сказав лисий, — тут відеофони вмикаються навіть без взаємної згоди абонентів.

Макс глянув на нього з презирством і звернувся до дівчат:

— Ну?

— Вимкніть його, — сказала Яна.

— Я не хочу бачити цю потвору! — гукнула Тереса і відразу ж звернулася до Макса:

— Ви зробили підлість, але ж майте хоч мужність пояснити нам навіщо!

Макс знизав плечима:

— Хіба Фрад не пояснив?

— Вимкніть! — повторила Яна. Макс розсміявся:

— Я гадав, що Фрад усе розповів. Бачите, любі мої, Фрад дуже любить красивих жінок. Я б сказав, що це в його житті пристрасть номер два. Про номер один ви довідаєтесь, якщо він сам цього схоче. От я й зробив йому подарунок. Вас задовольняє

моє пояснення? Ви мовчите? Сповнені презирства? Фрад скаже решту. Бувайте!

Макс вимкнув відеофон.

— Бачите, відімкнутися ви можете самі. Але спочатку на вас подивляться без попередження, — зітхнувши, пояснив лисий. — Така тут система... Це щоб головний міг у будь-яку хвилину перевірити приміщення. Міс, мабуть, втомилися. Чи не хочете пройти зі мною — я вам покажу кімнати.

— Ми будемо спати в одній кімнаті, — сказала Тереса.

— Як хочете, міс. Але вам відведено дві кімнати, і я їх покажу. До речі, якщо дуже схочете, зможете ночувати в джунглях. І ніхто на це не зверне уваги. Так що рекомендую — спальні досить зручні.

Джон Ессельсон провів їх коридором і вказав на двоє дверей, розташованих одні проти одних.

— На добраніч, міс, — сказав він, вклоняючись. — Там ви знайдете все необхідне.

Дівчата зайшли до однієї з кімнат. Стеля світилася денним світлом: за високим вікном уже стемніло.

Це було комфортабельне приміщення. Широке плоске ліжко з двома подушками, столик, стільці і крісло з похилою спинкою. Поруч з вікном — відкидний секретер і апарат пам'яті. У високій білій вазі на столику стояли дивовижні квіти. Великі пелюстки, яскраво-бузкові та полум'яно-пурпурові, з ніжними білими краями, здавались витвором геніального ювеліра. В них сполучалася фантастична вигадливість з витонченою тендітністю.

Квіти трималися за краї вази, а їх сріблясто-білі корінці й цибулинки звисали всередину.

— Орхідея... — захоплено прошепотіла Тереса. — Найпрекрасніша квітка в світі.

Яна підійшла ближче.

— Чому ж ваза без води? Вони зав'януть...

— Орхідею тільки оббризкують. Її коріння живе в повітрі, Яно...

Квітка у вазі показувала кожну жилку і кожен майстерний вигин свого яскравого тіла, кожну свою рисочку. Від неї сходило відчуття доцільності й досконалості природи, що завжди залишається прекрасною, навіть у найчорнішу добу людського віку...

Над ліжком висіла гравюра, що відтворювала одну з сторінок південноамериканської історії. А стіна напроти ліжка була суцільно зайнята бібліофільмотекою і звичайними двома екранами — телевізора й відеофона.

Стіни були приглушено сонячного кольору.

— Хто б міг думати, — стільки смаку...

Зазираючи за внутрішні двері. Там була ванна з душем і самохідна спортивна доріжка. Дзеркало на всю стіну.

Зацікавлені дівчата перетнули коридор. Друга кімната Була така сама, тільки в ній переважали абрикосові тони та орхідеї стояли не в білій, а яскраво-жовтій вазі. Настінний естамп зображав старовинну гавань...

— Я буду тут, — сказала Тереса благально. Поглянула на Яну, в її очах була

написана не нова вже думка: я лише слабка жінка, але я справжня жінка, та ж не можуть же всі бути сильними...

Яна всміхнулась, поцілувала подругу й повернулась до своєї кімнати. "Треба прийняти теплу ванну, роздягтися і лягти спати. Бо я дуже втомилась, і сьогодні однаково вже нічого не надумаю..." Так вона вирішила, і лягла, не роздягаючись, на ліжко. Хотілося трішечки побути без руху...

Заплющила очі. Привидівся зелений водоспад джунглів, що мчав під голубим вертольотом, десь пропливла і зникла тонка й загнута, як палець, скеля... Почулися голоси:

- Будь щасливою, Яночко!
- Доню, я так хочу, щоб ти була щаслива...
- Яно, нехай вам щастить...

То говорила Маринка — подруга по роботі в цеху, мама і начальник відділення Леонід Пилиповичі Так вони казали, коли прощалися з Яною перед її від'їздом до Артема в Харків.

Яна розплющила очі й стала дивитися на стелю. Трохи скосила очі — ніч за вікном була чорна як сажа.

"Так можна й заснути..."

Товариші запросили її на прощальну вечерю в ресторан "Хвиля" на Дніпрі. Сиділи за довгим столом. Там були і заводські, і товариші з "Вістей", а поруч з Яною сиділа мама — красива й трохи сумна.

Над Дніпром стояла прохолода. У парках на кручах з'явилося жовте й червоне осіннє полум'я. Воно ще було несміливе — охопило окремі листочки й гілочки, але ті вогники в хвилях втомленої зелені створювали терпкий і урочистий настрій.

Пили сухе кислувате вино, жартували й сміялися невимушено, як Яна нещодавно над Дінцем, коли слухала жарти Артема й Олексія...

- Маріє Олексіївно, ну чого вам було не одружити дочку з киянином, щоб вона залишилася тут? — казав Леонід Пилипович.

Він весь вечір незграбно й метушливо упадав коло мами, підливав їй вина, підкладав страви, а коли жартував — заглядав у мамині очі: чи їй смішно?

- Що ж вдієш... Коли діти виростають, вони забувають, що маму треба слухатися.
- Такі тепер діти!
- Та й ми були такі... — сказала мама.
- Ой, були, ой, були!

— Моя мама колись дуже не хотіла, щоб я з'єднала свою долю з Яниним батьком. Казала: він буде не біля тебе, а десь під землею, а ти все чекатимеш, все виглядатимеш.

Леонід Пилипович знав про трагічну загибель Івана Шевченка.

— Про мертвих іноді уникають говорити за веселим столом, — неголосно вела мама. — А я цього не розумію... Іван був хороший чоловік і батько, він нас з Яною любив, і ми його теж. Коли я про нього згадую, мені здається, що й він проводить

сьогодні дочку на нове життя...

— Яно, нехай вам щастить! — сказав Леонід Пилипович.

Яна вдячно посміхнулася: адже ж і він був трохи причетний до її щастя. Це разом з ним ішов тоді Артем по заводському подвір'ю. Це якраз Леонід Пилипович, заклопотаний енергетичними проблемами заводу, мимохідь подав їм думку про побачення.

Він любив Яну. Коли почув, що вона залишає завод, заметушився в своєму кабінеті, кілька разів визирнув у вікно, потім спитав:

— А як же "Вісті"?

Не про завод — про "Вісті". Яна зрозуміла, що начальник відділення справді засмучений.

І ось він смішно упадає біля мами й бажає Яні щастя. За столом гомонять друзі, з Дніпра тягне прохолодою. Мама доброзичливо поглядає на Леоніда Пилиповича, лагідний малюнок її вуст змінюється посмішкою.

— Я розумію вас, — каже начальник. — Я теж живу один, і дітей не маю... Є в мене батьки, аж на Сахаліні. Клімат перетворюють.

— А я не сумую. Ми з Яночкою щоденно розмовлятимемо, їздитимемо одна до одної в гості...

— А на завод Яна ніколи й не подзвонить.

Це почула Маринка. Її щічки потемніли:

— Ні, ви послухайте! Людоньки добрі, ви всі чули: Яна нам не дзвонитиме!

— Клянуся автоматичною лінією номер два, — сказала Яна, — на якій я пропрацювала майже три роки, що кожної п'ятниці після закінчення першої зміни дзвонитиму на центральний відеофон нашого цеху. Але ж і ви мені дзвонитимете. Домовились?

Потім почали танцювати. Леонід Пилипович запросив маму, Яна була йому вдячна і за це.

До Яни підскочила Маринка. Вона ще й досі не позбулася шкільних звичок.

— Яно, підемо з тобою!

— А що ж Сергій?

— А він посидить подивиться.

— От ти смішна, Мариночко...

Губки Маринки — три червоні вишеньки — склалися благально.

Закружляли по площадці. Сергій дивився ображено. Яна зрозуміла: хлопчину знову крають сумніви. Тоді вона підтанцювала до нього і з розгону посадила Маринку йому на коліна.

Сергій почервонів. Маринка сторопіла. Вона так засоромилась, що навіть не здогадалася відразу встати. Відвідувачі ресторану доброзичливо сміялися.

Маринка підвелась. Встав Сергій і взяв її за руку. Притихла пішла за ним у танок...

А мама й Леонід Пилипович кружляли, мама розчервонілася, а у начальника обличчя ставало дедалі більш заклопотаним. Він щосили вигадував, чим би догодити

партнерші.

Яна відійшла до перилець, дивилася на Дніпро. Їй пригадувалось, як вітер ворушив листя на узліссі, п'ярко пахло сіно. Її голова лежала на руці Артема, а другою рукою він гладив її щоки й підборіддя, шию, груди. Зорі поглядали на них трохи поблажливо, бо скільки бачили вони коханців на своєму вічному віку!.. Ніч була тепла, та Яна притискалась до Артема, віддаючи йому своє тепло. Отоді він раптом і прочитав їй вірш.

А ти підійшла, засміялася лунко

і за собою, мов тінь, повела.

Вуста твої я торкнув поцілунком,

і ти поцілунком відповіла...

А зорі сміються на всеньке небо.

Вони нас кличуть до себе, у Всесвіт.

Ти чуєш, люба? До них майнемо,

бо Всесвіт б'ється у наших серці,

бо простір скорився твоєму диханню,

бо зорі, як очі, спалахують знову...

Послухай: я тебе кохаю.

"Самотність" — яке безглузде слово!..

— Ще раз, — помовчавши, попрохала Яна.

Він прочитав ще раз.

— Любий... Хто це склав?

Він не відповів.

— Ну, кажи ж...

— Та... один там...

Тоді вона здогадалася, що це він сам, Артем, склав вірш для неї. А вона думала, що він не любить поезії!

І вони цілувалися, не знаючи втоми, аж поки не посіріло над ними небо і зорі почали засинати й гаснути...

— Яно, ти чого втекла?

Справді, вона втекла від компанії — відійшла на два кроки та й полинула аж на Донець, аж на півтора місяця назад...

— Я вже з вами!

Леонід Пилипович і мама сиділи на дальньому кінці стола і про щось розмовляли. Тихо, впівголоса, щоб їх ніхто не чув. І холодок прокотився у Яни в грудях: невже мама знайшла... Стало гірко-радісно, згадалось напружене батькове обличчя, на якому в одну мить висох піт, і його слова:

— Прощайте всі, прощай, Марійко, і ти, Яночко!..

Леонід Пилипович проводжав їх додому. Міцно потис обом руки, мама сказала:

— Так ви ж дзвоніть. Яна поїде, мені зовсім сумно стане...

Втомлені зайшли до квартири. Терпляче дзенькав відеофон. На екрані світилося:

"Вас викликає Харків". Яна кинулася до приладу. До неї посміхнувся Артем:

— Добрий вечір. — Глянув через її плече і повторив до мами:

— Добрий вечір, Маріє Олексіївно!

— Здрастуйте, Артеме... — і вийшла, щоб не заважати молодим.

Яна цмокнула холодний екран.

— Передалося?

— Передалося. Завтра будеш?

— Буду... — вона прихилилась до екрана чолом. — Я обов'язково буду, рідний, я тільки не знаю, як прожити без тебе ще цілу ніч...

— І я не знаю... — сказав він.

Говорили якісь незначущі фрази. Потім він провів долонею по екрану:

— На добраніч. Я чекаю.

Яна поглядом відповіла: "Я тебе люблю навіки, розумієш?" Він моргнув: "Розумію. Я теж".

Назавтра Артем зустрічав її в харківському аеропорту. Вони помчали до інституту, і там Артему сказали, що вночі йому дзвонив Освальдо Гомес Пайро з Буенос-Айреса.

А вони мріяли поїхати на південь, на Чорне море, і місяць чи півтора прожити в зеленому санаторії, серед кипарисів і гліциній, платанів і олив, поруч з старовинним фонтаном "Ніч", на березі синьої-синьої затоки... Артем таки втомився за останні роки, бо вони були сповнені безсонними ночами, болісними шуканнями, творенням складних і незвичайних експериментів.

Мріяли: рано-рано, коли перші промені сонця пробивають на сході морську воду, вони побіжать удвох на море і попливуть навипередки по лінивих плескатих хвилях... А вдень одягнуться в акваланги і будуть поволі рухатися вздовж морського дна, розглядаючи каміння, поросле зеленим і рудим хутром, і спокійних риб, поглядаючи, як над ними виграє сонце на дзеркальних хвилях. І будуть ловити одне одного, і знову поволі пливти над самісіньким дном, аж поки у вухах від тиску води не почнуться легенькі кольки...

Або здеруться на Генуезьку скелю і звідти дивитимуться на далекі кораблі й меткі катери, що снують унизу, в затоці. На Ведмідь-гору, на хмари, на чудернацькі скелі, що вилізли з води напроти піонерського берега.

Будуть ходити алеями парку, розмовляти й цілуватись, кожної хвилини — разом, удвох.

Вони читатимуть книжки й дивитимуться телевізор, їздитимуть до міста на виставки, бродитимуть у горах, відвідають Великий Кримський каньйон... Вони слухатимуть музику — Яна вирішила взяти з собою великий комплект плівок з симфонічними і оперними творами.

І ще Яна мріяла довести Артему, як він помиляється щодо опери. Він десь наслухався новітніх прогнозів, що опера — застаріле мистецтво і скоро відімре, і повірив, що так воно й буде. Ні, він, звичайно, не вивчав проблеми, не мав для того часу, але от — поділяв отаку помилкову думку. А цим новітнім прогнозам — чи не за

сто років... Яна читала, що і в двадцятому віці опері передрікали швидкий кінець, бо у вік телевізії і об'ємного кольорового кіно вона, мовляв, безглузда.

А опера спокійненько собі увійшла і до кіно, і до телевізії, і їх самих узяла собі в помічники на театральній сцені та й живе. Хіба уявиш людську культуру без "Кармен" і "Пікової дами", без "Травіати" і "Хованщини"!

Отак би й жили вони удвох, а біля них Пушкін з Котляревським, Гейне з Маяковським, і Франсуа Він'йон, і Шевченко. І великі сучасні лірики. І море.

Тепер на світі нас двоє буде... Хіба лиш двоє? В усяку днину навколо люди — сміються люди, а ми між ними, і ми із ними!..

Потім вони збиралися попоїздити. Об'їхати навколо Землі по Залізниці, а там перетнути океан на кораблі, відвідати Африку. Артем давно хоче познайомитися з інститутом Таві Лансана. Далі Артем повернеться до УФТІ, а Яна почне працювати на одному з харківських заводів і сяде писати книгу...

Так вони мріяли кілька днів тому.

Яна прокинулась, бо сонце вдарило в обличчя. Воно визирнуло з-за велетенського дерева.

Підхопилась. От тобі й на: не роздягаючись, проспала всю ніч. Пройшлась по кімнаті, замилювалась орхідеєю. Потім набрала у ванні води в склянку, оббризкала корінці квітки. Срібляста рихла шкіра, як губка, увібрала вологу.

— Напилася, любя?.. Ну от, сьогодні ми з тобою щось вигадасмо.

У стінній шафі знайшла одяг. З цікавістю переглянула з десятків елегантних платів, костюмчик із сірого шовковистого матеріалу, світлий костюм для прогулянок — широка й прозора червона спідниця і жовта кофтинка-жакет без ґудзиків.

Вибрала білизну і одну з чуток і пішла до ванни. Вже хотіла роздягатися, коли почула поруч із собою голос Пуєбло:

— Яно, де ви, відповідайте! Де ви? Весь світ вас розшукує!.. Ви мене чуєте, синьйорито! Та кажіть же, швидко!..

Дівчина піднесла руку до шиї і намацала намисто. Глянула в дзеркало. Її вуха прикрашали янтарні сережки. Як можна було забути!

Повернула бусинку з чорною цяткою:

— Я вас чую, Пуєбло, любий!

Пуєбло захлеснула така злива почуттів, що Яна довго не могла нічого втямити. Він увірвав себе:

— Тереса з вами?

— Зі мною.

— Ви можете вільно говорити?

— Можу.

— Де ви?

— У селіві. Десь у всесвітньому заповіднику.

— Як ви там опинились?

— Нас... викрав і привіз сюди Макс. Він негідник.

— Старий Гомес у цьому переконаний! Як же ви ночували в джунглях? Навіщо він це зробив?

— Ми ночували не в джунглях, а в спальнях. Він нас привіз сюди начебто для того, щоб подарувати одному дивному типу, який дуже любить вродливих жінок. Так він каже.

Пуебло пошепки вилаявся.

— Не нервуйте. Я нікому не подарую насильства, навіть коли це жарт.

— Який жарт!..

— Ви щось знаєте?

— Розповідайте, благаю вас.

Яна дивувалась своєму самовладанню. Розповідаючи, роздяглася й переступила край ванни.

— Пробачте, Пуебло, приймач не боїться води?

— Анітрохи! Ви у воді? Вас оточує вода?

— Ні, я збираюся прийняти ранковий душ.

— О боже ж мій!.. Звідки там узявся душ?

— Я ж вам казала — тут комфортабельна оселя. Слухайте далі...

Яна чула, як Пуебло уривками повторював її розповідь, мабуть, для Олексія. Вона увімкнула воду.

— Ви взірець для всіх жінок світу! Попасти в таку історію і не забути про душ!..

Пуебло це було неприємно.

— Що зробиш? Мусимо бути здоровими й енергійними. Послухайте, я можу віднести намисто й сережки Тересі, щоб ви з нею поговорили. Скучили?

— Жахливо!.. Але ні в якому разі не віддавайте їй свої прикраси.

— Чому?

— Розумієте... Тереса слабка. Вона слабка жінка і легко піддається впливам. Якщо вона забула про значення прикрас — нехай!

Яна увімкнула повітряний масаж.

— Невже ви ладні позбавити сестру такої втіхи, як свіжий привіт?

— Як болить моє серце, але я її знаю.

— Що ж, коли так...

Вони домовилися про систематичний зв'язок. Пуебло сказав:

— Яно, коли ваша ласка! З вами хоче поговорити Олексій.

— Я слухаю.

Після паузи пролунав низький голос:

— Здрастуйте, Яно.

— Доброго ранку, Олексю.

Знову пауза.

— Ви, мабуть, не знаєте своїх координат?

— Ніякого уявлення.

— Тоді... Якщо побачите Артема — перекажіть моє вітання. Міцно потисніть руку.

— Гаразд, я це зроблю. Пауза.

— Ну от. Зараз ми викличемо Москву і про все розповімо.

— Вітайте Івана Антоновича. Пауза.

— Обов'язково. — І після нової паузи: — Ви тримайтеся! Ви сильна.

— Дякую, Олексю...

Зв'язок припинився. Яна одяглась у нове і вийшла з ванни. У кріслі сиділа Тереса. На ній була нова червона сукня, і як воно личило дівчині!

— Всі сукні широкі в талії, і я ніде не знайшла хоч би стрічечки клею! О, тобі до лица! Прийшлося якраз?

— Еге ж, — Яна всміхнулась. — Наче на мене зроблене.

— Щаслива... Воно за кольором схоже на отой вертоліт. Якщо лиса потвора і справді наша горнична, я вимагатиму клей для одягу. Слухай, чого це ти сама з собою розмовляла у ванні? Я чула твій голос. Яна вагалася мить.

— Я не з собою. Я з твоїм братом і Олексієм.

— О!.. — Тереса підстрибнула. — Які ж ми дурні!.. Коли я на тебе дивилась, мені це й на думку не спадало. Наче ти все своє життя ходила з намистом. Тобі з ним так гарно!.. Як він без мене? Що вони там знають?

Потім вона сказала:

— Що ми з тобою зробимо? Ми тільки слабкі жінки... Яна відчувала себе так, як, бувало, в університеті перед

спортивними змаганнями: трохи хвилювалась, навіть боялася, та разом з тим усі сили були мобілізовані, голова ясна, тіло сповнене енергією.

В двері постукали. До кімнати зайшов лисий Джон Ессельсон.

— Бачите, міс, — сказав він, — я потроху починаю повертатися до звичок цивілізованого світу.

— Вони й справді тут не в шані... — кинула Яна.

Джон підібгав губи:

— Що зробиш — джунглі.

Розділ одинадцятий

ЧИ МОЖНА ЗВІДСИ ВИЙТИ?

Він пообіцяв Тересі, що кольорові стрічки для переклеювання одягу будуть увечері. Повів дівчат до вчорашнього салону — снідати. Дивився, як міс уплітають яєчно, базікав.

— Ні, справді, я вам щиро раджу оглянути місцевість. Яка краса, яка розкішна природа!.. Ви собі йдете, а навкруг орхідеї... Ви бачили, міс, які чудові орхідеї стоять у ваших спальнях? Це справді надзвичайно прекрасні орхідеї! Коли казати по секрету, я їх сам вибрав. У нас тут є куточок, де росте безліч орхідей. Я пішов і вибрав, щоб нові наші міс, — це я так думав, — швидше звикли до нової оселі... Яка природа, справді! Ви йдете, а назустріч боа, мавпи, папуги, тапіри...

— Слони, індики... — додала Тереса.

— Осли, — нагадала Яна.

— Ви про моє прізвище? — Джон хихикнув. — До ваших послуг, міс, — Джон Ессельсон. У перекладі: син осла, ваша правда.

— По нашому — Осленко, — пояснила Яна.

Джон зрадів:

— Осленко!.. Це звучить, як симфонія... Я вас прошу, міс Яно, коли ваша ласка: якщо вам захочеться назвати мене Осленко — прошу, називайте! Тут мене звичайно кличуть Джоні, але якщо вам заманеться...

Тереса обірвала:

— Досить, синьйоре Осленко, з цього приводу ми домовились.

— Міс бажають кави? Хвилинку, я наберу номер. Вірте, мені приносить велике задоволення бути вам корисним, і Це я роблю не так за обов'язком — я тут, що не кажіть, дворецький чи комендант будинку, — як за покликанням душі. Щоб скрасити ваші найперші дні. А далі ви звикнете до нового життя, вас захоплять нові мрії та інтереси, і ви забудете старого Джона... Осленка, як ви зволите казати.

Яна відсунула чашку з кавою:

— Дякую. Пристойний сніданок. І довго, на вашу думку, ми житимемо оцим самим... новим життям?

— Не знаю, міс Яно...

— Точніше кажучи, ви не знаєте, чи скоро нас збираються повернути назад?

— Любі мої міс, що я вам скажу напевне, так лише те, що вас не збираються повертати назад. Ось у чім річ. Той, хто сюди потрапляє, залишається тут...

— Назавжди?

— Боюся, що так. Принаймні на невизначено довгий час.

— Навіщо?

— Про це спитайте в хазяїна.

— У кого??

— В хазяїна. Я розумію, ви не звикли...

— Хто ж наш хазяїн?

— Найбільший наш хазяїн навряд чи знає про ваше існування. А найближчий — Фрад. Ви з ним знайомі.

— Ви хотіли сказати — господар оселі?

— Я, пробачте, міс, хотів сказати — наш хазяїн.

— Он як... А ви в нього служите?

— Що зробиш!

— Отже, ви — слуга?

— Схоже на те, міс.

— Послухайте. — Яна допитливо глянула в кругленькі Джонови очиці. — Тут що — театр?

— Міс Яно! Це не театр. — Джон витримав її погляд. — Це правда.

— Так навіщо ж?

— Вибачте мені, дорогі міс... Боюся, що ви не підготовлені до прямої відповіді на це

запитання. Згодом вам відповідь Фрад.

Тінь пробігла обличчям Ессельсона. Дуже коротка, миттєва тінь, — і знову кругла фізіономія випромінювала безхмарне задоволення собою, апетитом міс і життям. Але в оту коротку мить війнуло на дівчину холодним відчаєм, скорботою і, здається, глибоко затамованою зненавистю...

— Я трохи перебільшив щодо фауни нашого плато, — бадьоро базікав Джон. — Ви, боюся, не зустрінете жодного боа і жодного тапіра, хіба що мавп та папуг... А слонів, міс Тересо, — лисий уклонився аргентинці, — у сельві не буває.

— А осли?

Джон підхопився з стільця і розшаркався:

— Завжди до ваших послуг, прекрасні міс!

Тереса розсміялась. Яна опустила очі. Неприємно було дивитись, як блазнює немолода людина — "театральний слуга".

Зайшов Макс. Привітався до дівчат (вони не відповіли), мимохідь глянув на Джона, кинув:

— Лиса мавпо, геть! Джон слухняно вийшов.

— У вас так розмовляють з людьми?

Макс здивувався:

— Це людина?

Сів біля Тереси, легенько обійняв за плечі:

— Як спалося?

— Дякую, прекрасно. — Тереса труснула плечем.

Макс руки не прибрав,

— Ви б не хотіли оглянути місцевість?

— Хотіли б. — Тереса сильніше труснула плечем.

Макс однаково руки не прибрав.

— Тоді підемо відразу. Нехай нас пробачить Яна...

— Що? — Тереса підвелася. Макс насупився і лишився сидіти на стільці. — Ви гадаєте, що я піду не з Яною, а з вами?

— Погодьтеся, що це була б більш природна пара.

— З вами? Пробачте, у парі? — Тереса презирливо засміялася.

Яна дивилась у вікно.

— Сядьте, я вас прошу, — наполегливо сказав Макс і спіймав Тересу за руку. — Вам не личить все це. Їй, — він кивнув на Яну, — інша річ... А вам, дівчині, в котрій хвилююча жіночність говорить кожною рисочкою, кожним рухом, кожним словом...

Тереса зарожевілась від задоволення, та руку відняла:

— Я б вас просила не звертатися до мене з такими пропозиціями.

— Я однаково буду до вас звертатися з такими пропозиціями, — мовив Макс. — Знати вас і залишитись байдужим міг би... може, лисий Ессельсон, чи, як його дотепно назвала Яна, "людина".

У дверях з'явився Фрад. Пильно глянув на Макса, обмацав очима дівчат. Яна

зіщулилася від того погляду, Тереса зашарілась густіше.

— Доброго ранку. Ви вже снідали?

Дівчата не відповіли. Тонкі губи Фрада стислися, очі відбили щось середнє між насмішкою і поблажливістю.

— Сідайте, — кинула Яна сухо.

Фрад вклонився і сів. Худе обличчя стало серйозним, погляд уважним, і в очах блимнули руді іскри.

— Чи буде серйозна розмова хоч сьогодні? — запитала Яна.

— Я вас слухаю.

— Треба повторити запитання?

— Повторіть, прошу.

— Перше. Де Артем Соболя?

— Я вам цілком серйозно кажу, що він живий і здоровий, далеко звідси.

— Я не питала, чи він далеко, я питала: де?

Фрада здивував упевнений і вимогливий тон.

— Коли це вас задовольнить, прошу: він у селі, але у віддаленій оселі.

— Що він там робить?

— Працює.

— Точніше.

— Продовжує ту роботу, що покинув удома.

Ці відповіді нічогісінько не пояснювали.

— Він знає, що я тут?

— Ні.

— Де ми? Навіщо ми тут? Коли ми повернемось додому? Коли я зможу побачити Соболя?

— Ви б хотіли його побачити?

— Він мене — теж.

— Злива запитань. Спробую відповісти. Ви у найбільшому науковому центрі сучасності. Тут працюють учені, лабораторії, великі цехи, електричні станції. Чому ми ізолювали себе від людства? Бачите, — посміхнувся Фрад, — я сам допомагаю вам ставити запитання. Тому, що наше суспільство більш досконале, ніж людське. І тому, що людство ще не дозріло володіти тими таємницями, які відкрилися нам. Навіщо ви тут? На це я вам зараз не відповім, бо не хочу брехати. Обіцяю твердо: згодом дізнаєтесь.

— Я їм на це вже відповідав, — розсипав Макс презирливий смішок. — Вони мені, мабуть, не повірили.

Фрад пропустив репліку повз вуха.

— Коли ви зможете побачити Артема Соболя? Спочатку дозвольте запитати у вас: а навіщо вам його бачити?

Яна здивовано підвела брови:

— Це... мій чоловік!

— Ви не прожили з ним жодного дня, — знову втрутився Макс. — Який же він вам чоловік?

Яна не хотіла помічати присутності цієї людини. Але Фрад глянув на нього і схвально кивнув головою:

— Справді, який же він вам чоловік... Ви ж хотіли серйозної розмови.

Навіть не знайшлася, як відповісти на зухвалість. Фрад продовжував:

— Я не думаю, щоб ви його побачили найближчим часом. Прошу вас: викиньте з голови цю думку і не повертайтеся до цього питання.

— Але вам його зададуть інші.

— Наприклад?

— Люди.

— Точніше.

— Людство.

— А-а... Я чекатиму на це запитання. Або, може, дам на нього відповідь раніше, ніж його почую. Далі. Вас цікавить, чи скоро ви повернетесь додому. А чому б вам не вважати цю оселю своїм домом? Погодьтеся, що тут дуже затишно й зручно.

— Оце ви називаєте серйозною розмовою?

— Цілком. Підкреслюю: цілком. Принаймні наш сухопутний острів науки ви залишите ніяк не раніше, ніж через півроку.

— Це треба розуміти так, що ми... полонянки?

— Ви цілком вільні, у нас ніхто ніколи не посміє посягнути на свободу особи. Робіть, що хочете, йдіть, куди вам заманеться, живіть, як тільки вам підкаже фантазія. До речі, за це ніхто не вимагатиме з вас роботи. Але все, звичайно, в межах острова. Залишати його заборонено нашими законами. Та це й неможливо.

— У вас тут є закони? Вони для нас обов'язкові?

— Оскільки ви тут.

— Хіба ми хотіли тут опинитись? Маємо більше підстав вимагати, щоб ви жили за нормами нашого життя. Вони прийняті людством.

— Мене найменше цікавлять норми, прийняті людством.

Яна здивувалася, Тереса відсунулась від Макса.

— Ми — люди, — промовила Яна.

— Ви їсте мою їжу, користуєтесь моїм домом.

— Вашу їжу? Вашим домом? Як це розуміти?

— На вас сьогодні не ті сукні, що були вчора, — сказав Фрад. Він весь час розмовляв з Яною, на Тересу лише зрідка поглядав. — Де ви їх узяли?

— У шафі.

— Ви їх привезли з собою?

— Ні.

— То це мій одяг?

— Ваш? — Яна розсміялась. — Ви носите жіночі сукні?

Тереса з цікавістю стежила, як Фрад викрутиться з смішного становища.

— То чий же це, на вашу думку, одяг? — поцікавився той.

— Мій і Тересин.

Тонкі губи ворухнулись:

— Я б хотів зрозуміти, що ви вважаєте своїм, а що — чужим.

— Моє — це... моє. А чуже — чуже.

— То чия ж сукня на вас?

— Моє.

— А де ви його взяли?

— Ви знаєте казку про білого бичка?

— Ні, не знаю.

— Хіба ці сукні належали якійсь жінці? Вони нові, вони висіли в кімнаті, яку мені запропонували.

— Хто?

І ще раз встряв Макс:

— Вони вважають чужим те, чим користуються не вони, а хтось інший. Поки на машині горить вогник "зайнято", вона — чужа, а коли цього вогника немає, вона буде належати тому, хто її візьме. Чужа їжа — в чужій тарілці, а їжа взагалі — належить усім. Нова сукня стає їхньою, коли вони її хоч раз надягнуть.

— Я тебе не просив пояснювати, — обірвав Фрад. — Мене не цікавить, як ставляться до речей там. Я хочу, щоб наші гості зрозуміли безглуздість своїх претензій.

— А сукні все ж таки ваші? — ехидно спитала Яна.

— Вони не мої у вашому розумінні, але вони — моя власність.

— Знов за рибу гроші... Ви їх зробили? Їх носить хтось із ваших близьких? Чи вони є вашою власністю в тому розумінні, коли все, що є на світі, належало окремим особам?

— Я радий, що ви починаєте мене розуміти. Ви потрапили до безкласового суспільства власників.

Яна не сподівалась на таку відповідь.

— Це справді? Чисте безглуздя. Зайдіть у будь-яку крамницю, вибирайте яке завгодно вбрання. Одягайте й носіть.

— Тут немає крамниць.

Тереса зацікавлено роздивлялася Фрада: їй хотілося зрозуміти. Макс похмуро дивився перед собою на стіл.

— Слухайте, у вас тут є хімічне виробництво? І зернове господарство? І тваринницький комбінат? — тихо спитала Яна.

Фрад зрозумів недомовлене: і їжу, і одяг, і все, що було потрібно в побуті тутешнього "суспільства", виробляло людство... І людство не знало, що частина його виробів споживається у сільві.

— Не будемо продовжувати дискусію. Засвоєння нового ставлення до життя — справа часу. Підемо, Максе.

— Я хотів показати дівчатам плато.

— Обійдуться без тебе.

Розсерджений Макс підвівся й мовчки вийшов слідом за Фрадом.

— Тересо, а цей тип щойно зазнав поразки. Він утік.

— Ти гадаєш?

— Хіба ти не зрозуміла?

— Можливо...

Дівчата вийшли з будинку і пішли навмання — довгою покрученою алеєю, залитою твердим пластиком. За кілька кроків юрба дерев заступила зелений дім. Стовбури вздовж алеї були ретельно очищені від ліан та епіфітів, і тому високо над головами крізь густе листя проглядало небо.

— А ми зуміємо повернутися? — спитала Тереса.

— Не знаю.

Алея зробила кілька петель, і дівчата опинилися перед довгим зеленим будинком.

— Ми прийшли назад!

Розгублено перезирнулися. Тереса прошепотіла:

— Зачарована країна...

А потім розгледіли, що принаймні половина цієї будівлі була без вікон. А земля поблизу тремтіла в лихоманці.

— Це, мабуть, одна з лабораторій чи виробничий цех...

Обійшли довгу будівлю і опинилися на просторій галявині. Висока трава випаровувала вологу. Де-не-де полум'яніли незнайомі квіти. Повітря було м'яке, мов вата. Сонце обливало зелену ковдру золотом.

А по той бік галявини крізь рідкі стовбури виднілася група споруд. До них бігла широка дорога, що виливалась із гущавини.

Дівчата підійшли ближче і, здивовані, спинилися. Ліс звівся на другий поверх. Одноповерхові корпуси мали той самий малахітовий колір, а на їх пласких дахах підіймалася рослинність. Високі чагарники, поодинокі дерева, обплетені ліанами, квіти і навіть невеличкі скелі... Справді, помітити щось із повітря неможливо.

Хто, як і навіщо все це побудував? Другий день полону не наблизив відповіді.

Найменший будинок — а таки чималенький, метрів двадцять п'ять завдовжки — мав скляні непрозорі стіни. Плаский дах разом з рослинністю виступав далеко за їх краї, щоб приховати блиск. Фасад будівлі відгородили тоненькі сріблясті шнурки, що висіли в повітрі за метр од землі.

Щось прошелестіло. Дівчата озирнулися і ледве встигли відскочити. Підкотила зелена машина. Дверцята розсунулись, і звідти вийшов старий чоловік. Худий, сивий, високий, трохи згорблений у плечах. В руках він тримав тонку поліровану палицю. Одягнутий у чорний урочистий костюм, старий справляв дивне враження неквапливою ходою, поважним поглядом, випещеним зморшкуватим обличчям. Наче він був не в джунглях, а в театрі.

Разом з ним із машини вискочив невисокий чоловічок у такому ж урочистому вбранні. Меткий, з гнучкою рухливою спиною, з отим неприродним виразом обличчя, що його весь час мав Джон Ессельсон: "Що зволите?" Випередивши старого, підскочив

до сріблястої огорожі й розвів шнурки, даючи прохід.

А від дому поспішали ще двоє людей. Вони не метушились, але виявили надмірну театральну поштивість.

Старий спинився, поволі озирнувся навколо себе. Наче перевіряв, чи все на місці: будівлі, джунглі, небо... Погляд затримався на дівчатах. Зусиллям волі Яна зуміла не сховати очей.

Колись їй довелось провести кілька неприємних хвилин наодинці з лютим собакою-боксером. Той мав людський погляд — здавалось, бачив наскрізь і без слів розумів усі твої наміри. Але він був собака і ладен був щосекунди, дивлячись отими розумними вологими очима, перекусити горло.

Отак дивився цей старий. Вже потім, коли дівчата силкувалися відновити в пам'яті його риси, згадувалась тільки урочиста стареча постать та погляд темних, круглих, невизначеного кольору очей, в яких було людське розуміння і ніяких людських почуттів.

Старий підняв палицю і мало не ткнув нею в обличчя дівчат:

— Що це?

— Це, хазяїне, з корпусу Фрада, — схилився маленький чоловічок. — Новенькі.

— Перекажіть: щоб востаннє. Досить. Не час. Терпіння немає.

Старий повернувся і пішов у будинок. Чоловічок за його спиною відновив у повітрі сріблясту огорожу і разом з іншими двома пішов слідом. Двері блиснули скляними площинами: ковтнули всю групу. На дівчат більше ніхто й не глянув — ніби вони були дерева.

— Як ти гадаєш, скільки йому років? — прошепотіла Тереса.

— Мабуть, сто.

— А може, й менше. Дев'яносто.

— Або сто двадцять.

Вони довго ходили лабіринтом доріжок і доріг, поміж плескатими будиночками і тропічними заростями. Біля деяких корпусів чулося з-під землі вже знайоме гудіння. Людей зустріли тільки раз. Двері одного з будинків були розчинені, і в них стояли чоловік і дві молоді жінки. Чоловік глянув на дівчат з цікавістю, жінки — з незрозумілим виразом заздрості, співчуття і байдужості.

Яна несподівано для себе самої запитала:

— Послухайте, чому ніде не видно людей?

Чоловік знизав плечима:

— Навіщо вам люди?

Одна з жінок, з побоюванням озирнувшись, швидко спитала:

— Ви тут давно?

Друга відвернулась. Яна не встигла відповісти, як усі троє, почувши щось у глибині, відступили, і двері зімкнулися.

— Вони наче бояться... — мовила Тереса.

— Дуже ймовірно. Сестричко, а якщо ми з тобою покинемо рафіновані доріжки, а

підемо собі в гущавину...

— І що?

— Подивимось, чи можна звідси вийти.

Знайшли ледве помітну стежечку, що починалась від алеї. Завернули. За кілька хвилин густе зелене склепіння зімкнулося вгорі. На землі панували зеленкуваті сутінки. Щодалі густішою ставала рослинність. Чудернацькі мохи, папороті, часом схожі на невеликі пальмові гаї, насувалися на стежку. Стовбури дерев у сутінках здавалися синюватими. Ліани, як велетенське павутиння, обплутали ліс, звисали згори.

Глуха тиша гнітила. Тереса часто озиралась.

Яна силкувалася знайти ознаки якоїсь основної породи, та всі дерева були різні. Стовбури понад метр завтовшки темними велетнями зводилися далеко вгору, а там спліталися між собою густим гіллям, що їй не розібрати було, де яка крона. Важке листя висіло нерухомо, як відлите.

— Оце джунглі... — прошепотіла Яна.

Тереса не відповіла. Вона тихо крокувала за подругою і насторожено позирала навкруги.

— А де ж їхня фауна? — тихо спитала Яна.

Тереса мовчала.

Дівчата поринали все глибше. Хаща обабіч стежки стала зовсім непролазною. Плетиво ліан і стебел, що нагадували удавів або кінцівки неможливих страховиськ з незліченними суглобами чи перекручені потворні довжелезні пальці, все густіші папороті й мохи щільно виповнили ліс. Темна стрічка стежечки ледве проглядалася на два кроки вперед.

Яна підняла над головою руки, голосно заплескала в долоні і закричала:

— Ей ви, джунглі, нам не страшно!..

В ту ж мить хаща відповіла страхітливим галасом. Схожі на людські, крики розтяли повітря; заворушилося, затремтіло листя; почувся диявольський вереск, сміх, гвалт... Дівчата з жахом вхопились одна за одну. А щось страшне, шипляче, велике кинулося згори на них, але не зачепило їй промайнуло над головами.

Коли воно віддалилося, Яна розгледіла, що то була згряя строкатих сполоханих пташок. Деся попереду по гіллю пробігло кілька невеликих мавп з довгими кінцівками й хвостами. Здаля вони скидалися на чорних павуків. Яна отямилася:

— Тересо, нічого страшного! Це мавпи і папуги, от і все. Вони налякалися!..

Тереса кивнула головою. Вуста тремтіли.

Небавом хаща вгамувалась, і знову у сельві залягла тиша.

Стежечка крутилась і крутилась поміж рослинами, та ось попереду з'явилися рідкі просвіти, і несподівано дівчата вийшли на узлісся.

Ліс підступав до самого краю скелястої ущелини. Його довгі зелені щупальця звішувалися через край і повзли униз, туди, де безладно здіймалися кам'яні уламки. Вгорі виднілась ламана доріжка ясного неба. Дівчата примружилися від світла.

— Боюсь, що звідси вийти не можна, — зітхнула Яна.

Тереса жахнулася:

— Вийти? Ти хотіла, щоб ми з тобою удвох звідси втекли? Пішки? Яно, це ж сельва!..

— Так... Але ж ця стежечка кудись вела. Де вона є?

Дівчата роздивлялися навколо себе і знову вгледіли темну доріжку поміж папоротями. Вона повзла понад краєм ущелини.

— Ходімо далі, Тересо.

— Як хочеш...

Обійшли ущелину. Яна спинилась:

— Поглянь на каміння!

Звідси стало видно, що ущелина завалена не уламками скель, а величезними кубами з нерівними оплавленими гранями. Дівчата постояли мовчки, розглядаючи циклопічні кам'яні цеглини.

— Це зробили люди? — Тереса здивовано зирнула на подругу.

— Хіба ти не бачиш...

Це було схоже на виїмки при проходженні глибинних шарів земної кори. Якось Яна була з батьком на будівництві геоелектростанції, яка перетворювала на електрику тепло надр. Будівельники виймали з глибини величезні гранітні чи базальтові брили з оплавленими краями. То квантові генератори своїми променями, як гарячий ніж масло, краями підземні мури, аж поки не дійшли до потрібної глибини.

— Це зробив... "науковий центр", — сказала Яна. — Вони залізли глибоко в землю. Може, сховали там свої лабораторії і цехи...

— Ми ж чули, як дрижить земля.

Стежка звернула в гущавину, повела дівчат лісом і дець за півгодини знову вивела на край прірви. Та це вже була не ущелина.

Тереса зойкнула, Яна відсахнулась. Далеко внизу буяв тропічний ліс. Знайомим зеленим океаном він простирався за видноколо. Яна обережно глянула вниз. Прірва дихала вологим теплом. Дівчина відчула, що обличчя вкрилося дрібними краплинками. Витерла чоло й щоки хусткою.

Тереса відступила від прірви і майже сховалася між високими папоротями. Очі її бродили дець по зелених хвилях.

— Зажди трохи, сестричко, — мовила Яна.

Сіла на землю і, нахилившись, зазирнула через край. Униз повзли зелені пагони, геть укриваючи сірий камінь, нижче вони висіли в повітрі довгою зеленою вовною. Під ними — блакитний серпанок, а ще нижче, — за сто п'ятдесят або й двісті метрів, — сельва, чи не густіша за ту, що нею допіру йшли дівчата... Зліва прірва звисала над лісом величезними скелями, справа — прямовисною кам'яною стіною, в якій тропічні зливи виточили вузькі щілини.

— Не впади, сестричко... — шепотіла Тереса.

Стежка розбилася на дві ледве помітні доріжки, що розбігалися в обидва боки понад прірвою.

— Загублений світ... — мовила Тереса. — Ти пам'ятаєш Конан-Дойля?

Яна підвелась:

— Гадаєш, це ізольоване плоскогір'я?

— О... їм потрібна неприступна місцевість.

— Щоб ніде не було хоч якого спуску?

— Якщо й був... Його зробили неприступним.

— А як не догледіли?..

— Що ж далі? Загинути в сельві?..

— Ти забула про наше радіо. Ми б домовились, що нас неподалік чекатиме вертоліт.

Пуебло, Олексій, люди...

— Ще й брат потрапить сюди...

— Ти вважаєш, що нас подарують? Покинуть у цій хащі? Та коли треба буде, в цю справу втрутяться все людство!

— О, справді!.. Навіщо ж ми лазимо по хащах? Ти коли розмовлятимеш з братом?

— Сьогодні ввечері. — Подумавши, додала: — І ти з ним поговориш.

— Я... я не зумію... Я боючись. Якщо Фрад довідається...

Волога густішала, повітря важчало. Не так яскраво світило сонце, небо полиняло. Дівчата, поспішаючи назад, раз у раз витирали хустками обличчя, з яких котилися струмочки.

— Як у парні... — зауважила Яна.

— Я ніколи не була у парні.

— А мене якось подруга запросила до лазні... Там жахливо. Спека, і нічим дихати. Гаряча пара зовсім знесилює... Є люди, яким це подобається. Сидять, луплять один одного віниками...

Тереса промовчала. Їй не вистачало сили говорити. Яна йшла перша, і Тереса ледве встигала за нею. Гаряча волога пронизувала ліс, і часом здавалось, що тут зовсім немає кисню — тільки випари божевільно буйної рослинності.

Тиша повзла, клубочилась за ними в нагрітому тумані.

Страх додавав нової сили. Збиралася тропічна злива. А тоді... В уяві виникали химерні картини: як падає суцільна стіна води, як вири підхоплюють обох дівчат і несуть — може, туди, до ущелини, закиданої гранітними брилами...

Коли наблизились до узлісся, дихати стало легше, розсіявся теплий туман, тільки в хащі стало ще темніше... А коли, зраділі, захекані, вибігли на пластикову доріжку, низько над лісом звисли хмари.

Дівчата встигли вскочити в свій будинок. І тоді почався потоп. Спочатку товсті джгути води густо пронизали все повітря, потім вони злилися між собою... За вікном салону на доріжці кипіла ріка. Вода піднялася до підвіконь.

Зовсім знесилені й спустошені дівчата тільки тепер помітили, що давно минув час обіду й незабаром настане вечір... З прогулянки Яна зрозуміла: тут переконані у своїй недосяжності.

Зайшов Джон Ессельсон.

— Хіба так можна? Ви зіпсуєте собі здоров'я! Болітиме голова. Щоб у таких міс боліли очі прекрасні голівки...

— Не торохтіть... — зітхнула Тереса.

— Потомились... — співчутливо сказав Джон. — Відпочиньте.

Постояв трохи біля дверей. Та не втримався:

— Фрад цікавився, де ви. Дуже цікавився. Двічі питав. З вашого дозволу, я йому скажу, що ви вже повернулися... — Він обережно наблизився до Тереси: — А про вас розпитував Макс. Чуєте, міс?

— Ідіть під три чорти! Яна озвалася:

— Справді, Осленко, дозвольте нам посидіти мовчки...

Почувши "Осленко", Джоні засяяв і попрямував до дверей. Ця людина була цілком позбавлена самолюбства.

Після мовчазного й нудного обіду розійшлися по своїх кімнатах. Тереса нестримно хотіла спати.

Яна увімкнула світло й почала розглядати бібліофільмотеку. Тут було багато найновіших і класичних книг англійською, іспанською, китайською, російською мовами. Були книги французькі та хінді. Серед фільмів Яна роздивилася назви старих класичних творів, найновіші синтетичні драми, ліричні комедії, записи опер і симфоній... Це була хороша бібліофільмотека. Якби ж оце її розібрати разом з Артемом.

Треба зберігати мужність і спокій. Завтрашній день скаже своє. Сьогодні вона знає більше, ніж учора, і має що розповісти хлопцям. А тим часом...

Треба відпочити. То що ж — книга чи фільм?

Це була стара суперечка. Кіно — синтетичне мистецтво: в ньому злилися зусилля письменників, композиторів, акторів, художників-операторів і режисерських колективів... Воно вміло створювати повну ілюзію реальної дії, невідразно впливало на почуття людини силою об'єднаних мистецтв. Театр, опера і навіть класичний балет взяли на своє озброєння засоби кіно і через це здобули нове життя.

Книги, як і раніше, були плодом індивідуальної творчості. Книгу треба перегортати по сторінці, напружувати силу уяви, щоб краще побачити й почути те, про що розповідає автор. Книгу, як і раніше, часом доводиться опускати на коліна, щоб подумати про прочитане. Як і раніше, люди перечитують найкращі сторінки, додумують неказане, заперечують, підтримують, розвивають авторову думку... Книга викликає плідний потік зустрічної творчості, вона тримає мозок і уяву в натхненному напруженні. Вона сильніше, ніж кіно, розвиває уяву і здатність до творчого аналізу, вона, як ніщо інше, розвиває розум...

Суперечка закінчилась миром. Кіно разом із своїми численними розгалуженнями мирно оселилося на полицях бібліофільмотек поруч з книгами. Кінотеатри й читацькі зали ніколи не лишались порожніми. Всесвітня конференція культури вирішила в усьому світі обмежити телевізію трьома програмами: всесвітньою, національною і місцевою — і встановила твердий максимум тривалості передач.

Телевізія перестала пожирати ту страхітливу кількість людського часу й

інтелектуальної енергії, як це бувало в деяких країнах у минулому.

Яна вагалася, стоячи біля полиць. Але ні — вона була стомлена і тому обрала кіно. Заклала тоненький диск у приймальну щілину, увімкнула телевізор і сіла напроти. Екран засвітився і зник. Перед очима попливло те, що вона сьогодні вже бачила: важке листя тропічних дерев, хащі соковитої рослинності, візерунчасте листя папороті... Красива червоношкіра дівчина наблизилася до неї і, дивлячись просто в очі, сказала:

— Ти бував у сільві? Ні? А якщо й бував, то ти не міг бачити того, що ми тобі зараз покажемо. Бо це було давно-давно, коли закони сільви панували в усьому світі і коли на землі ще зустрічалися люди, які пишалися не силою своєї думки, а скальпами, знятими з інших людей...

Якби поруч сидів Артем...

Скінчився фільм, надворі вже було темно, Яна роздяглася і ковзнула під ковдру. Простягла руку, щоб вимкнути світло, коли її спинив голос Фрада:

— Заждіть хвилинку.

Він дивився з екрана. Дівчина натягла ковдру до підборіддя. Тонкий ніс господаря цього разу здався хижим. Очі не затримувалися на обличчі — ковзали вздовж тіла, і Яна щулилась, начеб Фрад міг бачити крізь ковдру.

— Ну? — сердито спитала вона.

— Я вас слухаю, — недоречно відповів він.

— Ви мене слухаєте? Ну гаразд, слухайте. Це закони вашого "суспільства" дозволяють вдиратися в кімнату до жінки, хоч би з екрана, без дозволу і попередження?

— Так, закони нашого суспільства це дозволяють. А втім, коли ви вже така цнотлива, я обіцяю вам, що спочатку буду вмикати звук, а потім зображення. Це вас задовольнить?

— Дякую й на тому...

— Ви з подругою сьогодні зробили далеку прогулянку. Ваша справа. Я хотів вас попередити, що спроби залишити острів без дозволу караються смертю. І що залишити його неможливо — він розташований на неприступному плоскогір'ї, а внизу, вздовж підніжжя, встановлено іонний захист. Все живе, що вступає до цієї невидимої зони, гине.

— Я не помилилася, ви сказали про смертну кару?

— Ви не помилилися. Я про це сказав.

— Стільки страхів, що мимоволі бере сумнів у вашій неприступності. І плоскогір'я, й іонний захист, та ще й така оригінальна кара...

— Додайте, що крім цього всього, ми оточені тропічним лісом, подолати який неможливо. Ще я вас хотів попередити, що будь-які спроби радіозв'язку з людським суспільством також караються смертю...

— Ви колекціонуєте скальпи тих, хто порушує ваші симпатичні закони? Я бачу своє майбутнє: ви прикрасите моїм скальпом свою оселю, а мене скинете з плоскогір'я.

— До того ж, такий радіозв'язок неможливий. Острів накрито іонною півсферою,

яка відкидає радіохвилі будь-якої довжини...

— Але в такому разі на вас давно б надибали за допомогою найпростіших локаторів.

— Ні, наш захист лише затримує радіохвилі, що випромінюються з території острова. Зовнішні сигнали цю півсферу обтікають. Знайти нас радіозасобами неможливо.

— І ви не слухаєте радіо, не дивитесь телепередач?

— Це роблять спеціально призначені люди. Всім іншим, серед них і вам, це робити заборонено.

— Скальпи?

— В таких випадках застосовується не смертна кара, а підземні роботи. Там досить висока температура. Людина більше тижня не витримує.

— Хіба у вашому підземному господарстві немає автоматики?

— На світі не існує наукової установи чи промислового підприємства, яке б перевершило нас за рівнем автоматизації. У нас автоматизовано все. Я вже казав: ми суспільство власників. Люди творять, технічну роботу виконують машини. Робота під землею — це кара, а не необхідність.

— Багато у вас там... власників? Під землею?

— Зараз немає нікого. За всю історію острова там побувало п'ятнадцять чоловік. Їх уже немає.

Яна не відповіла.

— На добраніч, — сказав Фрад.

Дівчина загасила світло. Перед очима ще якийсь час плив світлий прямокутник з потворним обличчям у центрі. Потім це обличчя насунулося на неї, і вона побачила руді очі. Вони хтиво розглядали кожну рисочку на її лиці...

Якби ж поруч був Артем! Яна відчула себе маленькою і немічною у боротьбі, що на неї чекала...

Власне кажучи, боротьба розпочалася. Вона тривала. Позаду була прірва, за якою життя втрачало будь-який глузд і саме уривалось. Можна було йти тільки вперед. Яна повернула намистинку й прошепотіла:

— Пуебло, Пуебло, ти мене чуєш?

— Я давно чекаю! — відказав аргентинець.

Яна здригнулася. Голос Пуебло звучав так, наче він був поруч.

Розділ дванадцятий

СИВИЙ І ЧОРНИЙ

Це було щось нове. Олексій одержував задоволення, бо йшов наперекір собі. Він міряв кроками кімнату в квартирі Пуебло, де жив останніми днями, і напружено міркував, як визначити точно розташування плато злочинців.

Пригадував швидко, як блискавка, і зловтішну думку перших днів: якби Яна покохала його, Олексу, а не Артема, з нею б не сталося біди...

Він не відчував до Артема тієї теплої людської любові, що завжди оточувала вченого. Він схилився перед могутнім талантом, майже боготворив його і шалено

зздри́в. А коли між ними пройшла Яна... Та що казати — довідавшись, що Артем зник, Олекса перш за все відчув зловтіху.

І от він іде наперекір самому собі, щоб врятувати їх обох. І це приносить задоволення.

Добре запам'ятав прогулянку над Дінцем. Отой вечір, коли, не маючи сили боротися з собою, схопив Яну за плечі, хотів поцілувати і умовляв піти з ним. Пам'ятав її погляд. Спочатку здивований, а потім... такий холодний і розгнівано-байдужий, що й досі мурашки по спині бігають...

Він єдиний тоді бачив, як Артем і Яна надягли на себе крила і майнули кудись у ніч. Чекав, що повернуться за півгодини, може, за годину. Та коли минуло й дві, і три, і він усе зрозумів — мало не гарчав, не качався по землі від люті й ревності.

Коли сталося нещастя, хотів сміятись і кричати, щоб усі почули: так їм і треба! Нехай знають!

Для врятування Яни й Артема нічого не можна зробити, поки людство не знатиме, де розташоване плато. Треба сконструювати прилад, який би показував напрямок нейтринного променя. Зрештою, це не так важко: Пуебло хороший інженер, та й він, Олекса, на щось здатний...

— Про що думаєш? — запитав Пуебло від дверей.

— Про Макса...

— Як ти міг працювати з ним і не розібрати, що це за суб'єкт!

— Я його завжди ненавидів...

— Чого ж мовчав?

— А що я мав казати?

— Справді... А він таки талановитий?

— Я цьому ніколи не вірив! — нервово заперечив Олекса і враз обірвав себе: він Макса ненавидів тільки через те, що зздри́в...

— Слухай, — сказав за хвилину, — я тут думав про визначення напрямку.

— Я теж про це думаю. Поглянь сюди.

Пуебло накидав на клаптику паперу незнайому схему.

— Розумієш? Напрямок фіксований приймачем і передавачем. Нам його треба виявити... Диви, от сюди вводимо соленоїд А-18С... Так?

— А коли так?

— А опір?

— Іонна схема...

— Тоді вже отак?

— У тебе є квантові вловлювачі?

— Як нема, то будуть. Академія за три квартали.

— А може, краще без них? Ідея хороша... Ану зажди... Олексій сів до столу й заходився викреслювати нову

схему. Пуебло напружено стежив з-за його плеча.

— Коли засідання?

— Вже час їхати.

Поставала й інша проблема: розгадати характер іонного захисту, щоб знешкодити його. Олексій мав деякі міркування. Можливо, допоможе елементарна екранізація, адже автори іонної огорожі розраховували на людей, які взагалі не знатимуть про неї. А може, що складніше...

Олекса думав. Він хотів врятувати Яну й Артема. Електромобіль тим часом біг вулицями-парками Буенос-Айреса. Олексій запалив цигарку. Пуебло скривився:

— Знову? Навіщо аптеки продають цю гидоту!..

— Потерпи. Я потім покину.

— Коли?

— Як зробимо справу. Пуебло зітхнув.

— Напрямок... — зітхнув він. — Нам потрібна точка, а не напрямок...

— Поїдемо хоч би до Ріо, візьмемо ще один напрямок, а тоді схрестимо дві лінії...

В ці самі хвилини у вестибюлі блакитного будинку на Ленінградському проспекті в Москві зібралася група людей.

— Лансана і Кардашов уже чекають...

— Будемо твердо стояти на своєму!

— Ще б пак!

Люди розійшлися по кабінах ліфтів, недружно зачинилися дверцята. Вогники поверхів один за одним засвічувались на табло.

Марія Олексіївна і Леонід Пилипович підіймалися в одній кабіні. Янина мати зблідла. Зморшки біля вуст стали глибшими. Начальник відділення поглядав на неї з боязкою ніжністю.

Вони часто зустрічалися після від'їзду Яни. Коли Леонід Пилипович подзвонив якось увечері і, червоніючи й ховаючи очі, запитав про Яну, Марія зраділа. Він несміло запропонував театр, вона погодилася, і він, як хлопчик, засміявся од щастя. А тоді — куди від них дінешся? — парки на дніпрових кручах... Обоє дорослі, і їм було ніяково ходити опівночі по безлюдних алеях. А коли зустрічали парочки, які або соромилися і злякано відсувалися, або ж за ласками не помічали сторонніх, — соромилися й собі і починали з робленою невимушеністю розмовляти про нецікаві речі...

Марія працювала на міському транспорті. Вона була інженером-оператором. Командувала електронними диспетчерами, що визначали кількість транспорту на різних маршрутах у різну пору, передавали накази до автоматичних парків метро, електробусів та самохідних тротуарів. Марію на роботі любили. Всі знали, що вона молодою втратила чоловіка, зберегла йому вірність і вже скільки років не дивиться на мужчин. А вони на неї поглядали — красива, ставна, а разом з тим тендітна і наче трохи стомлена молодиця з таким безсило-покірним малюнком рожевих вуст...

Коли Марія зрозуміла, що Яна не дівчина, а зріла, красива жінка, — вона крадькома плакала.

Вона й на думці не мала ухопитися за Леоніда Пилиповича, як за соломинку, з відчаю і страху перед самотністю. Та коли зустрілися вперше, серце вже визріло для

нового кохання. Їй сподобався цей загалом непомітний метушливий чоловік, який так несміливо залицявся до неї і так по-батьківськи стримано любив Яну.

Був би Леонід Пилипович не такий — вже б їм жити разом. А цей із своєю соромливістю навіть не наважився заговорити про те, що обоє мали на думці. Марія чекала. А тоді — зникла Яна...

Важкий тягар давив і вдень і вночі; і навіть уві сні, дихаючи, Марія наче підіймала на грудях камінь. "Як би я витримала все це, коли б не Леонід".

Пробігали поверхи. Всі мовчали, хвилюючись. Леонід Пилипович з жалем і любов'ю дивився на змарніле обличчя Марії.

А лялькове личко Маринки полум'яніло, як на морозі. Сергій ще й досі дивувався: звідки в його подружки взялося стільки завзяття.

Розсунулися дверцята. У вестибюлі стояв сивий старий і уважно розглядав людей, що висипали з кабін. Це був Іван Антонович Кардашов.

— Всі до нас? Прошу, заходьте...

Перший пішов до дверей, розчинив, став, пропускаючи гостей до кімнати.

Довгий стіл засідань стояв під стіною напроти вікон. Вздовж нього шеренгою вишикувались екрани телевізорів. У вікно задумливо поглядав високий негр. Він озирнувся до людей, зуби сліпуче блиснули:

— Заходьте, заходьте, товариші, сідайте. Будемо це вважати засіданням громадського складу Ради. Згода?

Кардашов відрекомендував:

— Таві Лансана, голова Надзвичайної Ради. Повсідалися. Тільки Таві залишився стояти біля вікна.

— Отже?.. — вичікувально мовив він.

Леонід Пилипович, блідий від хвилювання, підвівся:

— Дорогі товариші... — Руки його метушливо бігали по гудзиках піджака. — Дорогі товариші Кардашов і Лансана. В чому річ? Ми всі працювали разом з Яною Шевченко, добре її знаємо і любимо. Звичайно, можна було і по відео, але... ви б не побачили й не почули, скільки нас... А ми — делегація від багатьох людей, які теж хочуть це зробити.

Марія слухала недоладну мову Леоніда й зітхала, переживала за нього.

— Я зрозумів вас так, — мовив Лансана, — що ви всі і ті хто вас уповноважив вести цю розмову, хочете взяти участь у розшуках Артема Соболя, Яни Шевченко, Тереси Альмейди і Максима Свирида. Так?

— Вірно...

— Сьогодні зранку ми з Іваном Антоновичем мали таку саму розмову мало не з повним складом УФТІ. Потрібно було втручання президента Академії, щоб люди згодилися повернутися додому і продовжувати роботу...

— Таж ми її особисті друзі й... рідні!.. — вигукнув начальник відділення.

— Протягом останніх днів такі пропозиції надходять до Рада в астрономічній кількості. Сьогодні ми прийняли кілька сот колективних відеогам. Десятки, сотні тисяч людей. Всі хочуть взяти участь у розшуках Соболя і його друзів. І всі вважають

себе його особистими друзями...

— Але вони вважають, а ми — насправді!.. — вигукнула, майже верескнула Маринка. Підхопилася з свого стільця й рішуче пішла на Лансану. Схоже було, що вона вирішила змести негра з лиця землі. — Ми насправді особисті друзі!.. І ми не просимо!.. Ми вимагаємо...

Вона стояла перед Таві, закинувши голівку, що ледве сягала його грудей. Щічки-баклажани мало не лопалися від напору життєвої енергії, круглі оченята виблискували обуренням.

— І я вас попереджаю... Я й Сергій... і всі ми вас попереджаємо: погодитесь ви чи не погодитесь, а ми однаково їдемо. Сьогодні ж ми їдемо в Аргентину! Ракетою!.. Таке наше рішення, й іншого не буде!..

Губки-вишеньки склалися мальовничою квіткою, сині очі спинилися на чорному обличчі, і вся манюня фігурка, як вилита, завмерла від напруження і впертості.

Раптом обличчя Лансани розпливлося і стало круглим, як м'яч. Яскравим півмісяцем блиснула посмішка. Очі примружились. І він тонким голосом сказав:

— Ой, яка лісуца дівчинка!

Першим засміявся Кардашов. Потім зареготалися всі, хто був у кімнаті. Навіть Сергій, червоніючи, ніяково сміявся. Маринка розгублено озирнулась: що за зрадництво? Таві ласкаво обійняв її за плечі й провів на місце. Потім сказав:

— Послухайте мене уважно й серйозно.

Маринка крутнула головою: мовляв, кажи, чом і не послухати, але ми все одно зробимо, як вирішили.

— До Буенос-Айреса вже прибувають перші добровольці-рятівники. З тих, що не визнали за потрібне попереджати Надзвичайну Раду про свої наміри. Любі наші друзі, ми не можемо вам перешкодити сісти в літак, чи в ракету, чи у вагон Залізниці та й гайнути до Америки. А що далі? Куди ви підете? Про що дізнаєтесь? Старий Гомес розповів усе, що знав. Всі люди, які могли хоч щось підказати, вже це зробили. Всі — все! Розумієте? Зважте, що коли всі, хто бажає взяти участь у розшуках, прибудуть до Буенос-Айреса, вони досить-таки ускладнять життя міста. Ми сьогодні звернемося до всіх з проханням не робити того, що вони задумали.

— Ну й звертайтеся! — недбало кинула Маринка.

— Я віддаю належне незламній мужності цієї чарівної дівчинки. Товариші, в інтересах справи, в інтересах Артема, Яни, Тереси... і Макса не треба туди їхати. Ми маємо деякі дані, що виходять за межі повідомлень світової преси. Надзвичайна Рада знає, що вони живі.

Серед присутніх зчинився рух. Марія стисла голову руками. Маринка раптом схилилася на плече Сергія і розплакалась.

— Я вас прошу про це нікому не розповідати. Ця вимога може вам здатися дурною фантазією Лансани. Я не маю права порушити рішення Ради і розповісти все, що знаю. Для врятування наших друзів треба, щоб ви туди не їздили, треба, щоб про зміст нашої сьогоднішньої розмови ніхто не знав. Тимчасово...

— Я підтримую це прохання, — підвівся Іван Антонович. — Артем мені дорогий. А з його подругою я розмовляв, коли вона була в поїзді... Вважайте прохання Лансани проханням Ради.

Всі мовчали.

— Вірте нам: обставини справи взагалі незвичайні. Серед вас — мама Яни Шевченко?

— Так... — Марія стомлено підвелась.

Таві й Іван Антонович підійшли до неї. Іноді старече обличчя може виявити в посмішці таку вселюдську ласку, таку мудру й всеосяжну ніжність, наче всі кращі почуття старого покоління збираються в ній. Отак посміхнувся до Марії Іван Антонович Кардашов.

— У мене є правнучки старші за вас... — мовив він. —

Пишайтеся своєю донькою, рідна моя. Вона просила переказати, що дуже вас любить...

— Коли? — сплотніла Марія. Її шепіт ледь порушив несподівану тишу.

— Вчора...

Жінка схилила голову. Кардашов торкнувся долонею русявого волосся на її голові. Схлипнула Маринка.

Тихо попрощалися. Гості залишили кімнату, й знову Кардашов провів їх аж до ліфтів. Таві з кімнати не виходив — чекав виклику з Америки.

Потім обидва сиділи в задумі біля вікна й дивилися, як далеко вниз вітер роздягає дерева. Червоними потоками опале листя пливло обабіч асфальтової ріки, червоними килимами вистилало газони...

— Мені пригадалося, як ти розповідав про смерть свого діда, — сказав Кардашов. — Пам'ятаєш?

— В Аккрі?

— Е, ні... Раніше... Ти ще був студентом. Ми сиділи біля пам'ятника Лумумбі...

— Чекай... Та це ж було тридцять років тому!

— Такі речі не забуваються.

— Я переказував розповідь батька. А він бачив усе на власні очі. Він так виразно розповідав, що я й сам ніби бачу червоні пики й колоніальні шоломи. Спочатку вони вішали, а потім вирішили, що це зайвий клопіт. Почали стріляти... Е, ні, для тубільців надто благородна страта. Діда і його товаришів вбивали багнетами. Приставляли багнет до грудей і повільно встромляли в серце. Або в живіт... Ти згадав про мого діда через оці відеограми? — Таві вказав очима на шухляду в стіні.

— Так. На Землі зникло четверо людей...

За кілька хвилин почалось чергове засідання Надзвичайної Ради. За столом сиділи Лансана, Кардашов і двоє молодих учених. Решта членів Ради була напроти — в екранах.

— Чи всі на спеціальному зв'язку? — нагадав Лансана.

— Перевірено, — сказав один з молодих. — Прийом засідання сторонніми

апаратами неможливий.

— Почнемо. Є пропозиції? Міркування? Припущення?

— Дозвольте... — мовив Нолінакха. — Я пропоную на кожному засіданні перш за все знайомитися з новими матеріалами.

Чорні його очі поволі обігли всіх членів Ради. Ніде

не зустріли заперечення, і вчений залишився задоволений. Смітсон всміхнувся: цей добродій дуже переживає, коли хтось не згоджується з його пропозиціями. Пильний Нолінакха помітив посмішку, зрозумів її і сам усміхнувся. Вернер нічого не втямив у мімічному обміні, обличчя його стало строгим: не час, не місце пересміхатися.

Таві вільно читав усе це на обличчях людей, кожного з яких знав чимало років.

Увімкнув демонстраційний екран. Зображення не було: члени Ради слухали запис останніх двох бесід Пуебло і Олексія з Яною. І ось уже індієць серйозний і нерухомий, наче його обличчя вирізьблено з коричневого дерева. Американець презирається з Кардашовим, німець щось примальовує олівцем у маленькому блокнотику...

На екрані з'являється обличчя президента Академії. Він, схиливши голову, когось слухає. Потім киває головою до невідомих співбесідників:

— Що ж, хлопці, так і дійте... Я от думав: що то за "суспільство"? Крадуть вчених і дівчат, вбивають людей, і самі ж наче вчені. Хто добре знає історію? Га? В минулому сторіччі кілька невігласів за дорученням своїх хазяїв видали "Капіталістичний маніфест". Вони писали, що їхня мета — створити "безкласове суспільство власників". А тут ще наш Рудий твердить, що на такі діла, як оце робляться, здатні тільки, — як ти їх, Іване Антоновичу? — колишні акули. От і співставляйте! До речі, нехай би Альмейда передав принципи й схему своїх нейтринних приймачів. А ви б їх проаналізували... А може, вони хочуть зробити з антиречовини щось таке... на зразок бомби... Га? Та й шпурнути в людей: мовляв, знай наших!.. Приймай наші умови!.. Ніби й дурниця, та все ж таки...

Запис скінчився. Лансана глянув на годинник і натиснув кнопку на пульті великого відеофона:

— Тепер Буенос-Айрес.

За екраном уже сиділи Барханов, Пуебло і Олексій. Заговорив голова представництва:

— Товариші Сухов і Альмейда склали схему приладу, який би фіксував напрямок нейтринного променя. Товариш Дієгос обіцяє, що завтра вранці прилад буде готовий.

— Пробачте... — Кардашов м'яко увірвав розповідь. — Аргентина знає про повну секретність роботи?

— Звичайно... — Барханов підняв над столом і показав членам Ради папку з чітким написом, наче запозиченим зі старих пригодницьких романів: "Цілком таємно". — Тут усі матеріали.

Лансана схвально кивнув головою.

— Є пропозиція після створення приладу зафіксувати напрямок з двох різних точок.

Лансана знову кивнув.

— А далі? — спитав Кардашов.

Барханов глянув на Пуебло, той — на Олексу.

— А далі треба вирушити на безпосередню розвідку, — сказав Олексій. — Просто в селву. Можна було б доручити це машині. Бо Шевченко попереджала про іонний захист. Але робити машину довго. Ми не маємо часу... Ось чому Альмейда і я пропонуємо, щоб ми самі туди вирушили. У вертольоті.

— А все ж таки — іонний захист? — нагадав німець.

— Я... тобто ми з Альмейдою маємо деякі міркування про спеціальну екранізацію...

— Схему чи тільки деякі міркування? Олексій насупився:

— Поки що міркування... Знову втрутився Вернер:

— Сьогодні кілька інженерів нашого інституту і я разом з ними закінчили таку принципову схему.

Всі подивились із здивуванням.

— Звідки ми знали про іонний захист? Ну... мені здалося, що він неодмінно мусить там бути. Якщо тільки це справді злочинна організація.

— Коли буде прилад?

Вернер підібгав губи:

— На жаль, не завтра.

— То коли ж? — Лансана тамував посмішку.

Помовчавши, німець сказав:

— Дослідний зразок приладу буде готовий через п'ять днів.

Довго. Але всі розуміли, що коли Вернер каже "п'ять", значить підраховано все: і кількість хвилин, і сила ентузіазму.

— Про подробиці і доцільність такої розвідки ми поговоримо, — зауважив Лансана.

— Тим часом треба готуватися. Від імені ради перекажіть Яні Шевченко: нехай тримається, як і досі. Допомога прийде. Нам потрібні дані, відомості, факти... Вітайте її. На все добре, товариші.

Таві зітхнув. Кардашов похнюпився. Він знав, що настала пора робити попередні висновки, і знав, які вони будуть. Члени Ради напружено дивились на Лансану.

— Товариші, треба обмірковувати слова президента про... про можливі наміри мешканців "острова".

— Кинути на людей бомбу, щоб знали?

— Так, президент інколи висловлюється... своєрідно. — Лансана сьогодні ще не був такий серйозний, як у ці хвилини. — Я певен, що зникнення і вбивства вчених, про які ми тут з вами говорили, справа тих самих рук.

Хвилина мовчання. Його порушив Смітсон.

— Як би нам з вами, друзі, — неголосно промовив він, — не довелося згадати деякі забуті виробництва...

— Зброя? — Нолінакха скинув очі на Лансану, потім опустил їх і провів по обличчю рукою.

Розділ тринадцятий

ВАМ НІХТО НЕ ПЕРЕШКОДИТЬ

Фрад, звичайно, знає, що створена Всесвітня Надзвичайна Рада, про це повідомляла преса. Знає, та мовчить. Яна теж знає і теж мовчить... Вона йде довгим сонячним коридором — сонце летіть згори, через зелені зарості над скляним дахом, — дивиться на нешироку, неначе вилиту з заліза спину Фрада і зверхньо всміхається. Тереса поруч з нею шарудить одним з найкрасивіших нових суконь.

Фрад запросив їх до великого салону, де дівчата ще не бували. Тут просторо й затишно. Зручні меблі. У кутку електронний орган. Посередині фонтан. За вікнами тропічна спека, тут — помірна температура, як і в інших приміщеннях.

Одна стіна салону являє собою телевізійний екран. Досі Яна бачила такі тільки в клубах.

Фрад сідає на канапу.

— Прошу, — киває дівчатам.

Тереса сідає поруч з ним, Яна — на стілець.

— Ні, сюди, — Фрад показує біля себе.

— Навіщо?

— Я вам дещо покажу.

Яна сідає біля нього. Тереса дивиться з незадоволенням. Смішна Тереса. Вона ненавидить тюремників, але жіноча марнославність перемагає навіть це почуття!

— Ви вирішили нарешті пояснити все, що від нас приховується, — Яна відразу повернула на своє.

— Про Соболя сьогодні розмови не буде.

— Коли ж?

— Згодом... Про ваше повернення додому розмови не буде ніколи.

— О!

— Ви вирішили остаточно? — в Яниному голосі насмішка й погроза.

Фрад повернув до неї обличчя:

— Так, остаточно. — І відразу додав: — До речі, не раджу вам робити будь-яких спроб до протесту. Я схиляюся перед вами, як схиляється мужчина перед прекраснішими серед жінок. — Він весь час розмовляв з Яною, але по цих словах позирнув на Тересу і навіть схилив голову в її бік. Вона почервоніла. — Але не я видаю закони на нашому плато. Найменші спроби порушити їх призведуть до поганих наслідків. І якщо ви, припустімо, за прикладом героїв історичних романів, здумаете оголосити голодовку протесту, вам ніхто не перешкодить померти з голоду, — сказав він з іронією і самовпевненістю.

— Ні, ми не збираємося вмирати з голоду, — так само насмішкливо заперечила Яна. — Краще відразу знімайте скальпи.

— Я перша готова підставити вам голову, — сказала Тереса й торкнулася розкішного волосся, що спадало їй на плечі.

— В цьому салоні ви можете відпочивати...

— Від якої роботи?

Він зиркнув пильно, і Яна не зрозуміла, що за вираз хмаринкою майнув по засмаглому обличчю: роздратування чи повага.

Натис кнопку. Екраном-стіною пробігла хвиля світла, потім настав звичайний ефект: екрана не стало, а замість нього глядачі побачили перші кадри фільму. Поруч з ними пливла спокійна лісова ріка. Це були не тропіки, а Європа, ріка ж трохи нагадувала Донець.

Яна нахилилася вперед.

На березі ріки сиділи двоє. Вони про щось розмовляли. Яна не слухала, а дивилася на природу. Потім він почав розстібати їй кофтинку... Це був грубий сексуальний фільм.

— Вимкніть, — сказала Тереса.

Фрад запитливо глянув на Яну. Вона на екран не дивилася. Тоді він натиснув кнопку, і ріка разом з лісом і непристойною парою перетворилася на стіну-екран.

— Ви такі розваги мали на увазі?

— Я не знав, який там поставлено фільм. Фільмотека тут досить багата...

В цю хвилину до салону зайшов Макс. Він всім уклонився, спокійно наблизився до канапи і сів поруч з Тересою.

— Ну що, дівчатка, звикли?

Тереса відвернулася. Яна не виявила навіть такої уваги: не помічала.

— Не звикли... — Макс розуміюче кивнув. — Досі гніваєтесь, що я вас сюди привіз. А згодом дякуватимете. Адже так, Фраде?

— Побачимо, — сухо озвався той.

— Ну, Тересо, може, хоч ти мене вибачиш? Тобі сердитись не до лиця...

— Я не серджусь, — всміхнулася не до Макса, а до Фрада.

— А чому ж відвертаєшся? Ну-бо...

— Як справи в четвертій лабораторії? — спитав Фрад.

— Нормально...

— Ти б усе-таки пішов та перевірів...

— Я щойно звідти.

— То піди в п'яту! — голос Фрада пролунав вище, ніж звичайно.

Макс зблід. Підвівся. Перепитав тихо:

— У п'яту? Вона зараз не працює, ти це добре знаєш.

— Тоді в шосту.

Обличчя Макса взялося червоними плямами.

— У нас шостої лабораторії немає.

Фрад подивився на Макса з цікавістю. Той сховав очі. Жодна рисочка не ворухнулася на Фрадовому обличчі, і голос його цього разу прозвучав байдуже:

— В такому разі просто йди геть...

Макс круто повернувся і стрімко, мало не бігом, вийшов у двері.

— А тепер проведемо невелику екскурсію, — запропонував Фрад. — Я б хотів, щоб ви склали певне уявлення про наше плато.

— Ми давно цього хочемо.

Знову кнопка. Цього разу спалахнув екран звичайного відеофона. Фрад розповідав, екран ілюстрував його слова.

— Ми живемо в серці сельви. Наше плоскогір'я чи плато практично неприступне ні для якого транспорту, крім вертольотів. Піднятися до нас знизу неможливо. Це або неприступні нагромадження скель, або прямовисні стіни. Щодо вертольотів, то наші іонні установки контролюють весь повітряний простір навколо плато і над ним. Це я відзначаю між іншим.

На екрані пливла хвиляста лінія верхівок лісу. Ліс на сотні й тисячі кілометрів навкруги... Яна піднесла пальці до горла, щоб затримати мимовільне зітхання, і торкнулася намиста. Майнула думка: нехай Москва почує голос Фрада.

Вона повернула намистинку.

— Олексю, наче був виклик... — сказав Пуебло. Але Яна не подає голосу. Яно! Синьйорито Яно! Ви мене викликали?

— Так... — прошепотіла дівчина. Фрад поглянув на неї.

— Я вас слухаю... — кивнула вона.

Пуебло зчинив був галас, щоб розібратися, хто кого слухає, та зрештою зрозумів і вгамувався.

— Ми справді являємо собою найбільший науковий центр сучасності. Зверху на плато ви бачите тільки плескаті одноповерхові будинки. Вони потонули в хаші. Навіть наші люди, які прекрасно знають місцевість, знаходять плато лише за сигналами.

Яні хотілося, щоб там склалось якнайповніше враження про Фрада.

— Пробачте, Фраде... — вона спалахнула, назвавши це ім'я. Але як же його було називати?

Він зробив невелику паузу, щоб глибше відчутти задоволення. Потім як міг тепліше всміхнувся:

— Я слухаю вас, Яно...

Та такий уже був склад його обличчя, ба й характеру, що посмішка вийшла іронічна і зверхня. Сам це відчув і став підкреслено уважним.

— Біля деяких ваших корпусів ми з Тересою чули приглушене гудіння. Це і є ваші лабораторії?

— Гудіння йшло з-під землі! — вставила Тереса.

Її ображало, що Фрад весь час звертається до Яни.

— Саме про це й збираюся вам розповідати. — Фрад чемно повернувся до Тереси, оглянув її обличчя, опустив очі на плечі. А після цього вже дивився переважно на екран.

— В наземних корпусах у нас розташовані житлові та культурно-побутові приміщення, апаратура зв'язку і таке інше. У корпусах, де ви чули гудіння, розташовані енергетичні установки, пульти управління цехами й лабораторіями. Там працює наш основний виробничий персонал і вчені. А нижче...

На екрані виник розріз плато по лінії одного з корпусів. Великі й складні

операторські пульти заповнювали всі приміщення. Другий, третій і четвертий підземні поверхи були начинені складним електронним устаткуванням. Обабіч широких проходів, що їх кінці десь губилися вдалині, блимали незліченні зелені й білі вогники, інколи спалахували гірлянди яскравих фіолетових вогнів. Часом з'являлась людина в білому комбінезоні, швидко проходила між машинами й зникала.

— Мозок наукового центру. Корпус "Б". Творчі кабінети вчених і невеликі дослідні лабораторії. Серйозна практична робота ведеться нижче. Погляньте.

Зображення на екрані побігло вгору. Дівчата були вражені — їм показували справжній хмарочос, тільки він тягся не до небес, а в земні надра... Лабораторії і цехи, величезні приміщення незрозумілого призначення, поверхи, де не було жодної людини, а проте так само жваво спалахували контрольні вогники...

— Енергію нам дає мати наша — Земля, — сказав Фрад.

Хмарочос скінчився. На екрані блимав мальований розріз земних надр, пронизаний шахтою ліфта і кількома нитками труб. Потім — довге приміщення, вкарбоване в базальт ("Управління електричною станцією, ще нижче — печера з механізмами, землепрохідні машини"), далі — нитки електропроводів. І нарешті — енергетичне серце центру — геоелектростанція. Батареї теплоприймачів, сріблясті колони електрогенераторів — в розпеченій масі надр, мов комахи в старовинному янтарі.

— Електростанція дає нам практично необмежену кількість енергії, якої цілком вистачає на всі наші наукові та виробничі потреби. Є в нас ще одна електростанція, не менш потужна, ніж гео... Теж під землею. Ми нею користуємось у тих випадках, коли на деяких приладах необхідно створити надкритичні разові напруження, одержати певні імпульси тощо... Її робота заснована на використанні деяких властивостей елементарних частинок.

— Чи не простіше було побудувати потужнішу геостанцію? — Яна відчувала, що десь тут проходить нитка головної таємниці.

— Простіше... Ми поспішали. Наша наукова робота пов'язана з елементарними частинками. Допоміжна електростанція служить нам одночасно експериментальною лабораторією...

— Яку ж проблему розв'язує ваш центр? — запитала Яна.

Фрад трохи помовчав. Потім відповів ухильно:

— Одне з найскладніших питань практичної фізики елементарних частинок.

Яна несподівано для себе самої кинула:

— Інакше кажучи, виробництво антиречовини.

Фрад напружився:

— Це вам сказала стара мавпа?

— У селіві мавпи розмовляють?

— Я мав на увазі Ессельсона.

— А, Осленка... Ні, він з нами розмовляє тільки про обіди. Артем Соболев вирішував проблему промислового виготовлення антиречовини.

— З задоволенням віддаю належне вашій проникливості.

- Ну... а якби Ессельсон і справді щось нам розповів?
- Він би опинився там, у районі електростанції.
- Кара номер два? Скажіть, а багато у вас людей?
- Кілька десятків... та ні, кілька сот чоловік.
- І всі власники?
- Всі. Звичайно, різного масштабу...
- Чому нікого не видно?
- Люди працюють. У нас багато працює.
- Тільки ми з Тересою спочиваємо?
- Є ще кілька жінок.
- Ми бачили двох. Вони дуже полохливі.
- У нас не прийнято зайве базікати.
- Бо інакше — скальпи? Або, принаймні, електростанція?
- Кожного разу питання вирішується окремо... Вам нічого не загрожує.

Продовжимо екскурсію?

— Обов'язково! — сказала Тереса. — Мені б хотілося все це побачити на власні очі... Дещо намалювати. У вас можна малювати?

— Ви художниця?

— О, це надто сильно... Роблю спроби.

— Я потурбуюсь, щоб ви мали все необхідне.

— Дякую... Мистецтво живе тільки тоді, коли його сприймають люди. А ви нам обіцяєте вічне ув'язнення.

— Я вже казав, Тересо, — Фрад уперше назвав її на ім'я, — в межах плато ви вільні. Можу додати, що згодом ви обидві дістанете таку свободу, про яку навіть не наважуєтесь мріяти.

Дівчата, які не були вони різні, розсміялися в один голос.

Фрад байдуже додав:

— Ви це зрозумієте пізніше...

— Поясніть!.. — попрохала Тереса.

Яні було неприємно чути в голосі подруги притамоване кокетство.

— Пізніше. Щодо мистецтва... Якщо вам приносить задоволення творчий процес, то навіщо вам глядачі? Або, зрештою, чи вам не однаково, скільки людей побачить ваші твори: тисяча, сотня чи тільки ми з Яною?

— Звичайно, не однаково. Я бачу світ по-своєму, так його не бачить ніхто на Землі. Задоволення художника не тільки в творчому процесі, але й в усвідомленні, що тисячі людей глянуть на світ його очима. Хіба це не зрозуміло?

— Навіщо треба, щоб люди дивилися на світ вашими очима?

— Це ніби дасть їм ще один зір... Це їх збагатить.

— Дуже вже недосконала людська природа, коли навіть така чарівна жінка, як ви, збираєтесь її поліпшувати.

— Як ви все перевертаєте!.. Вдосконалення не знає меж. Знання безмежне, як

Всесвіт. А очима художника людство теж пізнає світ і себе.

Тереса вперше на плато говорила так серйозно.

— Людська природа справді недосконала, — сказав Фрад. — Але поліпшувати її треба не силою мистецтва, а якоюсь більш істотною силою...

— Наприклад? — втрутилася Яна. Фрад ніби не помітив запитання.

— Тим більш за таку справу не варто братися жінкам. А художник нехай живе заради свого особливого бачення, і яке йому діло до людської природи?

— Ви говорите, як виходець з іншої планети... Вас важко розуміти, а сперечатися про такі елементарні речі... якось ніяково.

Тереса знизала плечима.

Світився екран. Яна чекала. Тереса крадькома позирала на Фрада. Той замислився. Зімкнулися щелепи, і маленьке підборіддя стало наче ще меншим, вуста злилися в тоненьку лінію — різку, вольову. Здригалися ніздрі сплющеного носа.

Тереса обережно торкнула його за руку:

— А екскурсія?

— Вибачте... Екскурсія триває. Повернімося на землю.

На екрані пливла хаша, пластикові доріжки. Зрідка по них мчали зелені автомобілі. На мить у кадрі затримався плаский навіс. Там стояли машини.

— Гараж, — пояснив Фрад. — Персоналу немає. Все на програмуванні. А ось ця дорога веде на космодром...

— У вас є космодром? О!.. — вигукнула Тереса. їй подобалось володіти розмовою, і вона ревниво поглядала на Яну.

Дорога, як і всюди на плато, не бігла рівно, а все звивалася поміж деревами. Та ось її перетяли вже знайомі дівчатам срібні шнурочки.

— Тримаються в повітрі магнітним полем, — пояснив Фрад. — Паралізують кожного, хто їх торкнеться. Потрібен спеціальний ключ...

— Електрика?

— Так.

— Надовго паралізують?

— Ви збираєтесь туди пройти?

— Цікаво...

— Удар по нервових клітинах. Настає шок. Через кілька годин минає.

— Чому ж так м'яко?

— Хтось може торкнутися ненароком.

— Ви дорожите людьми?

— У нас немає зайвих.

Шнурки на екрані розсунулися, об'єktiv побіг далі й спинився на краю вузької ущелини. Вона була штучна — геометрично рівні стіни оплавленого базальту, а в стінах вирізані тим самим тепловим інструментом східці. На дні ущелини стояла батарея ракет.

— Ви проводите досліді і в космосі? — жваво спитала Тереса. — Ви знаєте, Фраде, я

ніколи в житті не була в космосі. Окрім польоту з Фріско до Буеноса...

— Прийде час — я обіцяю вам таке задоволення.

— Справді? Обіцяєте?

Спочатку Тереса зраділа. Потім збагнула, що перейшла якусь межу, спалахнула й винувато глянула на Яну. Та промовчала.

— У нас є ще два таких космодроми, — сказав Фрад. — Ракети звичайні, типу транспортних.

— Але ж до Місяця така долетить?

— До Місяця?.. — Фрад кілька разів натис кнопку, на екрані щось замерехтіло, і об'єктив спинився біля іншого космодрому.

Це була природна ущелина, віддалік виднілись оплавлені базальтові куби — сюди теж звалювали відходи будівництва. Близько від краю посеред рівного, як стіл, штучного майданчика стояли дві красуні ракети. Їх підтримували прозорі конструкції пускових установок. Яна впізнала справжні космічні кораблі.

— До Місяця чи будь-якої планети долетить кожна з цих ракет. Вони називаються "Сіріус" та "Оріон".

Яна пригадала іншу екскурсію. Світило сонце — не таке сліпуче, як тут, а рідне, своє... Артем з серйозним виглядом казав:

— Зверніть увагу, це так звана калюжа. В ній живуть жаби. А це так званий місцевий собака на ім'я Шавка...

Ліс зустрічав їх спекою. Просіка, засіяна сонячними плямами, бігла вдаль, у вітах щебетали птахи, а потім угорі ковзнув вагон монорейкової залізниці... Артем узяв її за руку.

Дівчина здригнулась. Екран був виключений. В салоні стояла глибока тиша. Фрад щільно присунувсь до неї, поглядав на сумний профіль і навіть не ховав своєї схвильованості. Тереса відвернулася. Її вуха палали.

Яна різко відсунулась. Почувся голос Пуебло:

— Яно, це буде дуже цікаво для Ради. Ти молодчина! І ще одне: мені не подобається Тереса. Якби ж ти знала, як вона мені сьогодні не сподобалася!.. Ні в якому разі не кажи їй, що ми слухали всю цю розмову. В мене, розумієш... язик не повертається, але мені здалося, що вона потроху закохується в цього виродка. Це з нею бува. Ех, скоріше б вам додому!.. Тут Олексій підказує: скоро будете на волі, не падайте духом. До побачення чи до послухання, а ми поїдемо у представництво передавати розмову. Яна перевернула намистину. Фрад підвівся:

— На все добре. Мені треба працювати.

Вклонився і вийшов.

Яна підійшла до органа, взяла кілька дзвінких і тремтливих акордів. Потім сіла й почала грати Шопена. Артем був поруч, вона грала для нього, і через нього грала як ніколи добре, і сама це відчувала... Потім почала "Елегію" Рахманінова. Стривожена й ніжна душа людини билася в цих звуках, почуття океанськими хвилями набігали одне на одне, змітали зайве й дрібне, та враз завмирили перед неспівливою мрією і знову

вирували розбурхано...

— Цікаво, чому ти не зіграла йому! — раптом викрикнула Тереса.

Вона стояла посеред кімнати й пильно дивилась на подругу. Яна опустила руки:

— Кому?

— Кому! Ти ще питаєш!..

Яна підвелась:

— Про що ти говориш?

— Про твоє кокетування з Фрадом, про що ж інше!..

— Це ти справді?

— А ти не справді? Ти, звичайно, ненароком мало не кидалася йому на шию!..

Краї Яниних брів опустилися. Мимоволі стало важко дихати. Торкнулася пальцями вуст, труснула головою:

— Ні, Тересо, не може бути... Невже ти могла в нього закохатись?

В очах Тереси стояли сльози. Вона була безпомічна й гарна. Часом жінці важко судити про жіночу ж таки красу, бо в такій оцінці говорить тільки розум, — та Яна бачила, яка невимовно красива її подруга. Кожною рисочкою своєю вона могла викликати благоговіння — рівним кольором шовкових щік, крилатими бровами своїми, великими чорними очима, на яких накипіли сльози, вустами, всією постаттю — незвичайним витвором природи.

Тереса вище підвела обличчя. І ніяк не позбавитись враження, що то чорна маса волосся відтягує голову назад і напружує струнку шию...

— Навіщо прикидаєшся? Я бачила! Навіщо ж ти прикидаєшся?.. Адже ж це він, я знаю, він полонив твого Артема, а не навпаки! Хіба не так? Хіба ж не він — справжній... справжній мужчина!

Це могло скінчитись істерикою.

— Годі, Тересо, підемо звідси!

— Не з тобою! Я піду сама.

Вона справді повернулась і вийшла. Яна в заціпенінні постояла трохи біля інструмента, зітхнула, сіла, не знаючи, що робити з новим лихом... Коли зазирнув Джон. Здивувався:

— Ви тут, міс?

— Заходьте, Джоне... Сідайте.

Ессельсон скористався запрошенням і витягнув у кріслі ноги.

— Коли ваша ласка, міс, кличте мене по-своєму. Це звучить, як симпатична кумедна п'єска: Осленко!..

— Вам подобається бути кумедним?

— Так, це мені подобається.

— Чому?

— А що мені може подобатись у цьому банальному світі?

— Дивно... Я хотіла поставити вам серйозне запитання.

— До ваших послуг.

— Ви чули про фізика Артема Соболя?
— На світі є такий фізик?
— Ви справді не чули?
— Мене, пробачте, міс, мало цікавить фізика.
— Його заманили ваші до Буенос-Айреса і викрали. Де б він міг бути?..
— Фрад! Фрад може вам відповісти, якщо тільки він може.
— Він мені казав, що Артем далеко звідси і що він працює.
— Чого не знаю, того не знаю.
— Я спочатку повірила. А коли познайомилась ближче з вашою зграєю, до якої належите і ви, Осленко...

— Це так, міс! Від вух до п'ят!
— ...я зрозуміла, що з ними Артем працювати не може. Але ж де він?
— Ви мене не викажете, міс Яно?
— Ні.
— Він не може бути далеко. Якщо він живий, то він тут.
— Фрад кілька разів казав, що він далеко.
— Він брехав.
— Отак просто собі брехав?
— Хіба це важко!
— Мабуть, усе залежить від звички. І ви більш нічого не знаєте?
— Клянусь честю, якої давно вже в мене немає, але таки клянусь: я нічого не знаю.
Люба моя міс! Моя небіжчиця матінка, дуже добра жінка, ще вірила в бога і була по-своєму щаслива. Вона б вам порадила молитися за свого коханого, живий він чи мертвий, і поставити богові свічку... Для цього в нас є каплиця, в ній молиться головний.

— Хто це — головний?
— Головний хазяїн.
— Він вірить у бога?
— Принаймні ходить до каплиці й молиться.
— А багато у вас хазяїнів?
— Не так, щоб дуже багато, та з десяток буде... — Фрад — один з них?
— Так, міс. Мушу вам сказати, що далеко не найсильніший. Але він — персона грата, бо він головний керівник наукової частини. А тут без науки — нікуди! Це таки науковий центр, міс, хоч більшість хазяїв мають до науки таке ж відношення, як я до розвитку свинарства на Місяці.

— А який він з себе — ваш головний?
— Дуже старий. Сивий. Навіть ходить з паличкою. Вони майже всі старі.
— Трохи згорблений, так?
— Ясно, що коли дуже старий, то трохи згорблений. Добре, що хоч трохи.
— А в нього очі... не собачі?
— Пробачте?

— Може, в нього погляд як у пса-боксеру чи в бульдога? Круглі темні очі з собачим виразом.

— Ви знаєте, схоже!.. Де ви бачили таку людину?

— Біля скляного будинку з дуже широким дахом. Там огорожа з білих шнурків.

— Це його дім. Ви знаєте, люба моя міс, вам пощастило: у нас є люди, які жодного разу ще не бачили головного! А ви — відразу...

Яна підійшла до Джона.

— Встаньте, Осленко.

Той слухняно підхопився. Дівчина взяла його за плечі й сильно струснула. Він піддався, як мішок.

— Слухайте, хто ви такі? Відповідайте! Що робить цей науковий центр? — Яна з серцем струснула ще раз. — Кажіть, що ви задумали проти людей? Ну?

— О, ви таки спортсменка!.. В такому стрункому й красивому тілі — така залізна сила!..

— Кажіть!

— Ні, — Джон став серйозний. — Не скажу, і більше ніколи мене не розпитуйте.

Дівчина відштовхнула Ессельсона і пішла. За хвилину в малому салоні набрала обідній номер. Слід було покликати Тересу, але не могла себе пересилити.

"Якщо ви здумаєте на знак протесту оголосити голодовку — вам ніхто не перешкодить померти з голоду..." Кожної зустрічі він навіює думку про марність боротьби.

"Ні, я не збираюся вмирати з голоду чи з будь-якої іншої причини. Я навіть не робитиму ніяких спроб звільнитися, поки не знатиму всього, що потрібно. Поки не знатиму все про Артема".

Розділ чотирнадцятий

"ВИ СТІЙКА, ВИ МОЛОДЕЦЬ!.."

З самого ранку — Фрад. Запросив Яну до великого салону, Тереса пішла без запрошення. Вона дивилася так винувано, очі її так благали забути, що Яна стисла руку подруги.

Всі троє вместилися на канапі.

— Продовжимо бесіду?

— Продовжимо, — погодились дівчата.

— Я казав, що ми працюємо над проблемою антиречовини...

Яна перебила:

— Пробачте, це казала я, а не ви.

— Згоден. Ви знайомі хоч би поверхово з суттю проблеми?

— Розповідайте.

Він почав говорити про те, що Яна чула від Артема. З цікавістю порівнювала дві розповіді. Артем поет. Він говорив звичайні слова, а за ними чулася закоханість у справу, бажання захопити слухача... Фрад розповідав сухо, уникаючи популярних порівнянь, проте просто й чітко. Навіть Тереса, здавалося, розуміла. Вона кивала

головою і час від часу вставляла: "Так..."

Фрад не звертав на неї уваги. Він говорив і не до Яни — очі спинились на вікні, пробігали по кронах, вони наче посвітлили, меншими стали зіниці, і на рудуватому тлі виблискували зелені іскри. Як у кішки. І говорив він з невимушеністю кішки, яка бавиться з ледь живим мишеням.

У Артема за кожним словом була мрія, він раз у раз відходив від теми, аби показати, що лежить навколо неї, Фрад розповідав тільки про зроблене й досягнуте, — може, більш послідовно, ніж Артем, але не так цікаво, — зате в голосі його вчувалася сила кам'яного переконання й рішучості. Цей своє знає, свого доб'ється і скоріше умре, аніж на крок зверне з шляху.

Яна, перевернувши намистинку, знову слухала про надпотужні генератори імпульсів, про видобування антиречовини і навіть про антикопії предметів. Експериментів у космосі Фрад не ставив — все зроблено на Землі.

— Проблему промислового виготовлення антиречовини в будь-якій кількості ми розв'язали. Цього не зуміло ще й досі зробити людство.

— Зуміло, — перебила Яна. — Це зокрема зробив колектив, яким керує Артем Соболев.

— Теоретично, — погодився Фрад. — До організованого виробництва досить-таки далеченько навіть УФТІ.

— А вам?

— Вже налагоджено.

— Ого!.. — несподівано сказав Пуебло. — Чуєш, Олексю? Це щось нове і більш певне...

Яна спитала:

— Що ви робитимете з антиречовиною?

— Знайдемо гідне застосування. А тепер я вам пропоную оглянути деякі зразки. Як ви гадаєте?

— Звичайно.

— У нас є невеличкий музей. Підемо. У дверях він повернувся до Тереси:

— Я б хотів сьогодні показати наше господарство Яні. Одній, розумієте? А згодом вам...

Тереса зупинилась, мов громом прибита. Огидний холодок страху розлився в Яни під грудьми, в животі. Вона пересиливала себе і йшла поруч з Фрадом — треба було взнати все, що він готовий розповісти. Та ноги стали слабкі, якісь великі мурашки порпалися в м'язах...

— Де це приміщення? — здерев'янілим голосом спитала вона.

— На п'ятому поверсі.

— Униз?

— Звичайно, у нас немає поверхів угору.

Вони йшли доріжкою, потім по вузькій стежечці перетнули гущавину й опинилися на галявинці перед корпусом.

Дівчина кілька разів на повні груди вдихнула й видихнула повітря. Це заспокоювало. Фрад спитав:

— Ви спортсменка?

— Звичайно.

— Мене здивувала ваша здатність так легко засвоювати речі, які взагалі не доступні жіночому мозку. Ви незвичайна жінка.

— Дякую... — Яна зуміла надати голосу насмішкуватого тону.

— Особливо незвичайно, що такі інтелектуальні якості поєднані з своєрідною і неповторною слов'янською красою. Такої жінки, як ви, я досі не зустрічав. І скажу вам, Яно, відверто: якби я мав час мріяти про жінку, я б мріяв тільки про вас...

Той самий владний тон. Фрад ішов трохи попереду, і перед ним розсувалися двері, аж поки вони не опинилися в кабіні ліфта.

Спуск був стрімкий, Яна й не розібрала, чи це від страху каламутно на душі, чи від падіння. Фрад стояв поруч, дуже близько. Він був трохи вищий за дівчину ("Такого зросту, як Тереса", — відзначила Яна), очі дивилися повз неї, кудись на стінку кабінки. Під блискучим чолом з високими зализинами, за здавленими скронями ховався незрозумілий, чужий мозок з якимось дивним світоглядом, жорстокий і динамічний, збагачений величезними знаннями. Що за якості ще ховає його череп?.. Відвела погляд.

Пройшли коридором і опинились у великій кімнаті. Яна озирнулась. Десяток екранів і пульт управління свідчили, що це операторська. Але тут були й стільці навколо столу, й простора канапа. Світло лилося з білої стелі. Повітря — в міру вологе, забарвлене пахощами тропічного лісу.

Пластик на канапі пухкий, глибокий. Неробочі меблі.

Сіла на стілець. Фрад мовчки спостерігав. Потім теж сів до столу, напроти Яни. Дістав кишеньковий пульт, щось підладнав і натиснув кнопку. Спалахнув і зник один з екранів. Там була камера, а в ній лежав залізний брус.

— Прошу, — сказав Фрад, — це антизалізо.

Яна підійшла до екрана. Камера була маленька, з білими блискучими стінами. Залізо блищало, як відполіроване.

— В камері вакуум, а тому немає іржі.

Здавалось, ніби світло до камери падає звідси, з салону, наче екран був не екран, а вікно. Яна запитливо глянула на господаря. Той зрозумів:

— Світло падає таки звідси. Телесистема.

— А... як брусок зберігається? Чому він... не анігілює?

— Камера теж з антиречовини.

— А вона як тримається?

— Вона змонтована на каркасі з антизаліза і вміщена у вакуум. Висить, ні до чого не торкаючись, завдяки системі електромагнітів.

— А якби рівновага порушилась?

— Тоді б весь цей корпус злетів у повітря, а разом з ним і все плоскогір'я. Бо вибух

зруйнував би всю нашу енергетичну систему, і тоді б анігілювала вся антиречовина, що є на плато. Її тут чимало.

— Як сказали б у давнину, ви живете на бочці з порохом.

— Будьте певні в своїй безпеці. Ви знайомі з сучасною теорією надійності?

— Дублювання?

— Так, невеликі розміри електронних вузлів і механізмів дозволяють кожен з них задублювати по кілька разів. Виходить з ладу чи найменша деталь, чи цілий механізм — негайно вмикається дубль, і вся система продовжує нормально функціонувати. Якщо та сама деталь чи механізм тут таки знову зіпсуються — а теорія вірогідності цього не заперечує, — до ладу стає другий дубль, або третій, або четвертий... В цей самий час автоматика відновлює чи замінює зіпсований вузол і вся система дублів відновлюється. Так от, людство у своїх машинах застосовує потрібний дубль. В наших камерах всі механізми задубльовані по сім разів. Обчислення показують, що вірогідність вибуху в такому випадку зводиться до одного разу на мільярд років. Практично вона дорівнює нулю.

— Переконливо... — кивнула Яна з мимовільною повагою.

— Дивіться далі.

Вони переходили від екрана до екрана, і дівчина роздивлялася в'язку кілець з антиміді, антибронзові стрижні, антиртуть у ванні з антискла, кілька рейок з аитидерева. Це вже були складні органічні тканини.

— Невже воно зберегло всі властивості звичайного дерева?

— Аякже. Якщо його, наприклад, вмістити в антиповітря і запалити, воно горітиме чудовим яскравим антивогнем і, до того ж, випромінюватиме звичайне нейтральне світло.

— А яку антиречовину ви виготовляєте у промислових масштабах?

— Антитроянди та антиорхідеї.

— Це таємниця?

— Хіба це має значення? Непогана річ — ртуть, бо вона має велику вагу. Взагалі ж при анігіляції, як ви знаєте, речовина віддає весь запас своєї енергії; грам речовини перетворюється на грам світла. Це таке грандіозне джерело, що можна не зважати на різницю в масі чи густині матеріалу. Ми виготовляємо легкі антиметали.

— Чому?

— Так нам зручно. До речі, я не випадково сказав про антиорхідеї.

У сусідній камері Яна побачила яскраву орхідею. Квітка була мертва — на візерунчастих пелюстках згас вологий матовий блиск, стебло втратило соковитість, а сріблястий одяг корінців затьмарився й посірів. Та навіть неживою квітка залишилась напрочуд тендітною.

Нелегко усвідомлювати, що цей витончений витвір природи може вибухнути з нищівною силою.

Фрад дивився на орхідею, як митець на дітище свого таланту. Може, якраз у ці хвилини його обличчя набуло найбільш людяного виразу за весь час, що Яна його

знала. Навіть у рудих очах і в куточках тонких вуст з'явилося щось добре...

— Коли хочете, ще один жарт.

— Прошу...

Камера була заповнена чимось м'яким і рудим. Яна придивилась і з огидою відступила: до стінок притискалися роздуті, вкриті коричневою наїжаченою вовною боки якоїсь тварини.

— Мавпа, — пояснив Фрад. — Точніше: труп антимавпи. Вона загинула не від перетворення, а він вакууму. І роздуло її тому, що внутрішній тиск не врівноважувався зовнішнім.

Він вимкнув екран і повернувся до столу. Яна сіла на канапу. Фрад чекав слів. Яна мовчала. Їй не хотілося говорити приємних речей, та й огляд був зіпсований останнім експонатом, але ж загалом враження було сильне, Якщо тільки... Якщо це не профанація. Якщо це справді антиречовина. А втім, навіть Артем казав, що міг би перетворити лебедя на антилебедя...

Тоді вона спитала:

— Про Артема й сьогодні не буде розмови? Він щиро здивувався:

— Про Соболя?! Чому це ми з вами маємо розмовляти про Соболя?

— Бо я повинна знати.

— Ви... ви його й досі любите?

— Вам хіба що?

Фрад пересів до неї на канапу.

— Я вас люблю, Яно, ось у чім річ.

У нього були залізні руки. Вони охопили її за плечі й дужим поштовхом кинули на спину. Яна втопилася в м'якій тахті. Він наблизив своє обличчя, стиснув її в обіймах.

— Пустіть...

— Ти найкраща жінка світу, і ти ніколи, ніколи в житті не жалітимеш про нашу любов...

— Яно, вдар його великими пальцями під ребра, спереду, — пробурмотів Пуебло. ‘

Яна вдарила. Фрад відкинувся й сів. Дівчина підхопилась, відійшла на відстань.

Він мовчав, наче повертався до свідомості. Потім підвівся:

— Вибачте мені цей мимовільний порив. Ви мене таки зачарували. Та що казати — я вас справді люблю. Але прошу забути все, що сталося. Вас провести додому?

— Я дорогу знаю.

Вклонився й вийшов.

— Яно, любя моя синьйорито, — сказав Пуебло, — не надай духом. Ми працюємо. Тобі щось хоче сказати Олексій.

Пролунав голос Олекси:

— Якщо цей мерзотник ще до вас чіплятиметься...

— Олексю, кажи мені "ти"... — прошепотіла Яна.

— Дякую, Яно. То якщо він до тебе чіплятиметься — викликай нас. Ми з Пуебло дещо розуміємо в боротьбі, а сили в тебе самої вистачить.

— Я забула подякувати за допомогу.

— Він не посміє!.. Тобі зараз нічого не загрожує?

— Ні, хлопці, нічого. Будьте спокійні...

— Ми їдемо до представництва. Пам'ятай: приймач і передавач завжди разом з нами. Пуебло навіть став недочувати, бо в нього в одне вухо встромлена намистинка. А завтра будемо в Ріо!

— Щасливих вимірювань!

Яна перевернула вимикач і знесилена лягла на тахту.

Хіба ніколи більше не залишатися з Фрадом наодинці? Він сильний, як машина. Але він розповідає... Ще жоден день не минув марно. Кожен день поволі, потроху наближав її до мети: знати. А як він не схоче більше розмовляти? Ні, цей не з тих, що відступає з півдороги. Він прийде, він ходитиме, аж поки...

"Що робити тепер, що робити, думай, Яно! — затулила руками обличчя. — У нього своя мета, у тебе — своя. Ти повинна дійти до своєї, розповісти про все людям, а там... Яка сила примусить тебе скоритись?"

Яна піднялась угору. Надворі стало душно. На чоло лягали дрібні краплинки, змішувалися з краплинками несподіваного поту. Сонце пекло з упертою оскаженілою силою... Тінь від дерев не допомагала — тут повітря було ще густіше й важче. Скоріше до кондиціонерів...

Ішла коридором, коли наздогнав Джоні.

— Що таке, Осленко?

— Ви мене пробачте, міс... Я ненароком увімкнув музей... Ви бачили експонати?

— Бачила...

— Я цілком випадково увімкнув відеофон — вірте мені, я ж не знав, що ви там! — і став свідком сцени... Я негайно ж і вимкнув.

— Ну?

— Скажу вам ось що: ви стійка, ви молодець!

Розділ п'ятнадцятий

АНТИЛЮДИНА

Все, що робиться, схоже на химерний сон. Хотілося плакати від безсилля, від невміння відігнати марення і прокинутись.

Яна могла схитрувати. Вона могла подати Фрадові надію і скористатись цим, випитати, що хотіла... Могла збрехати, що задоволена життям на плато. Він би став відвертішим.

Могла... Про що б і мова, коли б могла. Це їй не спадало на думку. Ніколи не хитрувала й не брехала, не вміла цього і не уявляла, що в житті можуть скластися обставини, коли це потрібно. Хитрощі й брехня противні людській природі, їх породила складна й довга передісторія.

Дівчина покладалася на час, на свою наполегливість і розум.

Вночі — ще не починало сіріти за Вікнами — Яну збудила Тереса. Вона сиділа на своєму ліжку й плакала. Винувато дивилась — навіть за екраном відчувалась чорна

глибина очей — і щасливо всміхалась, витираючи сльози краєм простирадла.

— Хочеш, приходь до мене, Яно!..

— Що з тобою, сестричко?

— Я від щастя така дурна, це не можна уявити.

— Чому ж... — сумно зауважила Яна. — Останнім часом я вже почала уявляти.

— Ні, ні! — Тереса махнула рукою, ковдра впала з її плечей і вона знову натягла її до підборіддя. — Ти не уявляєш, яка я дурна!..

Яна сіла й увімкнула світло. Тепер вони, розділені екраном, сиділи одна проти одної.

— То що ж сталося?

— Він тільки що від мене вийшов...

— Хто?

— Фрад.

Яна скам'яніла.

— Чуєш, прийшов увечері, такий рішучий, впертий, що жах...

Яна мовчала.

— А я, дурна... Я тебе ненавиділа останні дні! Я гадала, що ти хочеш його прибрати до рук... І що він віддав усю увагу тобі, а мене навмисне не помічає... Ну, звичайно, він це робив навмисне! Ти знаєш, деякі чоловіки так роблять. Коли хочуть розпалити почуття жінки, удають, ніби не помічають. А жінці це прикро, хіба ж ні?..

Яна прихилилася спиною до стіни. Вона не сказала жодного слова.

У Тереси висохли сльози, і вона вже не говорила — лепетала щасливо:

— І мені було так прикро!.. Я про нього думала і вдень і вночі, я думала так: хіба я гірша за Яну? Де ж на світі справедливість!..

Казати отаке про справедливість — це було занадто. А Тереса хотіла виговоритись.

— Він мені снівся. Я й не знала, що можу так страждати... Отут, — вона поклала руку собі під ліву грудь, — отут пекло й пекло, а тепер щаслива тиша, світло... Як у нашій Пампі... Так щасливо... — Запнулася ковдрою і стихла. Вона дивилася в екран, але вже не бачила ні Яни, ні її кімнати — про щось мріяла, ледь-ледь ворушачи націлованими вустами. І посміхалась.

Яна підбігла до відеофона й вимкнула його.

Несподіванка була трагічна. Не мала сили розбирати зливу почуттів: загасила світло, відвернулася до стіни й заплющила очі. І таки заснула відразу.

Вранці її розбудила тривога: "Що ж тепер буде із зв'язком?"

Тереса забула все: і чому вони тут, і що треба робити. Вона навіть не зрадила — просто все забула... Яна викликала Пуєбло й Олексія.

— Тереса сьогодні стала коханкою Фрада.

Чекала гнівного вибуху, бурхливої недоладної тиради — це було властиво аргентинцеві. Замість того — ділове:

— Доброго ранку! Вона вже тебе виказала?

— Не знаю. Навряд. Інакше б зв'язку вже не було.

І ніяких дорікань не почула Яна, хоч Пуебло їй попереджав, що сестра надто слабка для таких секретів.

— Ти не знімай намиста і сережок, — казав Пуебло. — Нехай будуть. Щоб не насторожувало. Може, вона хоч сьогодні не згадає, а нам кожен день важливий. Ти можеш не потрапляти їй на очі?

— Спробую.

— Ми з Олексієм зараз в Ріо-де-Жанейро.

— Вже?

— Вчора визначили напрямок від мого дому на плато. Нам потрібно провести ще одну лінію — і Рада нанесе гніздо на карту. Ти зумієш протриматися ще годину?

— Чому ви не скористаетесь цією розмовою?

— Олекси немає. Я сиджу біля нашого вертольота, а він подався до тутешнього радянського представника. Прилад у нього.

— Чому ж ти не з ним?

— Про всяк випадок. Звідти я б не зміг розмовляти з тобою. Рада заборонила будь-кого знайомити з нейтринним зв'язком.

— Я спробую протриматись годину або й день. А може, вона не викаже?..

— Побачимо.

Яна знала, яке горе впало на Пуебло. Лоскотало в очах, коли думала про мужність цього хлопця.

Похапцем поснідала, вийшла надвір. Швидко пройшла алеєю, завернула в хашу і з полегшенням зітхнула: не бачив ніхто.

Побрела собі доріжкою, що нею ходила з Тересою. Через кілька кроків здалося, що вона одна в центрі дикої пустелі. Тиша, тиша, як товстенний кам'яний мур. Тільки зрідка прошарудить зачеплений лист папороті.

Знала, що можна сполохати ліс. Ішла обережно. Через півгодини проминула ущелину з кубічними брилами, а ще за півгодини опинилась на краю плато. Одвічний океан лісу умлівав під сонцем далеко внизу...

Пуебло мовчав. Треба чекати.

Сторонній звук змусив зробити крок назад, у хашу. Немов великий джміль плив у повітрі. То вище одноманітний його спів, то нижче...

За кілька кроків з волохатого моху піднялася й повільно опустилася людська рука. Яна ледве не впала від несподіванки й страху.

А наступної миті збагнула: той джмелиний звук був людським співом, а рука належала людині, що співала, лежачи горілиць на самісінькому краю прірви.

Людина тягнула незнайому пісню незнайомою мовою. Мелодія була проста й невимовно сумна.

І в цю хвилину Пуебло. сказав:

— Ну, от і Олексій повернувся. Ти чуєш нас, Яно?

Вона перевернула намистинку, але відповісти не наважилась. Тягуча пісня бриніла в повітрі.

— Дивно... Яно, ти чуєш нас? Яно!..

Вона хотіла відійти в хашу, щоб хоч пошепки відповісти хлопцям, та над мохом майнули обидві руки, почулося коротке зітхання, і людина підвелася. Це був високий чолов'яга з довгими, мабуть, дуже сильними руками, з патлатою чорною головою. Яна тільки мигцем бачила його очі, бо він відвернувся до прірви... Звіряча туга привиділася їй у тих очах.

— Чуєш, Олексю, передавач увімкнений... Яно!..

"Бідні хлопці, це ж вони казна-що думають..."

— Іііііііііі!.. — зітхнув, наче простогнав чоловік.

Глибинна, від самого нутра, туга чулася в його голосі.

— Якись дивні звуки... — сказав Пуебло. — Ось послухай.

Чоловік повторив:

— Іііііііііііііі!..

Це було схоже на стогін лева в клітці.

— Людина стогне... — сказав Олексій.

— Невже Яна... у в'язниці?.. Прилад діє?

— Діє...

Чоловік стояв на самому краєчку прірви. Дмухни зараз вітер — і він полетить униз. Але вітер не дмухнув, невідомий повернувся і пішов просто на Яну. Дівчина присіла за папороть. Кроки пролунали поруч, з гущавини донеслось шарудіння листя, і все змовкло.

— Олексю, Пуебло, я тут! — сказала Яна тихо.

— Що сталося?!

— Надибала в хаші незнайомого. От і мовчала. Тепер він пішов.

Яна згадала, як перелякались хлопці, і розсміялась. Вони підхопили сміх. Потім Пуебло спитав:

— Бачила Фрада чи Тересу?

— Ні...

— Прилад своє зробив. А все — Олексій!..

— Не бреши, — озвався Олексю.

— Яно, ми тебе будемо цілий день тривожити, бо дуже хвилюємось. Коли треба — негайно викликай. А зараз ми до роботи — до карти.

Тепер можна було повертатися назад. Яна підійшла до урвища і сіла на прим'ятий мох — туди, де щойно лежав незнайомий. Певно, не солодко живеться "власникам", коли вони втікають на прірву хоч глянути на вільний світ, на самоті подивитись на небо, поспівати. Не від веселого життя виривається з грудей людини звірячий стогін...

Над обрієм пливли кучеряві хмаринки. А ще далі — звідси не видно — була звичайна земля, на якій жили й працювали звичайні люди...

Щось заважало сидіти. Яна мацнула рукою по моху і підняла блискучу паличку, трохи довшу за олівець. У неї був жовтий шерехатий держак, а за ним — металевий стрижень. На держаку — кнопка й дві риски: червона й біла. Кнопка стояла проти

білої.

Незнайомий може повернутися щохвилини, якщо помітить зникнення цієї речі. Дівчина подалася додому. Чи могла знахідка стати в пригоді? Хтозна... Тут нічим по можна нехтувати. Нехай буде.

Не зазираючи до салону, тихо промайнула коридором і опинилася в себе. Ессельсон був у своїй кімнаті. Сидів біля столу, тримаючи в руках пляшку й склянку. Як тільки помітив, що засвітився екран, — злякано сховав руки під стіл.

— Здрастуйте, Осленко...

— Добрий день, міс Яно!

— У вас заборонено пити горілку?

— Тс... — поставив склянку на стіл і притис пальця до вуст. — Я вам потрібен? Я краще до вас зайду...

— Хіба тут підслухують відеофонні розмови?

— Хто їх зна... Взагалі це нема кому робити, але... випадковість... Я прийду, гаразд?

— Чекатиму.

За хвилину Джон був у неї. У нього почервонів носик, підборіддя і вуха. Трішечки тхнуло горілкою.

— Заборонено, міс Яно... Не всім, звичайно, Фрад може набратися, як свиня, і йому ніхто й слова не скаже. Та він не п'є. У нього є цікавіші справи. А я не маю в житті іншої радості, ніж біленька пляшечка, та мені не можна... Я вас благаю, міс Яно: нікому!.. Бо інакше я можу опинитися там, — він ткнув пальцем униз. — А там спека жахлива...

— Невже за таку дрібницю!.. Під землю? Назавжди?

— Ні, з першого разу на день, на два, як хазяї вирішать. А ви спробуйте просидіти в печі хоч день, хоч годину!.. Я знаю людей, які звідти повертались...

— Але ж ви теж власник, чи не так?

— Звичайно. Моя доля в багатствах цього плато, коли перевести її в проценти, визначається тризначним десятковим дробом. Маю відповідний документ. Коли зростуть володіння нашого суспільства, новий зміст матимуть і мої дрібнички від процента... Але я мовчу!

— Гаразд. Я нікому нічого не скажу. Мене шукав Фрад?

— Не чув.

— А Тереса?

— Міс Тереса за цілий день навіть не визирнула з кімнати.

— І не їла?

— Я їй носив...

Щоранку Фрад приходив до дівчат і заводив з Яного розмову. Що ж сьогодні?..

Раптом Яна вийняла з-під кофтинки і показала Джону свою знахідку.

— Що це таке, Осленко?

— Це вам дав Фрад?

— Ні... Я знайшла.

— Але вам не належить мати цю річ!

— А вам не належить пити горілку.

— Я на вас покладаюся, міс Яно!..

— А я на вас. То що ж це таке?

— Власне, це вам не потрібне. Це ключ.

— Від чого?

— Ви ж бачили оті захисні електричні шнури?

— Цим ключем можна їх розводити?

— Дозвольте, — Джон простяг руку.

— Чекайте... Не здумайте його відбирати. Я дуже сильна.

— Що ви!.. Про вашу силу навіть Фрад знає!

Джон хихикнув. Яна зберегла серйозність. Ессельсон зітхнув:

— Ви така прекрасна, міс Яно, що в мене серце плаче, коли я на вас дивлюсь... Не сподівайтесь, що Фрад дасть вам спокій. Не сподівайтесь, люба моя!..

Яна насупила брови:

— Але він, здається, любить... мою подругу.

— Любить!.. Ах!.. Хіба він не казав, що він вас любить?

— Казав.

— Якщо на острові з'являється вродлива жінка — всі знають, що це здобич Фрада. Правління вибачає йому слабкості, бо він фантастично талановитий.

— Правління?

— Я старе базікало, міс Яно, не звертайте уваги. Правління — так себе кличуть наші хазяї.

— Що таке — "корпус Фрада"?

— Ви й таке чули? Від кого?

— Від старого, якого ви називаєте головним хазяїном.

— "Корпус Фрада" — так у нас жартома називають... Я таке базікало, міс Яно, якби хтось оце почув — довелося б вашому Осленку підсмажити своє тіло! "Корпусом Фрада" у нас жартома називають жінок, які сюди потрапляють. Серед них немає поганих жінок, люба моя, йому привозять тільки вродливих...

— Що ж він з ними робить?

— Відверто кажучи, він з ними робить усе, що хоче. А потім... Потім віддає іншим.

— Як то — віддає? Жінка — це теж власність?

— Ні, чому ж... Якось три жінки змовились і вчинили замах на Фрада. Їх... покарали. Були й самогубства.

Яна потроху звикала до новин. Вона тримала себе в руках.

— І багато у вас жінок?

— Мало. Може, двадцять.

— Вони працюють?

— Ні. Не питайте мене про це, міс Яно... Мені, старому, соромно про це говорити вам, такій чистій і, пробачте мене, страхотливо довірливій. Принаймні жінкам пити не

забороняють. Навіть заохочують. Це якраз від них нам інколи перепадає пляшечка... Але, міс Яно, я цілком у ваших руках!.. Я так сьогодні розбазікався, а все клята горілка, я вас благаю, міс Яно!..

Вже вечоріло, коли в кімнаті прозвучав голос Фрада:

— До вас можна?

Він дотримав своєї обіцянки і не заглядав через відеофон, не попередивши.

— Прошу.

Заспокоїлась: Фрад був, як завжди, він перепрошував, . що не зайшов ранком, бо мав багато невідкладної роботи. Він був би радий побути з Яною годину-другу в салоні. Або, може, в її кімнаті...

Значить, Тереса не виказала.

— От що, Фраде, — Яна набралася сміливості. — От що я вам скажу. Я не хочу і не буду з вами розмовляти, поки ви мені не дасте відповіді на головне моє запитання!

— Знову Соболю?

— Так.

Фрад насупився. Помовчав трохи.

— Я бачу, тут-таки необхідно поставити крапку. Ви мусите викинути з голови ім'я цієї людини. Я вам допоможу це зробити. Чекайте на мене.

Він вийшов з екрана. Яна чекала. Може, зараз її відправлять під землю? З Артемом нещастя?.. Він зайшов, сів напроти неї.

— Якщо у вас таки збереглися якісь почуття до Соболя, то це безглуздо. Він ніколи не буде ні вашим чоловіком, ні вашим коханцем, ні взагалі... нічим. Вам було б найкраще задовольнитися цією інформацією.

— Я хочу знати правду.

На її обличчі не лишилося й кровинки. В очах потемніло.

Фрад не змінився.

— Гаразд, — сказав він, — Підемо. Яна не могла підвестися. Він чекав.

— Ви вагаєтесь?

— Ні.

Дівчина взялася руками за підлокітники і встала. Фрад пішов попереду.

Знайома доріжка. Знайомий корпус. Знайомий ліфт. Невже Артем весь час був так близько? Ненависть здавлювала горло, м'язи напружувались... П'ятий поверх — це тут міститься музей, у якому Фрад спробував узяти її. Ліфт продовжував падати. Обоє мовчали. Яна — в нелюдському напруженні нервів, Фрад — з мертвим спокоєм.

Сьомий поверх...

Дев'ятий...

На дванадцятому поверсі ліфт спинився. Фрад мовчки йшов уперед, Яна за ним. Довгий коридор — такий, як і всі. Денне світло з високої стелі. Ані душі. Чисте повітря.

Повернула за риг і опинилася перед дверима. Ліворуч вузький високий пульти із кнопками. Фрад почав на них натискати: першу, третю, п'яту, другу, дванадцяту і третю з сусіднього ряду. Двері розсунулися. Зайшли до невеликої кімнати. Яна

повторювала про себе: "Перший ряд; один... три... п'ять... два... дванадцять... Другий ряд три..." Це ключ до дверей. Чи пригодиться він їй? Загострені відчуття вбирали кожну подробицю.

Сіра пластикова підлога, білі стіни, звичайна біла стеля з денним світлом. Одна стіна — протилежна до дверей — була темніша за інші. Ліворуч від неї в кутку — три кнопки.

— Ви не передумали? — запитав Фрад. — Я вам не обіцяю нічого приємного.

До біса! Треба все знати. Нехай буде правда, яка вона є. Що можна побачити? Спотворений труп? Дихати глибше, спокійніше... Вдих, видих, ще глибше, ще повільніше...

— Я чекаю, — сказала дівчина.

Фрад кивнув. Він підійшов до пульта й натиснув кнопку. Стіна виявилась екраном. Вона засвітилась і зникла. За нею була зовсім манесенька кімнатка— три кроки в один бік, три — в другий. Там був Артем.

Він сидів на легкому складному стільчику біля такого ж легенького крихітного столика. Біла сорочка розхристана на грудях. Обличчя бліде, змарніле. Русяве пасмо звисало на високе чоло, що взялося довгими рисками зморщок. Яні здалося, що в тому пасмі виблискують срібні нитки. Широке, роздвоєне ямкою підборіддя спиралося на стиснутий кулак. Очі наче вкрилися попелом.

Яна помітила, що одяг чистий, обличчя старанно виголене. Але чому він сидить, наче неживий?

— Артеме!..

Руки ковзнули по холодній поверхні екрана. Артем не ворухнувся.

— Телесистема, — пояснив Фрад. — Він нас не бачить і не чує.

Слухати цей голос було нестерпно. Яна мовчала. Вона приглядалася. Живий! Ворухнулися груди в зітханні. Вуста щось прошепотіли. Артем опустил руку, що нею підпирав підборіддя, випростав на столі долоні. Дивився на них, та по обличчю видно було — не сприймав нічого, охоплений довгою думою.

Він ув'язнений. Жорстоко, в крихітній камері, захований на кілька десятків метрів під землю.

— Ми можемо його чути, — сказав Фрад. — А можемо й самі показатися.

Нехай би він мовчав... Яна не ворухнулася. Вона дивилась на Артема. Той знову сидів нерухомо, як неживий.

У камері під стіною лежав прямокутний довгий шматок пухкого пластика. Він, мабуть, правив Артему за ліжку. Ліворуч на рівні грудей було квадратне вікно, закрите чорними дверцятами. На підвіконні стояв тонкий пластиковий посуд з якоюсь їжею. Праворуч з кутка виступало щось схоже на чорну кубічну скриню з блискучими стінами й віком. Більше в камері не було нічого.

— Я хочу, щоб він мене бачив, — сказала Яна. — Я хочу з ним поговорити.

Фрад простягнув руку до пульта.

— Подумайте, Яно... — сказав він. — Ви гадаєте, він себе краще почуватиме, якщо

поговорить з вами? Я певен — гірше.

Фрад опустил руку. Він пильно дивився на дівчину.

— Я гадаю, що він збожеволіє, коли вас побачить. Бо він знає, Що ніколи в житті не торкнеться ні вас, ні будь-кого з людей, які живуть на Землі.

Фрад змовк. Яна знала, що він не договорив, але не розтулила вуст. Не дочекавшись запитання, той закінчив:

— Бо він — антилюдина.

Частина друга

АНТИЛЮДИНА

Розділ перший

"Я ЄСЬМ Я"

Великі руки. Під блідою шкірою, посіченою тоненькими зморшками, синіють вени. Над суглобами пальців — зморшки. Виблискують міцні нігті... Котрий день сидить отак Артем і розглядає свої руки. Та сама картина. Тиша небуття. Спокійне штучне освітлення. Здрігнувся: "Чи я існую?" Торкнувся долонями обличчя, шиї, грудей... "Це я чи не я? Може, це лише моя тінь десь там, по той бік Всесвіту?.."

Він летів із Харкова до Буенос-Айреса. На нього чекав старий Освальдо Гомес. Ракета сіла, він вийшов із натовпом пасажирів, і до нього наблизились троє високих широкоплечих чоловіків. Один з них — тоненька нитка вусиків на верхній губі — ввічливо вклонився:

— Ви — Артем Соболев? — Він говорив англійською мовою. Зрадив: — Старий Гомес так яскраво вас описав, що не впізнати було неможливо!

— Яскраво? — Артем засміявся. — Але ж він мене ні разу не бачив!

Той, що з вусиками, непевно всміхнувся. Зиркнув на своїх супутників.

— Ви учень Гомеса? — вигукнув його товариш по-іспанськи.

— Але ми бачилися тільки по відеофону.

— Ну, відеофон дає повне уявлення...

Виявилося, що Гомес просив цих трьох молодиків зустріти Артема й провести до нього.

— Ви його співробітники?

— Так, ми працюємо в одній з лабораторій старого!

— Хіба він і досі керує лабораторією?

— Але ж... нове відкриття!

— Це справді серйозне відкриття?

— О!

— О!!

— О!!!

За хвилину мчали позаміською автострадою. Розмова ніяк не в'язалася. Про свою наукову роботу в Гомеса ті троє говорити не хотіли, Артем не вважав за потрібне розповідати про себе. Потім він знепритомнів.

Отямився, розплющив очі. Неприємна млість огорнула тло. В носі й, здавалося, в

легенях відчував неприємний важкий запах. Хотів простягти руку, щоб опустити скло машини, й відчув, що його руки зв'язані за спиною. Піднявся на сидінні трохи вище — ноги теж були зв'язані. В машині сиділи ті самі троє. Артем був на задньому сидінні, між двома хлопцями. Той, що з вусиками, сидів попереду — наглядав за щитком управління.

За вікном... за вікном було небо. Внизу бігли хмари. Ще нижче слався безкрай ліс.

Огидний запах наморочив мозок, нудило під грудьми. Троє помітили, що Артем очуняв, але не ворухнулись. Полонений оглядав машину. Хороший вертоліт з потужними горизонтальними двигунами. Блакитний, як небо. Дуже швидкий. Повне програмування — пілот з вусиками навіть не торкається щитка.

Жарт був надто дурний, щоб про нього говорити. Артем мовчав. Потім він зрозумів, що це не жарт.

— Де ми?

— Сельва, — байдуже кинув пілот.

— А далі?

— Побачиш.

Щоб вимкнути автоматику, треба перевести важілець з білим держакom. Тоді машина почне сприймати біоструми від підлокітників, а якщо не буде біострумів — перейде на вертикальний спуск. І замре над лісом або сяде на галявину.

Артем ворухнув руками. Розірвати шнурок неможливо, але він зав'язаний не дуже щільно. Всю увагу — рукам, суглобам, м'язам кисті. Звичне зусилля волі — він це засвоїв з юності, коли захоплювався гімнастикою йогів, — і м'язи почали розм'якати, набувати еластичності. Хвилина, друга, третя... Дратують залишки незнайомого запаху... Треба краще зосередитись.

І ніхто — ні пари з вуст. Мчить голубий вертоліт над сельвою, збираються внизу товстенні хмари, щоб вилити на ліс тропічну зливу. Спокійно, впевнено горить зелений вогник електронного пілота.

Одна рука — по-старечому безсила й по-дитячому м'яка — вислизнула із зашморгу. Ось і друга вільна. Артем за спиною кілька разів зчепив і розтулив пальці, повертаючи кистям силу й вправність. Скопив оком на одного конвоїра — той задумливо дивиться у вікно, на другого — здається, куняє...

Тоді щосили вдарив одного під щелепу, випростався і заліпив у вухо пілота. Той повалився на бік. Артем швидко перекинувся через спинку сидіння і схопився за білий держак. Та прокинувся другий конвоїр.

Артем, не озираючись, сунув позад себе кулаком і таки добряче звів по худорлявій пиці.

— Хлопці, терлін !.. — заволав той. — Терлін, чортяка вас забирай!..

У незнайомому слові чулося щось зловісне. Артем швидко шарпнув важілець з білим держакom убік. Зелене очко згасло, а замість нього запитливо заморгало синє: давайте команду, де ваші біоструми, бо я почну спускатися!..

Почав підводитись пілот. Артем перекинув своє тіло на передній диван і

пробурмотів:

— Лежи тихо... Тихо лежи, бо матимеш!

Хоч би хвилинку виграти, щоб заправити машині нову програму. А там він їх по черзі скрутить і спокійненько доставить до Буенос-Айреса...

Втрачаючи свідомість, чув те саме слово — "терлін"...

Він лежить біля вертольота на траві. На нього дивляться четверо. Роздратовано сіпається нитка вусиків на знайомому обличчі. А ті два й не впізнаєш — одне роз'юшене, з яскраво-фіолетовим знаком під оком, а друге, обм'якле, постаріле... Огидний запах душить, нудота підступає до горла, немає сили ворухнутись. Артем намагається дихати глибоко й повільно. Кисень, кисень...

— Заворушився, — сказав вусатий.

Четверта людина була незнайома. Невисока, суха, міцна. Уважні очі обмацували обличчя Артема, його постать, безпомічно розпростерту на землі... Сплющений з боків горбатий ніс, трохи вдавлені скроні надавали б незнайомцеві виразу рішучого й вольового, якби не маленьке німічне підборіддя... На шиї здригався гострий кадик.

— Не хвилюйтеся, терлін не шкідливий... Коли хлопці вас заспокоювали, вони й самі трохи подуріли, а вже, бачите, минулося. Ви Артем Соболев?

Артем не відповів. Він відновлював сили.

— Я бачу, — вів далі тонконосий, — що ви вже готові повторити свою спробу.

Він вказав очима на хлопця з підбитим оком. Артем дихав глибоко й розмірено. Запах клятого терліну поступово згасав.

— Я вам не раджу. Терлін з нами. Цей газ миттю паралізує центральну нервову систему, як ви вже мали змогу пересвідчитися. Ось бачите... — показав Артемові тонку пробірку з держачком, на зразок шприца. — Один рух — струмок газу торкається нервових закінчень у вашому носі й горлі — і знову небуття.

Артем підвівся. Троє боязко відступили. Четвертий не ворухнувся.

— Мене звати Фрад, — ледь уклонився. — Я радий вітати у своїй господі одного а видатних фізиків часу. Прошу...

Він зробив жест у бік доріжки, що вужем вилася в хащі.

— Перш за все вам необхідно відпочити, а потім уже — запитання, протести і таке інше.

Артем пішов. У новому нападі не було сенсу. Терлін — гидка річ.

Вони зустрілись увечері. По один бік столу сидів невеликий чорнявий чоловік невизначеного віку й нації — Фрад. По другий — крупний світловолосий слов'янин — Артем. У першого дрібне обличчя, обтягнуте блискучою, коричневою від загару шкірою, тоненькі губи стиснуті в нитку. В другого — широке лице, важкі вилиці, важка щелепа з роздвоєним широким підборіддям і трохи кирпатий ніс.

Чорнявий часом мружить очі, поводить бровами, ниточка вуст раз по раз змінює свій малюнок. А за цим читається спокій і незламна рішучість. У руського — міміка скупа, жести стримані, вираз обличчя — впевнено-спокійний. А приховують вони загострену увагу, вразливість, порив і волю.

Зустрілися дві пари очей — темних, з неясковими рудими вогниками, глибше яких нічого не було, і світлих, ясних, таких мінливих, наче вони бачили глибше, ніж звичайні. Обое вивчали один одного й віддавали один одному належне.

Розпочавши розмову, вони не відчували тієї вимушеності, що охоплює людей, коли надовго зливаються погляди.

— Я попереджую запитання. Ми — цілком самостійне суспільство, ні в чому не схоже на решту людства. Ми — вчені, економісти, політичні діячі. Наша структура — безкласове суспільство власників, організоване як великий науково-дослідний і промисловий центр з твердим керівництвом. Наша мета — голосно й переконливо сказати людству все, що ми про нього думаємо. Засоби? Знаряддя? Антиречовина. Ви розумієте мене?

— В основному.

— Більшого й не треба.

— Де ви?

— У сільві.

— Заповідник?

— Так.

— Що вам треба від мене?

— Щоб ви працювали. Або принаймні, щоб ви не працювали.

— Щоб я працював з вами. Або принаймні, щоб я не працював з людьми?

— Так.

Вони розвели очі. Фрад — від задоволення. Він втішався розмовою з людиною, не слабшою за себе. Артем нарешті звернув увагу на обладнання кімнати. Це був невеликий зручний робочий кабінет. Вікно. Екрани. Напівм'які меблі. Яскрава орхідея на поличці в кутку...

— Я не працюватиму з вами.

— Не поспішайте з рішенням.

— Це не рішення. Проста констатація.

— Все-таки я не прийму від вас поки що остаточної відповіді. Послухайте спочатку мене. Задум, якому ми вас запрошуємо служити, — грандіозний. Ви маєте змогу назавжди вписати своє ім'я в історію планети. Хочу зазначити, що ви опинилися тут не через те, що ви нам дуже потрібні. Основна мета полягала в тому, щоб позбавити вас можливості працювати там. Ми її досягли. Туди — ви не повернетесь ніколи. Що ж до роботи в нашому науковому центрі, то це запрошення з нашого боку — чемність понад програму, яку ми виказуємо, проте, з повною повагою.

Не стільки в мовчанні Артема, скільки в його незворушності Фрад уловив презирство. Він розсердився: це було порушенням етикету сильних. Тільки на мить щільніше стислися вуста. Та ось Артем заговорив:

— Від того, що я тут, там нічого не зміниться. Адже працює цілий колектив. А яка тема вашої роботи?

— Ваша тема. Виготовлення антиречовини в промислових масштабах. Вам,

фізиків, можливо, цікаво буде взнати, що проблему ми розв'язали не тільки теоретично, але й на практиці. Ми почали виробництво антиречовини.

Артем відразу ж поставив кілька незначних ділових запитань. Фрад зрозумів: перевіряє. Відповів точно, стисло, з грайливою науковою ерудицією. Артем задоволено схилив голову: в цьому черепі працює прекрасно організований мозок.

— Ви матимете змогу, не виходячи з цієї кімнати, побачити і наші лабораторії, і цехи, і сам процес виробництва. Та спочатку кілька сторінок історії. Ви пам'ятаєте Ван Цзінь-ю?

— Пам'ятаю.

— Він відмовився з нами працювати. А ми на той час були надто бідні, щоб утримувати в'язнів. Довелося відвезти цю людину додому й викинути за борт машини в горах. Китайці його дуже пишно ховали.

— Це був великий учений, — сказав Артем.

— Щось близько цього. Чорнопикий Віріату також відмовився працювати з нами.

— Ви маєте на увазі покійного Віріату Нгойї?

— Цілком вірно. Його довелося отруїти й спустити в покинутий рудник.

— Жака Вердьє — теж ви?

— Ні, той помер власною смертю. Не та галузь.

— Тоді Науман?

— Довелося заради нього пожертвувати одним із своїх хлопців. Щоправда, то був ненадійний хлопець. Ми його посадили в автомобіль, запрограмували напрямок і швидкість, потім приспали... Ви ж пам'ятаєте цей препарат?

— Терлін?

— Атож. І послали машину просто на електромобіль Наумана. А видурити старого німця саме в цей час саме на цю дорогу було неважко. Люди довірливі, як ягнята. Проте ви в цьому пересвідчились на власному досвіді.

— Самогубство Уїльямсонів?

— Приємно мати справу з проникливою людиною. Уїльяма Уїльямсона довелося втопити в Тихому океані, а його брат — живий.

— Джон? Автор отого листа?

— На жаль, він на більше не здатний. Він виявився абсолютною бездарою.

— І це єдиний, хто погодився з вами працювати?

— Ні... Не єдиний. Той, хто погодився, — залишився жити. Але ми не маємо потреби в нових наукових працівниках. Власними силами ми досягли більшого, ніж усе людство, разом узяте.

Довга пауза.

— Ви обдумали своє рішення?

— Я вам сказав, що йдеться не про рішення, а про факт.

— Уточнюю: ви з нами працювати не будете?

— Ні.

— Чому?

— Бо ви — нелюди. А я — людина.

Фрад скривився, його очі покруглили, брови сіпнулися вгору. Та Артем бачив за цими гримасами той самий спокій.

— Ви вживаєте надто... емоційні вирази. Нервуєте?

— Я вжив точно визначення. Коли хочете — науково точно.

— Хіба і в науці формулювання залежить від моральної начинки вченого?

— Безперечно.

— Я більше не робитиму спроб вас переконати. Ви матимете для роздумів сьогоднішню ніч. Не більше, Соболь. Але не можу відмовити собі в задоволенні показати вам наше господарство.

Засвітився екран. Фрад розпочав відеоекскурсію.

Тут було на що подивитися.

Величезні відмінно устатковані лабораторії, бібліо-фільмотеки, універсальне кібернетичне й електронне господарство, потужні цехи, геоелектростанція, що практично назавжди знімала турботи про енергію, — все підпорядковано одній меті, все цілеспрямовано, як стріла, закладена в міцно натягнуту тятину лука.

Все це — витвір колективної думки й бездоганно організованої праці — було і в УФТІ.

Але ось Артему довелося зробити зусилля, щоб не виказати свого хвилювання: він побачив "музей" антиречей. Це було те, що він планував створити в УФТІ найближчим часом.

— Враження? — запитав Фрад.

— Непогано. Власне, нічого нового, але все сконцентровано, як ніде на Землі.

— В цьому й полягає суть нашого задуму. Просто й геніально.

— Хіба ви не розумієте, що людство буде змушене вас знищити?

— Ви в цьому певні?

— Це безперечний факт.

— Людство нас не знищить. Ми — саме ми! — будемо диктувати людству свої умови. Вас цікавить які?

— Ні, не цікавить.

— Прошу мені вірити, я з великим жалем розлучаюся з вами сьогодні. Але... ви ж бачили наше господарство! Вільна хвилина в моєму житті — це подія. Отже...

— Не турбуйтеся. На сьогодні досить.

— Отже, ви маєте одну ніч. Перш ніж попрощатися з вами, я б хотів висловити одну думку. Ви ніколи не задумувалися про одвічну трагедію ката?

— Уявіть, не мав такої потреби.

— Я розумію. Так от, ця трагедія полягає в неминучості смерті жертви. Як не втішається кат тортурами, як не вигадує найбільш вишукану й довгу муку, — жертва кінець кінцем помре і заспокоїться. А мертві не усвідомлюють, що вони мертві, й не можуть каратися з цього приводу!.. Ви мене розумієте?

— Принаймні — слухаю. Скільки вам років?

— Я ще житиму довго.

— Вас скоро знищать, та не в тім річ. Ви народилися на нашій планеті?

— Так, я народився на цій нісенітній планеті. Я її навіть люблю, а тому й беруся відновити на ній хоч би елементарний порядок. Але про ката...

— Ви не скінчили?

— Даруйте, ще кілька слів. Мені пощастило розв'язати цю одвічну проблему. Я можу вбити жертву, а вона після цього каратиметься своєю смертю, скільки я захочу. Вірте мені — колесування, четвертування та всі інші тортури, вигадані людьми протягом століть, — ніщо в порівнянні з такою мукою. Бути мертвим — і знати це! Парадокс, адже так? Бажаю вам плідних роздумів цією ніччю. Ми зустрінемося вранці.

Вже тоді Артем починав розуміти, що задумав Фрад. Але відігнав страшну думку, бо в ній не було зерна, яке б могло прорости дією...

Його відвели до невеличкої кімнати десь на третьому підземному поверсі. Автомат подав вечерю. Ліжко було широке й зручне. Артем ліг. Він не спав. Було про що подумати. Як сповістити людям, що в руках у злочинців, які ніби прийшли до нас із жорстокої і кривавої давнини, — страшна сила, що за її допомогою готуються заподіяти людству зло? Як розповісти людям, що в селіві, у безкраїх просторах світового заповідника, на тілі планети визрів налив?..

Це була найважча ніч у його житті. І цілком безплідна.

По нього зайшли двоє. Кожен з них тримав у руках

електричний пістолет, що інколи вживається на полюванні. Зайшли у ліфт і полетіли вниз. Вийшли на дванадцятому поверсі.

Їх зустрічав Фрад. Він не змінився, та Артем був не той, що вчора. Глибше пролягли складки біля носа, ніби обважніла кожна риса обличчя, і хода стала важкою... Фрад ніяк не виказав свого задоволення.

— Прошу, — вклонившись, вказав рукою вздовж яскраво освітленого коридору.

Всі четверо опинилися в маленькій білій кімнаті. Фрад натиснув кнопку — і Артем уперше побачив цю камеру.

— Один з експонатів мого музею розміститься саме тут, — пояснив Фрад.

Артем зрозумів.

— Цей експонат являтиме собою живий труп людини або просто антилюдину — це однаково. Проте він існуватиме, цей труп, у непоганих умовах. Зверніть увагу — оце чорне віконечко ліворуч є приймальними вікном, через яке експонат надійде до камери. Через нього ж таки в камеру подаватиметься все, що необхідне для життєвої діяльності антиорганізму. Чотири рази на добу — порцію свіжого антиповітря. Тричі на день — антиїжу і антиводу. Зверніть увагу на стіл — на ньому лежить електрична бритва! Експонат зможе щоденно голитися, а за бажанням — хоч і десять разів на день. На стіні — досить емний акумулятор. В нашу програму навіть входить час від часу подавати до камери свіжу антиодежу!..

Це не вкладалося в голову: створено найскладніші механізми, докладено великої інженерної думки для того, щоб катувати.

— Зверніть увагу на оту кубічну споруду в кутку камери. Це вихідний устрій. Він відбиратиме всі продукти життєвої діяльності експоната: використане повітря, використаний посуд — експонату доведеться користуватися невеличкими гнучкими тарілками. Вся ця антиречовина здрібнюватиметься й поступатиме до нас. Вона використовуватиметься для енергетичних потреб. Отже, камера разом з експонатом являтимуть собою, так би мовити, проміжну ланку у виготовленні енергетичної антиречовини. Наприклад, перетворюємо свіже повітря, а одержуємо аптиповітря, збагачене антивуглекислотою... Зрештою, мені однаково, що перетворювати на енергетичні потреби — ртуть, залізо чи біфштекси. Ви спитаєте: на якого дідька ми витрачали час, працю і матеріали?.. А хіба вас не захопив би такий науковий експеримент — створити антилюдину!.. Погодьтеся, що це епохально!

Фрад помовчав, чекаючи на відповідь. Артем не ворухнувся.

— Та й нашим дідуганам буде розвага... — пробурмотів Фрад, презирнувшись з озброєними хлопцями.

Артем не мав про що говорити.

— Для кого все це приготовлено? Однаково. Для людини. В камеру може потрапити будь-хто. Можливо, вам не пощастило, що в останні тижні на нашому острові ніхто не заслужив на смертну кару. Інакше б камера була вже обжита і ми б з вами зараз спостерігали антилюдину. Ну, цій біді можна зарадити...

Фрад сьогодні був багатослівний. Він упивався собою.

— Ви розумієте, що створення такої камери, і всієї системи живлення — чисто інженерне завдання, якщо ви маєте досконально розроблену теорію, необхідну кількість матеріалів і енергії та певний науковий досвід. Дрібні деталі виготовлялися із звичайних матеріалів, потім проходили імпульсне перетворення. Більш складні механізми монтувалися в вакуумі за допомогою механічних рук з програмним управлінням і фотонним живленням. Ці руки, як ви розумієте, теж пройшли перетворення. А тепер прошу сюди...

Вони вийшли в коридор і відразу ж повернули до іншого приміщення. Це була низька зала, через яку простяглася товста, понад два метри діаметром металева труба. Артем упізнав: робоча камера імпульсного генератора, де речовина перетворюється на свою протилежність. Фрад підійшов до пульта управління. Ось у трубі розсунулися дверцята, відчиняючи невелику камеру в формі паралелепіпеда. До неї підкотив легкий електрокар-столік, на якому стояв еластичний посуд з їжею.

— Перший сніданок першої антилюдини, — зауважив Фрад. — У певній мірі історичний момент. А тепер погляньте сюди...

Він узяв у кутку, де труба ховалася в стіні, тонкий довгий рулон і струснув його. Рулон розгорнувся. Це був контейнер з м'якого пластика, на двох тонких металевих жердинах.

— Дивіться уважно, — казав Фрад, ховаючи в контейнер посуд з їжею. Потім посунув його за дверцята. — Ця річ вміщується до робочої камери. Отак-о. Потім натискається кнопка і...

Дверцята на трубі замкнулися. Електрокар від'їхав. Фрад повернув невеликий важілець на пульті. Він пояснював:

— Через кілька секунд у камері утвориться абсолютний вакуум. Контейнер під тиском того повітря, що є в ньому, розгорнеться й набуде форми лялечки. Потім я вмикаю робочі магніти, і контейнер завдяки залізним стрижням відірветься від дна камери й повисне в порожнечі. Потім — ви стежите за мною? — я покладу руку на оцей важілець, і...

Він поклав руку на важілець і рішуче пересунув його. Тонкий жалібний звук сповнив приміщення — так буває від удару гуде металева пилка. Він підвищувався й міцнішав... Артем знав — зараз генератор подасть імпульс.

Звук перейшов у коротке стримане ревіння — і увірвався.

— Вітаю вас, — сказав Фрад. — Перша в світі антиїжа створена. Зараз розчинився приймальний устрій і наша лялечка, підштовхувана магнітами, ковзнула туди. Дверцята зачинилися. Магніти вимкнено. Якби ми з вами зараз були в сусідній кімнаті, ми б побачили крізь екран, як розчинилося чорне віконечко і мішок з їжею опинився на підвіконні. Підемо?

Артем не відповів.

— Не хочете? Ви, мабуть, маєте рацію. Звичайно, всі ці дії, що ви їх зараз бачили, виконуються автоматично. Повітря подається в таких самих контейнерах-лялечках. Нам доведеться прохати експонат, щоб він усі звільнені контейнери подавав на вихідний устрій. Ну от, тепер я вам, Соболю, показав усе, що хотів...

Фрад уперше за сьогодні глянув просто в Артемові очі. І зрозумів, що той його не помічає. В сірих очах Соболя була напружена думка, болюче запитання, впертість... Фрад сказав:

— Ні, виходу з камери немає. Зв'язку з зовнішнім світом, ви ж самі розумієте, ніякого, крім телесистеми. До речі... — він підійшов ближче, і двоє хлопців, що вже поховали в кишені свої пістолети, теж наблизилися до Артема. — До речі, як ви провели сьогоднішню ніч?

— Задовільно.

— Що надумали?

Артем знизав плечима. Фрад кивнув хлопцям.

Втрачаючи свідомість, Артем відчув знайомий запах і встиг подумати: "Терлін..."

Коли опам'ятався, в голові не було ніяких думок і спогадів... Полежав трохи без руху, потім підвів голову. Він був у довгому еластичному мішку, ноги кудись звішувалися... Спробував підвестись на ліктях, ковзнув униз по похилій поверхні і впав на підлогу. Змійка-замок над головою розійшлася, Артем випростався з мішка. Озирнувся. Він був у камері.

Падаючи, скинув з підвіконня лялечку з їжею, і посуд глухо стукнув об підлогу.

Підвівся. В цей час засвітилася і зникла передня стіна. За нею стояв Фрад.

— Скажіть, будь ласка, — чемно мовив, — ви мене добре бачите й чуєте? Я цікавлюсь, як діє телесистема. Ви ж розумієте, до вас з того боку, зсередини, на екран

ще не дивився ніхто.

Фрад стояв зовсім близько, за три кроки. І рівень підлоги був однаковий — що в камері, що в кімнаті за екраном. Підкоряючись почуттю, Артем рушив уперед і наткнувся на екран. Телесистема діяла бездоганно.

— Скажіть, а як це — бути антилюдиною? — запитав Фрад. І за хвилину: — Мовчите? Справді, ви можете собі дозволити деяку нечемність. Що ж, бажаю благополучного антиіснування.

Екран знову став стіною. Артем сів на стілець.

Він був знищений. Він був не більше, як цікавий препарат з антиречовини. Фрад мав рацію: це гірше за смерть. Мертва людина залишається там, її останки включаються у вічний кругообіг природи. Його позбавили навіть цього. Залишилось усвідомлювати своє безслідне знищення, свою наглу смерть і каратися нею, аж поки до цієї камери надходитимуть антиповітря та антиїжа.

Кінець.

Існування після власного кінця.

Якби мати силу зруйнувати стіни камери, щоб антиповітря ввірвалося у вакуум, торкнулося магнітів — і тоді вибух, звільнення...

Кінець.

Добре було б відчувти злість і зненависть, навіть відчай. Але все це були надто людські, надто потойбічні почуття. Вони можливі — до кінця, але не тепер. У камері

був не Артем, а тільки негативна копія з нього. Комбінація живої матерії, що звалася Артемом Соболев, вибила з порожнечі власну копію і знищилася, розпалась на елементарні частинки. Їх підхопили атомні приймачі й відвели геть...

"Мене немає", — думав Артем. Він сидів у повному заціпенінні й дивився на свої руки. Потім відчув голод і поїв усе, що було в посуді. І знову сидів за столом.

Кілька разів засвічувався екран. Приходили незнайомі старики, дивилися на нього. Деякі раділи й плескали Фра-да по плечу. Той тримався запобігливо, щось пояснював жестикулюючи, і гострий кадик швидко сіпався під маленьким підборіддям. Артему було байдуже.

Одного разу прийшов старий у чорному урочистому костюмі, лисий, згорблений. У нього були великі собачі очі.

Він довго стояв біля екрана, потім Фрад приніс йому стілець. Кілька днів підряд приходив цей старий і годинами споглядав антилюдину.

Артем сидів за столом і дивився на свої руки. Відчуваючи голод, відчиняв черговий контейнер і їв. Потім жодного разу не міг згадати, що і як він їв у перші дні... Так само машинально відправляв використані контейнери і посуд у вихідний устрій.

Великі руки лежать на лискучій поверхні стола. Під блідою шкірою пролягли голубі вени. Зморшки шкіри над суглобами. На великому пальці — білий шрам. Це він колись обпik у лабораторії.

Підніс руку до обличчя, придивився до шраму уважніше. Точна копія! Не тільки шрам, але й думки і відчуття... Хіба? Які в нього думки, коли він взагалі ні про що не

думає... Відчуття? Де вони?

Артем підвівся й почав ходити по камері — три кроки в один бік, три в другий. Він думав. "Хто я такий? Матерія... Але ж це зовсім не та матерія, що існувала там, на Землі. Та ні, я не просто матерія. Людський організм невпинно оновлюється. В дорослій людині немає жодного атома від того немовляти, яким вона колись була. Але ж вона — таки вона.

Я — це моя свідомість, моя психіка, це весь комплекс якостей, що відзначають не вид взагалі, а індивіда. Я — це певна, єдина в своєму роді й цілком неповторна організація матерії. Не просто матерія, а певна її організація.

Але ж... вона збереглася повністю, навіть у стані антиречовини. То я — це все ж таки я? Я — живий?"

Артем спинився. Помітив, що екран світиться. За кілька кроків від нього сидів старий у чорному костюмі. Розумними очима бульдога дивився на антилюдину.

Артем зневажливо всміхнувся:

— Чуєш, ти! Я єсьм Я!..

Старий роздратовано скривився — навколо його безформного рота збіглися дрібні глибокі зморшки. Черепашача шия витягнулася, за нею потягнувся і весь тулуб — старий підійшов до стіни й вимкнув екран.

Отак краще...

Грюкнуло в приймальному вікні, й на підвіконня звалився розпухлий м'який контейнер. Артем уже впізнавав: це було антиповітря. Розгерметизував міх і з задоволенням дихнув на повні груди. Потім увімкнув вентилятор вихідного устрою...

Я живий. Мені тридцять три роки від роду. Це ж я, я а не хтось інший, бігав хлопчиськом вулицями Прогресу на Богодухівщині, і це на мене, а не на когось, гримала мама, коли я залізав надто високо на отой старезний дуб, що росте біля батьківської оселі. Який дуб! Він би нічим не поступився перед тропічними велетнями, що ростуть у селві, та куди — він міцніший і густіший за будь-яке тутешнє дерево! Цілий ліс у повітрі, а не дуб. Там можна було гратися цілісінький день, щохвилини робити відкриття або просто сидіти на гілляці, дивитися на небо, що проглядає крізь листя, і линути хтозна-куди за хмарками...

Батько й тепер працює головним оператором тваринництва в Прогресі. Не схотіли старі перебиратися до Артема.

— Як же це?.. — розгублено казала мати. — Та ні, Артемку, ні, ми вже якось тут... Небо, ліс...

Він сміявся:

— Хіба в Харкові немає неба й лісу? Чи повітря не таке?

— Таке то воно таке... Тільки ж там метушня, людей так багато! А поля?

— Оце правда, полів там нема.

Він теж з дитинства на все життя зберіг закоханість у лани, в лісочки, а велика діброва на шляху до Червоного Кута ще й досі часам сниться. Як сон дитинство — так і діброва...

Вони мчали з батьком вузькою польовою дорогою, шаруділи колеса по бетону, а назустріч бігло пшеничне поле. Батько не втримався — вийшов з машини, Артемко — за ним... Підійшли до жовтої стіни. Артемко не міг дотягтися до колосся, а батькові що — він здоровий, підняв руку й схилив стеблину. Десяток шорстких колосків, важких, наче то не зерно, а дрібні жовті камінці, шаруділи один об один, а Артемкові чулося, ніби вони дзвенять. Батько тоді сказав: "Фантазером ти в нас ростеш, синку. Може, станеш письменником?"

Помчали далі, і раптом увірвалася жовта стіна й почалося чорне щойно зоране поле. А он і комбайни крають стіну, бриють землю і залишають позад себе забороновану ріллю.

— Ото, синку, — пояснює батько, — як виведуть люди таку озимину, щоб її о цій порі сіяти, то тільки раз на рік виходитимуть у поле машини: все разом робитимуть — і зберуть, і удобрять, і посіють...

— А скоро таку виведуть?

— Мать, скоро, синку.

— Тоді й картоплю садитимуть влітку?

— Ні, картопельку, мать, таки весною, і кукурузку весною... А гречку ж таки влітку, а всяку городину — двічі й тричі...

Батько звернув з дороги, і помчала їхня машина над ріллею. А за нею — хмара пилу. Он ліворуч майнув білий будиночок — то польова операторська, а біля неї червоним вогником блимнув вертоліт.

— Хлопці на зміну приїхали...

Скінчилась рілля, і знову мчать вони бетонною дорогою, а з обох боків шарудить листям кукурудза, і вздовж дороги лежить товста жовта труба. Артемко знає: якщо прикласти до неї вухо — почуєш шарудіння, наче морська хвиля збігає з гальки. То з поля тече зерно до елеватора...

Літо довге, як життя. Скільки раз Артемко з товаришами підуть за Чапаєвим в атаку, спинять танки фашистів, злітають на Місяць і всі інші планети, що тільки є в Сонячній системі, а накупаються та висмажаться на сонці так, що аж шоколадними стануть... А тоді — знову інтернат. Він тут недалечко, па узліссі.

Артем один у своїх батьків. Здобув у школі кваліфікацію молодшого оператора фізичної лабораторії, зібравсь у Харків — працювати в УФТІ і вчитися в політехнічному. Мати навіть плакала.

— На кого ж ти нас, стареньких, покидаєш, синочку!..

— Тю на тебе! — розсердився батько. — Покидає! Пробі! Та хоч щодня до нього навідуйся. А в неділю щоб додому, Артеме...

Цехи Фізико-технічного. інституту, політехнічний. Тривала практика в Сибірському фізичному центрі, потім у інститутах Академії, Клівленд і Бостон, Гамбург і Аккра... І, нарешті, самотійна робота. Швидко минули роки. За роботою не помітив, як прийшло всесвітнє визнання, як у нього, що ледь переступив тридцять років, з'явилися учні й послідовники. І от як підсумок багатьох років, зусиль колективу, безсонних ночей і

сказано швидких днів — дослід на Місяці.

Там він уперше зустрівся з Яною.

Артем пригадав Машеньку з політехнічного. У них були почуття і навіть пристрась, а дружби не вийшло. Певно, не було кохання. Закінчили навчання й роз'їхалися в різні боки — без жалю і майже без спогадів. А ота мініатюрна Анночка з першої лабораторії... Йому ледь минуло двадцять п'ять, їй було стільки ж. Якось він прийшов увечері до своєї кімнати і застав Анночку там. Дуже здивувався, а вона образилась:

— Хіба ж не ти мене щодня проводжав? А обіймався на роботі хто?

Хіба обіймався?.. Чи він міг думати, що вона отак усе поверне! У неї було личко скривдженої дівчинки. Вічна щебетуха змовкла й почала понуро шукати по кімнаті свою сумочку. Він пожалів Анночку. Через півроку вона оголосила, що все це було помилкою, що вона його по-справжньому ніколи не любила і він її — теж. Артем погодився. Потім вона вийшла заміж за одного з науковців УФТІ.

І от — Яна.

Він повертався з Місяця додому, і до відчуття перемоги домішувалося щось нове — теж хороше, але інше... То був спогад про молоду журналістку з "Вістей", яка хотіла була повертатися разом з ним, та чомусь не прийшла.

Зосередився і почав пригадувати все — як її вперше побачив, що вона сказала, що він сказав, як вони грали в настільний теніс і як він її зустрів у галереї вже перед самісіньким відльотом.

У неї були хороші очі, рівна й струнка хода. Гнучке сильне тіло. Трохи сумні брівки. Час від часу в неї спалахували шоки, й тоді вона ставала просто казково гарною.

А за цим усім вгадувалося щось світле, глибинне, дуже своє... Артем почав оцінювати свій дослід її очима, потім її ж таки очима озирнувся по кабіні, глянув на себе в дзеркало. Йому дуже хотілося, щоб вона бачила зараз те саме, що й він, і Артем заради Яни почав уважніше придивлятися до Землі, що поволі пливла з чорного простору назустріч, до сузір'їв, до обсерваторій-супутників, що зірочками світилися біля земної кулі...

Приїхав до Києва, щоб зробити наукову доповідь в академії про попередні підсумки дослідів. Думки все частіше поверталися до дівчини. На душі було сумне свято й чекання.

Вирішив зайти до редакції "Вістей", тільки зранку подався на завод фізичного устаткування, щоб поглянути, як виконується останнє замовлення інституту. Там і зустрілися.

Після вечора на Володимирській гірці він зрозумів, що це кохання.

Життя тепер було сповнене хвилюванням, надією, чеканням неосяжного щастя й тривогою. Найменший успіх став торжеством, кожен день — довгим, як у дитинстві, але й кожна радість була отруєна тугою.

Ще юнаком Артем складав вірші. Потім покинув, забув, здавалося, назавжди. А тут — потягло. Спочатку навіть стало соромно, а там — махнув рукою: нехай уже, однаково

нікому не покаже, але не можна ж це носити в собі.

Пригадував своє життя і дивувався: як це він не помічав самотності? Завжди з людьми й серед людей, насправді був наодинці з наукою. І коли залишався один — він таки був зовсім один. Так і написав: "Коли я один — я зовсім один..."

Яна приїхала в Харків, він їй розповідав про свою справу, а в кишені лежав цей вірш. І коли Артем згадував про нього — червонів. "Вуста твої я торкнув поцілунком..." — ці рядки вже були написані, а насправді він тільки мріяв про її тверді вуста.

Отієї п'яної ночі на галявині над Дінцем, коли обоє вони були приголомшені щастям, він раптом прочитав свій вірш про самотність. Прочитав, засоромився й чекав або здивованого смішка, або тактовного мовчання. А Яна була схвильована й зраділа.

"Коли я один — я зовсім один..." Чому про це не смішно згадувати тут, у камері!

Лежать на столі його руки. На великому пальці — білий шрам. Артем затуляє обличчя долонями. Він думає: "Де ти, Яно? Люба, кохана моя дівчино, якби ж ти знала, в яку халепу вскочила твоя людина... Чого б не зробив я, щоб тебе побачити! Життя б віддав! Чого воно тепер варте, моє життя... Де ти зараз? Що думаєш? Може, вже оплакуєш, а може, шукаєш, плекаєш оту надію, що до самої смерті не залишає людину... Люба, люба, кохана моя дівчино..."

Але я живий. Кодло знешкодять і — хто знає? — може, люди зуміють мене повернути. А до того часу... З усіх якостей, що дала мені природа, зараз повинна виступити наперед, зрости, загартуватись одна: терпіння.

Я мушу жити".

В кабінеті у Фрада, на екрані, Артем бачив завтрашній донь свого відділення в інституті. Бачив недоліки свого задуму й задуму тутешніх учених. Все може бути простіше й дешевше, ніж зроблено у Фрада. Можна навіть обійтися без цієї величезної громіздкої установки для перетворень. Без товстих, у кілька шарів, металевих кожухів, без компресорів і камер — нехай простір вигородить магнітне поле й більш нічого. Вакуум треба створювати й зберігати новим шляхом.

От про що слід думати в цій камері.

Артем почав щоденно голитися. Це помітили звідти. Фрад навіть виказав здивування й повагу. А потім до нього майже перестали приходити. Нехай собі. Артему байдуже.

Він працював, перемірюючи кроками свій крихітний острівець антисвіту або ж сидячи біля столу й розглядаючи руки. На пам'ять лягало велике навантаження: найскладніші обчислення доводилося тримати в голові.

Вже було пізно. Стомлений мозок блукав десь у химерному світі спогадів, віршованих рядків і музики. Потім визначилась мелодія: мерехтів, видзвонював струмочок, чарівниці-форелі срібними бликами блимали під водою, і смішний сентиментальний хлопчина оплакував долю рибки, що попалася на гачок.

Звуки низалися дзвінком намистом.

Над суглобами пальців — зморшки шкіри. І вся шкіра на руках м'яка, тужава, посічена дрібними зморшками. Це природа вдало вигадала — щоб не перемерзли і не

боялися праці людські руки... Якщо не буде робочої камери — потрібна зовсім нова, не вживана досі комбінація магнітних полів і, мабуть, вертикальний напрямок імпульсу. Але тут виникає нова проблема...

Прошаруділо за віконцем, і в камеру звалився контейнер з повітрям. Метушилися, грали в камері чарівниці-форелі й співав фортепіанний струмочок... Потім яскраво засвітився екран. Стіна зникла. За кілька кроків від Артема стояла Яна.

Розділ другий

МІЖ НАМИ ВСЕСВІТ

Вона прийшла втретє. Вдивлялася в його обличчя, в розпачі притискувалась чолом до екрана. Жила в лихоманці: кохання й жаль зволожували очі, ненависть сушила їх, душила горло.

Яна боялася вмикати зворотний зв'язок. Ще й досі чула Фрада: "Я гадаю, що він збожеволіє, коли вас побачить..." Як би й самій не збожеволіти. Хто він — отой Артем у камері? Матеріально це зовсім інша істота, хто ж він по суті?

На це запитання треба дістати відповідь.

Треба продовжувати боротьбу, а в Яни опустилися руки.

Вона наважилася. Увімкнула третю — неторкану кнопку. Артем глянув на неї. Зробив швидкий крок і спинився, поклавши долоні на екран. На пучках пальців білі плями від дотику — наче між ними була всього лиш скляна стіна.

— Ти?..

Голос його звучав так, ніби й не було ніякої стіни. Нібито не гучномовці доносили його слова з антисвіту, а сам він стояв поруч з дівчиною. Крізь сльози Яна намагалася роздивитися ближче його риси, але все розмивалося й пливло.

— Олексій передавав тобі привіт... — видихнула вона, схлипнувши.

— Це ти, Янко...

Мовчки дивилися одне на одного й ніжно гладили долонями екран.

— Я не чекав тебе так швидко...

— Але ти мене чекав?

— Янко, це ж таки справжня ти...

Він сміявся. Вона, як і вчора, притулилася чолом до холодного екрана, але сьогодні з того боку до екрана так само притулився Артем.

— Я так змучилась.

— А де всі інші? Ну, заспокойся. Цих — усіх половили? Розповідай... Як усе це сталося? Сюди ж так просто не зайдеш!.. А як ти мене знайшла?

Яна міцніше притислася до екрана й заплющила очі. Он як він зрозумів її появу!

— А отого Фрада, головного, спіймали?

— Він не головний... — видихнула Яна.

Вона не наважувалася сказати правду.

Артем усміхнувся:

— Я більше не знаю нікого. Ходили сюди різні дідугани, та я з ними не розмовляв... А де ж наші? Чи ти мене сама знайшла?

— Не треба, Артеме!

— Що ти, Янко?

— Не треба... Наших немає. Я тут сама. Я теж полонянка.

Артем заляк нерухомо. Пальці нервово дряпнули скло, і руки впали.

— Чуєш, любий, наші знають усе, не хвилюйся!.. В Москві, працює Надзвичайна Рада, там, у ній, найрозумніші люди, там Кардашов і Лансана, і вони день і ніч, день і ніч працюють і думають, як оцих знешкодити. Чуєш? Все буде добре, треба тільки почекати. Я щодня розмовляю з Москвою...

— Як? — тихо спитав Артем.

Яні здалося, що він не розуміє свого запитання і навіть не чекає на відповідь. Вона промовчала. Але він за якусь хвилину повторив:

— Як ти розмовляєш з Москвою?

— Ми ж тепер разом, ми вдвох...

— Хіба ти не знаєш, що я... антилюдина?

— Знаю. Але ж ти осьде, поруч зі мною.

— Це телевізійний фокус... Ми з тобою зараз далекі, як світи й антисвіти. Між нами Всесвіт.

— Але ж ми можемо бачитись і розмовляти! — Яна раптом гріко, як дівчинка, розплакалась.

— Не треба, любя... Пробач...

— В чому ти винуватий...

— Не треба було порушувати ілюзії. Не плач, добре?

— Добре...

— А все ж таки — як ти розмовляєш з Москвою?

Яна розповіла про винахід Пуебло. Артем схвилювався: нейтринне радіо було несподіваним і видатним винаходом. І... воно робило предметною його наукову роботу в камері.

Яна підсунула до екрана стілець. Артем теж сів. Отак вони й розмовляли, сидячи по обидва боки екрана.

Дівчина розповіла про все, що з нею сталося і про що вона довідалася на плато.

— Любий, що можна зробити, щоб... — Яна від хвилювання перейшла на тихий шепіт.

— Щоб я повернувся туди? Ти про це питала?

— Еге ж...

— Важко.

— Але це можливо?

— Для того, щоб заховати мене сюди, вони побудували найскладніші механізми.

— Коли вони встигли!

— Це не для мене. Вони хотіли створити антилюдину взагалі. Заради пихи. Для розваги. І, може, для того, щоб мати чим залякувати людство потім... Це гірше за вбивство. Вони мене можуть знищити, коли їм заманеться; Припинити подачу повітря...

тобто антиповітря. Їжі. Води. Але вони це зроблять тільки тоді, коли пересвідчатися у нездійсненності своїх планів. А поки що... експонат не заважає.

— Але... як повернутися?

— Треба у величезному вакуумі — скажімо, в космосі — створити таку саму грандіозну установку, як оця, але... з антиречовини. І повторити все перетворення в зворотному напрямку.

— Для цього треба... винести в космос твою камеру?

— Так. Разом з усією системою захисту... Теоретично це можливо. А на практиці... Може, років зо два... Якщо попрацювати напружено...

— Люди працюватимуть!

— А може... — Артем підвівся, мовчки пройшовся по камері. — Може, цього й не потрібно...

— Чого??

— Виносити в космос... Може, в отакій точнісінько установці треба створити якісно новий імпульс... Поставити принципово інший генератор... і дати... імпульс... Га? Послухай, якщо вирішити цю проблему, то можна буде... О, це грандіозна проблема!

Яна дивилась на Артема. Він сів, замріяно глянув на дівчину, потім озирнувся, підібгав губи.

— Еге... Я, здається, трохи захопився. Принаймні щось тут є... Якщо пощастить розв'язати проблему негативного імпульсу, то, крім усього іншого, мене можна буде перетворити на оцій самій установці. Розумієш?

— Розумію... Ти це розв'яжеш?

Артем зітхнув і опустив голову, сплівши пальці рук.

— Це дуже цікаво... Але зараз не час.

— Чому?

— Треба відновлювати все, що викрав Макс. Треба допомогти людям підготуватись до несподіванок. Рада налагоджує виробництво зброї?

— Це так далеко від людських потреб...

— Нейтринний зв'язок — незбагненно... Ми будемо працювати разом. Ти можеш вільно до мене приходити?

— Я не знаю, в чому річ, але за мною ніхто не наглядає. Принаймні так було досі... Вони дуже вірять у свою недосяжність.

— І ти можеш у будь-яку хвилину викликати хлопців?

— Звичайно...

— Жаль, що ніч...

— Ніч?

Артем упевнено кивнув:

— Пів на третю.

Яна глянула на годинник:

— Пів на восьму вечора, Артеме!

Він заклопотано схилив голову:

— Це серйозно? У мене, розумієш, нема годинника.

— Пів на восьму.

— Дивний ефект... Мій внутрішній годинник жодного разу не підводив.

— Що ж дивного, Артеме...

— Потрясіння? А може, це перетворення все ж таки... дало зміни... Я відчуваю, що можу працювати, але ж це Я відчуваю!..

— Артеме! — Яна сумно засміялася. — Ой Артеме, це просто дитячий курйоз!.. Ти відчуваєш московський час!

Він зітхнув. Яна повернула бусинку. Озався Пуебло:

— Добрий вечір. Ти вже показаласть Артему?

— Хочеш з ним зараз поговорити?

— Ще б пак! Чекай, хвилинку... Яно... — в голосі Пуебло затремтіла металева струна. — Зажди хвилинку, я щось хвилююсь... Скажи, що я від душі вітаю Артема Соболя.

Яна повторила. Артем подякував і поздоровив Пуебло з винаходом. Аргентинець добре чув Артемів голос — мікрофон Яниного передавача вільно вловлював звучання гучномовців.

— Я б сказав, що це дрібниці, товаришу Соболю... якби цей зв'язок не допоміг нам у тяжкі дні.

Голос Пуебло бринів тільки в сережках дівчини. І Яна старанно повторювала для Артема слово за словом. Той відказав:

— Це велике відкриття. Те, що сталося з нами, — не більше, як історичний курйоз, а ви розпочали еру стійкого космічного зв'язку. Я вас вітаю як учений і вдячна людина.

— Яно, а правда ж, я ось чую, у нього дуже спокійний голос? Наче він просто собі стоїть біля тебе й розмовляє...

— Правда, друже... Але між нами Всесвіт...

— Я розумію. Ти переказуй: ми вас врятуємо. Він, мабуть, хоче побалакати з Олексієм?

І от уже голос Олексі — хрипкий, нерівний:

— Яно, я тисну Артему руку.

— Олексю, ти справжня людина, — сказав Артем. — Знаєш, оце ми сьогодні розмовляли з Яною, і в мене виникло кілька цікавих ідей. Зокрема подумай про негативний імпульс. Йдеться не про мене, йдеться про щось зовсім нове... Але це не зараз...

— Чому не зараз? — обурився Олексю. — Я не бачу більш невідкладної роботи, ніж повернути тебе до людей.

— А я бачу. Треба спочатку знешкодити...

— Це робиться. За дорученням Ради десять наукових центрів відновлюють загублені матеріали. В Китаї, Сполучених Штатах, Індонезії і в нас починають монтаж збройних установок. Ми вчора одержали з Німеччини зразок і креслення костюмів, які дозволять нам пройти іонний захист навколо плато...

— Робота Вернера?

— Так.

— Атака великою масою людей з сельви... Неможливо.

— Рада це знає. Потрібна розвідка, щоб не було несподіванок. Рада вважає, що людська атака з повітря теж неможлива...

— Теж неможлива... Ти розповідай далі.

— Кардашов звелів мені повернутися до УФТІ. Я б уже був дома, а тут Яна... знайшла тебе... Мені дозволили затриматись, поки ми не поговоримо. На світі поки що існує тільки один приймач.

— Я б хотів, щоб ти залишився на зв'язку.

— А робота?

— Ми б працювали втрох: ти, Яна і я. Ти б передавав наслідки до Москви.

Олексій помовчав. Потім тихо спитав:

— Яно, Артем вирішив працювати?

Артем не чув запитання, він здогадався про нього:

— Я живий, Олексю. Працювати важко, все треба тримати в пам'яті. Але нам утрох буде легше. Кому, як не нам, відновлювати те, що викрав Макс? Там потрібні деякі зміни...

Яна чула, як засопів вражений Олексій.

— Які зміни? — луною повторила його слова.

— Ми планували надто громіздкі установки. Можна спростити. Так мені здається. А тим часом ми відновимо деякі вихідні розрахунки. Згода?

— Згода...

— Я б хотів кілька слів сказати Івану Антоновичу. І Лансані.

— Кажи. Ми записуємо.

Артем замислився, зітхнув, за звичкою пройшов по камері — три кроки в один бік, три — в другий. Потім тихо почав:

— Іване Антоновичу і товаришу Лансана... Дорогі мої товариші... Ці люди ладні піти далеко. Треба поспішати. Ось послухайте...

Артем ходив по камері й розповідав усе, що знав. Цехи працюють на повну потужність. Вони виробляють антиречовину. Важко сказати, скільки її вже вироблено, та, мабуть, немало, коли на плато дозволяють собі таку розкіш, як утримання музею антипредметів і навіть створення антилюдини. У них є труднощі. Деяке устаткування, про призначення якого Фрад не сказав, наводить на думку, що в них до кінця не розв'язана проблема транспортування снарядів з антиречовиною на далекі відстані. Певно, розміри небезпеки сьогодні визначаються саме цим — як скоро вони розв'яжуть це завдання.

Артем розповідав. Яна чула, як у Буенос-Айресі важко дихає Олексій і зітхає Пуебло. Аргентинець сьогодні навіть не наважився запитати про сестру. Це добре: Яна не змогла б відповісти. Третій день не бачить Тереси. І та навіть не знає про Артема. Яна боїться розповідати. Тереса вислухає, зойкне, висловить співчуття і... заговорить

про Фрада.

— Записали?.. — сказав Артем. — А тепер, Олексю, почнемо працювати. Ти чуєш мене?

— Я його прекрасно чую... — прошепотів хлопець. Артем сів до столу. Поклав перед собою руки й спинив погляд на пальцях.

Він творив. Яна не розуміла нічого — це була злива цифр, формул, незрозумілих термінів... Іноді Олексю ставив запитання, і Яні доводилося дослівно повторювати його для Артема. Часом вона збивалася, і її підправляли відразу і Олексій, і Артем.

Потім почав Олексій. Дівчина опинилася в скрутному становищі. Артем порадив:

— Яно, заплющ очі й зосередься на тому, що ти повинна за Олексієм відтворювати кожен звук. Просто відтворювати — і більш нічого. Тут головне — зосередитись, щоб підкорити себе одній ділянці мозку. Я б тобі порадив розслабити м'язи... Ти навіть не втомишся.

Він усе знає. Дівчина заплющила очі й зробила так, як казав Артем. Хлопці чекали. Вона мовила:

— Продовжуй, Олексю...

Усвідомлення всіх фізіологічних і психічних процесів, що відбуваються в тобі, цілеспрямоване їх використання надзвичайно розширюють можливості людини. Невдовзі Яна вільно повторювала за Олексієм усе, що він говорив, потім між двома вченими зав'язався діалог, і тепер уже Олексій спокійно і впевнено користувався Яниним голосом...

Артем змінився за останню годину. Розійшлися зморшки на чолі, а в постаті, в голосі, в рухах з'явилася впевненість і урочиста схвильованість. Таким Яна побачила його вперше на Місяці. Таким він був, коли в лісопарку розповідав про свою роботу.

Він скінчив говорити, вона обережно спитала:

— Котра година за московським?

— О, вже ранок... — здивовано відказав Артем.

— Тобі треба спочити.

— Мені треба переходити на місцевий час.

— А за місцевим уже ніч. Олексю, ти чуєш?

— На сьогодні все, — відгукнувся Олексій. — На добраніч.

Яна вимкнула зв'язок. І отут вони обидва відчули важку втому. Артем на очах змарнів, зблід. Яна присунулася якомога ближче до екрана.

— Ти лягай спочивати, а я посиджу...

— Іди спати, Янко...

— Я хочу спочивати біля тебе.

— Я теж цього хочу. Іди, любя.

— Тоді давай трі-і-ішечки посидимо разом...

— Ну, посидьмо.

Коли вона піднялася вгору — над сільвою висіло чорне небо. Горіли зірки. Яна вперше бачила нічне небо південної півкулі. Очі мимоволі шукали головний небесний

орієнтир — Великого Воза і вісь світу — Полярну зірку. Даремно — небо було вигаптуване незнайомим візерунком... Ба ні, Яна вже десь бачила оце яскраве сузір'я, де три зорі наче хочуть злитися в одну, а до них линуть, та ніяк не наближаться ще кілька блискучих зірок, і всі разом вони Палають так, що навіть пластикова доріжка виступає з пільми сірою стрічкою... А може, пластик відблискує он від того світила, трохи праворуч. На нашому небі тільки Венера світить так щедро, але ж то на світанні. А тут — чорне-чорне, майже космічне небо, і велика зірка аж тремтить на ньому, сповнена білим полум'ям...

Це ж якраз у космосі вперше познайомилася з ними дівчина. Сузір'я над головою — Оріон, а трохи далі праворуч — Сіріус.

Невже Артем ніколи не побачить нічного неба?... Гей, Яно, назавжди прожени такі думки! Життя прекрасне, Всесвіт прекрасний і Артем — живий. Він шукає дорогу здалека — з того боку...

А зорі сміються на всеньке небо! Вони нас кличуть до себе, у Всесвіт... Ти чуєш, люба? До них майнемо, бо Всесвіт б'ється у нашій серці!..

Повітря коливалося над світом великими теплими хвилями. На тлі чорного неба ще чорнішими малювалися силуети дерев. Яна йшла до себе...

А в Буенос-Айресі з представництва додому поверталися двоє друзів. Барханов узяв у них записи й категорично відіслав спати ("Ви не маєте ніякого морального права себе виснажувати").

І в ту саму хвилину, як Яна дивилася на Сіріус, Іван Антонович Кардашов поглядав на Сонце, що матово прозирало крізь осінні хмари, а з відеофона лунав голос Артема, записаний на плівку:

— Іване Антоновичу і товаришу Лансана... Дорогі мої товариші...

— Кажі, синку, любий мій, кажі... — шепотів Кардашов, і сонце чомусь здригнулося й розтануло. Іван Антонович скинув долонею сльозу: "От уже й стареча слізливість підкралася..."

— Ці люди ладні піти далеко... До кабінету зайшов Таві.

— Ти вже тут, Рудий!.. — гримнув від дверей і осікся. Послухав кілька секунд, зрозумів, наблизився до старого. Помітив, що в того мокрі щоки, і обняв за плечі.

Артем розповідав про сільву. Старі друзі сіли ближче до відеофона.

— Скличемо позачергово... — мовив Лансана.

Кардашов кивнув. Потім додав:

— Треба, щоб усі члени Ради сьогодні приїхали до Москви.

Потім Барханов повідомив, що зараз подаватиметься запис діалогу Артема з Олексієм — відновлення втрачених стрічок. Лансана легенько штовхнув Кардашова.

— От тобі й викрадений Соболю...

Таві радісно, як хлопчисько, захихикав і, смикнувши плечима, потер долоні.

— Слухай, Руденький, а що, коли ми введемо Соболя до Ради? Оце буде номер!

— Ти розумний, Таві. Я вже тридцять років це кажу.

Артем говорив, Олексій доповнював, потім вони швидко обмінювалися думками, і

знову говорив Артем... Кардашов сидів із заплющеними очима, схиливши голову до плеча. Збоку могло здатися, що він куняє. А Таві не всидів — підхопився й пішов міряти кабінет широченними кроками. Чорне обличчя світилося чистим щастям, натхненням, насолодою. Час від часу він скидав долоні вгору:

— Ой, голова!.. Оце голова!.. Ну-ну, далі ж як? Блимала зеленим очком пам'ятна машина, рівно світилися фіолетові вогники шифрувальних апаратів.

— Чуєш, Рудий, а цей молокосос Олексій — головастиий хлопець!.. Я й не чекав.

— Школа... — зітхнув Кардашов, не розплющуючи очей. — Його треба буде залишити в Буеносі. Нехай працює з Артемом.

Закінчилась передача, старі викликали Сибірський фізичний центр, УФТІ, Дубну й повідомили, що по закритих каналах до Академії тільки-но надійшла надзвичайної цінності інформація до теми № 1. Треба її негайно включити до роботи. Ці самі матеріали для наукових центрів інших країн особисто передадуть члени Надзвичайної Ради.

Розділ третій

"ОЦЕ ВАМ МАЙБУТНЄ ЗЕМЛІ!.."

Тереса скидалася на квітку. Навколо її обличчя зводилися зелені пагони, лапате листя, а вона визирала з-поміж нього й сміялася. На щічках голубіли ямки, вуста були яскраві, очі чорні.

— Сестричко, йди сюди!.. — махнула рукою.

Яна звернула з доріжки.

— Що ти там робиш?

— Сиджу на пеньку. Але він так заріс... Правда, цікаво?

— Чого ти туди залізла?

Яна підійшла ближче й розсунула стебла. Тереса й справді сиділа на широкому пні, підібгавши під себе ноги. І сміялась.

— Чого залізла?.. А так. Набридло сидіти в кімнаті. Ти до мене не заходиш... А Фрад тільки ввечері. Отак і живеш: з ранку до вечора чекаєш Фрада.

— Він приходить щовечора?

— Якби ж!.. Сестричко, вибач мені, я ніколи в житті не була така щаслива, хоч ти мені що хоч роби!

— Що я тобі робитиму... Не забувай: нам доведеться повертатись до людей.

— Фрад так сказав?

— Ні, ти ж чула, Фрад вважає, що ми ув'язнені назавжди. Тільки люди з цим не погодяться.

— О!.. — Тереса розсміялася.

— Що?

— Ти така наївна, Яно! Ще ж невідомо, хто сильніший.

— Люди.

— Ти прогадаєш...

— Якби ти була впевнена, що людство сильніше, ти б чинила інакше?

Тереса тільки на мить насупила брівки.

— Як би я чинила? Так само! Я його люблю, і він мене любить, і ми обоє дуже щасливі.

— І заради вашого щастя варто вбивати людей?

— Навіщо їх вбивати?

— Фрад саме це збирається робити.

— Він тобі казав?

— Натякав. Та це й так відомо.

— Навіщо нам втручатись у чоловічі справи?

— Коли сюди прийдуть люди, вони спитають...

— Про що?

— Ти зрадила.

— Я полюбила людину — сильного й могутнього мужчину. Кожна жінка мріє про таку любов. Хто наслідиться сказати, що це зрада?!

Тересі здалося, що Яна задумала зле проти її кохання. Яна повернулася й пішла. А та кинула вслід:

— Сестричко, може, ти мені заздриш?

Це було щире запитання — в ньому не чулося роздратованості. Яна озирнулася:

— Ні, Тересо, не заздрю.

Звідкіля взялося це потворне кохання? Які приховані нахили розквітли раптом чортополохом і забур'янили Тересині розум і совість! Любила показати, що вона — лише слабка жінка. І от — забула, що вона людина. Думка про Тересу була як тягучий біль.

Дівчину слід було рятувати. А Яна знала: зараз із нею нічого не вдієш. Знала й головне: вся її власна сила потрібна сьогодні для боротьби з Фрадом і оточенням, потрібна Артему, Бо тут йдеться про всіх людей. А Тереса — потім. Так треба.

Поспішала доріжкою. Чула, як позаду Тереса прошаруділа по траві, і ось уже її каблучки зацокали пластиком.

— Доброго ранку, міс Яно!..

Назустріч чимчикував Джон Ессельсон.

— Доброго ранку, Осленко. Я вам вдячна.

— За що?

— Це ви подбали про сукню?

— Атож. Вчора привезли нову одягу, і я подумав про вас і про Тересу, а особливо все ж таки — про вас. Сам підібрав. Сподобалися? Прийшлися якраз? Бо міс Тересі доведеться знову переклеювати — в неї, вибачте, нестандартна талія. Надто тонка.

— А в мене стандартна?

— Міс Яно!.. У вас класична фігура, запевняю вас!

— Дякую, Осленко. Сукні мені сподобалися.

Це був приємний сюрприз — нове вбрання. Яна ранком зазирнула до шафи й скрикнула від задоволення... Тепер вона мала для кого чепуритись.

— Фрад і зараз вважає, що жіночі сукні — його власність?

— Звичайно.

— Дуже смішно... Ну, гаразд, Осленко, бувайте...

— Ще одне слово, міс Яно. Ви так порушуєте режим, так безсистемно харчуєтесь останніми днями, що я починаю турбуватись за ваше здоров'я. Де це ви пропадаєте щодня?

— Так, гуляю...

— А Фрад твердить, що ви пропадаєте на дванадцятому поверсі корпусу "Б". Може... це правда?

— А хоч би й так.

— І ви... — У Джона розширились очиці від страшної думки. — І ви... бачили?

— Ви питаєте про Артема? Так, я його бачила.

— Угу... — Джон з нерозумінням кліпав очима. Кивав головою. — Бачили. Поговорили, значить, з ним...

— Поговорили...

— Я вас не розумію! Може, ви не знаєте, що... Ні, ні вибачте, ви, безперечно, знаєте все, що вам належить знати...

— Ви хотіли спитати, чи я знаю, що Артема перетворили на антилюдину?

Джон мало не сів на доріжку. Він аж вирячив очі, потім розвів руки, кілька разів знизав плечима, зрештою обм'як і гірко-гірко зітхнув.

— Ви — залізна дівчина, міс Яно. Чи ви не уявляєте...

— Шановний Осленко, я все чудово уявляю. Все, розумієте? Навіть більше, ніж ви. Джон підняв руки.

— Я ваш. Ви мене кинули під ноги й наступили на голову. І я скорився. Я ще не бачив таких жінок. Я схиляюся...

Яна вже рушила була далі, та на хвилинку спинилась.

— Джоне, а ви самі знали, що Артем Соболев — у тій камері?

Джон важко зітхнув.

— Знав...

— І коли я вас запитувала — теж знали?

— Теж знав...

— Вам не соромно?

— Ех, міс Яно, хто на цьому плато згадує сором і совість! Тут цього немає, і не шукайте...

— Ви мені здавалися єдиною людиною серед усіх цих експонатів.

— Дякую, міс Яно... Що я міг зробити? Ризикувати життям? Заради чого? Ви знаєте — може, вам і не слід цього говорити, але нехай, щоб ви мали повніше уявлення про наші звичаї! — ви знаєте, що в той день, коли Соболев перетворився на антилюдину, — всі ми зітхнули з величезним полегшенням!

— За що ви могли його не любити?

— Соболя? Борони боже! Кілька тижнів після закінчення монтажу камера для

антилюдини стояла порожня, і кілька тижнів усі ми жили під страхом у ній опинитися. Найменша провина могла стати приводом для того, щоб тебе з людини перетворили на вибуховий експонат. Вибачте, звичайно... І Фрад би це зробив! Якщо вже він побудував таку камеру, він би не залишив її порожньою, запевняю вас!.. Ось чому кожен з полегшенням зітхнув, коли довідався, що клята камера зайнята.

— Як ви могли мені так брехати?

— Я? Вам?

— Ви ще перепитали: "Соболь? А що — є такий фізик?" Я, здається, смішна...

— Ви не смішна...

— Навіщо Фрад показав мені Артема?

— Щоб ви швидше позбулися нерозумних надій і полюбили Фрада... Ви йому таки припали до серця, бо він з вами дуже церемониться. З іншими поводився простіше. Бачите, я вам відповідаю чисту правду...

Ессельсон трохи соромився Яни і хотів виправдатися в її очах. Дівчина всміхнулась.

— Дякую за відвертість. Таж вона й вам самому повинна давати задоволення. Бо це у вашому суспільстві зустрічається надто рідко... Скажіть ще: чому він взагалі дозволяє мені ходити, куди заманеться, і робити, що я хочу?

— Виказує свою прихильність. І він вас не боїться. Ви ж знаєте: зв'язок із зовнішнім світом у нас неможливий, а так... Ну, зважте самі, міс Яно: як би ви могли йому пошкодити?? Ніяк!!! Це поза людськими силами.

— Зрозуміло. На все добре, Джоне.

Вона вже підходила до лабораторного корпусу, коли звідти їй назустріч вийшов Фрад. В першу мить він не помітив дівчини, і Яна дивилася на нього, як стороння споглядачка. Заклопотаний, у ході трохи нахилений уперед, руки за спиною. Костисте худе обличчя і погляд націлені кудись далеко, де криється мета цього життя.

Та ось він побачив Яну. І відразу став, як завжди, кам'яним. Руді вогники блимали в очах.

Обдивився її всю, від зачіски до черевичків.

— Ви сьогодні святкова.

— Дякую...

— Вниз?

— Хотіла б.

— Як враження?

— З вашого боку це занадто сміливе запитання.

— Я не наполягаю на відповіді.

Губи здригнулись — чи хотів посміхнутись, чи виказав невдоволення.

— У мене дуже багато роботи, але за годинку я б хотів з вами зустрітись. Гадаю, вам час знати все.

— Я згодна.

— Отже, як звичайно, — в салоні. Я чекатиму. До речі... — очі Фрада затримались на її шиї. — Вам дуже до лиця це намисто й сережки.

Яна завмерла. Темні очі ворога не казали нічого — вони просто розглядали намисто й сережки. Може, занадто повільно. Ось вони спинилися на намистинці-вимикачі з з чорною цяткою, поповзли кудись уліво, перебираючи намистинку за намистинкою... Яна розуміла, що тримається ганебно: дихання стисло, з обличчя відлила кров, і здалося, що тремтить усе тіло. Бридке відчуття, з яким вона познайомилась тільки в сельві, коли здається, ніби в ногах оселився цілий мурашник, і вони слабіють і слабіють від дрібної метушні в м'язах.

Очі ковзнули вгору по шиї і спинилися на сережках. Обмацали одне вухо, потім так само повільно переповзли через обличчя, через вуста на другий бік. Яна відчувала, що не витримає і з люттю шарпне на шиї намисто:

"Що, вже знаєте? Так, це зв'язок!.. Розумієте, зв'язок!.. І людство знає про вас усе! І про Артема знає!.. Вам цього не подарують".

Вона не встигла це сказати, тільки руки мимоволі піднялися до шиї.

— Дуже до лиця, — спокійно повторив Фрад. — Треба бути справжньою жінкою, щоб носити такі прикраси всупереч моді. За годину я вас чекатиму.

Він повернувся й пішов доріжкою. Яна дивилася вслід. Руки знову за спиною. Постать нахилена вперед. Тереса нічого не сказала... Не будь дурною, не обманюй саму себе: він знає! Та ні, якби знав — негайно б відібрав... Може, й справді випадково? Звернув увагу на прикраси, і край... Він спостережливий, він здогадається про все через її дурну поведінку. Ще б знепритомніла. Або істерично закричала.

"Ти ж мало не закричала! Хіба з такими нервами можна боротися..."

Коли підходила до камери, ноги вже не тремтіли й повернулося самовладання.

Розповіла Артему про зустріч. Він замислився на хвилину.

— От що, Янко. Ухиляться від зустрічі не можна. Там ти можеш дістати нову інформацію.

— А якщо відбере?

— Захоче — однаково відбере, чи ти підеш, чи ні... А ми попередимо наших про таку загрозу.

— Артеме... Якщо ці прикраси передати тобі — разом з їжею?

— Тут антисвіт. Апарат почне випромінювати антинеїтрино. Пуебло не зможе їх фіксувати. А що... а як зможе? Викликай,

Яна торкнулася пальцями скронь, відступила від екрана й опустилась на стілець. Заперечливо покрутила головою:

— Ні, ні, Артеме. Я не подумала.

— Про що?

— Якщо він довідається, що радіо в тебе — він тебе просто задушить.

— Гм... — Артем і собі сів. — Так, він це зробить. А звідки він знатиме, що намисто в мене?

— Увімкне екран — і побачить.

— Я працюватиму лежачи.

— Він почує.

— Мало що може шепотіти собі людина, приречена на вічну самотність!

— Він здогадається.

— Не гаймо часу, Янко. Година — це не так уже й мало.

Яна повернула намистинку:

— Здрастуй, Пуебло.

— Здрастуй. Це не Пуебло. Він віддав апарат мені, щоб я працював з Артемом.

— Олексю, ану, запитай, — втрутився Артем, — чи може приймач фіксувати сигнали антинеїтрино?

— Ого... — видихнув Олексій. — Це небезпечно.

— Здрастуйте, — почувся голос аргентинця. — Принципово апарат може реагувати і на антинеїтрино, тільки треба дещо змінити схему й перебрати окремі вузли. На кілька днів роботи.

— Ми не можемо жити без зв'язку кілька днів... — невпевнено прошепотіла Яна.

— Але випромінювати ми зможемо тільки нейтрино. Ваш апарат їх не прийме, якщо опиниться в антисвіті.

— Краще однобічний зв'язок, ніж ніякого, — вперто сказав Артем.

Потім Яна знову викопувала обов'язки Олексієвого гучномовця. Це були гарні хвилини — наче друзі збиралися в одній кімнаті за роботою.

Працювали п'ятдесят хвилин. Попрощалися. Яна, бліда й некваплива, перейшла до сусідньої кімнати — Артем підказав їй дорогу — й спинилась перед великою трубою. Машинально провела рукою по металевому кожуху. Це туди вкинули непритомного Артема, щоб він за хвилину опам'ятався антилюдиною.

У кутку височіла гірка м'яких контейнерів. Неподалік стояв електрокар з механічними руками.

Яна чекала. Наближався обідній час. Вона запізнювалась до Фрада. Напружено дослухалася до кожного звуку.

Здригнулась, коли в стіні відчинилося віконечко. Електрокар під'їхав, і звідти вислизнуло дві прозорих гнучких тарілки з обідніми стравами. Кар швиденько підкотив до гірки контейнерів, механічні руки взяли один з них, розгорнули й швидко вклали всередину їжу.

На трубі розсунулися дверцята. Контейнер опинився там. І от — дверцята зачинені, а в кімнаті — зловісна тиша. Калатання серця, мабуть, чути по всіх поверхах глибинного будинку...

Неприємний металевий звук шкрябнув по нервах — ніби плакала гнучка пилка. Він міцнішав, і якийсь первісний забобонний жах охоплював дівчину. Щось таке, мабуть, відчували її предки, коли зустрічалися з незрозумілими силами природи.

Труба ревнула коротко й змовкла. Цикл закінчився.

Яна підійшла до дверей і визирнула в коридор. Там було порожньо. Артем казав, що останніми днями його ніхто не відвідує. Розвага обридла... Тільки автомати вправно виконують свою роботу і постачають антилюдину антиповітрям і антиїжею...

Яна підійшла до гірки, зняла намисто й сережки і вклала їх до верхнього

контейнера. Це ж його підхоплять механічні руки, коли готуватимуть чергову посылку. Пластиковий матеріал був тонкий і невагомий. Він майже не відчувався у пальцях. Тільки залізні стрижні, на яких трималася тканина, повертали почуття матеріальності.

Контейнер, куди Яна підкинула нейтринне радіо, піде в роботу через три години. Автомати наповнять його повітрям. Якщо дівчина до того часу пересвідчиться, що зв'язку ніщо не загрожує, вона повинна повернутись і забрати свої прикраси.

Фрад чекав. Він по докоряв за запізнення, але подивився уважно. Чи помітив, що вона вперше без намиста й сережок?..

— Сідайте. Я вам хочу дещо розповісти про найближчі плани концерну "Сельвас".

— Ви кажете — концерну?

— Так.

— Угу... Я слухаю...

— Справді, назва нашого центру здається дещо недоречною. Але завтра вона буде логічною, як логічні наші плани.

Яна вмостила на стільці.

Фрад тепер завжди сідав строго навпроти неї.

— Голова нашого правління ще п'ятдесят років тому висловився так: "Моя мрія: дожити до того дня, коли це невдячне й паскудне людство стане передо мною на коліна, а історія, перепрошуючись, зробить крок назад і піде в іншому напрямку". Ця ідея й лежить в основі нашої роботи.

— Чим же вас скривдила історія?

— Головного й більшість його компаньйонів історія скривдила тим, що відняла в них владу над людьми.

— Вони очолювали якісь уряди?

— Дурне. Деякі уряди служили їм, як дворові шавки. Вони були там господарями.

"Отже, Кардашов і президент Академії мали рацію, шукаючи соціальне коріння цієї організації у минулому", — зазначила дівчина.

— Я зрозуміла. Вони дуже старі. А ви?

— Мене, сильну людину, скажу прямо — одного з найсильніших людей сучасності — історія позбавила права бути собою!.. — Фрад трохи нахилився вперед і так стиснув кулаки, що кісточки побіліли. Це було однаково, коли б він підхопився на ноги й почав запально жестикулювати. — Моє покликання — наука і влада. І в науці — знову-таки влада! А історія звеліла мені товктися в людській отарі, бути однією з мільярдів овець... Не підходить! Ось чому я пристав до концерну.

— І багато вас таких?

— Мало. Насолода влади в тому й полягає, що невелика сім'я обраних диктує свою волю, визначає долі, керує життям і смертю мільярдів.

— Чекайте... Я хочу зрозуміти. Концерн створили колишні володарі землі, які завдяки людям зуміли дожити до сьогодні. І до них пристало кілька молодих, з певними... пробачте, дивними нахилами. Оце і весь ваш концерн?

— У нас — кілька сотень людей. На долю кожного з них припадає певна частка

багатств, зібраних на плато. Після досягнення нашої мети ці багатства зростуть у мільйони разів. Знаряддя, яке здатне спинити людську історію, створено. Коли снаряди, начинені антиречовиною, впадуть на голови людей, їм здасться, що це саме сонце спустилося на землю, щоб спалити її. Вся зброя минулого, разом з термоядерним страховищем двадцятого віку, зібрана разом, — ніщо поруч з анігілюючими снарядами. Ми їх маємо.

— Я не зрозуміла, що ви хочете запропонувати людям? Суспільство власників?

— Суспільство власників, яке за самою природою своєю є суспільством сильних осіб. Вся решта мусять підкорятися. Але ми нічого не збираємось пропонувати. Ми будемо тільки наказувати. І при тому — в ультимативній формі. Жорстокість і Неминучість — це девіз нашої боротьби. Вона триватиме недовго...

— Але ж і людство вміє виготовляти антиречовину.

— Але воно не має зброї. В основі нашої роботи лежить проста ідея. Вона здійсненна. Я вам поясню, в чому річ. Довгий час великі підприємства вашого суспільства ретельно виконували наші замовлення. Для цього нам досить було назватися новою науковою установою або ж подати замовлення і креслення від імені існуючих...

Фрад ще ніколи не був такий, як сьогодні. Він навіть не намагався приховати своє натхнення за звичайним спокоєм. Очі розширилися, вуста тремтіли від хвилювання, пальці дряпали стіл.

— Ми збирали й узагальнювали, концентрували все, чого досягло людство. Досягнення всіх академій і всіх інститутів світу були до наших послуг. Ви скажете: вони були до послуг кожного вченого. Ну то й що? У нас працює колектив здібних людей. Я його, між іншим, очолюю, і, як член правління концерну, я зумів змусити цих людей працювати з надзвичайним напруженням. Ми немало зробили, щоб уповільнити просування людства в цьому ж напрямку. Скільки наукових невдач пережили люди через наше втручання!.. До викрадення і знищення окремих вчених ми вдавалися як до крайнього заходу. Ми викрадали тільки тих, хто небезпечно близьке підходив до мети...

Фрад раптом засміявся — дрібно, металево:

— Щоправда, з Артемом Собоєм діяли необережно. Бо зараз обережність нам непотрібна!.. Ми незабаром почнемо атаку, ось у чому річ.

Як Яна жаліла, що не має зв'язку!

— Людство працювало з азартом, натхненно, але воно жаліло своїх вчених і знало межу людських зусиль. Ми таких меж не знаємо. Ми не жаліли ні себе, ні ресурсів, які так легко потрапляють до наших рук. Людству, власне, нікуди поспішати, а ми поспішали, як тільки могли. Кілька років скаженої, диявольської праці!.. Велика мета примушує перевершувати всі межі, які вигадує людина сама для себе. Але... Розвиток науки ми спинити не змогли, і те, що вчора було прозрінням геніїв, сьогодні ломиться в двері до середнячків. Таємниці виготовлення антиречовини практично не існує.

— От і виходить, що ви програли.

— Ні, виграли. Ми виготовили чимало зброї, а людство й не збирається цього

робити. У нас прекрасно організоване серійне виробництво, а в людей — жодного воєнного заводу. Наша перемога неминуча. Бо люди не встигнуть організувати оборони. Війна триватиме дві-три доби і розпочнеться повним знищенням наукових центрів. Все продумано, все розраховано, все визначено наперед.

Фрад підійшов до автомата і націдив собі склянку води. Випив залпом.

— Хочете?

— Ні.

— Слухайте. — Він повернувся до столу й знову зчепив пальці. — Перший удар наноситься без попередження по найбільших містах світу й наукових фізичних центрах. Уявіть: пройшов звичайний день. Люди наметушилися досхочу й лягали спати. Це в Східній півкулі. А в Західній, навпаки, вони після відпочинку впрягаються в свої справи. І жоден з них не здогадується, що за хвилину він сам або кілька десятків мільйонів його співродичів перетворяться на розпечений газ... Удар розраховано точно. З нашого ракетодрому злітає перша ракета, потім друга, третя... Вони досягнуть мети в одну й ту ж мить.

І от вона настає. З землі одночасно зникають найбільші міста: Нью-Йорк, Лондон, Москва і Токіо. Ніяких руїн! Знищення буде радикальним, на місці велетнів не залишиться нічого. Одночасно з ними і ні на секунду пізніше будуть знищені наукові центри. Півтора десятка центрів. П'ять на нашій півкулі, сім у Євразії, решта — в Африці та Австралії. У вашій країні це будуть Сибірський фізичний центр, УФТІ і Дубна. Проте Дубна не потребує окремого заряду, вона випариться разом з Москвою. Так пройде перша мить війни. Що ж далі?

Фрад примружився, з задоволенням вглядаючись у майбутнє:

— Минає година-друга... Світ у розпачі. Ніхто не розуміє, що сталося. Тим часом ми, не поспішаючи, збиваємо обсерваторії-супутники й знищуємо наукову станцію на Місяці — на жаль, тільки ту, що звернена до Землі. Паніка й жах охоплюють планету. Через три години після атаки ми звертаємось до людства з ультиматумом. Ми пояснюємо людям, хто ми є і в чому полягає наша мета. Ми сповіщаємо їм свій девіз: Жорстокість і Неминучість. Ми вимагаємо цілковитої покори й проголошуємо свою диктатуру над світом. Але ми гуманісти. Нехай усі громадські організації світу від імені людства визнають нашу диктатуру й запевняють нас у своїй згоді виконувати будь-які накази концерну. Цього ми вимагаємо в ультиматумі. Строк відповіді — дві години. Щоб підтвердити в очах людей свою рішучість завершити справу, ми після проголошення ультиматуму знищуємо Пекін і Делі.

Фрад перевів подих.

— Ну що?.. Подобається?

— Цікаво.

У Яни пересохло в горлі.

— Далі. Минає три години. Десяток-півтора Громадських Рад сповіщають, що вони визнають нас і ладні підкорятись у всьому. Але ми знаємо людську впертість!.. Залишається кілька десятків Рад, які нічого не відповіли. Ну, скажімо, серед них —

італійці, французи, араби... Ми робимо новий залп і знищуємо відповідні столиці... Відверто: я дуже сподіваюся, що французи скоряться після першого ж ультиматуму. Бо мені не хочеться ліквідувати Париж. Я не збираюся створювати там свою постійну резиденцію — для цього я обрав Гавану, — але... Париж як жінка. Після другого залпу ми повторюємо ультиматум, але цього разу підкреслюємо, що в разі непокори будуть знищені вже не окремі міста чи райони, а цілі країни. Термін — одна година. Через годину все людство біля наших ніг. Війна закінчена.

— Швиденько ви впорались. А казали — два-три дні.

— Так. Решту часу ми надсилаємо невеликі заряди, щоб знищити найбільші промислові райони з тих, що можуть бути використані для виробництва зброї проти нас. Ви маєте рацію — справа вирішиться в основному за кілька годин.

— І людство вам скориться...

— Я вас розумію! Людство не матиме іншого виходу. Покора або знищення — так стоятиме питання. І люди розсудять так: треба скоритися, щоб виграти час і знайти засоби для знищення концерну. Нехай!.. Після закінчення війни ми встановлюємо на Землі царство нещадного терору. Наш девіз продовжує діяти. Людство вже не підніметься. А тоді...

— От-от, дуже цікаво, що ж тоді...

— А тоді... — Фрад дивиться на Яну. Вона чекає запитання про прикраси. Він тихо говорить: — А тоді ви станете найщасливішою і наймогутнішою жінкою Всесвіту. Всі багатства світу належатимуть вам.

— Вони й так належать мені.

— Влада — оце найвища насолода життя, заради цього варто народжуватись на світ, боротись, перемагати, гинути, відроджуватись і знову боротись... Це мета, гідна мужчини, а коли є справжня мета — мужчина стає непереможним. Що ж до нас з вами...

— Тобто вас і мене? Нас удвох?

— Так, вас і мене.

— Ви вважаєте, що моє життя буде в якийсь спосіб зв'язане з вашим?

— Безперечно. Послухайте, Яно! Я маю досить влади й сили, щоб зробити з вами все, що мені заманеться. Все! Я не роблю нічого. Бо я вас люблю.

— Так, я чула, ви любите жінок...

— Не те. Я люблю вас. Є жінки для хвилиної втіхи, а є такі, що виповнюють усе життя. Така — ви. Якби не це, ви б не уникли долі тих дівчат, що тут живуть. Заради такої долі вас сюди привезли... Я терпляче чекаю, поки ви зрозумієте, що робиться навколо вас.

— Вже починаються ультиматуми?

— Ні. Я ладен чекати й далі. Я ладен чекати до нашої перемоги. Атака починається через два місяці.

— Це вирішено?..

— Правління концерну розглянуло загальну ситуацію і прийняло рішення. За два

місяці почнеться нова історія Землі. І тоді ви станете моєю подругою в житті і розвагах, у звершенні влади й визначенні долі світу. Вирішуйте швидше.

— Дякую за інформацію.

Ледве стримуючись, щоб не побігти, Яна прямувала до корпусу "Б".

Ліфт. Повільно повзуть поверхи. Білий коридор. Знайомі двері. Яна шарпнула ручку...

Замкнено.

Біля дверей пульт. Треба знати шифр — і вони розсунуться. Можливо, його знає Джон... Чому їх зачинили? Хто тут був і навіщо?

Яна кинулася до Артема. Замкнено.

Дівчина прихилилася спиною до стіни. Тремтіли руки.

Як тоді діяв Фрад?.. Перший ряд: один... три... п'ять... дванадцять... Другий ряд: три... І, здається, все.

Огідно трусяться пальці. Яна натискує кнопку за кнопкою:

Двері розсунулися. Ще три кнопки — швидше!

— Артеме! Вони зачинили двері!..

— До установки? — він стис губи. — Тут були двоє, вони говорили, що головний може влаштувати вирішальний огляд усіх систем. Перед початком... Так вони говорили поміж себе: "Перед початком".

— Вони хочуть розпочати через два місяці. Але ж зв'язок!..

— Зажди, Яно... Я спробую згадати.

Артем сів і втупився в свої руки. Яна стояла посеред кімнати. Нігті вп'ялися в долоні.

Артем підвів голову, зітхнув і знову опустив погляд. Потім безсило відкинувся на спинку стільця й заплющив очі.

Яна розтулила долоні. На них синіми ланцюжками пролягли сліди від нігтів.

— Яно... — він стомлено глянув на неї. — Спробуй так: перший ряд: восьма і дванадцята кнопки. Другий: шоста, третя і... і дев'ята. Третій: дванадцята і перша...

— Артеме, — ледь чутно прошепотіла Яна, — там третього ряду немає.

— Спробуй так, — повторив він.

Яна вийшла в коридор і спинилася біля дверей, не наважуючись підвести очі на пульт. Та ось глянула... На пульті було три ряди.

До Артема повернулася у намісті. Він усміхнувся:

— Тепер розповідай...

— Артеме, страшно подумати. Якби не випадковість... Якби не винахід Пуебло... Люди б так нічого й не знали? І тоді... злочинці б перемогли?

Артем, насупив брови.

— Ні, Янко. Вони б не перемогли.

— А як же?..

— Діалектика. Історична необхідність виявляє себе через випадковість. В минулому віці радянський громадянин першим у світі піднявся в космос. Закономірність. Тим

громадянином був Юрій Гагарін. Це вже випадковість, адже міг полетіти й не він...

— Я розумію.

— Фрад і хто з ним неодмінно мусять помилятися. Бо їхня мораль мертва, а світогляд дикунський. Вони не знають людей. Це — закономірність. І тут неминуче починається низка згубних для них випадковостей...

— Винахід Пуебло, твоя робота з Олексієм...

— Так. Вони не можуть знати, на які зусилля здатні люди, коли вони відстоюють своє право бути людьми. Хіба спаде котромусь із них на думку, що людині навіть смерть може стати легкою?

Розділ четвертий

У ХАЩІ

Барханов врівноважений, як завжди. І не такий, як завжди. Бо в екрані відеофона за його спиною — не біла стіна кабінету, а зелені пагони й важке листя, непролазні папороті й схожі на змії епіфіти... І не видно високого благородного чола представника Комуністичних Республік, його сніжних скронь — вони сховалися в крислатому шоломі.

Члени Ради дивилися на нього іншими очима, ніж завжди, — тепліше й уважніше.

— Експедиція залишила вертоліт чотири години тому, — вів Барханов. — Рухаємось в напрямку плато. Умови нормальні. Сподіваємось бути біля мети за два дні.

— Самопочуття учасників експедиції? — кинув Таві.

— Задовільне.

— Гнат Петрович?

— Не гірше за молодих.

— Продовжуйте.

— Все. Півгодини тому закінчився черговий сеанс зв'язку з Собоєм. Готові передати запис.

— Передавайте.

Зникло зображення, а з-за екрана почувся вже знайомий усім членам Ради дует Артема й Олексія: обчислення, формули й короткі пояснення...

— Пробачте, товариші, — сказав Вернер. — Чому до складу експедиції не включено такого блискучого спеціаліста зв'язку, як Пуебло Альмейду?

— Я поясню, — сказав Таві, — Всесвітня космічна Рада запропонувала Альмейді негайно включитись до роботи Південноамериканського інституту зв'язку за планом підготовки Першої зоряної експедиції. Ми не могли затримувати Альмейду. Його винахід ставить проблеми космічного зв'язку на нову основу. Замість нього нейтринне радіо в селіві доручено Олексію Сухову.

Заговорив Кардашов:

— Основне завдання Надзвичайної Ради тепер полягає в якнайшвидшому завершенні оборонних робіт. Злочинці вже мають певні запаси зброї, а ми тільки налагоджуємо виробництво. Треба їх випередити. Тільки за такої умови господарем становища стане людство. Все це вимагатиме надзвичайного напруження сил і дуже точного маневрування виробничими ресурсами. Товариш Лансана вичерпно розповів

про хід робіт на оборонних об'єктах. Треба, щоб кожен член Ради взяв під особистий контроль кожен такий об'єкт. Для цього доведеться роз'їхатися по місцях. Найближчі засідання знову проводитимемо по відеоканалах. Мені доручено здійснювати координацію наших дій і зв'язок. Дальша конкретизація плану знешкодження концерну великою мірою залежатиме від експедиції Барханова. Чи є міркування? Вернер запитав:

— Чому до складу експедиції увійшло тільки п'ять чоловік?

— Ми не маємо права сполохати злочинців, — відказав Таві. — Викриття експедиції може привести до загибелі учасників і зриву наших планів. Ті, хто вирушив у сельву, мають із собою все необхідне. Але вони і в цьому випадку наражаються на небезпеку.

Після цього Лансана закриття засідання Надзвичайної Ради.

Привал закінчився. Олексій узяв квантовий генератор.

Скільки не читав він про непролазні хащі тропічної сельви, а навіть не уявляв, що в природі може існувати така суцільна стіна заростів. Сьогодні зранку члени експедиції вийшли з вертольота на березі невеликої річки і от уже котру годину прорубуються крізь цілком непролазну хащу.

Сонця не видно. Воно десь угорі, за суцільними кронами, за щільним плетивом ліан і заростями папороті. В хащі сіро-зелена темрява, тут мокро й нестерпно душно.

Олексій присів навпочіпки і повів променем генератора над ґрунтом. Тонке червоне лезо втопилось у зелені. Зашипіли розтяті стебла, пара повільно розповзлася в повітрі. Промінь в тисячу градусів переміщував густу зелену кашу.

Та ось уже всі стеблини, що заступили дорогу, підрізані, а непролазна завіса так само висить на шляху. Вона вчепилася пагонами в гілки дерев, її підтримує суцільна мережа ліан, тільки папороті неохоче хиляться до землі.

Випростався. Націлив промінь угору. Зелень посунулась, потекла вниз. І ледь помітний коридор розчиняється перед людьми, і вони вступають у нього, вище колін вгрузаючи в зрізану зелень. Іти важко, а вести — ще важче... Олексій присідає й ріже над ґрунтом, підводиться й ріже під кронами, і знову десяток кроків, і знову червоний промінь впирається в сельву.

Треба стежити, щоб промінь не був занадто довгим, бо можна зрубати дерево, і воно загуде, трошачи все навколо, і звисне поперек дороги. Це додасть зайвої роботи. А головне — це демаскуватиме групу. Їх не повинні помітити з повітря...

Ніби самим тільки ногам погано йти по рослинному місиву, а через це болить усе тіло... Олексій уже не присідає, а просто сидить на зелені й крає стіну. На нього кидаються хмари комашні, до нього поспішають мурахи — їм кортить пообідати Олексієм. Пилом, трухою, м'яким кольоровим градом комашня сиплеться на плечі, вбита захисним випромінюванням одягу. Олексій трохи подовжує промінь, щоб не так часто спинятись. І тієї ж миті — голос Барханова:

— Сухов, довжина...

Росте роздратування проти начальника експедиції. І він розуміє: знову заздрість. Бо навіть за таких умов Барханов зумів зберегти свою незворушність, а коли йому

випадає черга бути ведучим, — він краще за всіх крас сельву.

Ні, ні, треба думати про щось інше. Олексій втомлювався боротися з собою, але згадувався Пуебло... Аргентинець останніми днями був як совість. Дивлячись в обличчя своїми очима-сливами, він тихо питав:

— Знову?..

Олексій спалахував, та не від сорому, а від досади: знову. З Пуебло він звик бути відвертим, відвертішим, аніж із собою. Альмейда все розумів. Він не читав моралі, а тільки радив.

— Настроюй себе на аналіз. Розумієш? Закрадається погана думка, а ти — геть її! Думай про Артема і Яну, про своє життя, про що хоч, але не давай місця підлій думці... Я розумію, що так важко, а що вдієш?

— Звідки воно в мені взялося? — аж стогнав Олексій.

— Не скигли. Ти гадаєш, є такі люди, яким би не довелось боротися з собою! Важко, а тримай себе в кулаці. Відганяй!

— Я думку віджену, а почуття залишається: "Ага, погребувала мною, он у яку халепу вскочила!.. Було б мене полюбити!"

— І про Артема так думаєш?

— Ні. Про Артема — ніколи.

— От бачиш. Ревнощі — що ж, дуже живучі. Люди вчаться відкидати їх у такі глибини, щоб і чути не було... Головне: ти відганяй думку, а почуття зловтіхи — воно трохи пововтузиться та й щезне.

Олексій і гадки не мав, що в цього метушливого, запального й закоханого в Яну аргентинця ясний і чіткий погляд на життя, вміння знаходити головне. А як він переніс зраду сестри... Жодного слова та й жодної згадки про Тересу. Він її страшенно любив, Олексій знав про це.

Закрадалася заздрість до Пуебло, що він така хороша людина. Доводилось думати про щось інше, пригадувати всілякі дрібниці, аби розвіяти увагу...

Це погано для Олексія, що Пуебло не пішов з експедицією.

Шарудить підрізана зелень, шипить пара, переміщується з випарами сельви, і повітря стає ще густіше... Солодко пахнуть рослини. Нога провалюється в рівчак, повний смердючої чорної багнюки, і вже в складках штанів звиваються п'явки, конаючи від розрядів наелектризованого одягу. Сухопутні п'явки швидко, як вужі, поспішають до людей, і дарма що вони гинуть — огида сіпає обличчям. Кисню немає: навколо парує, гниє, розкладається...

За Василем зеленим коридором іде Барханов. За ним важко дихає Гнат Петрович Соболев. Вони балакають поміж себе:

— А ота гілляста пшеничка, що я вам учора казав, колись давала не більше як п'ятдесят центнерів з гектара, — каже Гнат Петрович.

— П'ятдесят? — Барханов дуже дивується. Олексій не пам'ятає, щоб той так відверто виказував свої почуття. Мабуть, і самому Барханову стало неприємно, бо він тут-таки повторює: — П'ятдесят... Колись це вважалось непоганим урожаєм.

Це вже сказано байдужим тоном. Та Гната Петровича не обдуриш!

— А таки п'ятдесят. Ще, пам'ятаю, засперечались у нас люди: навіщо ж нам така гілляста, що дає всього на десять центнерів більше звичайної!.. Ви нам дайте "новосибірську", що всі люди сіють, то ж таки вісімдесят, а не п'ятдесят...

— "Новосибірська" що й досі в Сибіру йде непогано, — сказав Барханов.

— Таки йде! Таж у Сибіру свої умови, а ми ж таки Україна. Ото слухайте. Вчені ламають голови: хімічний аналіз показує, що з новими добривними препаратами ґрунт дістає геть усе, що треба гіллястій для врожаю. Ґрунт — ніби казан: як заправиш, так і матимеш. Тож з

математикою не сперечаються: мусить давати сто центнерів, і край. А не дає. Рік б'ються, другий... Виявилось, що рослина не здатна сприймати таку кількість споживчих речовин. Ото тільки як запропонував Глущенко свій біостимулятор — і пішла наша "полтавчанка" по ланах. Сто двадцять, а там сто п'ятдесят, а вже вчені нову "полтавчанку" виводять, так то вже буде не море, а справжнісінький океан зерна. Скоротимо, мать, на той рік площі під пшеничкою, а тоді диви: моїм корівкам більше земельки перепаде, аби паша була...

— Хіба не вистачає?

— На той рік стадо зросте вдвічі...

Скоріш би линуло з неба, щоб перепочити, а там хоч на годинку полегшає в повітрі... Олексій ріже й ріже, і ніяк не скінчиться його година.

Нарешті Барханов:

— Годі, Сухов. Дайте мені місце.

Чи в нього генератор кращий? Наче сельва стала податливішою, прудкіше звилися вгору хмарки пари, веселіше посипалися на землю соковиті стебла, тужаве листя, цупкі ліани...

"Не думати про це, не думати, — наказував собі Олексій. — Нехай собі... Я придивлюся, запитаю, і в мене так вийде. І обидва американці працюють не краще за мене, а Гнат Петрович тим більш... А я все ж таки про це думаю! Ні-ні... Чого мавпи зняли такий гвалт? Може, Барханов яку зачепив променем? Не зумів укоротити? Барханов усе вміє, не думай про це!.. Чого вони так кричать, ці клятві мавпи? То сидять тихо, немов весь ліс вимер, то здіймуть такий гвалт, що у вухах лящить. От же ж родичів подарувала природа..."

Та ось вгамувалися чимось налякані мавпи, і Олексій аж рота роззявив від здивування: Барханов співав!

Не те, щоб голосно, але й не дуже тихо. У нього був трошки скрипучий слабкий голос, добрий слух:

Ще тільки крок,

Ще тільки сто —

І ми до вас прийдемо!..

А за кілька хвилин знову — вже тихо, заклопотано:

Ще тільки крок,

Ще тільки сто...

Джон Джессеп озирнувся на Олексія, який тепер ішов передостаннім, і підморгнув, скорчивши кумедну гримасу. А позаду Веслі Кейс почав награвати на своїй електронній гармошці: "Ще тільки крок, ще тільки сто..."

Був день. У хаті дедалі темнішало. Барханов, уважно поглянувши вгору, озирнувся:
— Намет, хлопці.

Через дві хвилини сховалися у водонепроникний намет, що його спритно надули Джон і Веслі. Як великий пузир, намет виповнив коридор у сельві, і його боки вгинались під напором рослинності. Комахи й слимаки гинули за входом. А ще за хвилину почалася злива.

Стало зовсім темно. Вода булькотіла, обмиваючи намет, а тонкий пластик над головою гудів під водоспадом. Портативний кондиціонер видихав кисень. Веслі награвав веселі мелодії...

Обидва американці одного ранку з'явилися у квартирі Пуебло. Високі, стрункі, широкоплечі, тільки у Веслі обличчя довге й ніби трохи здивоване, а у Джона — кругле і на диво життєрадісне. Чорняві, чемні й чепурні.

— Ви нас не впізнаєте? — спитав Джон. Пуебло й Олекса знизали плечима.

— Пригадайте Сан-Франциско, — нагадав Джон.

Олекса напружив пам'ять. Щось знайоме почало йому ввижатись у цих хлопцях, але... хіба мало людей пройшло перед очима за останній скажений місяць!

— Ракетодром! — нетерпляче нагадав Веслі. — Вам не вистачало двох місць у ракеті...

Це були ті самі хлопці з Філадельфії, які скорилися перед красою Тереси і Яни й заради дівчат відмовились від квитків.

— Ви встигли на свою сесію? — поцікавився Пуебло.

— Ми не встигли на свою сесію, — сказав Веслі Кейс.

— Ви б хотіли побачити отих гарненьких дівчаток? — запитав Олексій.

Хлопці презирнулись.

— Охоче, — мовив Джон. — А хіба вони вже знайшлися?

Як і всі люди на Землі, ці американці знали про зникнення Яни й Тереси.

В ті дні до Буенос-Айреса, незважаючи на попередження Надзвичайної Ради, потяглися добровольці-рятівники. За короткий час переповнили всі готелі, в міських парках вирости селища з наметів, рух на вулицях так ущільнився, що довелося вживати спеціальних заходів.

Всесвітня Надзвичайна Рада ще раз звернулася до громадян світу із запевненнями, що для розшуку Соболя, Шевченко і Альмейди робиться все необхідне, і закликала ентузіастів залишатись удома. З'явилося повідомлення, в якому розповідалось майже все про Максима Свирида — починаючи з обману в УФТІ і кінчаючи викраденням наукових матеріалів. Світова преса розрядилась найрізноманітнішими здогадками. Серед них траплялись і близькі до істини.

Рада неохоче пішла на такі публікації, але вона усвідомлювала, що повне мовчання

преси посторожить злочинців.

Потік рятівників вщух. Але ті, що вже були в місті, повертатися додому не хотіли. Утворивши сотні груп, вони почали діяльне розслідування. Преса повідомляла про кожен їх крок, вміщувала численні анкети, заклики до населення ще й ще раз перетрусити свою пам'ять і повідомляти про все, що може здатися корисним.

Деякі рятівники виявили таку кмітливість, що спорядили вертольоти з локаторами на кордони сельви і щоденно нищпорили над нею, обмацуючи кілометр за кілометром.

Тим часом Рада вирішила надіслати до плато розвідувальну експедицію — визначити точне місце його розташування і розміри, з'ясувати, чи можна атакувати ворога з сельви. А Таві, зокрема, плекав надію, що на плато зуміє проникнути бодай маленька група. Адже зруйнування ворожого гнізда призвело б до загибелі всіх, хто там був. Серед них — Артем, Яна і Тереса. Група рішучих людей у ворожому стані могла б швидко і зненацька знешкодити верхівку (захопити, наприклад, Фрада, а з його допомогою діяти далі) і попередити будь-які вибухи.

Інститут Вернера зробив зразок індивідуального захисного набору від іонних випромінювань. Прилад випробували, і до Буенос-Айреса прибуло десять комплектів.

В такий час і з'явилися до Пуебло Веслі Кейс і Джон Джессеп. Після обміну репліками Олексій з Альмейдою натякнули, що продовжувати розмову не варто. Та вже за півгодини поглядали на американців з повагою. Це були розумні й проникливі люди. Вони були переконані, що світова громадськість знає менше, ніж Надзвичайна Рада, і зовсім мало — про те, що Рада робить.

— Бо інакше, — сказав Джон, — бездіяльність цього шановного органу пояснити неможливо. А я, вірте мені, досить добре знаю — не особисто, звичайно, — людей, які там зібрались.

Вони були також переконані, що Олексій і Пуебло все знають і беруть участь у розшуках.

— Люди давно відвикли від секретів, — сказав Веслі. — Я з вами розмовляю, а самому соромно: хіба можна закидати серйозним людям за дитячу гру! Це говорить звичний здоровий глузд. Але ситуація така, що більш глибокий здоровий глузд, — Кейс торкнувся свого серця, — підказує зовсім інше.

Вони не пристали до жодної з добровільних груп, бо розуміли: справжнє, діло сьогодні робить той, хто стоїть у тіні... А вони дуже хотіли взяти участь у справжньому ділі.

Джон Джессеп і Веслі Кейс працювали інженерами-операторами на заводі сільськогосподарських машин. Обидва були біологами-аматорами. Що й казати, дівчата справили на них сильне враження. Але тепер уже йшлося не тільки про дівчат... Вони зіткнулися із зазіханнями на свої життєві принципи і не хотіли лишатися осторонь.

Ще одна якість: Кейс і Джессеп були спортсменами.

Розмова з Бархановим, консультації з радіо і американськими громадськими організаціями — так Джон і Веслі стали учасниками експедиції. І вже напередодні старту з Москви прилетів п'ятий член групи — Гнат Петрович Соболев, батько Артема.

Вже мав шістдесят років, але жартома згинав трьома пальцями товстий цвях, щоранку бігав не менш як на п'ять кілометрів, прекрасно розумівся на механізмах. Він був закоханий у сина, соромився про це говорити, і коли при ньому вихваляли Артема, скромно опускав очі. М'яка, лагідна людина, Гнат Петрович умів бути наполегливим і завжди ставив на своєму.

Він легко порозумівся з Кардашовим і Лансаною. Обидва керівники Ради погодились, що жодна людина в світі не має підстав відмовити Гнату Петровичу.

На світанні вилетіли на північ. Кожен мав портативний квантовий генератор, схожий на старовинну кінокамеру, комплект іонного захисту, електропістолети, захисний одяг, який знешкоджував незліченних дрібних ненажер. Загальний вантаж: радіоапаратура, надувний намет, запас харчів, устаткування, що прикривало експедицію від радіолокації.

З вертольота вийшли за п'ятдесят кілометрів від плато. Почався піший похід там, де ніколи, скільки існує планета, не було людини.

На першому привалі Веслі витяг з кишені електронну гармошку й став награвати. Його інструмент звучав, мов невеликий естрадний оркестр. Джон підспівував, притупував ногами, смикався на місці. Після кількох американських пісеньок Гнат Петрович зажадав української. Веслі не вмів. Довелось наспівувати.

Найшвидше Кейс засвоїв "Сусідку". Гнат Петрович розчулився: в серці сельви слухати таку музику нікому не доводилось.

А тоді Веслі сказав, що експедиція без власної пісні — не експедиція. Він почав творити. Спочатку з'явилася мелодія — бадьора, швидка, ритмічна і така в'їдлива, що з третього разу Гнат Петрович почав підспівувати.

Веслі проспівав:

Тримайтесь, друзі, в час важкий!

Хай лине день за днем.

О-гей-я-хоп,

О-гей-я-хоп...

І ми до вас прийдем!..

Джон підправив останні рядки:

Ще тільки крок,

Ще тільки сто —

І ми до вас прийдем!..

Гнат Петрович підключився до творення. Він склав куплет про те, як сельва стає стіною на їх шляху, але то дарма, бо "в нас сила є, і промінь є!.." А за півгодини вже всі знали нову пісеньку і залюбки виспівували під акомпанемент Кейса:

Тримайтесь, друзі, в час важкий,

І знайте: ми прийдем!

Надвечір зарості стали рідшими. Окремі промені низького сонця пробивалися крізь зелене склепіння й золотили стовбури. Шаруділи змії. Хрипіли земляні жаби. Джон, який у цей час очолював групу, попрохав збільшити чергування на цілу годину, бо

генератор тепер вмикався рідше.

Барханов погодився.

Небо стало густо-синє, майже фіолетове. Тільки на заході підсвічувалося знизу ясним зеленим сяйвом.

Вийшли на узлісся. Попереду здіймався відлогий схил, по якому розбіглися віялкові пальми.

— Травичка! — сказав Гнат Петрович. — Звичайна собі трава. Оце так дорога!..

Олексій всміхнувся, Джон і Веслі штовхнули один одного плечима. На них чекали розкішні години: йти по траві. Від пальми до пальми. Генератор на ремінні за спиною, над головами — чисте небо, повітря не душить випарами, і під ногами — яке щастя! — звичайнісінька трава...

— Привал! — кинув Барханов. — До ранку. Повеселілий Олексій і американці швидко розкинули

намет, підготували хімічне вогнище, що не давало світла. Веслі наспівував...

— Завтра підемо в обхід, — сказав Барханов. — Ми не можемо дозволити собі такої розкоші — простувати відкритим схилом.

Його слова зустріли мовчанкою. Люди ледь тримались на ногах. Гнат Петрович зітхнув. Олексій чекав, як той переконуватиме Барханова... А Соболь — ні пари з вуст.

Небо після заходу сонця швидко вистигало. На невидимому вогнищі булькав казанок з кавою.

Веслі не любив мовчанки. І от заграв естрадний оркестр, схований у плескатому ящичку електронної гармошки. Статечно бурмотів контрабас, замріяно вив саксофон, в унісон співали скрипки, дзвеніло банджо, а щітки й барабан відбивали ритми. Веслі вмів імітувати фортепіанну музику, але більше любив одчайдушно галасливі або вкрадко ніжні мелодії естради.

Він заспівав. Першими підтримали Гнат Петрович і Джон, потім приєднався Барханов, а тоді не стримався й Олексій:

Тримайтесь, друзі, в час важкий!

Хай лине день за днем.

Ще тільки крок,

Ще тільки сто —

І ми до вас прийдем!

Стіною сельва на путі

Підводиться... Та де

В нас сила є,

І промінь є,

Тож ми до вас прийдем!

Останній раз охнув контрабас, Гнат Петрович зітхнув і сказав:

— Треба, щоб цю пісню почули Артемко і Яна. Веселіше їм стане в тюрмі...

Недалеко булькотів потічок. Олексій пішов на його голос. Нестерпно хотілося хлюпнути в обличчя водою.

Обійшов кущі, спустився по камінню. Русло пробило в землі глибоку дорогу, і обидва береги зводилися нагромадженнями гранітних брил.

Опустив руки у воду. Вона була тепла, м'яка. Ліг на березі й занурив голову в хвилі. Відчував, як ожило й заворушилося волосся на голові, як бульбашка повітря відірвалася від носа і, лоскочучи, ковзнула по щоці вгору... Ще нижче... Вода затікала за комір, хлюпнула в спину й відкотилась.

Вихопився, перевів дихання і знову туди. Втома, що ломила кістки й знесилила м'язи, перетворилася на блаженну втому відпочинку...

Олексій сидів на камені, віддихуючись. Очі заспокоїлись. Дужими ударами серце штовхало кров. Спати ще не хотілось, та не хотілось і рухатись...

Раптом у вусі щось тріснуло, і Яна спитала:

— Ти де, Олексю?

Він торкнувся рукою мокрого медальйона, що висів на грудях. То був передавач.

— В сельві, де ж нам бути...

— Багато пройшли?

— Кілометрів двадцять. Мало.

— Потомились?

— Нічого.

— Почнемо?

— Тільки скажи, які новини.

— Новин немає. Слухай Артема.

Артем привітався, а за хвилину Олексій уже поринув у світ науки. Він з тривогою чекав цієї хвилини, боявся, що втома не дасть зосередитись. Ба ні — вапна стала у пригоді. Досить було Артемові почати математичне побудування, як Олексій подавав голос:

— Яно, досить. Зрозумів. Розвину сам. А перекажи-но Артему ось що...

В кишені куртки лежав магнітний блокнот. Підключений до радіо, він писав кожен звук.

Потім щось почало заважати. Олексій не відразу зрозумів, що почалася атака москітів: настав їхній час... Захисний шолом Олексій залишив у наметі.

Лягнув себе по чолу, розтер м'яку масу, перемішану з кров'ю, потім по шиї, по щоках... Загубив нитку розмови, вибачився, просив повторити. Затулив обличчя долонями, зігнувся, втягнув голову в плечі. Він вирішив терпіти.

Сьогодні Артем вразив Олексія несподіваним поворотом думки. Він пропонував новий шлях, оригінальний і набагато коротший. Олексій не помічав страхітливої неприродності своєї пози й того, що оскаженіла комашня суцільною масою вкрила руки, скроні, шию...

— Що, зв'язок?

Спочатку не почув запитання. Потім відчув, як стало легше, як порохом осипалася вниз пекуча кора москітів. Випростався. Глянув. До нього схилялися Барханов і Джон. У нього на голові був захисний шолом.

Джон провів хусткою по обличчю Олексія і показав Барханову: тканина стала червоною від крові. Олексій махнув рукою, щоб не заважали.

Джон зник, а за кілька хвилин з'явився разом з Веслі. Незважаючи на роздратовані жести Олексі, чимось помастили його щоки, лоба, шию, руки...

Пізніше Олексій лежав у наметі, а Гнат Петрович масував його шкіру і, втираючи мазь, говорив, як маленькому:

— Нічого, синку, все заживе, все буде добре... Загоїться собі потрошку, та й загоїться, та й не болітиме...

Олексій був знесилений і ледве розрізняв голоси Веслі й Джона, які радилися з Бархановим про лікування.

Ранком розплющив очі й побачив дві вузькі щілинки світла. Не відразу зрозумів, що то запухли його повіки. Сів, потягнувся до дзеркальця, біля якого голився Барханов. З квадратного скла на нього глянула незнайома рожева пика: обличчя наче надули повітрям та ще й обсмажили на вогні... Брови стояли дибки, ніс роздувся в безформну картоплину, губи скидалися на два лілових вареники. Спробував повернути головою — не давала розпухла шия. І навіть поміж лопатками відчував довгу пухлину, наче туди затекло густе тісто.

Хтось невидимий продовжував підсмажувати його шкіру на вогні.

— Пече? — спитав Барханов.

— Пече.

— Рухатися зможете?

— Аякже.

Барханов кивнув. Витяг з рюкзака тубик з маззю, видушив на долоню два довгих жовтих черв'яки і заходився розтирати Олексієве обличчя. Це було нестерпно. Ніби шкіру обварили крутим окропом, а після цього почали обробляти наждаком. Олексій скрипів зубами, стогнав, сіпав головою, тікаючи від пальців Барханова. Той тільки раз кинув:

— Терпіть. Полегшає.

Коли закінчилась процедура, Олексій повалився на спину. Ноги й руки трусилися. Тіло змокрило. До намету зазирнув Веслі:

— Олексю, ти вчора весь вечір сидів у товаристві величезної анаконди.

— Ні... — прошепелявив Олексій.

— Ми тебе вели додому, Джон необережно ступив та як заверещить!.. А вона прошаруділа поміж камінням — і в воду. Метрів п'ять завдовжки! Ну, вставай.

Він допоміг Олексію підвестись і вивів на повітря. Вже розвиднілось. Небо було сірувато-блакитне, сонце ще не торкнулося лісу. Пальми на схилі були облиті попелястим світлом, в якому змішалися день і ніч. Але вже на повну силу верещали папуги й ревли мавпи.

На хімічному вогнищі закипав сніданок. Гнат Петрович бігав попід деревами, притискуючи лікті до боків.

Джон підійшов до Олексія з шприцом у руках.

— Олексю, ще одна мука — і ти будеш найздоровішим хлопцем у селі.

Тіло боліло. Нудило, перед очима у вузьких щілинах світла пливли якісь химерні кола... Крутилося в голові.

За півгодини вирушили в обхід схилу. А незабаром знову довелося краяти хащу променями генераторів. Олексієві сьогодні не дозволили йти на чолі групи.

"Я вчора поводив себе непогано... — подумав Олексій. — А біля струмка, коли напали москити, я був-таки... Не треба про це думати. От якби поруч був Пуєбло... Не треба, не треба, я й сам не слабкий. Адже ж зумів покинути палити — і без усяких нагадувань Альмейди. Покинув — і край. Звісно, якби зараз добру цигарку, було б легше... Не треба про це. Артем великий учений. Як сміливо повернув він справу!.. Якби ми йшли таким шляхом усі ці роки — вже б давно мали заводи антиречовини..."

Барханов крокував попереду. Він працював променем і тихо наспівував:

Ще тільки крок,

Ще тільки сто —

І ми до вас прийдем!

Розділ п'ятий

КАЛЕЙДОСКОП

Вогники блимали, на екрані сіпалася зелена стрічка, контрольне табло раз по раз спалахувало цифрами. Макс, як диригент, відлічував рукою електронні такти й стримано всміхався: він знав, що помилки немає, але... Фрад не визнає повідомлень про успіх, якщо вони не перевірені принаймні трьома електронними системами.

— Риск — це поняття, яке ми цілком і назавжди усунули з своєї роботи, — каже він.

Макс ненавидить Фрада. Ненавидить до спазм у горлі, до скаженого калатання серця, до зелених сонць в очах... Парадокс: закінчена щойно робота приносила Максу задоволення, навіть викликала посмішку на його блідому обличчі, а наслідки її роблять щасливим Фрада. Перш за все — Фрада!

Ніхто так фанатично не служить концерну і ніхто не зробив для нього стільки, як Фрад. Але ж він і править принаймні за другу скрипку на цьому плато. Він прокладає собі шлях до того, щоб перетворити життя на суцільну насолоду. А Макс? Ніхто не зробив для Фрада більше, як Макс, а перед правлінням він нічим не відрізняється від численних автоматів.

Привіз сюди двох чудових дівчат. Навіть зачекав, поки Фрад вибере. Фраду більше сподобалась Яна. Але ж як він принизив Макса, коли той виявив намір зайнятися Тересою!.. Вигнав, як щеня. Недбало пнув черевиком у морду. І Макс не заперечував. Бо...

До ненависті домішувався містичний жах. Це через камеру на дванадцятому поверсі. Макс не міг припустити, що Фрад наважиться на такий експеримент. Жорстокість цієї людини не знає меж. Соболь зовсім не змінився, хіба що зблід. Макс глянув тоді на кнопку, що нею міг увімкнути зворотній зв'язок і явити себе перед очима Артема. Від цієї думки пробрав мороз.

Він приходив до камери і наступного дня, щоб приборкати незване сумління і

переконати себе, що Соболев всього лиш дрібна й курйозна жертва в порівнянні з тим, що вони готували для людей. Заспокоєння не було. Артема в пастку заманив Макс. І це тепер знали всі люди.

Він ненавидить Фрада, і він не має іншого шляху в житті, як разом з Фрадом. Треба працювати. Чи вже все зроблено?..

Розв'язана остання проблема. Анігілюючий снаряд можна транспортувати на будь-яку відстань. Власне, на підставі тих принципових формул і розрахунків, які щойно закінчив відділ Макса, електронні конструктори можуть уже завтра підготувати робочі схеми виробництва. А далі... Незначне переобладнання цехів, два-три тижні напруженої роботи технологічних ліній, і можна буде починати...

Колись це уявлялось далеким і мало реальним. Приворожувала мрія про необмежену владу, про велику славу. І ось до порога — кілька кроків. За ним — нове життя.

Нове для Фрада і десятка старих з правління!

Макс стискав пальцями скроні. Нікуди не дінешся: його обдурили. Так само спокійно й безжалісно, як Фрад відібрав Тересу, так само відберуть у нього все, що обіцяли.

Чи не більше честі було сидіти в Соболя в УФТІ!.. Може, й більше, та Фрад пішов далі Соболя, Фрад сильніший, йому належить майбутнє Землі. Ось воно що...

Мовчки працювали люди в лабораторії. Кожен з них чогось чекав, кожен плекав якусь свою образу на людей і мрію... Серед них було немало здібних хлопців і навіть дві жінки.

Нехай вони показяться разом із своїм Фрадом!

Макс пробіг поглядом по стовпчиках формул. Ось ці математичні вузли треба, як завжди, перевірити через пам'ятні машини однієї з академій. Люди не знали, що їхні академії вже кілька років люб'язно надають послуги тим, хто готує напад на людство.

Макс набрав шифр і заправив стрічку до передавача. За кілька хвилин він матиме відповідь від Гаванського обчислювального центру Карібської академії.

Чи не час покласти край тиранії Фрада? Що він вартий, Фрад, без Макса і оцих усіх безіменних, що працюють у лабораторіях і цехах? Відповів собі сміливо: Фрад вартий багато, можливо, що він геній. А от таких, як Макс і оці... на світі таки не мало... І нікуди подітися від настирливого й бридкого почуття своєї непоправної посередності. Що зробив Макс? Розрахував транспортування снарядів? Але це скоріше методична робота, ніж наукова.

Апарат безпорадно блимав червоним очком. Макс натискав кнопку і морщив чоло. Потім торкнувся пульта відеофона.

— Що таке? — спитав Фрад,

— Гавана обчислень не дає.

— Чому?

— Не знаю.

— Ти без них не можеш працювати?

— Перевірка. Я вже зробив усе. Можна готувати виробництво.

Фрад схилив голову на знак схвалення. Він уперше явив таку покладливість.

— Готуй виробництво. Подумай, кого послати до Гавани, щоб перевірити авторезидента.

— Я б злітав сам.

— Тебе знають.

— Я відростив вуса.

— Як хочеш. Завтра Стратегічна Рада, запрошують і тебе.

— Я готовий, — Макс ледве стримав радість. Стратегічна Рада вирішувала найголовніші питання наступної війни. На її засідання запрошувались тільки ті, кому належало насправді керувати Всесвітом.

Фрад відімкнувся. Макс викликав усі відеоточки лабораторії і сухо кинув:

— За дві хвилини всім набрати шифр мого кабінету. Проведемо передвиробничу нараду. Згадати все, що здасться не досить перевіреним.

Він пройшов з лабораторії до свого кабінету — великої кімнати, що була точною копією кабінету Фрада.

Звичним зусиллям волі повернув думкам необхідні лад і послідовність. Відмахнувся від настирливого видіння: Тереса з припухлими від поцілунків вустами підводиться з ліжка й простягає руки назустріч... Це він підгледів через відеофон і відразу відімкнувся, побачивши, як у екрані з'явилася тінь Фрада.

Ненависть до хтивого деспота наукового корпусу ще сушила горло, але Макс уже опанував себе і був готовий до роботи.

Тереса інакше переживала ненависть. Вона лежала в ліжку в своїй кімнаті і невидючими очима дивилась у стелю. Розчепірені пальці тремтіли, стискаючи ковдру, а з вуст раз по раз виривався стогін безсилої люті й відчаю:

— О... О!..

Цієї ночі у неї був Фрад. Коли він приходив, розтавала у своєму щасті. Вона любила самовіддано й бездумно.

І от у такі хвилини вона почула, як він гарячково шепотів:

— Яно!..

Вона не відштовхнула Фрада — не могла. Лише потім, стримуючи тремтіння голосу, пошепки спитала:

— Ти уявляв на моєму місці... Яну? Він не відповів.

— Ти казав: "Яно, кохана..." Ти мене ніколи не називав коханою...

Він мовчки підвівся, швидко одягнувся й вийшов. Слабе Тересине "Куди?.." прозвучало жалюгідно й безпомічно.

— О!.. — стогне вона, притискуючи розчепірені пальці до ковдри, і невідривно дивиться в білу стелю. Вже давно настав день, і чемний Ессельсон запрошував її до снідання. Він навіть пояснив, що міс Яна вже поїла і кудись пішла — помітив, що останнім часом дівчата цуралися одна одної.

А нащо Тересі снідання і цілий світ?.. Вона не могла розібрати, кого ненавидить

більше — Яну чи Фрада. Заговорила уява.

Спочатку явилися картини пристрасних ночей Яни і Фрада. Тереса ледве не запустила нігті в ніжну шкіру на грудях.

"Він до неї не ходить..." — несміливо озвався розум.

Він не ходить. Він — любить. І буде ходити, і Яна поступиться, бо ніяк не може бути інакше.

— О!..

Краще б його зовсім не було... Якби його не було, Тереса б померла від нестерпної нудьги, від спраги, від самотності. А якби не було Яни... Тоді б йому нікого було любити, крім Тереси. Він би шепотів ночами: "Тересо, кохана моя..."

Яна красива. Вона могла б бути вищою. Вона могла б мати таку саму осину талію, як Тереса. Вона могла б бути чорноволосою... Але вона красива. Ну то й що? Хіба Тереса не красивіша за всіх?..

Яна надто поміркована, надто цілеспрямована, надто вольова. Жінка не повинна бути такою. Це неприродно.

— Розумниця... — прошепотіла Тереса. — Чим ти його зачарувала, клята?..

Ще й ще раз уявляла собі суперницю і пильно розглядала кожну її рисочку. Потім уява затрималася на намисті. Заговорив розум — засліплений люттю, знесилений первісним жаданням помсти: ось де твій порятунок. Піди до Фрада і все викажи. Він не простить Яні такої зради. Він сам її зажене під землю і там засмажить живцем у гарячих цехах.

"Вона його не зраджувала... — нерішуче цідилися заперечення. — Вона завжди була його супротивницею".

І здогадка: він її полюбив, поважаючи!.. Вона не скорилася, вона залишилась вірною своєму Соболю, а до того ж, вона трохи розуміється в усіх цих наукових справах!.. Тереса ж через свою любов зрадила всьому, чим раніше жила, чим дихала все життя.

— О... О...

Перевернулася вниз обличчям і затулила долонями вуха, хоч ніякі звуки не долинали в кімнату. Хотіла відділити себе від усього світу...

Вже давно не переказувала вітань Пуебло, і Олексію, і всім людям, що живуть поза плато. І від них не чула нічого.

Пуебло, Яна, Олекса і всі люди — одна родина. Їм протистав Фрад і всі, хто підвладний йому. Макс і Ессельсон, і люди-тіні, що інколи потрапляли на очі. Разом з Фрадом дивні старі люди, яких навіть він слухає.

А де ж вона, Тереса?.. Вона чужа всім, усім на світі.

Щось бурмотів виснажений зненавистю розум, і ревності промовляли своє владно й нервово. Тереса підвелась і почала одягатися: вона піде до Фрада, щоб розповісти йому про нейтринний зв'язок.

Жовте й червоне листя шарудить під ногами на доріжках Ботанічного саду. Схожі на великих задумливих жуків автодвірники не встигають його прибирати, і це добре, що

не встигають — нехай собі шарудить у лад з неспокійними думками... Жовті й червоні завіси листя зводяться високо над головою, і блакитне небо проглядає крізь них численними клаптиками й клаптями...

Марія Олексіївна звикла в такі хвилини розмовляти з Леонідом. Сама вона трохи губилася...

Він став її чоловіком. Чи можна було це припустити в такі дні? Їй не все кажуть, та вона відчуває, що навколо Артема і Яни збираються хмари, що там дуже, ой дуже не гаразд. Днями вона одержала стрічку з Москви. Відеофон відтворив Янин голос (а як хотілося побачити її обличчя!).

— Мамусю! Я тебе вітаю і бажаю найбільшого щастя, яке тільки буває на землі!.. І Леоніда Пилиповича вітаю! Ви обидва просто молодці, і я за вас рада й щаслива!..

Шарудить листя під ногами. Марія Олексіївна сідає на лаву й дивиться в глибину саду, де окремі дерева зсуваються в суцільну жовто-червону стіну.

Вона наважилась розповісти Яні про одруження, але більше нічого не скаже... Бо Марія чекає дитину, і їй здається, що ця звістка прикро б вразила дочку.

Про це не знає навіть Леонід. Вона давненько його не бачила, відтоді, як він виїхав у відрядження на північ. Марія знає: Леонід трудиться для порятунку Яни.

Він працює страшенно багато. Він працює весь час — таке враження склалося в Марії. Хоч учора — вона його викликала ранком — відповіли, що на об'єктах. Вдень — теж на об'єктах. Увечері вона попросила, щоб її виклик подали на його кишеньковий відеофон. Автомат трохи завагався, і раптом Марія побачила обличчя Леоніда. Воно було таке далеке...

— Що? — спитав уривчасто.

Потім лише збагнув, що перед ним дружина, засоромлено посміхнувся — почервоніли щоки — і винувато сказав:

— Вибач, рідна, пізніше я сам тебе викличу...

Він був у теплій шапці-ушанці, з піднятим хутряним коміром. Марія зрозуміла, що її виклик перешкодив Леоніду в роботі. Сумно всміхнулась і перервала зв'язок.

Сьогодні чекала виклику. Минуло півдня — Леонід мовчав. Дуже багато роботи в них. А коли так — Яні й Артему загрожує щось страшне.

Навколо Марії люди. Вони їй не дають убиватись за дочкою — не лишають на те часу: то вимагають по роботі, то ведуть до театру, то втягують до цікавої розмови.

Її ні в чому не переконують, тільки іноді дехто кине:

— От коли повернеться Яна...

Марія рада, що побуде сама. Спасибі людям, та колись треба й самій посумувати...

— Ви ж Марійка!.. — почула низький жіночий голос.

На неї дивилась висока огрядна жінка похилого віку.

Очі оглядали Марію, а руки, ноги, вся постать ніби йшли далі. Ніби їх господарка вздріла Марію, а про них забула. Марія Олексіївна впізнала: це була Соболиха, Артемова мати. Підхопилася:

— Ксеню Іванівно, рідненька, як це ви до Києва?..

Соболиха всміхнулась нарешті, вся повернулася до Марії, владно взяла її за плечі й розцілувала.

— Як? А до тебе. Бо обридло мені все через отой екран... А тобі хіба не обридло? Слухай, Марійко, та ти ж яка молоденька!..

— Де там, Ксеню Іванівно... Сорок три минуло.

— Молоденька! Сидиш, сумуєш?..

— Вийшла до саду. Він красивий о цій порі...

— Еге ж, барви гарні, як у нас на Богодухівщині... То і я посиджу коло тебе, а там уже й підемо...

Ксенія Іванівна сіла на лаву. Вона не вміла довго мовчати. За десять хвилин переконала Марію, що їй не слід одній жити в Києві. Треба сьогодні ж сповістити Леоніда та й вирушати разом з Соболихою у Прогрес. Будуть собі дві матері чекати звісток від дітей, а діти ж їхні між собою поріднилися, і роботи на селі вистачить для обох...

Марія Олексіївна наважилась:

— Я б охоче! В такі дні треба, щоб поруч була рідна душа... Тільки... Розумієте, Ксеню Іванівно, у Яни влітку має народитись сестричка чи братик...

Ксенія Іванівна обняла Марію за плечі:

— От Яна зрадіє!

— Він у тридцять років очолював правління найбільшого і наймогутнішого концерну світу. То був останній концерт в історії. І от тепер, маючи понад сто років, ця геніальна людина звалила на свої плечі таку роботу! Потрібна справжня велич духу, щоб через довгі десятиріччя пронести свою зненависть і рішучість відомстити!

Це скидалося на емоції. Яна з цікавістю скосилась на Фрада.

Він довгі роки плекав свій задум. Разом з кількома відданими людьми знайшов це плато. Дальший план складався з трьох розділів: по-перше, треба було знайти спеціалістів; по-друге, виготувати промислове, наукове і побутове устаткування; по-третє, розмістити все це на плато... Найважчою була перша частина — люди.

Вони йшли доріжкою попід кронами — йшли поволі, озираючись навкруги, поглядаючи одне на одного. Фрад був закоханий. Яна напружено лічила хвилини: наближався час зв'язку з Олексієм.

— Старому пощастило: він знайшов мене. Вчений у повній силі, з чималим життєвим досвідом, знавець сучасного покоління і цілком відданий ідеям, які хотів повернути в світ старий, — я був для нього несподіваним скарбом. Він це зрозумів. І ми почали працювати. Я знайшов у світі науки кількох молодих здібних цуценят з прищепленим самолюбством, з ненормальними вимогами, кількох молодих піжонів, яких мучило марнослов'я і жага до всесвітньої слави. Це було ядро майбутнього апарату. Старий тим часом створив таємне правління, куди, крім нього і мене, увійшли самі лише старики з колишніх людей. Важко переказати всі подробиці епопеї. До речі...

Фрад торкнувся Яниної руки. Дівчина відсторонилась. Той наче не помітив.

— До речі, про наші задуми з'являлися статті в газетах. Цікаво? Ніякого шифру, все

було написано ясно й просто: дехто Ікс обіцяє в найближчому майбутньому повернути назад історію людства. Так і було написано! Уявляєте ви це собі?

— Ні. Якби люди про це дізналися, вони б відкрили будинок для божевільних. Ви навряд чи потрапили б на плато.

— Коли в пресі з'явилося перше повідомлення, я трохи не вбив себе від розпачу: все пропало! Де там... Статтю написав один із тих, кого ми навертали у свою віру. З банальної точки зору, властивій більшості людей, він таки був мерзотник. Але до нас не пристав, а натомість перелякався і побіг у газету... Надрукували, як курйоз. Читачі сміялися. Зрештою цей йолоп повірив, що став жертвою нерозумного жарту... Словом, в океані довірливості ми могли діяти спокійно і не дуже обережно.

...Сьогодні сеанс зв'язку був дуже щільний. У смертельно небезпечних обставинах думка Артема, як ніколи, широко розправила плечі й простувала вперед широченним кроком. Яна чула зітхання Олексі й тихі його зойки, а іншим разом він не стримувався і шепотів з благоговінням:

— Е-е-е-е-ех... Недосяжно...

Артем у хвилини натхнення був дивно красивим — вічною красою людини, яка вирішила переробити світ так, як вважає за краще.

Скінчився сеанс. Яна підійшла до коханого. Як обрид екран, ця лискуча поверхня... І вона водить, водить по ній долонями, наче сподівається чудом знайти на ній острівця Артемового тепла, вона притискується до екрана щокою й лине за нього, і Артем з того боку бачить її муку й мовчить.

Кілька разів вони починали співати тихенько, на два голоси. Співали ліричних пісень і народних, а останнім часом — навіть пісеньку експедиції, що рухалася в ці дні до плато.

Ще тільки крок,

Ще тільки сто —

І ми до вас прийдем.

...З шарудінням сиплються, течуть вниз стебла, підтяті квантовим променем. Експедиція наближається до мети.

Олексій бачить попереду спину старого Соболя, чує за собою кроки Веслі. Олексій втішається нехитрим щастям дивитися незапхлими очима, вільно згинати руки й ноги в суглобах і крутити головою, як тільки хочеш... Ліки, що їх застосували Барханов і американці, своє зробили. За один день зникли майже всі пухлини, тільки важка втома ломила суглоби. Олексій не помітив, що вчора Барханов призначив зупинку на ночівлю на півгодини раніше, ніж звичайно, щоб дати Олексі відпочинок. Після зв'язку з Артемом заснув зненацька і міцно, як камінь.

Сьогодні зовсім одужав. Він би міг жартувати й співати, коли б не оцей особливий настрій: скоро...

Барханов наче не змінився. Гнат Петрович — зосереджений. А Джон і Веслі страждають від загальної мовчанки. Вони капризують, коли минає їхня черга прокладати шлях, не хочуть поступатись першим місцем, і поки один торгується з

Бархановим за двох, другий похапцем крає сельву.

В таких випадках Барханов з кам'яним обличчям переводить погляд з одного на другого, аж поки ті ретируються з засоромлено пісними фізіономіями...

Ось наперед виходить Гнат Петрович. Тепер перед очима Олексія рухається широка спина Барханова з рюкзаком. З-під шолома видно його потилицю, обсипану срібним порошком сивини.

А за спиною нарешті не витримує балакучий Веслі Кейс:

— Хто знає, як ми покараємо Фрада?

Питання поставлено несподівано. Потім чується веселий сміх Джона. Такий веселий, що Олексій озирається.

— Ми примусимо його десять разів підряд вислухати Космічну симфонію Віллі Каналіса з електронно-гармонійними ефектами!..

Веслі задоволено хихикає:

— Помре на третьому разі!..

— Ти гадаєш, у нього такі міцні нерви? Я б загинув на початку другого разу... А що, коли примусити його вивчити напам'ять епічну поему Джіма Фор'ю "Анаконда Галактики"?

— Той самий ефект.

Олексі подобались обидва хлопці, а горезвісну поему Фор'ю він і сам намагався читати і досі свою огиду до неї пояснював недосконалим знанням англійської.

— А справді? — спитав Веслі. — Що з ним робити? Закинути в космос, оселити десь на астероїді, в автоматичній обсерваторії... Нехай літає.

— Ні в якому разі, — важко сказав Олексій. — У космос летять найкращі, цієї традиції ніхто не порушить.

— Олекса має рацію, — підхопив Джон. — Фрад залишиться на Землі. То що ж ми з ним зробимо?

А справді — що?

Шаруділа рослинність, лягаючи до ніг зеленою січкою, шипіла пара, дихалося важко... Комашня й п'явки жадібно кидалися на людей і гинули. Піт застилав очі, безконечними струмками біг по тілу.

— То що ж?

— Нічого, — впевнено сказав Олексій.

— Нічого??? — перепитали хлопці.

Барханов наче й не чув розмови, а Гнат Петрович на мить озирнувся, і Олексій прочитав на його мокрому обличчі схвалення.

— Нічого, — повторив. — Ні в космос, ні в надра. Знешкодити — і все.

— Оточити презирством? — уточнив Веслі.

— Ні! — вигукнув Джон. — Ти й досі не зрозумів? Нічо-го! Ніякої уваги його персоні. Уяви собі: преса розповідає людям про небезпеку, яка їм загрожувала, повідомляє, що злочинцями були такі й такі... І все. І більше ні слова. І той самий Фрад, який чекав кари, мук, ув'язнення, заслання, цей самий Фрад іде вулицею міста, яке він

збирався знищити разом з його мешканцями, іде — і на нього ніхто не звертає уваги, як виховані люди не звертають уваги на мимовільну непристойність...

Соболь схвильовано кахикнув. Барханов перший його зрозумів і швидко підійшов до старого. Той озирнувся:

— Мать, хлопці, ми вже прийшли...

За хашею проглядало круте нагромадження каміння, а крізь поріділі крони виднілася височенна прямовисна стіна.

Барханов зробив крок уперед і враз відступив:

— Захист!

На його куртці блимала червона лампочка: починалася смертельна зона.

Люди суворо дивилися на сірий граніт.

Розділ шостий

ЛИШИЛОСЯ ТРИ ТИЖНІ

— Осленко, ви боїтеся смерті?

— Ви думаєте про смерть? — Джон вирячив на Яну очі. Дівчина безтурботно всміхалася, перемішуючи в каві грудочки цукру.

— Кожна людина коли-небудь думає про смерть, Джоне.

— Ваша правда...

Вперше Джон і Яна снідали разом. З Тересою дівчина майже не бачилася, а снідати самій обридало.

— Ви не відповіли...

— Пробачте. Звісно, боюся. Хоч я і втомився. Розумієте, міс Яно, інтенсивність життя в кожного своя. Інший за двадцять років проживе і зробить більше, ніж його сусід за сто двадцять. Я, міс Яно, жив і працював дуже інтенсивно. І я себе повністю вичерпав...

Яна вже чула ці слова. Ці самі, або дуже-дуже схожі...

— А страх перед смертю такий, що я й далі живу безплідно, їм людський хліб і за середніх років перетворююсь на спустошеного діда...

І це вже десь було.

— Живу... Служу, як ви колись зводили зауважити... Навіщо? Не знаю й сам... А якби прийшла смерть...

Обличчя Джона втратило звичайний блюзнірський вираз. Щось з'явилося в ньому старечо-безпомічне.

— А якби вона прийшла... Може, я й не злякався б, міс Яно, бо вже досить. Але самому себе вбивати — це неприродно. Адже ж так, міс Яно?

— Ви давно на плато?

— Скоро чотири роки.

— А там — у вас хтось є?

Ессельсон покрутив головою:

— В тому моє щастя. Нікого. Був брат... — По тихій паузі: — Загинув, загинув Вілл...

— У Тихому океані, — сказала Яна. Дівчина перевіряла догадку на старому.

Джон дивився на неї, як на ката, — з жахом і покорою.

— Ви знаєте?..

— Ви Джон Уільямсон?

— Це вам сказав Фрад...

— Ні. Допіру ви розмовляли словами з свого "передсмертного листа".

— Як ви могли знати ці слова! Так-так, звичайно... Чому ж ні... Міс Яно! — Джон підхопився. — Міс Яно! Але знайте хоч ви: я не винен у смерті Уільяма. Не винен! Вони спочатку його вбили, а потім запропонували мені написати цього листа, загрожуючи й мене... до акул. Я написав. Я спробував вкласти в нього душу.

— Лист вийшов поганий, Джоне.

— Справді? — Джон сів і з невимовним смутком зазирнув у вічі дівчини. — Він справді невдалий?

— Справді, Джоне...

— Ясно... — він кивав головою. — У мене в житті нічого вдалого не було. У мене був брат!.. І я його зрадив... Ні-ні, я не винен, міс Яно, ні... Я зрадив його пам'ять, написавши того листа... Вілл не був спустошений, він був великий учений, а я біля нього блищав, як Місяць од Сонця... Не стало Вілла — не стало й Джона. А залишився... о, це ви дуже виразно, дуже вдало сказали, міс Яно: Осленко! Залишився Осленко...

Джон ще не мав і п'ятдесят. А скидався на старого діда. А зараз — навіть трохи на трагічного Ріголетто.

Підвівся і мовчки почвалав до дверей.

Яна повернулась до вікна. Чому вона спитала про смерть?

Артем учора сказав:

— Якщо експедиція Барханова виявить, що ніяка рятівна група на плато не здереться, нам доведеться переглянути свої розрахунки на майбутнє.

— Чому? — Яна прекрасно все розуміла.

— Лишається мало часу. Я врятуватись не зможу.

— Нехай кінчиться експедиція...

— Звичайно, любя.

Навіщо Джон народився на світ? Щоб прожити не дуже довгий вік біля брата, а далі зрадити й самого брата, аби протягти ще кілька років у жалюгідній личині лакея і блазня.

Колись Яна чула, що життя — як один день і для старого, і для дитини. А Кардашов і Гомес, мабуть, думають не так: за їх плечима велике-велике життя і величезна робота, яку ніяк не вбгаєш у один день... Ні-ні, річ не в довжині, в листі Джона є частка правди.

Час не мав початку, він не матиме кінця. Слова, які не відразу відлунюють у свідомості... Час був і буде завжди... Для людини це — вічність небуття. Довга-довга, без кінця й початку, вічність небуття. І десь у ній раптом — коротенький спалах. Це життя. Мене не було мільйон, і сто мільйонів, і сто більйонів років тому, дуже скоро мене не буде знову — і вже не буде ніколи. Вічність позаду і вічність попереду, а між ними — коротенький спалах. Він і справді такий коротенький у порівнянні з вічністю,

що годі його міряти нашими роками — смішна робота!..

Та який би не був короткий — нехай цей спалах буде яскравий. Яскравий, чистий, гарний, щоб навкруги освітілася чорна безодня часу й простору. А всі ми разом, люди, складемо у Всесвіті яскраве багаття розуму й творчості — навіки.

Щось тривожне було в цьому порівнянні життя із спалахом, щось близьке й неминуче, про що не хотілось думати...

Вчора Яна прийшла до Артема, увімкнула екран і не знайшла його в камері. Налякалась не сказати як. Потім зраділа — він повернувся у наш світ. Потім побачила, що він спить на своєму пластиковому матраці — по той бік столу під стіною.

Артем дуже втомлювався. Він працював з нелюдським напруженням. Під час зв'язку з Олексієм творчий процес тривав, та основна робота була поза зв'язком... І це — без машин, все — напам'ять.

Спав. Яна не бачила його обличчя, він відвернувся до стіни. В лад з глибоким диханням підіймалися і опускалися плечі, потім здригнулася рука — Артем зігнув її в лікті і, мабуть, сховав долоню під щоку.

Він спав за московським часом.

Яна сиділа на стільці посеред кімнати й чекала. Вона кілька разів стримувала порив підійти ближче, торкнутись рукою його плеча (адже ж він зовсім поруч, за кілька кроків!). Стримувала, бо між ними був холодний дотик екрана.

Вона знала, що перейти за екран неможливо, знала, що таке речовина і антиречовина, але тільки в ці хвилини відчула, які далекі вони з Артемом. Між ними лежав Всесвіт, неподоланий, як вічність. Артема в Яни не було.

Спокійніше. Нам потрібні спокій і мужність. І вміння багато працювати.

Потім Артем прокинувся, і Яна викликала Олексія...

— Ви зараз вільні? — почувся голос Фрада.

Яна відштовхнула від себе столик, біля якого вони з Джоном щойно пили каву, і озирнулася на екран. Фрад чемно дивився на неї і чекав відповіді.

— Я вам потрібна?

— Хочу вам запропонувати невеличку прогулянку над плато. У вертольоті.

— Хіба звідти видно щось, крім сельви?

— А чому б не полетіти?

Погодилась. Коли голубий вертоліт біг над верхівками дерев і дівчина пересвідчилась, що навіть з найменшої висоти помітити на плато якісь споруди неможливо, Фрад зауважив:

— Над сельвою зараз нишпорить безліч рятівників.

— Чиїх рятівників?

— Ваших. І Соболя. Вони обмацують кожен квадратний кілометр.

— Звідки ви знаєте?

— Про це дуже широко повідомляє преса. Кілька разів їхні вертольоти проходили й над нами. Звичайно, нічого не знайшли, хоч і мацали локаторами, як могли. Не виключено, що ми зараз зустрінемо когось із них.

— І що ж тоді?

— Доведеться знищити.

— Заради цього ми піднялись у повітря!

— Ні. Але мені обридло ховатись у власному домі.

Яна засміялася стримано, презирливо, не розтуляючи вуст. Фрад глянув збоку:

— Чого це вам смішно?

— Ви господарюєте в чужому домі, ось у чім річ. Земля — це людський дім.

— Безглуздо все це, Яно. Всі оці вигадані моральні забобони й категорії — вірте мені, це таке безглуздя, таке дурне лялькове марення!..

У Фрада стислися щелепи, коло вух здулися тверді жовна.

— Настає доба, коли законом загальнолюдської моралі і законом життя ставатиме будь-яке ваше бажання. Ви будете царицею світу — мінливою і прекрасною в своїх бажаннях, нестримною в гніві й милості...

— Кожен з членів правління обіцяє це якійсь жінці?

— Ні. Гаразд, про це згодом. Ви не читаете світової преси?

— Що ви! — Яна не всміхнулась. — Я щоденно проглядаю газети на десяти мовах і десяток телевізійних програм.

— Пробачте, — сказав Фрад. — Останніми днями я настільки полинув у майбутнє, що забув про деякі подробиці нашого побуту. Не жалкуйте ні про газети, ні про телевізію. Я вас коротенько зорієнтую...

Вони ковзали над верхівками лісу. Фрад раз у раз уважно поглядав униз. Яна знову помітила високу тонку скелю, схожу на зігнутий палець.

— Якби ми підкинули труп Соболя — людство вже б заспокоїлось. Але ж ви знаєте: ми не можемо цього зробити. На світі небагато речей, які були б нам не по силі, але показати людству труп Соболя ми таки справді не можемо. От воно й казиться. Шукає!..

За думкою Фрада, ця звістка мала справити на Яну, позбавлену земної інформації, найсильніше враження. Дівчина тільки зиркнула на нього.

Наступної миті зрозуміла, що зробила щось не так — по обличчю Фрада майнула хмарка, а в очах блиснула мисливська настороженість.

— Це вас не дивує? Люди ще й досі шукають Артема Соболя і вас.

Яна знайшлася:

— Ні. Не дивує. Людство нас шукатиме, поки не знайде.

— Так... Слухайте факти. Світова преса поступово прийшла до висновку, що Соболя і вас викрала з незрозумілою метою злочинна організація. Далі починаються намагання зрозуміти мету й, головне, місце, де вас ховають. Щодо мети, то тут жахлива плутанина... Але останнім часом кілька солідних газет і оглядачів висловили припущення, близькі до істини.

— Справді?

Фрад відзначив здивування дівчини.

— Справді. Але Всесвітня Надзвичайна Рада, що працює в Москві для вашого

врятування, не взяла цих припущень до уваги.

Допитливо глянув. Дівчина не виказала ніяких емоцій. Фрад зрештою погодився, що ця слов'янка вміє тримати себе як боєць.

— Щодо місцезнаходження злочинців і вас з Собоєм, то тут думки світової преси поділилися: половина громадськості твердить, що ми з вами зараз десь у космосі. Друга — на земній кулі. Причому ці другі теж поділилися на дві групи: одні схильні шукати нас на дні океану, під якоюсь півсферою, що захищає від води, а другі — де б ви думали?..

Яна дивилася вниз, на верхівки дерев. В Європі ліси переважно рівні на зріст — дерева горнуть одне до одного і не підводяться над сусідами, щоб не опинитись беззахисними під осінніми вітрами, під зимовими хуртовинами... В сельві, в цій щільній рослинній родині, всі дерева — великі індивідуалісти, і кожне росте собі яким хоче: вологи й тепла надміру, а проб'єшся вгору — матимеш і сонця досхочу. Одні верхівки силкувалися ляпнути лискучим листям по череву вертольота, інші дрімали далеко внизу, а які височіли над зеленою масою велично байдужі. Густе мереживо ліан звисало з верхівок униз, у зелену прірву.

— То де ж? — спитала дівчина у Фрада.

— В сельві.

— Що ж далі?

— В космосі нас шукають. Супутники-обсерваторії і космодроми одержали спеціальні програми вимацування космосу. Місяць невпинно оглядає колосонячний простір, силкуючись знайти такі крупні небесні тіла, як ми з вами. Кожного регулярного рейсу Земля — Місяць на шляху виконуються такі самі дослідження. Останнім часом до роботи взялася міжпланетна Обсерваторія на орбіті Марса і навіть, здається, одна з станцій на поверхні планети. І так далі, і таке інше... Уявляєте цей переполох?

— Так.

— Чудово. На дні океану нас шукають не так настирливо. Дещо, звичайно, показується: трансокеанські лінії зобов'язані вести підводні спостереження, начеб злочинці — тобто ми — не могли вибрати в океані іншого місця, як під жвавими морськими шляхами. Подібні завдання одержали й дослідні судна, що десь там лазять по водній шкірі нашої планети... Чекайте, — сам себе перебив Фрад, — зараз я вам дещо покажу...

Вертоліт пішов униз. Спершу здалося, що він пірнув у хащу. Ба ні — майстерний автопілот провів його точно поміж віт дерев і спинив у повітрі, над вузькою ущелиною.

Яна вже бачила це місце під час телеекскурсій з Фрадового салону. Унизу стояли ракети. Довгий ряд блискучих білих сигар, націлених гострими носами в zenit.

— Коли ви це бачили на екрані, я ще не знав, у який спосіб ми будемо начиняти ці штуки анігілюючими зарядами, і, головне, як ми запобігатимемо передчасній анігіляції під час виведення ракети на ціль. Сьогодні я не тільки знаю це досконально, але на наших заводах уже розгорнулося виробництво устаткування. Ви бачите?.. Оця перша

підє на Нью-Йорк, друга — на Токіо, он та, бачите, п'ята від краю, націлена на Москву, а ота, трохи збоку, — на Лондон. Взагалі, всі об'єкти першої атаки вже під прицілом. Ну, гаразд, полетимо далі...

Вертоліт, не розвертаючись, вислизнув із зеленого полону й знову поплив над верхівками дерев. Фрад спинив його.

— Уявіть собі: ялось ранком над цим місцем — грім, дим, вогненний стовп... Раз, другий, третій, п'ятнадцятий...

— Повернемось до повідомлень світової преси, — нагадала Яна.

— З задоволенням. Отже, в космосі нас шукають, в океані теж трохи вовтузяться. Є тільки одне місце, де нас всерйоз не намагаються виявити, — це сельва.

— Ви казали, що над сельвою нишпорять рятівники.

— Добровольці. І жодного загону, організованого Надзвичайною Радою. Проаналізуйте, прошу вас. Преса виголошує вірогідну версію про зникнення Соболя — Рада удає, ніби вона нічого такого не помітила. Громадськість визначає три напрямки розшуків; Рада віддає і поширює через пресу розпорядження про розшуки. Де? Зважте: тільки там, де нас немає. Добровольці прекрасно розуміють, що шукати треба в сельві, вони це й роблять, і преса про них пише із співчуттям. А Рада мовчить... Як ми повинні все це тлумачити?

— Не знаю.

— Подумайте.

— Я не знаю.

— В Раді зібралися розумні люди. Мені жаль, що більшість з них загинуть, бо вони живуть у містах, що підлягають знищенню у першу й другу атаки. Але той, хто виживе і виявить згоду працювати з нами, матиме свою частку влади й могутності. Так вирішило правління.

— Ви робили якісь висновки.

— Я ніколи не втрачаю нитки своїх думок, ви могли б це помітити. Прощу: Надзвичайна Рада ближча до істини, ніж усе людство із своїми припущеннями. Вона знає, що нас нема ні в космосі, ні в океані. Але змушена мовчати і грати роль всесвітнього дурника, бо людство забуло зміст таких понять, як "секрет" і "таємниця". Рада не хоче нас сполохати, вона намагається діяти обережно і невблаганно. І вона діє. Я не знаю як, але вона діє, і в цьому ніхто з членів правління не сумнівається.

— Чого б вона була варта, коли б не діяла! — сказала Яна.

— Цілком вірно. А що пише преса? Що світову громадськість дивує нерішучість людей, яким ввірена найважливіша справа. Дехто навіть висловлювався за омолодження Ради. Маючи на увазі, що одному з її керівників минуло сто сорок років чи щось близько цього.

— Ганьба...

— Цілком вірно. Рада була змушена оголосити розшуки Макса Свирида і обнародувати всі матеріали про нього. Хіба ж це в її інтересах? Але ж треба показати людям, що вона працює...

Фрад тихо засміявся — власне, його обличчя відбило все те, що потрібно відбивати під час сміху: губи розтяглися, показавши дрібні зуби, примружились очі, задерикувато сіпнувся кадик, навіть голова схилилася на бік і кілька разів сіпнулася в такт із сміхом. А руді очі лишилися жорстоко-спокійними.

— Рада діє, і вона знає, як треба діяти. Ось чому правління концерну "Сельвас" вирішило переглянути раніше призначені строки виступу і скоротити їх на цілий місяць. Атака почнеться рівно за три тижні.

Розділ сьомий

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ

Зрештою так воно й мусить бути.

Яна зайшла до Фрада. Сказала, що хоче побачити Нью-Йорк, це феєричне місто, більшого за яке люди ніколи ще не будували й, напевне, не будуватимуть, бо це дуже нерозумно — створювати кам'яні джунглі посеред благодійного континенту, — хоче бачити Нью-Йорк до того, як він випариться.

Фрад здивувався, але не виказав цього. Він подумав, що тут щось не те, але...

— Як же ви собі уявляєте екскурсію до Нью-Йорка?

— Дуже просто. Ми сідаємо у вертоліт і летимо туди.

— Хто — ми?

— Ви і я. Коли хочете, можемо взяти з собою і Тересу.

— А якщо, крім нас трьох, буде ще чотири-п'ять моїх людей?

— Щоб ми, бува, з Тересою вас не захопили в полон?

Фрад не стримався — спалахнув:

— Дурниці!

Він пильно роздивляється Яну, гіпнотизує її, потім кидає короткі гострі запитання, намагаючись збити з пантелику, спіймати на слові — докопатися до суті.

Яна не відповідає нічого певного й нічого не обіцяє. Вона тільки — це найважче зробити, але іншого виходу немає! — зазначає, що була певна: мужчина, який любить, вважає за закон бажання своєї обраниці.

— Я вам відповім завтра, — обережно каже Фрад.

А поки триває ця розмова, Артем швидко, гарячково готує апаратуру, яка проб'є вакуум між речовиною і антиречовиною... Ось де найбільша трудність. Як, чим його пробити? Як і чим вивести з ладу прекрасне, кілька разів задубльоване устаткування, головна якість котрого в тім і полягає, що його не можна вивести з ладу!..

У Артема з'явився новий рух — стиснутими кулаками він тре собі скроні. Йому здається, що це тонізує стомлений мозок.

Вихід буде знайдено.

Ось прибігає Яна.

— Все гаразд. Завтра з Фрадом ми летимо в Нью-Йорк. Тільки ми удвох. Домовленість така — ми не будемо приземлятись, оглянемо місто з повітря і — додому. Він каже, що вся подорож триватиме кілька годин. Ну от...

Вони прощаються назавжди.

Розбігаються думки. Втомився. Всякого бувало, але стільки працювати, як у ці дні, і отак завантажувати пам'ять не доводилось ніколи. Виникло і десь пропливло, розтало порівняння: кінь іде чвалом перед тим, як упасти назавжди... Люди мають три тижні — це мало. Вони можуть спізнитись, тоді ця зграя встигне накоїти лиха. Люди знають строк. Не спізняться.

Артем краще за всіх розуміє загрозу. Ризику не повинно бути. Плато мусить вибухнути якнайшвидше.

Отож Яна летить із Фрадом до Нью-Йорка. Вони вже попрощалися. Артем сидить у камері, відлічує хвилини. От уже голубий вертоліт знявся над лісом, ось він проминув найвищий шар хмар, склав лопаті в крила, і два реактивні двигуни щосили кинули машину вперед... А може, щось перешкодило?

До кімнати заходить Джон Уїльямсон (Артем вірить, що в цей відповідальний момент у Джона прокинеться його залякане сумління). Він підходить до екрана й говорить твердо:

— Минула година, як вони поїхали. Більше чекати не можна.

Вони обмінюються поглядами. Навіщо прощатись... Артем приводить у дію апаратуру...

Яку, яку апаратуру, до бісового батька!.. Прекрасний план, але ж він нікуди не годиться, поки в руках немає інструмента, який би зруйнував вакуум. І Яна... Чи вона погодиться? Вона зараз прийде, вона зрозуміє.

Артем щосили тре скроні кулаками. Рішення немає.

Бути в цьому мішку з антиречовини більше не можна. Не вистачає самовладання, ні сили волі, ані нервів. Зрештою, не стане й психічного здоров'я.

Він дивився не раз, як Яна кидалася до екрана і, наштотхнувшись на холодні стіни, безпорадно ковзала по них долонями і відсторонялася назад. Удавав, ніби не помічав того, ніби йому байдуже. А коли нікого не було — вже не раз зривався і починав гатити по екрану кулаками й ногами, маючи одну надію: а може, трісне, може, анігілює?

Цитьте, нерви. Вам уже недовго служити.

Прийшла Яна. Вона дивно впливала на нього: враз заспокоювався, підбирався весь і забував про Всесвіт, що проліг між ними; коли не працював, то з ніжністю роздивлявся кожну рисочку обличчя й постаті, віддавався хвилі благоговійного обожнювання або гарячої жаги.

— Єдина в світі жінка... Яно...

Вона червоніла, але не ховала погляду.

Вона прийшла — він відразу розповів про свій план. Вона слухала, ніби й не чула: дивилась спокійно на нього, поглядала на підвіконня прийомного отвору — чи взяв їжу, чи попоїв.

— І все? — спитала. Отак просто: — Я з Фрадом кудись полечу, а ти тим часом вибухнеш разом із плоскогір'ям?

— Тільки так. Ми сьогодні ж сповістимо про цей план Барханова і хлопців. Що скаже Рада?

— Як можеш ти про це говорити?

— Виходу немає.

— Екепедиція ще не зробила своїх висновків. Може, сьогодні вночі я їх уже зустрічатиму десь на плато, в сел'ві... Захопимо Фрада...

— Люба моя... — Артем усміхався зверхньо й жалісливо, як батько до нерозумної дитини. — Не треба себе дурити... Завтра чи післязавтра хлопці закінчать обхід плато, і ми дізнаємось, що ця надія зникла.

— А якщо ні?! Артем насупився:

— Нехай це стане щасливою несподіванкою, на яку ми не маємо права розраховувати.

Яна зів'яла:

— Гаразд... Розповімо Раді... Тільки... ти не маєш права позбавити себе життя. От і все.

Вперта кохана дівчинка. Вона усвідомлює, що іншого виходу однаково немає.

— Люба, це вже не так і страшно — вмерти, — сказав Артем. — Іншим разом я задумувався над тим, що кожна людина — це щасливий випадок для себе самої: один із тисяч і тисяч варіантів здійснився так, що народився саме я.

— Не розумію... — зітхнула дівчинка.

— За трішечки інших обставин уже б міг народитися хтось інший, мій брат чи сестра. Це ніби лотерея, в якій розігрується життя і в якій кожен виграш припадає на десятки тисяч програшів. Кожен, хто народився, виграв перед незліченою кількістю, неуявною кількістю ненароджених і незачатих!.. Я щасливий, що мені припав такий виграш, та, може, досить потішився, треба й іншим допомогти?

— Я все ще не розумію. Кому допомогти?

— Ненародженим. Фрад хоче розпорошити мільйони майбутніх матерів і батьків, а я вже своє виграв, я вже спалахнув, — я мушу перешкодити Фрадові. Ось я про що.

— Ти сказав — ти вже спалахнув?

— Ну... можна й так сказати.

— Я думала про це. А ти хочеш і смерть зробити спалахом.

— Смерть — це ніщо. Спалах — це ще життя, це ще буде виявом моєї волі, дарма що вже не стане свідомості!

Яна дивилася мовчки.

— З цим доведеться погодитись, дівчинко. Тобі в житті стане порожньо, я знаю. Та на Землі живе багато людей, а життя попереду довге...

— Я не про себе, Артеме. Я про твоє життя... Артем кивнув:

— Твоя правда, я б міг ще жити! Як добре!.. — він замріяно засміявся. — Наука ще тільки підкрадається до головних комор природи, ще тільки визначає точно, де вони є, ці комори. Справжнє знання почнеться потім, а з ним разом — могутність, про яку ніколи ніхто ще не наважувався мріяти. Є принципово неможливі речі. Скажімо, мандрівки в часі в минуле. Чи одночасна фізична присутність людини відразу в багатьох місцях. Чи швидкість, вища за світлову. Чи прогулянка в віддалену Галактику і

повернення на Землю протягом кількох днів. Все це принципово неможливе, бо суперечить основним законам природи. Але далі... але далі принципово неможливих речей ставатиме все менше! Для вченого, який жив два-три сторіччя тому, багато з того, що ми робимо, здалося б нахабним шельмуванням неухильних законів суцього. Як добре можна жити, Яно!..

Яна мовчки дивилась на нього.

— Ну... — Артем соромливо посміхнувся, перепрошуючись. — Ну... а хіба нам було погано до народження? Безглузде запитання, правда ж? Хіба нам було погано в часи Маяковського, Арістотеля, Рамзеса Другого? Отак точно буде й після смерті, точнісінько. Стан небуття нам знайомий. Пусте! — Осміхнувся на свій вираз: — Саме так і сказав, як треба: пусте.

Яна повільно похитала головою:

— Навіщо ти... Скільки існує людство — все воно бореться із смертю. За кожен день життя або й за кожную хвилину. А хто ж, як не люди, знають, що безсмертя не буде ніколи.

— Безсмертя не буде, — відгукнувся Артем. — Ще одна абсолютна принципова неможливість. Та стара легенда про перевтілення душ має деякий сенс, бо перевтілення таки існує — в творчій спадщині.

Помовчали.

— Одного не зробив я: не залишив по собі бодай однієї дитини. Але... — він торкнувся рукою екрана. — Ми з тобою врятуємо мільйони інших дітей — і нехай це будуть наші з тобою діти. Гарзд, Яно?

Вона тихо кивнула головою.

Артем розмовляв з батьком. Батько чув його голос, а він, Артем, не чув — йому все переказувала Яна. Яна дослухалася до своїх сережок, вона говорила своїм звичайним голосом, але — батьковими словами. Це вражало Артема надто глибоко.

Яна казала:

— Мать, синку, за якийсь тиждень чи, мо, за два ми й тебе звільнимо, і твою подружку хорошу Янку та й поїдемо всі разом додому в Прогрес, та й буде там ваш медовий місяць, а ми собі з мамою працюватимемо, вам не заважатимемо, і буде нам усім добре-добре. А отим чортовим Фрадам — хай їм грець, ой-бо!.. Чуєш, синку?

— Ми чекаємо, батьку, — сказав Артем. — Розмовлятимеш з нашими — мамі вклонись і поцілуй...

— Аякже, синку, — відповідала Яна. У неї по щоках пробігли і сплигнули на груди дві сльозинки. — Аякже, синку, вклонюсь і поцілую. Та, мать, ми вже з тобою та Янкою разом додому повертатимемо... Тут є у нас співун, хороший такий хлопчина Веслі, він тебе оце вітає і хоче, аби ти послухав хоч кілька тактів нашої пісні. Чого ти, Веслі, їм же ж Олекса вже співав, вони ж знають!.. Ну-ну, знають, "ще тільки крок, ще тільки сто — і ми до вас прийдем..." Аякже!..

Вночі, коли Яна повернулася від Артема і почала роздягатись, до неї без стуку зайшла Тереса. Змучена. Вона несла велику орхідею.

Підійшла, поставила квітку у вазу. Яна мовчала.

Сіла на стілець, озирнулась. Потім жалібно посміхнулась:

— Не сердься. Я днями ходила до Фрада, щоб тебе виказати. Про радіо. Про оце намисто. Пішла, а він як гримне: "Я зараз зайнятий". Повернулась до кімнати, побула, потім пішла в селву по орхідеї. А тоді тільки зрозуміла, що я хотіла накоїти. Що це зі мною?.. — Зиркнула несміливо: — Ну, що там мій... товстенький?

— Пуебло? Він працює в Інституті зв'язку.

— Ти з ним більше не зустрічаєшся? Не розмовляєш? Як він міг це покинути?

— Я ж кажу: він працює в Інституті зв'язку. Хіба може через нас спинитися життя на планеті!..

— Я розумію. Це пов'язане з його винаходом?

— Він бере участь у підготовці Першої зоряної експедиції.

— О!.. Він так про це мріяв. Ти ще не втратила надію знайти свого Артема?

Тереса нічого не знала.

— Я його знайшла.

— О!.. — Тереса схопилась на ноги. Вона розтулила губи, Наче хотіла щось гукнути, потім вони затремтіли й стулились, потім вигнулися в щасливій усмішці: — Знайшла! Він живий!... Я така рада, сестричко, я така щаслива... Чого ж тоді Фрад сподівається? О, дурний, дурний чоловік... Чуєш, сестричко, він мене цілує й шепоче твоє ім'я... Це страшно! Але ж тепер... — Тереса змовкла, притисла руки до грудей, сіла. Вона знову дивилась сумно й допитливо: — Але ж... Фрад знає, що ти знайшла Артема?

— Знає.

— Давно?

— Він мене сам до нього повів.

Тереса зацікавилась. Потім взялася руками за голову:

— Я нічого не розумію. Я дуже дурна. — Пішла, озирнулася від дверей: — Ти не хвилюйся. Я ніколи не викажу тебе і Пуебло. Я тільки прошу тебе: якщо будуть новини від брата... то тоді... скажеш мені.

Тереса навіть не наслідувалась переказувати вітання. Яна кивнула: добре, якщо будуть новини...

Розділ восьмий

ІНФОРМАЦІЇ БІЛЬШЕ НЕ БУДЕ

Барханов і Олексій посувалися один за одним. Мабуть, так само низкою йшли в ці хвилини Гнат Петрович, Веслі і Джон їм назустріч. Часто спинялись, наближались якомога ближче до кам'яної стіни або нагромаджень брил, — аби не потрапляти в лінію захисту, це могли помітити на плато, — і очима й приладами обстежували кожен виступ, кожен квадратний метр...

Експедиція розбилася на дві групи й вирушила в обхід плато, щоб зійтися по той бік. Це вдвічі прискорило обстеження стіни. Сьогодні опівдні вони повинні зустрітися. Барханов і Олексій викреслювали на карті план плоскогір'я. Раз у раз поглядали на годинники. Вони не знайшли жодного місця, де було б варто хоч затриматися для

детального обстеження — з цього боку плато було неприступним. Але ж, може, старий Соболев з хлопцями щось знайшли?

Дві групи жодного разу не розмовляли між собою, зв'язок був умовлений на виключні випадки.

Барханов і Олексій легко і з задоволенням мовчать майже весь час. Мабуть, так само, як ні на хвилину не змовкають балачки в групі Гната Петровича. Поділилися вдало, за характерами. Від друзів тут лишилась тільки пісенька — вже не тільки Барханов, а й Олексієв час від часу починав:

Тримайтесь, друзі, в час важкий! Хай лине день за днем.

Олексій ніяк не впорається з думками про свою недосконалість. От і зараз влізло в душу питання: "Чому я такий? Чому Барханов, і Гнат Петрович, і Яна, і Пуєбло, і Веслі з Джоном, не кажучи вже про Артема, — не такі, а я — такий? Чи я народився з вадами, чи вже потім таким став?"

Під шелест посіченої рослинності добре думалося.

Олексій був у школі улюбленцем. Вихователь ставив його за приклад іншим учням, бо все робилося в Олексія так гаразд, так ладненько, а сам він був меткий та розумний хлопчина. Батьки, чуючи про це, вихваляли Олексія перед братами й сестрами.

Зараз він розуміє, що це було непедагогічно. А тоді тішився славою. Чи то були причини, чи наслідки більш глибоких причин?

Далі — переїзд батьків і новий інтернат. Олексій з першого дня поліз, сказати б, на перші ролі, але зустрів відсіч дітей і спокійну стриманість учителів. Це був, мабуть, перший удар по розпаленому честолюбству. Вже третього чи четвертого дня він почав заздрити кращому учневі Петьку. То був визнаний ватажок, хоч ніхто ніколи про це не згадував.

Олексій вирішив боротись. Він наздогнав Петьку в навчанні. Переганяти було нікуди. Почав чіплятися до суперника. Відмовлявся гратись, коли той у грі був за старшого, насміхався, підстерігав кожен невдалий крок. Це не допомагало. Тоді Олексієв почав погрожувати Петькові, що наб'є.

Петько терпляче дивувався. Згодом його почала дратувати злість і настирливість Олексія... І от сталося. Під час останнього уроку домовились, що битимуться після занять у садку.

Їх обох оточує щільна юрба товаришів. Діти поглядають на борців заклопотано й серйозно. Підганяють:

— Ну, починайте, а то надійде хтось із дорослих!..

Олексій дивиться пильно на Петьку, здригаючись від ненависті й бажання щосили затопити кулаком у кругле кирпате обличчя. Але Петько не хоче починати перший.

Тоді хтось штовхає Олексієва ззаду, він ненароком налітає на Петьку і той недбало відштовхує його руками. Олексієв розмахнувся і вдарив Петьку в обличчя. І відразу ж відлетів під цілим градом болючих влучних ударів. Намагався відповісти — де там, Петько не давав перевести подих, аж поки Олексій не заревів і показав спину.

Перемогу Петька торжествував весь клас. Тільки тепер Олексієв зрозумів, як його не

люблять. Замкнувся, став мовчазним і уникав товариства.

Це схвилювало вихователів. Вони почали звертати на Олексія особливу увагу, а це принижувало ще більше — наче він був неповноцінний.

Потроху все забувалось, і в старших класах Олексій став свій серед своїх. Вони з Петьком були найкращими учнями, ними пишалася школа, на них покладали надії... Але друга він не мав.

До інституту прийшов переконаний у тім, що незабаром вразить світ науковими подвигами. Перший місяць навчання приніс розчарування. Олексій уже був дорослим, він умів аналізувати й дуже швидко переконався, що на його курсі багато розумніших за нього. Вони були такі розумні, такі всебічні, такі розвинені, вони весь час сперечалися про що завгодно, і так складно це в хлопців виходило, що Олексій боявся втручатися. А якось наважився: між лекціями підійшов до однієї з групок, влучив момент і вставив своє слово. Хлопці здивувались, презирнулися, почекали, чи не скаже Олексій ще чого, а потім продовжували розмову, наче його тут і не було.

Зрозумів, що безнадійно дурний. Відтепер розтуляв рота тільки після того, як усі слова були повторені й відредаговані в голові. Звичка вимучувати фрази, аби не сказати чогось невдало, робила його нестерпним співбесідником.

Шалено заздрих кращим студентам. Тим, хто так невимушено готувався увійти в життя. Хто так мимохідь зав'язував знайомства з дівчатами, кого дівчата так легко відзначали серед усіх інших, на кого з прихильністю дивилися викладачі... Одного разу курсова робота такого щасливця зазнала розгрому на виробництві. Фахівці прислали до інституту вбивчу характеристику знань і самої системи мислення майбутнього інженера. Зчинився скандал. До справи втрутилась Академія наук. Кілька днів засідала Вчена рада. Інститутська громадськість ламала голову: в чому полягала основна хиба наукової підготовки майбутніх спеціалістів?

А Олексій з жахом відчував, що він щасливий. Він був щасливий, як давно не бував, як хіба тільки в пору дитинства, коли ще не знав суперників у своїй першості. Він торжествував падіння товариша, конфуз, що стався з шановними викладачами, з насолодою бачив, як зів'яв учорашній герой...

Раніше й не гадав, що зловтіха може давати таке щастя... Проте інститут кінчав переможно — з найкращими сподіваннями професорів, здібний, самотній, як ніхто, з солідним для своїх літ запасом знань і навиків. Його взяв до себе Артем Соболев — такої честі не був удостоєний жоден з випускників.

А там — Макс...

Барханов вимкнув промінь і спинився.

— Тут щось нове.

Олексій наблизився. За стовбурами дерев виднілася не глуха стіна, як бувало досі, а широка вертикальна щілина. Її краї вкриті зеленими пагонами, вони стелилися й по дну, яке величезними природними сходами піднімалось угору.

— Невже знайшли?... — прошепотів Олекса.

Налаштували прилади. Схилились до маленького екрана. Барханов поволі повертав

коліщатко регулятора. Промінь обмацував брилу за брилою, і на екрані повзли величезні скелясті східці. Ось уже й зелене пагіння лишилось унизу, а брили зводились далі...

— Не дуже комфортабельно, — зауважив Барханов, — та рухатись можна навіть без альпіністського знаряддя.

З несподіваного жартівливого тону начальника Олекса зрозумів, що той дуже схвилюваний.

Брили, брили й брили... Вони недоладно купчаться одна на одній, і по них можна підійматись угору, на плато. Стоп! Далі ущелина завернула вбік.

І в цю мить під шоломом Барханова ніжно озвався сигнал: наближалась зустрічна група. Це був оперативний зв'язок, що діяв не далі, як на сто метрів. Барханов вимкнув генератор.

— Як справи? — спитав неголосно.

Олексій не чув відповіді. Барханов озирнувся до нього:

— Вони не знайшли нічого. — І в невидимий мікрофон: — Ми відступимо, ідіть сюди.

Відійшли в глиб зеленого коридору, щоб ті могли спокійно діяти променем. За кілька хвилин зустрілись.

Гнат Петрович був стомлений і зажурений. Веслі й Джон — серйозні. Вигляд мали невтішний: у крилатих шоломах, у комбінезонах, мало не по шию заляпані багнюкою, зеленим, коричневим і чорним соком, зігнуті під вагою вантажу.

Загалом група Соболя бачила не більше, як група Барханова. Почувши про несподівану ущелину, хлопці пожвавилися, а Гнат Петрович підхопився:

— Пішли, люди, не гаймо часу.

— Спочиньте трохи, — заперечив Барханов. — Підготуємось, продумаємо, як діяти. Перетинати іонну зону небезпечно — можливо, що вони, — кивнув головою в бік плато, — фіксують кожне порушення.

— Навряд, — пробурчав Гнат Петрович. — Скільки ми бачили трупів тварин, що несподівано потрапляли в зону...

— Не трупів, Гнате Петровичу, — Барханов пильно дивився крізь хашу, наче бачив, як смертельне проміння пронизує повітря. — Залишків трупів... Тварини давно звикли, що наближатись сюди не можна.

Експедиція переходила з місця на місце, намагаючись промацати ущелину радіопроменем. Але заворот був надто крутий.

Олексій і хлопці переносили на загальну карту обриси і рельєф плато. Гнат Петрович похнюплено мовчав.

— Що ж, товариші! — сказав Барханов. — Якщо ми не вивчимо ущелини, — завдання експедиції буде виконане не повністю.

Старий звівся на ноги:

— Я піду.

— Підете не ви. Не Олексій — у нього зв'язок з нашими.

— І не ви, — перебив Джон, — бо ви очолюєте експедицію. Піду я.

Веслі скептично скривив губи: його дивувала зухвалість цього Джона.

— Піде Джон Джессеп, — сказав Барханов.

Чому він назвав ще й прізвище? Щоб підкреслити, що справа небезпечна? Олексій з цікавістю поглядав на начальника експедиції.

— Ми всі відступимо в хащу, розсіємось, перейдемо на оперативний зв'язок. Розмовляти через скерований промінь із Джоном буду тільки я. Джессеп, мене викликати у виняткових випадках. Я вас — за годину після того, як розійдемося. Ваше завдання — візуально або, у найбезвихіднішому разі, за допомогою радіопроменя визначити, чи можна по ущелині дістатись на плато. Більш нічого. Якщо помітите якісь ознаки небезпеки — відходьте якомога швидше в північно-східному напрямку. Ми відійдемо на північ... Оце і все.

Гнат Петрович був дуже збуджений. Він походжав навколо Барханова й хлопців, пильно поглядав угору, на крони дерев, зчіпляв перед собою пальці, то раптом ховав їх за спину. Не витримав:

— Мать, таки можна буде піднятися. Бо не мусить такого бути, люди добрі, щоб на отаке здоровенне плато та не було жодного підйому. Не може того бути, хоч ви мене вбийте!.. А тоді, — він поспішав говорити, щоб йому не заперечили, — а тоді ми вже не матимемо часу повертатись та споряджати новий загін, бо ці гади скоро накинуться на людей, як скажені пси. Тоді нам доведеться самим підійматися на плато. Хіба що хтось лишиться внизу для зв'язку, а ми всі — туди, в лігво, хай їм грець, та просто до Яни. А вона підкаже нам, як і куди прийти та де зустрітись. А тоді...

Старий обвів поглядом усіх. Барханов дивився на щойно складену карту. Олексій опустил очі, тільки в поглядах американців старий уловив співчуття.

— А тоді робимо, як воно й думалось: беремо тихесенько Фрада, а за ним усю верхівку, та й по біді... А тоді вже вчені заходяться визволяти Артема, і радощів буде на всю землю...

— Поки що підемо, Гнате Петровичу, — м'яко увірвав Барханов.

— Еге ж, підемо, — метушився, піднімаючи вантаж. Олексій у цю мить збагнув, як постарів і змарнів Гнат

Петрович за ці кілька днів, коли з кожним кроком, як вода повесні, сходила надія підняти до сина.

Минула година. Барханов дав знак спинитись. Люди мовчки дивилися на начальника експедиції, поки той увімкнув десь на комірці мікрофон:

— Джессеп! Ви меде чуєте? Мовчанка.

— Джессеп, ви мене чуєте? Алло, Джоне! Джоне Джесеп! Джоне Джессеп, відповідайте, де ви!

Барханов ковзнув спокійним поглядом по обличчях супутників.

— Розходьмося. Я продовжуватиму спроби, але треба бути далі один від одного. Кожен з нас має все необхідне, щоб хоч самому повернутися додому. Радіозв'язок на оперативній хвилі через кожні півгодини. Всім рухатися на північ. Тримайте приймачі

увімкненими — як тільки відновиться зв'язок з Джессепом, я сповіщу всіх.

Олексій рухався на північ, працював квантовим променем, а потім йому раптом усе це нестерпно обридло. Навіщо Барханов розігнав їх по селіві? В світі сталося щось трагічне, то чому ж не піти всім разом на це плато та й не з'ясувати, що до чого? Не поговорити з тим самим Фрадом, не навідатись до Артема, якого перетворено на антилюдину? А може, його й не перетворено? Адже ж це безглуздо й жорстоко — вчинити з людиною таке перетворення... Замість усіх цих простих дій вони вже понад місяць роблять якісь химерні вчинки, і їх підтримують такі люди, як Лансана, і Кардашов, і Нолінакха, і Вернер...

Олексій сів і зажурено підпер голову кулаком.

Такі настрої в експедиції Джон називав атавістичними спалахами здорового глузду...

— Джон вийшов з ущелини. Він відповідає, — почувся голос Барханова. — Я з ним розмовлятиму. Всім рухатися в умовленому напрямку. Я скоро викличу...

Знову тиша. Олексій підвівся. Вперед, вперед, Барханов має рацію. Що б там не було із здоровим глуздом, та коли всі показалися, то сам не врятуєшся, — треба-таки вибиратись із селви.

Тихо. Тільки шкварчить червоний промінь, впиваючись у хашу.

Зустрілися під вечір. Спочатку розшукали один одного Барханов і Гнат Петрович. Олексій ледве знайшов Веслі й разом із ним — старших, а тоді вже до групи приєднався вкрай знесилений Джон.

— Привалу не буде до повної темряви, — наказав Барханов. — Джоне, вам весь час іти всередині.

А сталося ось що. Джон перебіг іонну зону — сигнальний ліхтарик яскраво світився на його грудях — і опинився в ущелині. Ліхтарик згас. Хлопець рушив вперед. Підніматися було загалом неважко. За півгодини встиг заглибитись у щілину і піднятися над поверхнею селви на півсотні метрів.

Потім ущелина круто завернула. Тепер позаду не видно було верхівок тропічного лісу, тільки кам'яні стіни та циклопічні східці, утворені великими, обточеними водою брилами.

Вони ставали дедалі більшими. Джону часом доводилось повзти на животі, підтягуватись на руках, балансувати на вузьких карнизах...

Кінчалась година. Незабаром його викликатиме Барханов. Навряд чи скерований промінь виб'ється з ущелини. Його сто разів відкинуть стіни й розсіють... Але треба йти вперед.

І от за поворотом відкрився невеличкий майданчик. Більше сходів не було. Стіни зводилися вгору принаймні на півтораєта метрів. Вгорі світився маленький клопоть неба.

Середина майданчика була видовбана, як чаша метрів десяти завглибшки. Вона була по вінця налита прозорою водою.

Стомлений Джон сів, набрав у жменю води й хлюпнув собі в лице. Вода була

прохолодна. Потім спробував на смак. Дощівка.

Ба! Та це ж вона ллється сюди он з того урвища під час тропічних злив!.. Це вона видовбала в камені чашу, вона закидала щілину величезними брилами, вона ж і обточила їх, а вся ця щілина — звичайнісінький каньйон. І якщо почнеться злива — Джону кінець. Вода миттю виповнить ущелину, підхопить людину, як тріску, розшматує на поворотах і викине в сельву жалюгідні рештки того, що було раніше Джоном Джессепом.

Джон поспішав назад. Коли він проминув перший і другий повороти щілини (а їх було щось із десятків), спалахнула сигнальна лампочка: смертельне проміння.

Звідки воно тут узялось? Адже ж досі не було.

Він побіг. Навколо летіло каміння, збите його кроками, він ковзав по гладких брилах і падав униз, але то вже було не падіння, а стрибок, і новий стрибок, і знову щось схоже на падіння, що аж у грудях хололо, все вниз і вниз, ступні ніг не відчують болю, кожен нерв напружений до краю, — щоб не вбитися, не зробити невірною кроку. А сигнальна лампочка все горить і горить, згасне на якусь мить, потім блимне раз-другий, і знову горить яскравим вогником.

Джон минув другий, третій, четвертий поворот. Треба було перепочити хоч кілька секунд, бо серце вже не витримувало...

Він спинився, боляче вдарившись плечем об стіну. Лампочка горіла. Сховався за поворот. Згасла, але за мить засвітилася знову. Зненацька повернувся назад. Знову згасла й знову засвітилась. Заліз під брилу-сходинок. Ліхтарик заспокоївся. Джон ліг і розслабив усі м'язи.

Думав. Поведінка ліхтарика така, наче на нього впливає не суцільна зона, а промінь, що вистежує людину, женеться за нею, відшукує... У Джона похололо десь аж у шлунку: а якщо це кібернетичний охоронець, що може сам рухатись. Від такого не втекти!..

Схопився на ноги, вдарився головою об брилу, спалахнула лампочка. Присів — згасла. Чортівня!

Джон махнув рукою і подався униз...

Він ледве переступав ногами, ішли нарешті вийшов з ущелини. Іонна зона, світить лампочка. Джон уже не біг — він стомлено брів крізь зарості.

А лампочка горіла. Хіба не час їй згаснути — вже ж кінчилась смуга смерті. Джон озирнувся. Стіна ледь проглядалася крізь хащу. В ній зяяла чорна щілина, звідки допіру вийшов хлопець. Може, це звідти й наздоганяє його смертельний промінь?

Увімкнув генератор, почав продиратися крізь рослинність усе далі вбік від ущелини. Лампочка ще раз блимнула і згасла... Тут тільки Джон викликав Барханова.

Знову разом. Перший крокує Веслі, змучений Джон плентається позад Гната Петровича і поперед Олексія. Процесію замикає Барханов.

Обміркувавши все, що сталося, вирішили: в каньйоні розставлені іонні випромінювачі з самонаведенням. Вони діють тільки на живі об'єкти, що виходять з ущелини. Каньйон був перетворений на капкан,

Барханов, не спиняючись, наказав викликати Яну, — Олексю? — негайно відізналась вона.

— Погані новини.

Вона помовчала. Потім він чув, як вона сказала Артему:

— На плато підняти неможливо.

І голос Артема:

— Де зараз експедиція?

Олексій розповів. Яна мовчала. Заговорив Артем:

— Ми обійдемо власними засобами. Плато буде знищено.

Він розповів про свій задум: втеча Яни й анігіляція власної камери. Олексій, долаючи несподіване хрипіння, переказував його слова усім.

— Привал, — не витримав Барханов.

Посідали. Гнат Петрович примостився на вантажі напроти Олексія і не відривав вицвілих очей від його обличчя. Барханов сидів поруч.

— Я ще не вирішив, як саме буде порушено вакуум, але я знайду таке рішення, — повторював Олексій за Артемом. — Прошу негайно оповістити мені думку Ради з цього приводу.

— Синку, ти ж, мати, не зможеш так зробити, — тремтячим, як у ображеної дитини, голосом промовив Гнат Петрович. — Де ж тобі його зруйнувати, той вакуум... Га, синку?

Олексій чув, як Яна повторювала ці слова. Мовчанка.

— Не сумуй, батьку, — сказав Артем. — Не сумуй, татку. Що зробиш!..

— Напевне, на плато є квантові генератори? — спитав Барханов.

Яна почула. Вона довго мовчала. Так здалось Олексі. Потім рівним дерев'яним голосом повторила:

— Напевне, на плато є квантові генератори... Знову мовчанка, потім неголосно — Артем:

— Спасибі. Звичайно, є... Я гадаю, що ми зуміємо роздобути.

Гнат Петрович дивився на Барханова невідривно, і обличчя його потемніло від ненависті. А може, від того, що швидко насувалися сутінки.

Олексій думав: он як обертаються справи. Яна врятується, Артем стане бомбою страшної сили, він перетворить на розпечений газ усе це плато разом з його населенням. Життя великого вченого буде увінчане великою смертю. Хвала йому у віках. Яна залишиться жити одна, без Артема. Нехай буде так! Вона вже ніколи не поставиться до Олексі байдуже, як раніше. А в нього терпіння вистачить. Нехай ідуть роки. І десь там, у майбутньому, коли загоїться рана втрати, Яна належатиме Олексієві... От як несподівано обернулися справи.

Якби оці його думки підслухав Пуебло...

Олексю повільно підняв руки й склав собі на груди. "Це я? Це я щойно говорив, ні, думав — проте це однаково — це я щойно думав такі речі. Ось де розкривається нутро".

Він обвів поглядом усіх. Веслі й Джон щось заклопотано лагодили в апаратурі. Вони

намагались не дивитися на людей і одне на одного. Гнат Петрович вдивлявся в темну хащу. Обличчя Барханова було як неживе — наче чудернацькі тіні якось несподівано сплелись у сутінках і утворили лице, позбавлене не тільки почуттів, але й самої плоті.

"Людина страшної волі, — подумав Олексій. — Дати таку пораду. Мужньо, доцільно, та хто б наважився..."

У вухах ще лунав останній наказ Барханова, звернений до Артема:

"Як уповноважений Надзвичайної Ради я вам забороняю здійснювати свій задум до схвалення його Радою". Які слова: "наказую", "забороняю". А він їх вимовляє чітко й спокійно.

"Поки я живий і вони живі, — у думці казав Олекса до себе, — я робитиму й зроблю все можливе, все, що здатна зробити людина з розвиненим мозком, з великими знаннями, з нестримним бажанням, з незламною волею, — я все зроблю для того, щоб їх обох урятувати, щоб вони обоє були щасливі навіки — Яна й Артем. Все життя моє від цієї хвилини належить їм".

В цей час Яна все ще сиділа біля екрана й стиха розмовляла з Артемом. Вони перекидалися словами й реченнями, і мовчали, і просто поглядали одне на одного. Яна все намагалась, та не могла відігнати пісеньку, що настирливо крутилася в голові, хоч і втратила сенс: "Ще тільки крок, ще тільки сто — і ми до вас прийдемо!..."

— Треба побалакати з Джоном Уільямсоном, — кинув Артем.

— Для чого? — Яна сумно всміхнулась. — Він однаково нічим не допоможе. Це — жалюгідна людина...

— Ти б могла його запросити до мене?

— Могла б... Не знаю, чи він насмілиться... Про це ще не треба. Нехай Рада скаже своє слово.

— Нехай...

До кімнати зайшов Фрад. Яна й Артем підвелися: це вперше науковий керівник концерну завітав сюди після того, як вказав Яні шлях.

Одну мить усі троє мовчки стояли. По обличчю Фрада пробігла тінь незрозумілого задоволення. Артем напружився, чекаючи, що Фрад іронізуватиме. Той злегка вклонився в бік Артема.

— Прошу вибачити... — І до дівчини: — Ви мені дуже потрібні. На кілька хвилин.

Ще раз вклонився, вказуючи на двері. Яна глянула на Артема й вийшла. Фрад зупинив її в коридорі. Він був зловісно ввічливий.

— Сьогодні із зовнішнього світу на плато намагалася піднятися людина. Ця спроба була зроблена сміливо і, я б сказав, із знанням справи.

"Хтось із наших..."

Білі стіни, жодного, хоч би штучного, вікна, біла стеля, сіра, залита світлом підлога. Незатишний коридор. Вони стоять одне проти одного. Обличчя Фрада теж залите білим світлом і здається в ці хвилини не засмаглим, а просто сірим. Очі свердлять і свердлять Янине лице.

— Це був не доброволець. Це був учасник добре підготовленої експедиції. Спочатку

ми зафіксували істоту, яка перетнула зону смерті. Жива істота не може її перейти. Ця істота перейшла і подерлася в ущелину-пастку. Ми зафіксували її вихід з пастки після того, як почали діяти додаткові випромінювачі. Аналіз даних приладів показує, що це була добре підготовлена молода людина, до речі, чудовий спортсмен, а головне: що цей спортсмен був надійно, абсолютно надійно екранований.

Відлягло: "То він вийшов з пастки неушкоджений!.."

— Отже, я мав рацію, коли передбачав, що Надзвичайна Рада енергійно діє і знає незрівнянно більше, ніж про це пише преса. Адже так?

Він дивився в Янині очі. Вся її духовна сила потрібна була, щоб витримати той погляд. Вона мовчала"

— Надзвичайна Рада з цілковитою точністю знає місце, де розташований наш острів. Вона знає про зону смерті й, споряджаючи сюди експедицію, дбає про екранування — причому надійне, дотепне, легке! Рада знає ненормально багато. А тепер я вас запитую: якими засобами зв'язку ви користувались?

Він дивився в Янині очі. Вона мовчала.

— Ви будете негайно ізольовані. Ви більше не зробите жодного руху без нагляду.

Так настала катастрофа. Яна опустила очі. Вона мовчала, а думка нервово билася в тенетах несподіваного лиха. Зв'язку більше не буде. Це ще не найстрашніше. Фрад ув'язнить її, і тоді ніколи не здійсниться отой задум... Отой її задум, що про нього боялася говорити сама собі.

Щось підказувала інтуїція — десть ледь-ледь бачилася вузенька кладка над прірвою відчаю. Іти ва-банк!.. Нехай уже не буде зв'язку, але, може, вона збереже волю.

Скрипів Фрадів голос:

— Я маю досить засобів вплинути на вас і примусити відповідати. Востаннє закликаю: будьте відверті. Ви були чесним ворогом. Ви зазнали поразки. Я востаннє пропоную вам дружбу.

— Я слухаю вас, — сказала Яна, підвівши голову. Вона наважилась.

— Яким зв'язком ви користувались?

— Нейтринним.

— Нейтринного зв'язку не існує в природі.

— Я користувалася нейтринним зв'язком.

— Я вчений! Не говоріть мені нісенітниць.

— Як хочете...

Фрад замовк. Яна бачила: він їй повірив і тепер обмірковує свою найтяжчу помилку.

— Де ваш апарат?

Яна піднесла руку до намиста, повернула намистинку і промовила:

— Ти чуєш мене, Олексю? Інформації більше не буде. Прощайте.

Фрад від несподіванки відступив назад. Яна тим часом зняла намисто й сережки і мовчки віддала йому.

— Ви знаєте кару, якій тепер підлягаєте?

— Знаю.

— Я вам дарую життя і волю. Але ви моя, пам'ятайте про це. Відтепер ви — моя власність.

Він повернувся і попрямував до дверей. На виході затримався:

— Вам ще не обридло розважатись з отим живим трупом?

Відповіді не чекав — зачинив за собою двері. Яна повернулась до Артема. Вона була як уві сні. Він зрозумів:

— Чим загрожував?

— Дарує... Каже, що я його власність.

— Якщо правління довідається, що вже стільки часу триває зв'язок... його викинуть геть. Тим більше, що він віддав їм усе, що міг. Тепер він хоче брати. Тільки брати.

— Ще є час.

— Мало. Тепер буде ще менше.

— Він скоротить?

— Повинен.

— До Нью-Йорка дуже далеко. І тепер змінилась ситуація. І навіщо це?

— Ми не знатимемо рішення Ради. Треба діяти самим.

— Я не про це. Я залишусь на плато. Тут. У цій кімнаті.

— Нізачо.

— Артеме, про це ще рано говорити...

— Можливо. Але треба діяти.

— Іноді здається, що від думок розпухає голова.

— Ми скінчили наукову частину — оце щастя і вдача.

Яна підійшла до екрана і притислася щокою до того місця, де було плече Артема. Без цієї ілюзії дотику вона не могла.

— Це щастя, Артеме, це таке щастя... — шепотіла, заплющивши очі.

Він ласкаво дивився на русьві кучері, ледь помітно похитував головою. Зітхнув:

— Янко, іди спочивай. Іди, кохана, вже час лягати... Завтра...

Вітер гуляв між сопками. Він носив хмари холодних краплинок, що вже кілька діб сіялися з хмар, і тому в долині не було жодного куточка, не пройнятого в'їдливою сирістю.

Було темно. Тільки опівдні ледь-ледь світліла вузька смужка на сході поміж сопками, а в який день і її не було видно за хмарами.

Холодна волога нескінченними хвилями котилася з Арктики. Люди, які працювали на будівництві, з мимовільною заздрістю прислухались до розповідей старших про ті часи, коли Арктика о цій порі року дихала лютими морозами, а земля промерзала на кілька метрів у глибину.

Навколо будівництва було встановлено кільце потужних прожекторів, вони кидали в низьке мокре небо стовпи білого світла. Світло пронизувало вологу, і вона світилась, примушувала біло світитися хмари, що повільно плазували над землею. А від неба весь простір будівництва заливало сірим примарним світлом.

Леонід Пилипович втягнув голову в плечі, капюшон плаща насунув так низько, що міг дивитися тільки вниз. Власне, це йому й було потрібно: унікар з неприємним завиванням летів над будівництвом, а він дивився вниз, вишукуючи очима приземкувату будівлю Центрального пульта. Вітер свистів з усіх боків і наче шмагав людину величезним мокрим простирадлом...

Унікар шарпало туди-сюди, маленький круглий майданчик під ногами погрозово гойдався. Леонід Пилипович однією рукою стискував бильця, а другою тримав держак управління. Він не любив літати на цьому приладі. Неприємно завивав мотор, нестійкою здавалась машина. Інша річ на землі — унікар бігав швидко і будь-яким ґрунтом, легко змінював напрям, перестрибував рівчаки й котловани... Але зараз викликали на Центральний у терміновій справі, об'їздити численні споруди й загони будівельних машин не було часу.

Леонід Пилипович посадив машину на землю — на суцільний чорний кисіль, підкотив до будинку. Вимкнув мотор, розвів бильця і вистрибнув на вузький тротуар. Пластик еластично вигнувся під ногами, і під ним соковито ухнула багнюка.

— Товаришу Миронов!

Леонід Пилипович озирнувся на вигук. Від будинку наближалася висока постать у чорному плащі. Леонід Пилипович зробив крок назустріч і враз відсахнувся від жаху: під капюшоном не було голови — чорна порожнеча. І вона говорила:

— Ну й погода у вас...

Блимнули два білі кружечки. У грудях ще крутився переляк, а розум збагнув: це був негр. У темряві, лише трохи розсіяній мерехтливим світлом з неба, його обличчя зовсім не було видно під чорним капюшоном.

— Здрастуйте, товаришу Миронов.

Негр простягнув руку. Леонід Пилипович впізнав Таві Лансану.

Зайшли до приміщення. Розмовляли уривками: раз по раз гули відеофони, дзвонив селектор, будівництво вимагало втручання головного інженера. І Леонід Пилипович, який умів, коли це потрібно, негайно вникати в нове питання, давав поради, пояснював, наполягав. Для Таві це було не менш цікаво, ніж послідовна розповідь про хід будівництва.

— Чи всі розуміють, чому для будівництва обраний цей район? — спитав він.

Леонід Пилипович кивнув:

— Звісно. Поруч заводи-постачальники, над нами полярна ніч. Секрет є секрет.

Селектор. Леонід Пилипович відповідав на запитання. Таві тим часом проглядав плівки з записами. Потім подивився на Леоніда Пилиповича:

— Товаришу Миронов. Головне. Чи можливо скоротити строки?

Той провів долонями по змарнілому обличчю, ніби відганяв утому.

— Люди працюють по десять-дванадцять годин.

— Підмогу?

— Не треба. Нових людей нікуди ставити. Будівництво гранично заповнене автоматикою. Людей досить...

— А все ж таки — я про строки.

— Треба говорити з людьми.

— Ви розумієте мене? Успіх може залежати від одного виграного дня.

— Це розуміють усі.

Знову відеофон. Таві зосереджено походжає по кімнаті. Потім його захоплює гра вогників на Центральному пульті, він вдивляється в завзяте переморгування синіх, червоних, жовтих, зелених ліхтариків, в діловите блимання білих трас і поступово захоплюється їх мовою.

Скидає плащ, розпростує широченні плечі. Поруч із дрібним метушливим Леонідом Пилиповичем Таві — гігант.

— Прекрасно! — не стримується він,

І хоч головний інженер у цю хвилину розмовляє з головним оператором скельної проходки, він чує цей вигук Голови Надзвичайної Ради і спалахує від соромливої втіхи.

— Це правда, що були випадки, коли люди ризикували собою? — несподівано питає Таві.

Леонід Пилипович тільки секунду мовчить. Потім піднімає очі:

— Так, це правда.

— З вашого відома?

— Так. Мені ще й досі згадують за Місяць?

— Дехто згадує.

— Тут інша ситуація.

— Ще б пак! Що ж було?

— Восьму камеру вночі залило водою, бо автоматів не запрограмували загвинтити заслінку дросельної труби. Молодший оператор Юра Рахімов одягся в брезентовий одяг, пірнув у воду — температура була на грані замерзання, глибина чотири метри — і зачинив. На будівництві не було не тільки жодного підводного апарата, але й водолазного костюма.

— Тепер є?

— Є. Якби Юра цього не зробив, ми б втратили принаймні день.

— Ясно. Як він?

— Працює. Другий випадок. На проходці галереї оператори Думбадзе та Хряков вирізали черговий куб породи, але рухатись далі не могли — будівництво випередило графік і використало всі кріпильні конструкції. Вони мали надійти тільки надвечір. Тоді хлопці вирішили не забирати вирізаний куб з галереї, а залишити його позад себе як кріплення. Так і зробили. Але через той куб довелося вимкнути вентиляцію, весь газ залишався в забої. Хлопці не допустили порушення графіка, але ввечері ми їх вийняли з галереї майже непритомними і відправили до корпусу здоров'я...

Подумавши, Леонід Пилипович додав:

— Я б просив Надзвичайну Раду дозволити мені довести роботу до кінця.

— До кінця? — Таві посміхнувся і поклав на плече Миронова здоровенну руку. — Звичайно. Це не Місяць. Йдеться про долю багатьох людей. А про ваших героїв люди

знатимуть.

Таві повернувся до пульта. На його блискучому обличчі відбивалися неспокійні вогники — жовті, зелені, сині, червоні й білі рухливі траси...

Будівництво гриміло цілу добу. За три тижні завод, якого ще не існувало, мусить дати кілька анігілюючих снарядів, на той самий час тут-таки, за сопками, буде обладнано пускову установку, а напередодні з Індонезії прибудуть самі ракети. В ці дні Кардашов був там.

Леонід Пилипович увімкнув відеоселектор:

— Товариші, на будівництві зараз Голова Всесвітньої Надзвичайної Ради Таві Лансана. Він говоритиме.

Таві підійшов до екрана і став поволі повертати регулятор. Перед ним одне за одним пропливали обличчя операторів, що працювали в різних кінцях будівництва.

— Річ от у чім, товариші, — сказав Лансана. — Графік, за яким ви зараз працюєте, майже нездійснений. Це показують розрахунки. Але ситуація склалася таким чином, що дотримувати його — мало. Графік треба випередити. Надзвичайна Рада напружено шукає шляхів, якими можна було б подати вам допомогу. Змінити технологію там, де її можна змінити. Поставити нові машини там, де їх можна поставити. Ми можемо надіслати на будівництво як завгодно багато людей. Але що б ми не зробили, останнє слово належить вам. Графік треба випередити... Графік треба випередити... Від цього залежить надто багато.

Таві кивнув, погоджуючись із своїми думками.

— Я завтра ще буду на будівництві й інформуватиму вас про рішення останнього засідання Надзвичайної Ради, яке розпочнеться сьогодні... — він ковзнув очима по циферблату на стіні, — сьогодні за п'ять хвилин. Можливо, зможу дещо допомогти в організації праці. Але загалом усе залежатиме від вас.

...До зали в Москві зайшов один з працівників Академії, увімкнув відеоапаратуру й вийшов. Спалахнули телевізори вздовж довгого столу. Лансана відкрив засідання й передав слово Кардашову.

Стисло розповів Іван Антонович про наслідки експедиції Барханова, яка в цей час ще продиралася крізь сільву до місця зустрічі з вертольотом. Плато нанесено на карти. Визначено його розміри, обриси, пересічну висоту. Одного снаряда досить, щоб плоскогір'я випарилося. Другий снаряд спопелить найглибінніше устаткування, аж до геоелектростанції.

Почалася стримана розмова. Тут кожна фраза вимовлялася після паузи, в кожне слово вкладалася думка, і вразлива людина легко відчула б у спокійній течії бесіди напружену силу, навальну енергію.

Члени Ради були за тисячі кілометрів один від одного, кожен відповідав за якусь термінову справу. Керівники її — поготів: Таві за північним полярним колом, а Кардашов — в Індонезії.

Після обміну інформацією Вернер повідомив про ускладнення на розробці планетарного захисту, який має на меті викликати анігіляцію ворожих снарядів ще в

космосі.

— Якщо ми зуміємо розв'язати ці проблеми найближчими днями, захисне устаткування буде готове за місяць. Ми дуже просимо весь науковий світ приєднатися до наших зусиль.

— Експедиція Барханова з'ясувала, що проникнути на плато з сельви неможливо, — нагадав Кардашов.

— Лишається старий варіант. Атакувати.

— Я гадаю, — сказав Таві, — що за два тижні ми змогли б поставити перед концерном ультиматум: відмовитись від своїх планів, передати устаткування людям, відкрити вільний доступ на плато... Гарантувати безпеку полонених.

— Риск... Який ризик... — зітхнув Нолінакха.

Хвилинна пауза.

— Але як інакше? — додав він.

— Ви гадаєте, що вони?..

Нолінакха схилив голову. Так, це було вірогідно. Коли пролунає ультиматум і злочинці зрозуміють, що програли, — чи не дадуть вони в люті своїй залп, щоб потім разом із полоненими і всіма жертвами сконати в полум'ї караючих снарядів?

Це була реальна небезпека.

Стримано гомоніли поміж себе телевізори в порожньому залі засідань. Леонід Пилипович з дозволу Таві сидів біля нього й стежив за ходом розмови. Несподівано загув відеофон, що стояв у кутку кімнати, — там, у Москві. Потім на ньому засвітився напис: "Буенос-Айрес".

— Щось сталося...

Чути було, як загомоніли члени Надзвичайної Ради, потім на екрані з'явився Барханов. Він привітався й сказав:

— Фрад відібрав у Яни Шевченко нейтринне радіо. Інформації з плато більше не буде.

За його спиною ворушилася зелена сельва.

Розділ дев'ятий

П'ЯТЬ ДІБ

День починався звичайно. Після гімнастики Яна влізла у ванну і увімкнула душ. Думала про те, як зараз одягнеться, швиденько поснідає і побіжить до Артема. І хвилювалась, наче збиралася на перше побачення. Водяний пил стояв у приміщенні, повітря було важким і життєдайним.

Яна по кілька разів на день зустрічається з Артемом, вона з ним розмовляє, співає, мовчить і сумує. Вона втішається його розумом і волею, силою його почуттів. Тільки цього мало. Вона хоче цілувати його вуста, куйовдити волосся на його голові, вона хоче його обіймів — сильних, ніжних, як тієї ночі над Дінцем. Вона хоче бути з ним. І це бажання підштовхує її все ближче до страшної межі, яку Яна вже кілька днів відчуває, але ще не наважується назвати...

Вона відчуває любов, як нове сонце, що засвітилося не в небі, а в її грудях. Воно

ясне й міцне, та не сліпуче — ласкаве. Світло нового сонця лягає на все, що бачить дівчина навкруг себе, і через це все життя бачить вона в особливому сріблястому освітленні. Земля й дерева, небо, й будови на плато, і справжнє сонце, що ходить над головою, постають перед нею у своїй первісній красі, бо внутрішнє сонце геть розігнало сіруватий серпанок звички, що висить перед очима кожної людини, крім маленьких дітей.

Світ хороший.

І чує Яна не так, як завжди. В ній, десь там, у грудях, весь час співається нечутна пісня — нескінченна, гарна. Ця пісня вміє робити дива... Бува, гляне Яна за вікно, а там вечірнє сонце кинуло тьмяну золоту мережку на ліс — і від несподіваного хвилювання почне щосили битися серце, а очі стають вологими. Або сяде Яна біля екрана, заспівають вони з Артемом хорошої пісні, або на самоті згадає дівчина хороших людей, які оточували її там, на Землі, — і знову гріке щастя скипить у грудях і на очі навертаються сльози. То все через пісню — коли щось у зовнішньому світі зіллється з її мелодією, вона лунає міцніше й ширше...

І безупинно тремтить, росте в Яні невсипне бажання, болісна спрага — бути з ним. Ця спрага проймає її до останньої клітинки, вона росте в кожному подиху, і часом дівчина ладна стогнати чи кричати від того, що не може торкнутися коханого.

А якщо зуміє?... Невиразні відчуття поволі формувались у думку. Яна їх не квапила, вона чекала... Вимкнула воду, вийшла з ванни. Повітряний рушник огорнув з усіх боків. Дівчина стояла нерухомо і в дзеркало розглядала себе.

У неї й талія не така тонка, як у Тереси, і стегна не такі круті, а груди — невеликі, міцні, як у більшості гімнасток. Та саме в цю хвилину Яна вперше зрозуміла, що вона бездоганно, класично красива, — вразливою живою красою. І вона зрозуміла, чому саме зараз прийшло до неї це прозріння: бо вона жінка і вона любить, і вся її краса ні до чого, якщо між нею і Артемом пролягає Всесвіт.

Рішення сформулося, від нього похололо в грудях і стало легше плечам.

Ні, не звичайно починався цей день. Щось грізне було в самому повітрі, в звичному мовчанні ранкового салону, в глибоких тінях лісової хащі. Яна вже прямувала до виходу з корпусу, коли її гукнула Тереса.

Вона стояла в кінці коридора, біля своєї кімнати. Побачивши, що Яна спинилась, притисла руки до грудей і підбігла:

— Ти поспішаєш? Я благаю: зайдімо до мене. На хвилинку...

Зайшли. Тереса відразу сіла, наче була безмежно втомлена чи знервована.

— Сестричко... Я хочу поговорити з братом...

Звела на Яну чорні очі. Перші зморшки пролягли попід повіками, зіниці були згаслі, без блиску.

— Чуєш, Яно? Це мені так треба... О... Ти вже не носиш Пуєблових іграшок!..

— Ні. Вони у Фрада.

— Віддала... — Тереса схилила голову.

Ніби в одну мить забула, що біля неї стоїть Яна.

— Він відібрав.

— Навіщо ж ти сказала?..

— Я нічого не казала. Яна починала сердитись.

— О сестричко... Я так хотіла попрощатись із братиком, із своїм товстеньким.

— Куди ти збираєшся?

— Всі ми загинемо...

— Ти давно це вирішила?

— Ніщо в світі не потрібно.

Тереса раптом підвелася, підійшла до дзеркала і кілька секунд байдуже розглядала своє обличчя.

— Ніщо не потрібно. Сьогодні вночі Фрад влаштував розвагу для своїх людей. Запросив мене. Там було кілька дівчат, були його працівники... Всі голі, як мавпи. Пили коньяк. Я не пам'ятаю, скільки мужчин було зі мною цієї ночі. Фрад усе бачив, але він мене не торкнувся. — Тереса знову сіла чи швидше впала на стілець, хитнула головою з виразом тужливої безнадійності. — О... Якби я могла знищити все, що тут є, разом із собою, і Фрадом, і разом з тобою... Ти хороша, чиста, та хіба ж не однаково...

Яна здригнулась од відчуття липучого бруду, що заповнив кімнату, од жалюгідної гіркоти й спустошеності. Тереса сиділа, дивлячись у підлогу. Яна вийшла.

Артем, побачивши дівчину, швидко підійшов, поклав на екран обидві долоні, вдивляючись у Янине обличчя. Долоні його з цього боку здавалися неприродно білими.

Він теж сьогодні був сам не свій. І в камері, і в маленькій білій кімнаті, де була Яна, згущувалось передгрозове повітря. Дихати було важко, розмовляти — ще важче. Яна стояла близько-близько до екрана, але боялась торкнутись його, наче там був струм.

— Ти знаєш, де його взяти?

— Я погано пам'ятаю. Це десь дуже низько. — Так... Це низько...

У Артема біля вух здимались і опускалися, наче дихали, тужаві жовна.

— Це низько... Це...

Яна розглядала його підборіддя — воно було якраз на рівні її очей, — губи, щоки, рухливі жовна теж затримували її погляд, а в очі глянути не наважувалась: знала — негайно розлетяться думки, і доведеться тільки й дбати, аби стримати в грудях стогін... А треба слухати, треба запам'ятовувати.

— Це низько... Це... — втретє почав Артем.

— Може, під нашим корпусом.

— Так. Я не можу зосередитись.

Вони помовчали. Так і стояли — одне біля одного, розділені прірвою Всесвіту.

— Я пригадую... — сказав він, — я пригадую... що на останньому, найнижчому поверсі.... Є швидкісний ліфт. А там ще поверх... Нижче кріплень...

Він напружив не тільки пам'ять — усе тіло його завмерло, як висічене.

— Там стояли землепрохідні машини... Але чи zostалися там генератори — не пам'ятаю.

Яна сказала:

— Просто, коли Фрад показував тобі розріз, ти менш за все думав про генератори...

— Це правда... Вони можуть бути там.

Ковзали по екрану притиснуті до нього й через це білі як сніг, мертві долоні. Яна вже не могла їх бачити. Вона тепер дивилась униз, на свої і Артемові ноги. В кімнатці було нестерпно важко, як у селіві перед зливою.

— Якщо не там, — Артем говорив, ніби робот, — то вони мають бути серед устаткування ракетодромів. На будівництві геоелектростанції неодмінно застосовувались підземні кораблі. На них теж є квантові генератори різних потужностей.

— Може, скаже Джон.

— Коли ти полетиш?

— А якщо Фрад не погодиться?

— Він мусить погодитись.

— Я піду шукати Джона.

— Не можна відкладати розмови з Фрадом.

— Він скаже: летімо зараз, а генератор?

— Добре, шукай Джона...

Білі долоні востаннє ковзнули по екрану й відліпились від нього. Яна з полегшенням підняла очі. На її чолі дрібним бісером блищав піт.

— Я піду, Артемку...

Тільки надворі відчула, що в приміщеннях, як і завжди, повітря було прохолодне й просушене. А тут стояла задуха. Сонце білим злим оком дивилося на землю, видивлялось, чи добре припекло старій планеті, чи всіх розморило й знесило, чи досить випарувалися ліси, щоб небо впало на землю морем холодної води.

Яні потрібна енергія і настійність, а в неї ледве вистачило сили дійти до свого корпусу. Рішимість змінилась байдужістю, і тільки недремне почуття самоконтролю примушувало робити все, що задумано.

Коли Джон почув, що Яна хоче з ними поговорити дуже конфіденційно, трохи зніяковів.

— Джоне Уільямсон... — сказала дівчина.

Він злякано кинув з екрана круглими оченятами:

— Я благаю...

— Неприємно?

— Благаю...

— Будьте гідним хоч спогаду про своє ім'я.

— Злива... — Джон притис руки до грудей і кивнув головою на вікно. — За п'ять-десять хвилин почнеться злива...

— Ми зустрінемося після зливи. А щоб ви не втекли, я вам відразу призначаю побачення.

Яна назвала місце, де нещодавно на пеньку бавилася Тереса. Джон, сумно хитаючи головою, сказав:

— Я вам ніколи ні в чому не відмовляв...

Від зливи в кімнаті стало темно. Дівчина лягла, заплющила очі. Збуджений мозок не хотів заспокоюватись, видіння з минулого, плани на завтра й сьогоднішні болісні враження гарячково маячили перед нею, а вона щільніше заплющувала очі й втискувала тіло в ліжку.

— І вас охопило нервове напруження? — спитав Фрад.

Яна зойкнула від несподіванки й сіла. Фрад дивився з екрана.

— Це природно, — продовжував він. — Зараз на плато повітря наче наелектризоване. Всі чекають подій. Роки чекання поступово виснажували терпіння людей. Це дурниці, що людина може звикнути терпіти. До цього можуть звикнути тільки шкапи... І от — п'ять днів.

— Що — п'ять днів?

— Ви не знаєте, адже так? Але й вам перекинувся цей дивний стан: швидше, швидше, нехай нарешті станеться те, що має статися!.. Це теж щасливі дні.

Фрад базікав. Певно, для цього були причини.

— Не буду ставити загадок. Я вам простив усе... До речі, геніальний винахід — оцей нейтринний зв'язок. Я й на думці не мав, що це може бути здійснене в наш час, сучасними засобами!.. Хто автор?

— Чи не однаково?

— Я до вас з'явився, щоб бути відвертим.

— Нейтринний зв'язок винайшов інженер Пуебло Альмейда.

— Він, звичайно, знав про паш концерн? — Знав. Його ви не викрадете.

— В цьому не буде потреби. Він сам прийде до нас. Де живе цей Альмейда?

— В Буенос-Айресі.

— Заплановано на третю атаку. Гадаю, що до знищення цієї столиці справа не дійде.

— У вас нічого не вийде, — стомлено сказала Яна. — Підіть до людей та попросіть прощення...

— За вашою допомогою Надзвичайна Рада дістала солідні шанси. Але... пізно! Ми починаємо за п'ять днів.

— Що? — вихопилось мимоволі.

Фрад чи не вперше за Яниної пам'яті засміявся широко. Це був частий дріб сухих дерев'яних звуків, кадик засмикався туди-сюди, щоки підібгалися і потягли за собою губи.

— Я сказав: за п'ять днів. Надзвичайна Рада чекає нападу за три тижні, адже так? Погодьтеся, що ми не можемо собі дозволити чекати, поки людство перше нападе на нас. Їх надто багато, а нас мало. Отже...

Фрад змовк, багатозначно поглядаючи на дівчину. Мовляв, от який я. Ти гадала, що мене так легко ошукати?

— Щоправда, ми ще не повністю виконали свою програму виготовлення зброї, але за п'ять днів матимемо якраз стільки, скільки потрібно для трьох атак. А більше їх не

буде потрібно.

— Я вам вдячна за інформацію.

Яна схилилася на ліжко й заплющила очі. Хвилина мовчання. Ледве розплющила очі, глянула на екран. Фрада вже не було, екран умер. Дівчина пружно підхопилась на ноги. Ось коли скінчилися неясні передчуття й умління. П'ять діб! Вона була готова до дії.

Розділ десятий

В САЛОНІ "АФРИКИ"

Ще зовсім близько ясніли білі хмарочоси Гавани, а лайнер "Африка" зачинив численні двері, стулив зовнішні жалюзі кондиціонерів і почав набирати швидкість. У салоні другої палуби в ці хвилини не було нікого, крім блілого високого молодика з вусиками, який стояв між пальмами біля вікна і байдуже стежив, як відкочуються назад кубинські береги. Певно, більшість пасажирів збилася зараз у скляних галереях верхньої палуби, щоб краще бачити.

Наростала швидкість, і здавалось, ніби корабель поволі зводиться — підводні крила підносили над водою білий корпус океанського лайнера.

Тільки зблизька на одухотвореному обличчі молодика можна було помітити мереживо дрібних зморщок, і тоді б ви зрозуміли, що цьому чоловіку вже минуло тридцять, що він чимось пригнічений і, може, трохи розгублений.

Це був Макс.

Спочатку пасажири бродили по всіх поверхах корабля, розглядали його коридори й галереї, басейни й ресторани, а потім, коли вже не стало видно берегів і неозора Атлантика замкнула навкруги сине коло, почали збиратись у салонах...

Макс сів у крісло і дивився за скляну стіну. Швидкість сприймалась нечітко — в океані не було орієнтирів. Поруч біля низенького журнального столика сіло подружжя — щуплий негр з сивиною на скронях і біла жінка років сорока. Перекидаючись незначущими репліками, вони дивились в океан.

За згодою Фрада Макс був у Гавані. Він мусив перевірити останні обчислення через інформаційні канали Академії. І вперше не виконав завдання. Автоматика останніми днями не сприймала сигналів авторезидента "Сельвас". Могла бути одна причина: люди виявили, що послугами інформаційних каналів користується небажаний абонент. Макс уже й раніше передчував, що авантюра з Артемом переповнить низку подій, які досі можна було пояснити випадковостями, і вони з'єднаються в один ланцюг... Люди знали, що науковець Максим Свирид — їхній ворог, люди знали ще багато чого, та мовчали.

Безтілесна гостра скабка засіла в грудях і не давала вільно дихати. Заплющив очі — і знову бачив бліде обличчя Соболя за екраном. Над усе не хотілося знову опинитись біля антилюдини. Якщо Макс спуститься до камери і в цей час там буде двобічний зв'язок, вони з Артемом зустрінуться очима...

Добре, що насувається кінець. Вже скоро перша зграйка снарядів спурхне в небо. Чітка картина того, що було з ним і навколо, виступала з хаосу почуттів, пристрастей і

боротьби, проявлялась, як фотоплівка.

Тверезо й чітко бачив фанатика Фрада й себе, який щосили допомагає концерну підготувати акцію, бачив по-новому подробиці всього задуму і його можливі наслідки, якщо буде успіх і коли його не буде.

Зрештою, невдача з автоматичним резидентом "Сельвас" у Гавані була малозначущою подробицею. Настав час повертатися до себе, в хаші. "До лігва", — як казав Макс із зловтішною іронією.

А звідки ця зловтіха?.. Він не поспішав викликати вертоліт, як привид, бродив вулицями Гавани, забувши, що його можуть упізнати навіть з вусиками. А в сельві, в камері, був Соболь.

І от Макс на борту "Африки". До пригніченого чекання додалося принизливе почуття: страх від свого свавілля, від того, що насмілювався вчинити не так, як велів Фрад, — почуття собаки, яка провинилась і чекає жорстокого прочухана.

Макс болісно кусав губу, недоброзичливо поглядав на подружжя, що так безхмарно втішалося простором і сонцем, і ніяк не міг збагнути: який дідько загнав його на цей лайнер і з якою метою тікає він на африканський континент. Вже однаково пізно тікати від того, що зроблено. Навіщо ж він тут?

В протилежному кутку за пальмами сиділа пара закоханих. Смагливий стрункий хлопець, мабуть кубинець, і красива дівчина-мулатка років вісімнадцяти. Вони трималися за руки й дивилися одне на одного так, ніби були наодинці. Мабуть, вирішили, що з-за пальм їх ніхто не бачить.

Кілька років тому життя гнітило Макса сірістю і несправедливістю до нього — єдиного, незвичайного, що носив у своїх думках і відчуттях усе — од величі Всесвіту до метушні елементарних частинок — неосяжну гармонію

буття. Зараз те життя згадувалось прекрасним сном юності.

Він працював у одному з науково-виробничих інститутів Франції. Якось випадково підслухав, як керівник інституту, відомий професор, сказав про нього своєму помічнику: "Прекрасний виконавець! Більше — видатний виконавець! Дайте йому вашу ідею — в загальних рисах, найоригінальнішу, найнесподіванішу ідею — і він її розробить так, що ви охнете: чисто, ґрунтовно й ефективно!.. — Після цього професор додав таке: — Але власної ідеї від нього не ждiть, навіть коли він проживе двісті років. Він виконавець, а більше йому не дано!.."

Макс скрипів зубами від люті, від жадання помсти, коли згадував приємний баритон ученого: "А більше йому не дано!.." Мріяв тоді, що одного дня люди вітатимуть його так, як вітали учасників Великої колосонячної експедиції. Найширші проспекти Парижа, Москви, Делі, Лондона, Пекіна та інших столиць почергово заливало строкате море людських голів. Посеред проспектів пливли великі машини, в них стояли космонавти, а сотні тисяч людських горлянок кричали їм славу, дзвінкий ґрім перекочувався з кварталу в квартал, назустріч машинам злітали квіти, хвилювались чорні, білі, жовті хаші людських рук, піднятих в очманілім захваті, мільйони очей світилися так, що блиск усіх сузір'їв Всесвіту був ніщо поруч з їхнім блиском, а ще сотні

мільйонів людей прикипіли до екранів... Над містами мчали літаки, над світом гриміли мелодії, від яких сльози навертались на очі, і Макс теж стояв на балконі інституту і жбурнув униз, у першу машину, букет з квітами, і горлав, нишком прибираючи ребром долоні сльозу...

Варто жити заради того, щоб отак проїхати по світу у відкритій машині і щоб усе це несамовите торжество планети було присвячено — тобі. Коли б Макс тоді знав, що ніколи до цього не доживе, — не жив би.

І маєш: тільки виконавець, а більше — "не дано".

В ті гіркі дні й познайомився Макс із Фрадом. Ця людина з сильним поглядом, з сухим кісткуватим обличчям, з дрібним і пружним тілом вісімнадцятирічного гімнаста вразила його. Фрад швидко намацав слабкі Максів місця, і вже на третій чи четвертий день знайомства в хлопця мало не спинялося серце, коли Фрад на балконі готелю стисло й рельєфно малював натовп, що вирує внизу,

бажаючи бачити свого кумира, свого ідола... В ті роки Фрад створював науковий корпус. Макс міг стати непоганого знахідкою. Цієї ж ночі була підготовлена сцена самогубства, а на другий день Макс і Фрад огинали Землю в міжконтинентальній ракеті — подалі від Франції...

Макс захопився: Фрад переконав його, що вони візьмуть у людства якраз те, що йому потрібно. От коли він побалакає з професором про те, що кому "дано"!

Далі було кілька років надміру напруженої праці, небезпечні вояжі по різних містах і континентах з дорученнями Фрада, шалених, крізь довгі ночі, мрій про наступну перемогу, що аж втомлювався мозок і тижнями був неспроможний виконувати будь-яку абстрактну роботу. Фрад і сам працював багато, але з людей він умів витиснути геть усе, на що вони здатні. Вечорами падали від втоми, від виснаження, а зранку знову кидались у грандіозний вир фантастичних проблем.

Останнім дорученням за межами плато була робота в УФТІ. Фрад дозволив Максу вразити фізиків ідеями, що здадуться їм видатними. Для цього вирішили використати деякі з робіт наукового корпусу. Ідеї таки справили враження. Макс за короткий час став одним з найавторитетніших працівників УФТІ, а там і першим помічником Артема Соболя.

Дні натхненної роботи поруч із Сободем, політ на Місяць, блискучий експеримент, який ставив УФТІ на один рівень з корпусом Фрада, — своєрідна наелектризована атмосфера колективного наукового подвигу, схожа на ту, що виникала раніше й у французькому інституті... Часом з-під ніг у Макса вислизав ґрунт, він хватав руками повітря, ворухив якісь темні осадки на самісінькому дні душі й дивувався, що це вже встигло перетворитись на осадки: його мрії, його відданість Фраду, його непорушна байдужість до людей і палка до нестями любов до себе. Він дивувався собі, що починає захоплюватись роботою з Сободем, навіть любити свого керівника!

Намагався триматися міцно: не піддаватися жалюгідним сентиментам, не схилитися перед банальністю, що нашіптувала різні дурниці про людяність і обов'язок. Зрадів, коли одержав наказ із плато: кінчати. Бо часом втрачав упевненість у собі.

Дівчат Макс захопив за власною ініціативою. Дуже вже припала йому до вподоби Тереса, а для Фрада жінки

взагалі були пристрасстю номер два — після фанатичного жадання влади. Яна тим більш повинна була його схвилювати, адже її кохав Соболь.

На Місяці стриманий і суворий Артем раптом обійняв Макса:

— Що скажеш, друже? Їй-бо, ми з тобою не такі вже й дурні!..

У нього були глибокі очі — сірі, сталеві, але цього разу теплі, як літнє повітря, і без звичайної зосередженості. У камері очі Артема теж були сталеві. Теж глибокі. Холодні, як сталь, і глибокі, як відчай.

Макс сіпнув головою. Досить про це.

Все йшло, як думалось. Але Фрад уже взяв від Макса, що хотів узяти. Він став різкий, владний, пихатий. Вони й далі лишались на "ти", але кожен вкладав у цей займенник особливий відтінок, і загалом звучало так, ніби пан розмовляє з лакеєм. З цим важко було щось удіяти: коли Макс дивився на керівника корпусу, він згадував камеру на дванадцятому поверсі.

Стиха дзенькнув відеофон у кишені. Макс вихопив апарат. На екрані побігли білі ламані лінії шифровки: "Негайно повертайся. Переглянули строки з огляду на надзвичайні обставини. Акція призначена на..."

Відеограму передано на Гавану. Якби лайнер відійшов хоч трохи далі — Макс її б уже не прийняв.

Атака — за чотири дні. Виходило так, що Макс утік. Як це пояснити Фраду й правлінню?

Питання сокирою завмерло над потилицею. Повертатись чи ні? Але ж там на дванадцятому поверсі... Ракети змиють у височінь, перейдуть кордони космосу, знову увійдуть в атмосферу над великими містами... Всього через чотири дні.

Якби він про все розповів ще в Соболя — було б інакше. Соболь би вислухав здивовано, потім би викликав Москву й наказав: "Розповідай ще раз!" Зараз нема про що розповідати. Хіба попередити людей, що за чотири дні вони будуть змушені стати на коліна перед старим світом, який досі вважався похованим назавжди.

З очей вибігали й швидко віддалялися зелені кола. Якісь червоні цяточки перекрили їм дорогу, і от кола разом з цяточками закружляли перед Максом, і в нього в голові закрутилося шалено... Він заплющив очі, труснув головою, потім розплющив.

Синій океан котився із сходу на захід. В салоні гомоніли, сміялись і навіть щось наспівували люди. Закохані кубинець і мулатка ще й досі ховались за пальмами й тримались за руки.

Макс спіймав на собі заклопотаний, трохи стривожений погляд щуплого негра з сивими скронями.

— Вам недобре?

Макс не знав жодної з африканських мов.

— Ви себе недобре почуваєте? — перепитав негр по-французьки.

— Дякую, все гаразд! — відповів Макс англійською і вимучено посміхнувся.

Негр недовіжливо схилив голову набік, потім уже хотів відвернутись до дружини, яка проглядала журнал, коли Макс спитав:

— Пробачте, навіщо ви живете на світі?

— Я? — негр невиразно мугикнув. — Навіщо?

— Прошу вибачити, я б дуже хотів це знати. Негр торкнувся рукою пальців дружини:

— Чуєш, Поллі, цей юнак хотів би знати, навіщо я живу на світі.

Жінка знову засміялась:

— Смішний юначе! Хто ж це знає!

— Чекай, чекай, Поллі, — негр підняв палець. — Не поспішай. Мені б хотілося вдовольнити цікавість цього юнака... Навіщо я живу? Гм... Оскільки я історик, то, мабуть, для того, щоб писати історію.

— Навіщо це потрібно — писати історію?

— Справді, Поллі, навіщо це потрібно — писати історію?

Жінка знову засміялась:

— А що б ти робив, коли б було непотрібно писати історію?

— Е, ні, Поллі, це не по суті. З твоїх слів виходить, ніби історія існує для того, щоб я її писав. Насправді ж усе навпаки: я існую для того, щоб писати історію!

Макс нагадав:

— А все ж таки — кому вона потрібна — історія?

— Людству.

— Навіщо?

— Щоб воно знало, звідки воно йде. Щоб воно вбирало досвід попередніх поколінь.

— І все це дає історія?

— Разом з усім комплексом знань, що становлять людську культуру.

— А найголовніше: навіщо людям знати, звідки вони йдуть?

— Щоб краще розуміти, куди йти далі.

— А кому це взагалі потрібно, щоб людство кудись ішло?

— Не знаю, як вам, юначе, а мені це конче потрібно.

— Навіщо це особисто вам? Цікаво! — Макс спробував зобразити скептичну посмішку й навіть закинув невимушено ногу за ногу, але скепсису не вийшло, а тільки нервовість.

— Кінцева мета — панування мислі, розуму над усім сущим, перетворення Всесвіту не за стихійними законами розвитку, а за велінням розуму. Створення всесвітньої гармонії розуму й природи. А це, ви самі розумієте, мета невичерпна, отже — вічна, і людство йтиме до неї завжди.

— Мабуть, було чимало людств і цивілізацій у різних районах Всесвіту, які дерлися до цієї ж мети. Що з цього вийшло?

Негр засміявся:

— А ми, юначе, не знаємо, що з цього вийшло! Скоріш за все, вони йдуть до цієї мети й досі, і ми йдемо до неї, а колись ми об'єднаємо наші зусилля і підемо разом — це

не змінює суті справи.

— Навіщо людству йти до цієї мети?

— Юначе, на кожну відповідь є своє навіщо. Ви переводите розмову на штукарство словами.

— Гаразд, навіщо вам — вам особисто і вашій дружині — сприяти рухові людства до цієї мети?

— А інакше — навіщо ми?

— От я й питаю: навіщо ви? І я? І всі ми?

— Щодо мене, юначе, то я вважаю, що народився даремно, якщо допоможу людям зробити ще один крок у цьому напрямку. Попередні покоління через тисячолітні криваві муки прокладали шлях до сьогоднішньої доби. Кожне нове покоління людей, усвідомлюючи свою могутність у порівнянні з минулим, повинно схилити голови перед пам'яттю предків, перед мільярдами передчасних могил і споруджувати майбутнє. Я знаю своє місце в житті. Воно — манесеньке, непомітне, але воно є, і цим я гордий. Нехай майбутні покоління згадають нас із повагою і зроблять для своїх нащадків ще більше, ніж ми робимо для них самих.

— Як пишномовно!.. — зітхнула жінка. — Послухайте, юначе, я лікар, моя мета — боротьба із смертю...

— Ви сподіваєтесь її перемогти? — єхидно перебив Макс.

— Ні, я сподіваюсь, що вона відступить далі, завдяки моїм колегам і мені теж... А коли говорити простіше, то варто було народитись на світ хоч би для того, щоб побачити океан, небо, вдихнути чистого земного повітря, відчувати себе людиною!..

— А у вас ніколи не виникало такого бажання, — це запитання Макс звертав не до подружжя, а кудись у простір, — взяти земну кулю, розкрутити її, як металеве ядро, і жбурнути кудись... ну, скажімо, в Сонце, щоб вона там згоріла!..

— Ні, не виникало, — твердо відказав негр. — А з вами це бува?

Макс не відповів.

— От ви казали, — задумливо вів історик, — що на кожну відповідь є своє "навіщо"...

— Це ви казали, а не я.

— Хіба?

— Безперечно. Проте я з вами згоден. Це мене якраз і бентежить — як не мудрий, а попереду однаково залишиться невблаганне "навіщо?"

— Ваша правда, юначе... — негр зітхнув. — Ваша правда. І люди відповідають на це запитання. Вони відповідають на одне, а попереду, як ви резонно зазначили, виникає інше, і так далі, і так завжди. І люди безперервно йдуть уперед. І моя історія допомагає відповісти на якесь чергове "навіщо", а зусилля моєї дружини зберігають людям життя, щоб вони могли більше часу й сили віддати шуканням і радощам.

— Але ж є якесь первісне, головне "навіщо?" і якась кінцева, остаточна відповідь! Ми боїмося її...

— Хтозна, хтозна... Знання не має меж. Ніяка відповідь не буде остаточною, бо кожен новий крок уперед принесе нові істини й нові подробиці. Розумієте, головний

недолік сучасних лайнерів — неможливість погуляти по палубі, подихати не кондиційованим, а справжнім солоним океанським повітрям. Разом з тим ми не можемо рухатися з колишніми швидкостями... Протириччя!

Макс здивовано глянув. Негр був цілком спокійний. Він, певно, вважав, що філософії досить, і невимушено перейшов до побуту.

— Ви чули про Максима Свирида, який викрав Артема Соболя і двох прекрасних дівчат? — голосно спитав Макс.

Історик і його дружина дружно повернули обличчя:

— Хіба є новини?

— Є новини. Перша з них: Макс Свирид — це я. Мовчання. Потім негр несміливо сказав:

— Поясніть, будь ласка.

— Що ж тут пояснювати, Максим Свирид — я, от і все.

Поллі якимось дивним тремтливим голосом спитала:

— А навіщо ж ви їдете в Африку?..

Серце Макса підкотилось кудись аж під горлянку, потім упало на шлунок, під сонячне сплетіння, похололо і стало замлівати... "Що я роблю?" — з жахом подумав він. І інший голос відповідав: "Нехай! Немає більше сили ходити загнужданим, нехай буде все!.."

Макс почав говорити. Голосно, так, щоб його чув весь салон. Він повернувся обличчям до салону, і люди дивились на нього уважно й здивовано.

Він говорив про подробиці викрадення Артема й дівчат, потім почав розповідати про історію концерну "Сельвас" і головний задум його засновників і правителів. А свідомість відбивала якісь поверхові враження: ось дивляться просто йому в обличчя очі молодої негритянки — великі, по-дитячому зацікавлені. Он у кутку бовваніє кругле гладке лице метушливого товстуна в сірому костюмі. Ця людина скидалася на європейського горобця, що взимку нахорохорився від морозу і став схожий на сіру кульку. Схилилася на бік лиса, мов більярдна кулька, голова старого-старого діда. Дід не дивиться на Макса і нічого не каже, і голова його час від часу здригається на слабкій тонкій шиї, але Макс знає: дід слухає.

І знову крижаними поштовхами в груди — запитання: "Що ти твориш, божевільний! Що ти наробив! Оберни все на жарт, перепросись, тікай із салону!.." І відповідь: "Нехай! Однаково вже нічого не поправиш! Залишилось тільки чотири дні — і кінець історії, і отой негр, якщо виживе, почне писати зовсім інше, ніж писав досі..."

Хлопчик років восьми аж рота роззявив від цікавості. Його захопила розповідь Макса, як цікава казка. Ніс у хлопця біленький, а щоки й лоб густо обсіяні ластовинням.

Закохані кубинець і мулатка дивляться на Макса з подивом, потім із незрозумілим йому роздратуванням. Коли він почав розповідати про план нападу й перелічив міста, які підлягали знищенню під час першої атаки, закохані вийшли до маленького тамбура, що відділяв салон від виходу на палубу...

Макс скінчив. Він стояв посеред салону. Люди дивились на нього. Внутрішня суперечка вщухла, бо вже не було про що сперечатись, і всю істоту пройняло чекання: що ж таки буде далі?

Залягло мертве мовчання. Свідомість відзначала гудіння повітря за герметичними вікнами, синя лінія обрію то піднімалась, то спадала вниз, ніби здіймалися груди планети. То лайнер стрімко краяв океан води й повітря, і його підводні крила то підіймалися до самої поверхні, то занурювались.

На Макса дивилися люди. Навіть лисий старий підвів свою голову і уп'яв у Макса прозорі очиці з жовтими білками. На нього дивилися без страху й ненависті — із допитливим здивуванням, паче він був не людина, а незрозуміле безглузде явище... З людьми, які так дивляться, немає про що розмовляти.

Макс зрозумів: його запитання: "Що буде далі?" — ніколи не матиме відповіді, бо далі не буде нічого. Позад нього — мертва пустка, попереду — порожнеча.

Він тихо пішов через салон. Йому мовчки давали дорогу. За вікнами гув вітер, розсічений величезним корпусом "Африки". Макс відчинив двері в тамбур. Кубинець і мулатка навіть не помітили його: вони заклакли в поцілунку — Макс тільки побачив довгі темні пальці дівчини, що тремтіли на спині хлопця.

Він намацав ручку зовнішніх дверей, нетерпляче відхилив важілець герметизації й натиснув на двері. Вони відчинились ривком, підштовхнуті внутрішнім тиском.

Макс тільки в цю мить збагнув, що він чинить непоправне. Та було пізно. Закохані зойкнули. М'яка й неблаганна рука повітря виштовхнула Макса з тамбура, і тут на нього з могутньою силою навалився тугий, мов гума, зустрічний вітер, підхопив, поніс уздовж скляної стіни салону, вдарив головою об поруччя надуби і жбурнув в океан.

За сигналом "Людина за бортом!" лайнер збавив швидкість і сів у воду всім корпусом. Поки він робив велике коло навколо місця події, рятувальний вертоліт висів над хвилями і проглядав локатором океанські глибини, щоб визначити, чи можна виловити труп.

Радіо "Африки" передавало Всесвітній Надзвичайній Раді термінове повідомлення про сповідь людини, яку знали за вигаданим ім'ям — Максим Свирид.

Розділ одинадцятий

НАСТАВ ТРЕТІЙ ДЕНЬ

Розмова з Тересою, на подив Яни, вийшла короткою й діловою.

— Мені потрібна твоя допомога.

Тереса стрепенулась і сіла (останніми днями вона весь час лежала).

— Я зроблю все, що ти скажеш.

— Треба привести в дію складні механізми.

— Це... проти них?

— Це для всіх людей. І для мене з Артемом.

— Ти покажеш, що треба робити?

— Звичайно.

— Коли це буде?

— Може, завтра...

— Я чекатиму. Я нікуди звідси не вийду.

Мінливі душі людські. Тереса здавалась Яні безнадійною, а на Джона вони разом з Артемом покладали чималі сподівання. І от вони вчора зустрілись на узліссі віддалік корпусів, і Яна попросила в колишнього вченого допомоги. Він округлив вицвілі очиці, притиснув руки до грудей — ну чисто перелякана жінка! — і прошепотів:

— Ні-за-що! Ні-ко-ли!..

— Коли ви не здатні хоч що-небудь зробити для людей, для мене, то згадайте про Уільяма Уільямсона.

— Вілл мертвий. Віллу однаково. А я не хочу втратити ті крихти, що маю. Я не хочу виснажувати свою душу боротьбою. Я не хочу нічого вирішувати. Я не герой, я хочу жити. І все. І більше ні слова, міс Яно, ви ж знаєте, як я вас люблю і поважаю.

— Де устаткування, що ним різали надра, коли будували геостанцію?

— Навіщо вам?

— Скажіть, Осленко, любий, тільки це скажіть!..

Джон подумав.

— Вами керує Соболь. Ви задумали щось недобре... А проте... А як вас спіймають?

— Вашого імені не почує ніхто.

Джон зітхнув, зірвав листок папороті і почав лоскотати собі під носом. Зморщився, нервово хихикнув, потер ніс рукавом. Яна дивилася на нього з жалісним презирством.

— Геостанція діє під корпусом "Б", до ви буваєте щодня. У Соболя. А устаткування... Де ж йому бути, як не внизу?

— Ліфт спускається до кінця?

— Ліфт, потім ще один ліфт, а там ще й східці... Там жахлива температура!.. — Раптом зойкнув, підхопився, немов би пеньок, на якому сидів, обернувся їжаком. — Що я дозволяю!.. Що я творю!.. Даруйте, міс Яно, я побіг, а ви все забули!.. Ні, я таки вижив з розуму...

Джон у розпачі махнув рукою і подався геть.

Від Тереси Яна повернулася до своєї кімнати й вимкнула світло. Надворі була глуха темрява. Плато укладалося спати. Нерідко о цій порі спалахували екрани відеофонів і до кімнат заглядав Джон, щоб потім доповісти Фраду, що все гаразд. Заглянув він і сьогодні. Побачивши Яну, пробурмотів "на добраніч" і зник.

Треба було ще трохи почекати. Дівчина напружила пам'ять. От сидять вони з Тересою біля Фрада, на екрані — жива схема наукового центру... Глибоко в землі в розпечену породу вкраплені теплоприймачі і електрогенератори. Від них угору біжить кілька металевих жил. Вище вони входять у приміщення... А от план його, хоч плач, не затримався в пам'яті. Знає Яна, що там стоять машини, схожі на ті, якими командував її батько, але де, як вони стоять...

Опівночі вийшла з кімнати. Було тихо й порожньо. Швидко пройшла до дверей. Вони слухняно розчинилися і зсунулися за її спиною.

Місяця в небі не було. Налиті світлом зорі ледве вихоплювали з темряви доріжку.

Яна цю дорогу пройшла б із заплющеними очима.

Двері. Шарудіння стулочок — Яна в коридорі — стулочки позаду неї зімкнулися, як пастка.

Яскраве денне світло. Ані душі. Дівчина йшла коридором, намагаючись не робити шуму, але рухатися крадькома вона не вміла. Тихі, ледь чутні звуки її кроків здавалися громом.

Виявляється, ліфт ніколи не був безшумним. Він тихо співав. Та не так уже й тихо — ніби хтось торкнув струну контрабаса, і вона бринить — довго, нескінченно... Блимають ліхтарики, відлічуючи поверхи. Десятий... П'ятнадцятий... Двадцятий...

Ще нижче? Ще...

Двадцять п'ятий. Двадцять восьмий — останній.

Перейшла коридор і опинилася в другому ліфті. Цей не лічив поверхів — довго стрімголов падав униз.

Стоп! Розсунулися двері. Яна опинилася в довжелезному коридорі. Те саме яскраве освітлення. Де-не-де двері вздовж обох стін. Кінці коридору зникають десь вдалині. Повітря сповнене грізною вібрацією. Яна згадала: десь невимовно далеко звідси, аж на поверхні, ця вібрація сприймається, як тихе гудіння, що йде з-під землі.

Навмання пішла праворуч. Кроків не було чути, через це коридор не так лякав, як на поверхні.

Біля кожних дверей — маленький пульт із кнопками й цифрами. Шифри. Жодна з цих кімнат не розчиниться перед Яною. А може, якраз у них ховається те, за чим вона сюди прийшла...

Вібує повітря. Здається, наче воно сумно реве, потім — що мовчить, як космічна порожнеча. Від духоти чоло рясніє потом. Але Яні холодно. Вона щільніше стягує на плечах прозору хустку. А в пальцях — гаряча й слизька від поту паличка-ключик, що її давно знайшла над урвищем.

Не витримали нерви — озирнулась. Таки було чого: далеко-далеко по коридору йшла людина в білому комбінезоні. Звідси було не розібрати, чи постать віддаляється, чи рухається сюди.

Першим рухом було — притиснутись до стіни й перечекати. Але інтуїція підказала відвернутися і йти своєю дорогою. Йшла жваво, але не поспішаючи. Напружено прислухалась. Та хіба що почуєш, коли посилилась вібрація і разом з нею посилилися слухові омани: то ревіння виповнювало довге приміщення, то лісовий гомін, то раптом чарівні жіночі хори починали виводити популярні мелодії... Яні кілька разів чулося, що ззаду їй кричать: "Заждіть! Спиніться!"

Вона йшла вперед і вперед і не бачила кінця коридору.

Потім вчулося таке:

— Якщо ви зараз не спинитесь, дістанете в спину електричний розряд. Востаннє вам кажу: стійте!

Яна озирнулася. В коридорі нікого не було. Біла людська постать уже давно завершила десь у двері.

Пішла швидше. Раптом зрозуміла й зле розсміялася з себе: голос, який вона чула, звертався до неї українською мовою!

Коридор став похилим. Яна прискорила крок. Як не моторошно у цій глибоченній підземній щілині, яку мало не розриває зловісна вібрація, та має ж вона свій кінець!

Хотілося бігти. Яна знала: якщо побігти — захочеться кричати. А якщо побігти й закричати — залишиться тільки збожеволіти...

Дівчина йшла рівною ногою, тільки раз по раз притискала край хустини до чола, щоб піт не застилав очі.

Коридор кінчився білими дверима без кнопок. Яна підійшла близько, стримуючи крик розпачу, але... дворіччя розсунулись. За ними була глуха темрява. Дівчина переступила її межу й увімкнула ліхтарик.

Угорі ледь виднілися ґрати. Отвір вентиляції. За кілька кроків — яма. Широка, кругла, з рівними кам'яними краями. Вона пастила нестерпним жаром. Яна збагнула: це те, чого шукала. Заирнула через край, спрямувала промінь униз — залізна драбинка прямовисно збігала вниз і губилась у темряві.

Коли є драбинка — туди лазять люди.

Причепила ліхтарик до пояса, ще раз витерла піт з обличчя і почала спускатися в шахту. Мабуть, десь там, унизу, примушують працювати людей, що провинилися... Чорна прірва дихала жорстокою спекою. Яна спускалась униз.

От так створіння — людина. Витвір природи, вона століттями привчала себе робити те, що противно самій її природі, і особливо цінує в собі та в інших оцю здатність — зробити не так, як підказує невгасиме прагнення жити. Вміння вмерти за велінням розуму, вміння залишити Матір і джерело життя — Землю і кинутися в чорну порожнечу космосу, а в старі часи — вміння згоріти на вогнищі в ім'я істин, які ніколи тебе не нагодують і не зігріють, вміння, вмираючи з голоду, віддати шматок хліба іншому...

Яма була жахливою. Важко Яні спускатися, але ж дертися вгору буде ще важче. Ліхтарик знесиленої дівчини мацнув променем по базальтовій стіні й уперся в нерівну кам'яну підлогу. Все.

Яна відступила від драбинки й прихилилась до стіни — ноги ледь тримали. І знову шарпнулась геть — стіна була гаряча, як піч.

Посвітила перед собою. Праворуч від неї, зовсім близько, з базальтової оплавленої стіни виходило кілька товстих стовбурів з білого металу. Вони вигиналися вгору й зникали в базальтовій стелі. Це були електрошини, що відводили енергію з геоелектростанції. Вона працювала десь багато нижче, де не може бути нічого живого.

Ліворуч височіла машина, схожа на металургійний стан. Це була вона — землепрохідка.

І шини, і механізми огороджував тоненький срібний Шнурок. Він висів у повітрі. Дівчина зробила кілька кроків попід стіною, дістала паличку і, наблизивши її до шнурка, що ніби прилип до стіни, відвела вбік. Ковзнула в прохід, ступила далі. А шнурок повернувся на місце.

Трьома вузькими сходами піднялась до пульта машини, постояла тут, придивляючись до приладів управління...

З щілин у базальті витікав димний газ. Він сповнював кам'яний мішок неприємним неживим запахом, вився десь до стелі й там зникав. Яна ледве роздивилась довгі ящики хімічних поглиначів.

Рішуче перевела важілець. Машина не виказала ніяких ознак життя. Вона була позбавлена живлення.

Зійшла з операторської площадки й звичним оком промислового оператора оглянула установку. Ясно, он де він, генератор квантового променя, що вміє різати базальт, як гарячий ніж вершкове масло. На самому кінці винесеної вперед металевої стріли прилаштувався невеликий прилад, схожий на старовинну кінокамеру.

Дівчина зробила рвучкий крок до нього і ледве встигла спертись рукою на кожух машини, потім присіла на якийсь виступ, без відпочинку далі не могла.

Хтозна, скільки часу пройшло, поки сиділа в забутті. Опам'яталась, підштовхнута думкою: якщо забариться, то вже не дістанеться поверхні... Підійшла до стріли, вмілими пальцями обмацала пластиковий кожух, знайшла замок — і от перед її очима чорніє невеликий квантовий генератор, стиснутий з двох боків металевими долонями. До його корпусу підходить еластичний кабель.

Звільнивши генератор, Яна зав'язала його в хустку й прикріпила до пояса.

Вийшла за огорожу, примусила себе відразу вхопитися руками за залізні щаблі і занести ногу... Почався підйом.

Кінця він не мав. Яні здавалось, що вона підіймається цілу добу, а може, й дві, а тверді, тонкі, остогидлі щаблі все збігали згори... Руки й ноги тремтіли, клунок зробився двопудовим, дихання не було — яке вже дихання в розпеченому середовищі. В уяві складалися якісь химерні видовища — як червоне розпечене повітря виринається з шахти й виповнює всі будинки на плато, як голий переляканий Фрад вибігає з дому і, мов мавпа, дереться на дерево, а за ним із скаженим сміхом женеться Тереса й жбурляє в мавпу вазами, з яких висипаються орхідеї... А повітря перетворюється в полум'я і охоплює сельву, і всі звірі зчиняють несамовитий галас.

Руки й ноги машинально рухались, і вся сила, що збереглася в тілі, кожен нерв були підкорені одній меті — вилізи.

Вилізла. Вийшла в коридор, сіла на підлогу й прихилилась до стіни...

— Тобі треба йти спочивати, — сказав Артем, коли за годину побачив її.

— Так... — відказала Яна. — Треба. Ось поглянь.

Він глянув на генератор. Потім потер кулаками скроні. Дивився мовчки. Про що думав — не казав. Може, про те, що кохана знайшла і власними руками принесла для нього знаряддя кари й разом з тим самогубства, що вона вже душею погодилась з його смертю. А може, думав, що якщо генератор хоч трохи зіпсований, — важко буде його полагодити. А проте, це була нескладна і, мабуть, добре задубльована машина...

— Ти вже домовилась із Фрадом?

— Ні.

— Яно!..

— Завтра все вирішиться, любий.

— Сьогодні. Вже ранок...

— Хіба?

Дівчина пішла до сусіднього приміщення. Взяла контейнер, заклала туди генератор, потім відбувся звичайний цикл. Коли вщух вереск і ревіння в трубі, — повернулася до Артема. Він саме виймав з чорною віконця перетворений прилад.

Вдоволений, кивнув головою. Щось сказав — Яна не почула. Повторив. Вона напружила увагу.

— Ну, та це нічого... — казав Артем. — Мій акумулятор має досить енергії... Дрібниці... Янко, негайно додому. Негайно додому і — спочивати А потім зробиш усе можливе, щоб сьогодні ж таки або принаймні завтра залишити плато. Чуєш?

— Я піду...

Піднімаючись у ліфті, вона дослухалась до останній його слів і засміялась: "Ех, Артемку... Реаліст, аналітик, а зумів сам себе переконати, ніби Фрад у такі дні погодиться залишити сельву!"

Надворі швидко розвиднювалось. Настав третій день з тих п'яти, що їх відміряло правління концерну нинішній історії людства.

Перш ніж упасти в постіль, Яна вмилась і глянула на себе в дзеркало. Обличчя було бліде, аж зелене, і болісно припухле. Повіки набрякли, білки почервоніли... В такому вигляді вона розмовляла з Артемом. Це жахливо.

Розділ дванадцятий

ГОЛУБА ПЛАНЕТА

Сон був глухий, як смерть, а пробудження — раптове й остаточне. Сонце лежало на кожному листочку, що завмер за вікном. Так бувало, коли день схилявся до вечора.

Дівчина проспала близько десяти годин. І поки що не було куди поспішати.

Потяглась і тихо засміялась від задоволення, яке слухняне й гнучке її тіло.

Потім лежала на спині, спокійно витягнувшись під ковдрою, і думала не думала, мріяла не мріяла, а вільно пливла за потоком несподіваних спогадів і уривчастих міркувань, вдивлялась у картини, які розгортала пам'ять, відчувала, що це їй зараз потрібно, аби заспокоїти мозок і повернути йому міць, так само, як сон заспокоїв і зміцнив тіло.

Трудне рішення вже не пригнічувало свідомості: вона переступила через нього.

Яна не пам'ятає, як вона настроювала кондиціонер, повернувшись із підземелля, але зараз її кімната налита по вінця прохолодним вологим повітрям. Коли заплющити очі й вдихнути — може здатися, що лежиш на ліжку в себе дома, що вікно в твоїй спальні відчинено, а за вікном — київська осінь... Далекі одне від одного — Київ і оце плато в сельві, а все це — на Землі, на загальній людській батьківщині.

Яна переконана в ці хвилини, що вона з'явилась із небуття на Землю лише для того, щоб зустрітися з Артемом і належати йому. Для цього були в неї дитинство і юність, що так недавно минули... Інтернат стояв посеред соснового бору. Рано-вранці дітвора

вибігала під сосни на зарядку, а старші, галасуючи, як малюки-перваки, мчали до річки, па відлогі піщані береги. Яна на все життя зберегла згадку про ранкові відчуття: біжить і весело галасує разом з усіма, а під серцем ворушиться крижинка страху — адже ранкова вода в річці студена! А далі — стрибок, і ніби холодна-холодна рука стискує груди й не дає дихати, а потім, жартуючи, відпускає, і Яна виринає на поверхню, переводить подих і від щастя аж регоче до сонця...

Уроки, на яких не можна нудьгувати. Вчитель розповідає, а за його спиною світитися глибочінь об'ємного екрана, і Яна з захопленням дивиться майстерно зняті уявні картини руху атомів і молекул, або гомінке військо Олександра Македонського, або ілюстрації кращих майстрів до художніх творів, або прискорений кіноплівкою казково-гармонійний рух пелюстків квітки...

Яна пригадує, як наприкінці навчального року сидить вона край поля біля пульта й керує невеличкими машинами, схожими на голубі краплини. Вони бігають полем, підкладають рослинам добрив, розпилюють речовину, що нищить бур'яни, і перевіряють, чи нема хворої рослини.

Машини собі тихенько бігають, а в небі співає жайворонок, тепле повітря дрижить над землею, і гостре листячко кукурудзи розпливається в ньому, розбивається на зелені хвильки, що линуць до неба, як перевернутий відбиток у воді. На вечір замовлено дощ, а поки що стоїть спеки, вона п'янить дівчину пахощами землі й стомленої зелені. І от Яна скрикує й біжить — це безглуздо, вона женеться за однією з машин, наздоганяє, стрибає на прилаштовану ззаду підніжку і їде полем...

Потім на машині дзенькнув дзвінок і голос викладача строго сказав:

— Яно Шевченко! У тебе машина номер чотири почала шостий прохід. Це не передбачено програмою. Надмірність може пошкодити рослинам. Ти чуєш мене? Де ти, Шевченко? Чому ти залишила пульт?

У школі Яна вперше закохалась. Він був скромний цибатий хлопчик. Тайкома писав вірші. Якось показав Яні своє творіння:

Ніч. А я про тебе думаю.

День. Я думаю про тебе.

Де взялась ти на біду мою,

О дочко неба!..

Яні дуже подобалось.

Вони могли увечері десь на узліссі, проти заходу сонця, просидіти годину і дві й майже нічого не говорити, їм обом дуже хотілось поцілуватися, але вони не наважувались. Так і навчання закінчили і роз'їхались, не поцілувавшись.

До інтернату приїздила мама. А коли вдома бував батько і вони з'являлись удвох, — це були найкращі дні. Навіть учителі не приховували свого задоволення, коли бачили, як батьки Яни Шевченко, взявшись за руки, мчали з гори й голосно сміялись. Варто було мамі трохи оступитись, як батько підхоплював її на руки й кілька кроків біг із цінним вантажем, аж поки мама не вирветься, погрожуючи йому пальцем:

— Хіба ж так можна? Люди дивляться! І діти!..

Діти дивились і раділи, хоч і не так бурхливо, як Яна.

Діти взагалі дуже люблять дорослих, які скидаються на них самих.

Чи кохалися мама й татко так, як Яна з Артемом?..

Певно, і вони зустрічались на дніпровських кручах, і бродили до ранку під київськими каштанами, і любили нічний Хрещатик — чудернацький і єдиний у світі. Яна знає, що мама завжди захоплювалась київською осінню. І ще вона любила куховарити, а Яна бігала по крамницях і вибирала напівфабрикати.

Порося з хріном — улюблену страву батька — вирішили приготувати звечора. Мама довго ворожила на кухлі, Яна їй допомагала, як могла. То вже було не порося, а витвір мистецтва. Батька чекали завтра до обіду. А вночі надійшла звістка, що він загинув.

Тепер мама — з Леонідом Пилиповичем. Коли Яна бачила їх востаннє — в ресторані над Дніпром, — вони були один до одного так зворушливо уважні...

В минулі роки Леонід Пилипович виконував куди більшу роботу, ніж тепер на заводі. Він був головним інженером великого будівництва на Місяці. Там споруджувалась фізична обсерваторія. Проект нейтринної камери був складений за ідеєю Леоніда Пилиповича, і це було улюблене дітище і гордість інженера.

Він запропонував оригінальну ідею, здійснив дотепний розрахунок, і таки довів, що величезна камера може мати лише одну точку опори. Це гранично спрощувало будівництво фундаменту і в кілька разів скорочувало строки робіт.

Якось, коли на два тижні місячної ночі припинились роботи, Леонід Пилипович побачив на контрольному екрані, що металевий каркас нейтринної камери, який ніби чудом стояв на одному з кутів, почав хилитися.

Інженер швидко одягнув скафандр, помчав у гараж, узяв інспекційну танкетку й полетів на будівельний майданчик. Конструкція продовжувала хилитися. За земних умов уже б настала катастрофа.

Леонід Пилипович вискочив з танкетки й побіг до точкового фундаменту. Знав, що біля нього складено кілька металевих балок, якими можна тимчасово підперти конструкцію. Якись секунди, а може, й невловима мить залишалась до катастрофи. Леонід Пилипович встиг. Величезним фізичним зусиллям він підняв з поверхні балку і поставив її сторч. Тієї ж миті конструкція навалилася на неї. Потім інженер з тих самих балок зробив ще кілька підпорок, а тоді вже, пересвідчившись, що конструкція надійно триматиметься аж до відновлення робіт, огледівся.

Полегшено зітхнув: проект був розрахований точно. Підвели механічні помічники, які досліджували поверхню Місяця. Від змін температури кам'яна поверхня тріснула якраз там, де в неї влили залізобетонну тумбу-фундамент.

Стомлений і задоволений Леонід Пилипович повернувся до танкетки. З екрана на нього дивився вкрай розгніваний голова ради будівництва.

— Ви усвідомлювали, — спитав він, — що ризикували життям? Що, якби ви спізнились хоч на півсекунди, конструкція б вас розчавила?

— Так... — відповів Леонід Пилипович. Коли рятував своє дітище, не думав про наслідки. А зараз зрозумів: добра не жди.

— Ви сьогодні ж, зараз же, з'явитесь на засідання ради. Рішення ради було одноголосне: усунути від робіт на Місяці і відправити на Землю.

Після цієї історії й з'явився Леонід Пилипович на Яниному заводі. Представник економічної ради розповів колективу про провину інженера, оператори висловили припущення, що на їх заводі Леонід Пилипович не дозволить собі таких дурниць, і його обрали начальником відділення.

Яна й досі не могла зрозуміти, як міг розумний і добрий Леонід Пилипович таке вчинити. Звідки могло взятись у цієї обдарованої сучасної людини поганське схиляння перед витвором своїх рук! Але факт залишився фактом: він наражав на небезпеку людське життя задля того, щоб кілька десятків тонн металу не втратили своєї форми...

Людська історія багата героями, мучениками, подвижниками. Хворим маренням відійшли в минуле криваві оргії невігластва й жорстокості, а люди й досі в шані, в трепетному схилянні згадують тих, хто кидав свій літак у гущину ворожих лав, хто йшов на вогнище і хто посилав на смертний бій свою дитину — задля того, щоб настала доба розуму й творчості.

Але зрозуміти героїзм іншого ґатунку — заради речей, заради матеріальних цінностей — Яна не вміла. Вона знала, що язичеське ставлення до речі породжене довгою і злиденною історією. Знала, що на трудних поворотах історії бували обставини, коли врятувати для щойно створеного колгоспу всього лише трактор було однаково, що врятувати найдорожче в житті десятків людей — надію. Але пізніше... Вона читала в газетах минулого сторіччя... Взимку в річку, що не замерзала через бистру течію, вскочило дурне теля. За ним слідом у воду кинувся хлопець — рятувати людське добро. Наздогнав у воді те нещасне теля, викинув його на кригу, а сам утопився... Заради чого?

Щоб згодом кільканадцять чоловік якось пообідали біфштексами з яловичини.

Вчинок Леоніда Пилиповича так і зостався для Яни незбагненим.

Артем — не такий. Він повелитель багатств, що їх творить разом з людьми, він знає, що будь-яку річ можна зробити знов і знов, а людина — єдиний витвір природи.

Всміхнулась Яна: єдиний. Та вже такий своєрідний та норавливий, що двоє, бува, як зійдуться, як засперечаються, то коли вже дійдуть тієї згоди!.. Кілька днів тривала в редакції запекла, до криків і грюкання дверима, суперечка з приводу однієї статті. Яна сказала на нараді:

— Я вважаю, що це стаття реакційна, друкувати її можна лише втративши почуття часу й перспективи.

Автор — лисий, жвавий, напористий — підхопився з місця й зареготав.

— Каравул, тримайте мене, добрі люди! — волав він. — Шановна Яна Шевченко, здається, натякнула, що я позбавлений почуття... чого там, ге?.. Здається, часу? Чи тієї, бодай їй було недобре, пириспиктиви!.. Ге?

Він блазнював. Яна скривилась:

— А таки позбавлені, ге!..

Річ у тому, що в пресі з'явилися нові вірші молодого поета. Він здивував цілковитою

новизною форми, за допомогою якої висловлювались своєрідні почуття й незвичні думки. Хлопець був дуже здібний, та часом його формальні шукання затьмарювали думку. Він пропагував "внутрішній ритм" і "заховану риму". Автор статті, запропонованої "Вістям", нападав на хлопця за ці шукання, і, хоч і зберігав прийнятий у пресі доброзичливий тон, все-таки ледве-ледве приховував своє безмежне роздратування тим, що якийсь од горшка два вершка ("хто він такий, га?") зазіхає на устої...

Майже половина працівників редакції поділяли його думку. Шукання, мовляв, шуканнями, але ж хіба це поезія?

Після важких суперечок статтю все ж таки відхилили. Через два дні її з охотою надрукувала одна молодіжна газета. Тоді Яна, не вдаючись в оцінку творчості експериментатора, зав'язала полеміку з молодіжною про те, що не можна стримувати кроки нового. Її підтримав літературний альманах "Літера", який друкує взагалі все, аби воно було не схоже на загальноновизнане. "Вісті" всипали "Літері" — не кидайся, мовляв, на протилежний край!

Посипались читацькі відгуки. Одні писали: "Вірно! Досить "Літері" дурити людей і замість літератури підсовувати абракадабру!" А інші писали: "Це неподобство — нападати на "Літеру"! Нашій літературній молоді потрібна творча лабораторія, де б вона перевіряла свої шукання на читачеві!" І треті: "Хіба читач дослідний кролик, щоб на ньому щось перевіряти!"

Була потіха з цим поетом... А він потроху здобув визнання, і в нього з'явилися свої послідовники.

Часом редакція втомлювала. Тоді Яна подовгу не заглядала туди, а після заводу шукала спортивних розваг або фізичної праці. Якось після першої зміни кілька тисяч людей вийшли засаджувати зеленню територію промислового комбінату, звідки напередодні виїхали будівельні машини.

На жовто-бурих осінніх горбах звелися корпуси. Повітряні й шосейні дороги павутинням облутували всю територію. Підприємство ще було тихим і безлюдним — затамувало подих, чекаючи, коли люди зроблять для нього останню справу.

Всі учасники походу їхали з міста на робочих машинах. Яна була в колоні землерійок, позаду витяглась ще довша колона деревосаджалок, а всіх їх невпинно переганяли вантажівки з дорослими каштанами й липами в кузовах. Вони йшли просто з розсадника.

Першою хвилиною через територію комбінату прокотилися землерійки, другою деревосаджалки. Вони встромляли дерево в ямку, загортали землю і котилися далі, а їм на зміну набігали універсальні садові машини, що ущільнювали землю, поливали ямку і в той самий час вводили в ґрунт поживні речовини. Дороги й доріжки обростали щетинкою чагарників.

Після цього був веселий обід на свіжонасланому дерні. Досхочу побалакали, поспівали. Як не кажіть, а гурт у кілька сот чоловік — веселий гурт.

Скалочками перекочуються спогади, уривки недавніх снів і роздумів... Як у дитячій

іграшки — калейдоскопі. Росте, радіє, живе й мучить себе творчістю невгамовне людське плем'я. Арктична волога, народжена штучним потеплінням Льодовитого океану, переганяється з півночі в зони колишніх афроазіатських пустель. Поволі прогріваються полярні широти північної півкулі, а тим часом не на жарт збирається в далеку дорогу — доведеться лічити парсеками — Перша зоряна експедиція. І Пуебло Альмейда, метушливий і трохи закоханий у Яну хлопчина з очима, мов мокрі сливи, налагоджує для неї зв'язок. Фізики й біологи висувують нові гіпотези, від яких у першу мить злякано відвертається здоровий глузд, а фантазія умліває від невимовних передчуттів. Холодно блищить у сонячному промінні сліпуча шапка Антарктиди, кричать папуги й мавпи в щільній сельві, співають солов'ї в гаях, а соняшники витріщають на сонце кумедні жовті очі...

Вперше і востаннє Яна бачила Землю збоку під час своєї місячної подорожі. В безмежній чорноті й тиші пливе й пливе своїм шляхом у безвість віків рідна планета, закутана в блискучий голубий серпанок. Пливе наша Мати, колиска дивного життя, чудодійної волі.

Хтось із літераторів, кокетуючи з читачем, назвав Землю — "наша стара маленька планета". Казна-що! Не така вже вона маленька, навіть ракетою за годину не облетиш, а якраз підходяща для людей. Стань вона більшою — і люди б пригнулися додолу від власної ваги... А коли на планету нашу кажуть, що вона стара, Яні пригадується один восьмирічний винахідник, якого бачила в інтернаті. Він довго щось малював на папері, потім знайшов у себе помилку, ляснув долонею по чолу й вигукнув: "Ах я ж старий осел!.."

Насправді тільки в минулому сторіччі вийшла планета з дитинства і вступила в пору романтично-схвильованої юності. А до зрілого віку ще багато сотень тисячоліть. Точно кажучи, історія голубої планети Земля, населеної розумними істотами — гомо сапієнс, тільки почалася.

Земля, Всесвіт, мільярди людей, все життя з його роботою, сонцем, сміхом і тінями — неосяжне все вміщується в розумі й серці людини. Кожна смерть — це кінець Всесвіту. А скільки людей пішло на смерть заради того, щоб у кожному майбутньому житті Всесвіт знайшов нове, краще, повніше втілення. Важко сперечатись з арифметикою: краще, щоб згасло одне життя, ніж десять. Але що скаже на це той один, кому належить вмерти... Які там десять, який там Всесвіт, яке там майбутнє, коли разом зі мною назавжди кінчається все.

Люди вміють переступати і через це.

Яна всміхалась, дивлячись, як почервоніло й почало на очах згасати листя за вікном, всміхалась до своїх думок: що б не було, а вона зробить задумане й переступить Всесвіт.

Пружно підхопилась. Стояла під душем і, сміючись і силкуючись вирівняти дихання, що його сполохали біг і холодна вода, співала:

Тримайтесь, друзі, в час важкий!

Хай лине день за днем.

Ще тільки крок,
Ще тільки сто —
І ми до вас прийдем!

Перед вечерею уважно глянула на себе в дзеркало і лишилась цілком задоволена. Свіжа, сильна і гарна. Це таке щастя, що природа створила її красивою!

Розділ тринадцятий
МИТЬ І ВІЧНІСТЬ

Спочатку Фрад мовчки дивився на дівчину. Яна знала: він милується, і вперше це їй було приємно. Потім він сказав:

— Я б охоче зустрівся з вами в салоні й поговорив би якусь годинку, але зараз такий час...

Дівчина з цікавістю роздивлялась на екрані цю жилаву, немов наелектризовану людину з блискучим кістлявим черепом, з високими зализинами й розумними очима. Цікаво, яким стане це обличчя хоч би... завтра?

— Ви ж не забули: до атаки залишилось трохи більше двох діб. Післязавтра ви востаннє в житті ляжете спати за старої ери.

Ні Фрад, ні Яна не могли знати, що в цей час, мов луна на останні слова, прозвучало в Москві, у відеофоні Івана Антоновича Кардашова:

— Так що, Рудий, до атаки залишилось трохи більше двох діб. Я зараз перевіряв дублюючу установку: монтаж закінчено повністю, заряд встановлюватимуть сьогодні.

Кардашов схилив голову.

— Я тебе рано збудив? — стривожено спитав Таві Лансана.

— Який сон о цій порі в моєму віці! — махнув кволою рукою.

— Ех, старенький мій любий... — Таві наче скам'янів на мить. — Барханов з своїми вже повернувся додому. Краще б нам з тобою бути в сел'ві...

— Ти молодий, Таві. Ти ще он яку справу підняв на своїх плечах.

— Мені п'ятдесят.

— Ти ще шмаркач, Таві... Нехай би сьогодні Надзвичайна Рада винесла остаточне рішення: стріляти по своїх чи...

— Чи?..

— Ждати... поки стрілятимуть ті...

— Питання ясне. Але як врятувати наших?..

Як тільки Фрад, чемно побажавши доброї ночі, зник з екрана, дівчина перебігла коридор і опинилась у Тереси. Та стояла нерухомо біля вікна й навіть на стукіт дверей озирнулась не відразу.

— Це ти? — кинула стомлено.

В неї був дуже поганий вигляд. На фоні чорного вечірнього вікна обличчя її здавалось білою неживою плямою. Вуста — наче розкушений зів'ялий пелюсток піона.

— Ти готова? — з тривогою спитала Яна.

— Так-так...

— Підемо?

— Так...

— Ну?

— Що таке?

Тереса ще не вирвалась із полону якихось гірких дум і нічого не розуміла. Яна спохватилась: вона забула про горе Тереси, про її розтоптану й запльовану жіночу гідність. Простягла руку і, як бувало, ніжно ледь-ледь торкалася своїх вуст, аби спонукати слово, так ковзнула пальцями по чорному волоссю Тереси:

— Ти обіцяла мені допомогти.

— Підемо.

Яна була спокійна. Тереса дихала переривчасто, розуміючи, що зараз має заподіяти Фраду якесь лихо. Дівчина не знала — що саме зробить, та відчувала підсвідомо: страшно.

— Я їм помщуся...

— Еге ж...

— Чому ж я не відчуваю радості? Чому так дивно... так недосконало влаштована людина?..

— Про що ти?

— Коли я думала про помсту, мені здавалось, що це буде найщасливіша мить у моєму житті. А зараз... втома і... байдужість...

— Ні, тобі не байдуже.

— Справді, мені не байдуже... Але... помста не може дати щастя, от що.

— Ти не думай про помсту. Думай про людей.

— Про всіх людей? Як? Я не знаю всіх людей...

— Пуебло.

— Він повинен мене зневажати.

— Ти зробиш щасливою мене.

— Ти будеш щасливою, бо помстишся? Ти досконаліша за мене...

— Я буду щасливою, бо... я буду з Артемом.

— В його тюрмі?

— Еге ж...

— Це добре. Фрад лютуватиме...

Тереса пожвавилась. Фрад лютуватиме... Це теж помста, але більш зрозуміла: відібрати у Фрада його любов, з'єднати Яну з Артемом.

Вони зайшли до кімнати. Яна натисла тільки одну кнопку. Засвітилася стіна. Прошелестіло злякане Тересине: "О-о-о!.."

Артем сидів за три кроки від дівчат за столом і порався біля квантового генератора. Той був з'єднаний коротким кабелем з плескатим ящиком акумулятора на стіні.

В куточках впертих вуст Артема, в зморшках навколо очей, в поставі голови було задоволення — як тоді, коли Яна йшла з ним через ліс з інституту в місто.

— Ти... теж будеш там? — прошепотіла Тереса.

— Ти мені допоможеш...

— А вийти звідти можна?

Тереса не розуміла нічого, і вона розуміла все.

— Можна, — кивнула Яна — У вічність.

— Куди?..

— Туди, звідки ми прийшли в життя...

— О... Що це?

Артем торкнув якийсь невидимий важілець на генераторі, і от з чорної трубки вихопився короткий промінь. З ледве чутним потріскуванням він розгорявся і витягувався в довжину. За секунду став яскравий, наче червоне сонце світило в камері, і виріс майже до самої стіни. Артем вимкнув генератор, промінь згас, засліплені дівчата нічого не бачили, тільки почули Артемів голос:

— Ну от, тепер можна і в дорогу. Де ж це ти, Янко, забарилася? Що ж ти, люба?..

— Підемо, Тересо...

— Чому ти не відповіла?

— Він нас не чує і не бачить. Підемо туди... Яна вимкнула зображення.

Уздівши устаткування в сусідньому приміщенні, Тереса позеленіла від хвилювання.

— Я не зумію...

— Це дуже просто — не гаймо часу.

У неї трохи тремтіли руки, вона діяла, дивуючись своєму спокою і своїй рішучості, вона боялась, щоб Тереса не злякалась та не втекла, і поспішала, поспішала, щоб нікому не схаменутись.

— Дивись. Коли я буду на оцьому карі, натиснеш кнопку. Ось цю, поглянь, Тересо!..

— Бачу...

— Коли я опинюсь у трубі, натиснеш оці дві кнопки підряд — одну й другу. А як оця стрілка торкнеться червоної риски, переводь важілець. Почуєш, як там щось загуде, зарипить... Ну, тоді... Тоді зайти ще раз до сусідньої кімнати поглянь... Або просто йди додому.

Тереса кивала, потім повторила весь порядок дій. Ні, вона, хоч і налякана, тікати не збиралась. Боягузливе хвилювання дивно з'єдналось з жорстоким піднесенням.

— Яно... Люди простять мені? Ні, ні, не відповідай!

Яна напнула на себе контейнер, мов мішок. Він ледве зійшовся над головою. Розсунула ліктями й коліними його гнучкі стіни, щоб більше захопити повітря. Тереса допомогла замкнути над головою електричну "блискавку" і вмотитися на слизькій поверхні електрокара.

Яна відчула, як поверхня почала хилитись. Вона не бачила нічого.

Думки розвіялися. Залишилось чекання. А це дивна річ. Коли ним пройнята людина, воно розтягує час до невірогідності й залюбки перетворює коротку мить на довгу годину. Давно відомий жарт: для закоханих вічність — секунда, а посади людину на розпечену піч — для неї секунда стане вічністю.

Поверхня була рівна й слизька.

"Зірвалось!" — майнуло в голові, коли Яна відчула, що відділилась від електрокара.

Вона вже лежала на твердій угнутій поверхні. Тиша. Нерухомість. Вічність тиші й вічність нерухомості. Мабуть, побачивши, що Яна впала на підлогу, Тереса перелякалась і втекла.

Розімкнути "блискавку" й вилізти?

Дівчина почала мацати руками над головою. І тут відчула, як хтось ухопився за залізні стрижні на контейнері й підіймає її вгору. Тереса не могла б цього зробити. Прийшли люди! Може, навіть Фрад. Все пропало...

Вона повисла нерухомо. І тут тільки з страхом і радістю збагнула: все йде як слід. Вона в робочій камері, це вже магніти відірвали її від дна й тримають посередині труби. Розумниця Тереса нічого не наплутала.

Контейнер стає просторіший. Чого б це так? Куди розсуваються його стіни?

Забудько... У камері створюється вакуум, падає зовнішній тиск, і повітря всередині контейнера роздуває його стіни...

Розумниця Тереса...

Важко дихати. Немов її посадили в ракету і, забувши загерметизувати салон, запустили у височінь. Катастрофічно швидко падає повітряний тиск, люди хапаються за груди, роззявляють роти, як риби на піску, потім стискають скроні, щоб не так бухала кров у голові, а ракета неблаганно летить угору... Та правда ж, це вона разом з Тересою і Пуебло летить до Буенос-Айреса, і поруч з нею сидить Олексій, і всі вони страждають, бо їм не вистачає повітря...

Це Макс у всьому винен — замість того, щоб посадити ракету в Буенос-Айресі, він запустив її вгору, і вона тепер летітиме, поки в ній не подушаться всі пасажирки... А вони всі міцно стулили уста, щоб затримати хоч те повітря, що є в легенях, і пальцями позатуляли вуха, щоб не так тиснуло зсередини на барабанні перетинки.

Але як же вона опинилась на Землі? Хлюпоче поруч з нею хвилями лагідний Донець, віти дерев схиляються до неї і, заспокоюючи, шелестять листям, а у вітах про щось запекло сперечається птаство. Тихо й щасливо в природі, Яна все ширше розпростує руки, ніби хоче обійняти увесь світ, і пливуть її руки в різні боки без краю, аж дивно стає дівчині: так, може, й справді світ обіймеш... Сонячні зайчики поплигали з віт на її обличчя і пустують неугавно: то в очі зазирнуть, то перебіжать з щоки на ніс, з носа на уста і знову на щоку...

Яна знає, що вона зараз зовсім розпростає руки і тоді зітхне на повні груди, і аж у голові запаморочиться від тієї щасливої втіхи — дихати.

Та руки все пливуть і пливуть, ніяк не розпростуючись на всю свою довжину. І раптом Яна розуміє: вона вже ніколи не побачить ні Дінця, ні Дніпра, ніколи вже не почує птахів над цими славними річками, і не злетить у ракеті над Землею...

Вона знепритомніла.

...Коли розплющила очі — побачила обличчя Артема. Знову заплющила, кілька разів, як тільки могла, глибоко зітхнула і ледь-ледь глянула крізь вій.

Він схилювся до неї. Потім відчула, що звільняє її плечі і всю її від контейнера,

підіймає, і несе, і спиняється...

Він мовчав. Велике його обличчя відбивало відчай. Хто б думав, що таке обличчя може висловлювати безмежний відчай! І в збільшених сірих очах його з потемнілою коронкою, в розширених глибоких зіницях билосся, кричало, несамовитіло почуття, якому немає назви в людській мові.

— Ну от, коханий... — прошепотіла дівчина й обняла його за шию. — От ми й разом...

Розділ чотирнадцятий

СОНЦЕ ЗІЙШЛО ОПІВДНІ

Джона не дуже схвилювало, що Яни не було звечора.

— Прийде, — бурмотів укладаючись. — Прийде, голубонька, нікуди не дінеться. А я надто старий, щоб бігати за нею.

Та коли вранці він пересвідчився, що Яна не приходила — злякано кинувся до Тереси.

Аргентинка зирнула на нього з невимовним презирством.

— Чом не знаю? Знаю, звичайно...

— То де ж вона?

— Знайдіть.

— Міс Тересо! Ви ж знаєте, як я вас люблю і поважаю!

— А я вас ні.

— Міс Тересо...

— Ідіть геть. Не заважайте мені лежати.

Близько полудня Джон наважився по відеофону викликати Фрада:

— Міс Яни немає. Вона не ночувала в себе. Такого ще не було.

— Підіть перевірте, — кинув Фрад, — підіть і перевірте, чи вона не біля Соболя. А втім... Я сам туди піду.

"Сам то й сам, — думав Джон, — та й мені треба знати. Ой, щось вона готувала останніми днями..."

Він зайшов до кімнати біля камери, коли Фрада там ще не було. Кімната була порожня. У кутку стояв стілець. Джон хотів був увімкнути екран і подивитися на Соболя, та не дозволила якась незрозуміла соромливість; наче ж і не він туди заховав ученого, та й нічого поганого Соболю ніколи не зробив, а почував себе винуватим.

Сів на стілець. Прислухався до неспокійного внутрішнього голосу, що нашіптував про недалекі неприємності або й ще гірше...

У дверях з'явився Фрад.

— Не було?

— Ні.

— Може, в сел'ві?

— Всю ніч?

— Хто їх знає, цих дівчат?

— Ваша правда, — Джона тішило, що Фрад веде з ним розмову, як з рівним. —

Хтозна, що їм може спасти на думку... Але ж без їжі й дівчата недовго можуть...

— Якщо й досі немає вдома — підете на Центральний локатор, обмацаєте все плато.

— Звичайно...

Фрад підійшов до пульта й увімкнув камеру.

В наступну мить могло здатись, що це не живі Фрад і Джон стоять у кімнаті перед екраном, а їхні зображення з жовтого воску.

Яна сиділа на пластиковому матраці в самій спідничці, Артем лежав, поклавши голову їй на коліна. Вона гладила його волосся, перебирала пасмо за пасмом, проводячи пальцями по срібних нитках. У неї було стомлене бліде обличчя, вуста — мов обпечені і замріяно-щасливий погляд. Артем дрімав.

Фрад ворухнувся. Джон перевів на нього погляд і сплотив від страху. На місці губ у Фрада лишилась бліда лілова ниточка, шкіра стала землиста і так обтягла череп, що Фрад скидався на мерця. Очі побіліли від зненависті й люті.

Він зробив кілька нерівних рухів — немов маріонетку сіпали за ниточку — і натис обидві кнопки.

Тоді вони почули, що Яна співає тиху пісню без слів. Чиста, як джерельний струмочок, мелодія бігла, лилася, струменіла прозоро, дивним зачаруванням замережувала дівчину з її коханим. В лад з піснею здіймалися її голі груди й ледь помітно тремтіли вуста...

— Досить... — прохрипів Фрад.

Яна глянула на нього й змовкла. Артем розплющив очі, подивився на дівчину, всміхнувся й звівся на ноги.

— Що вам тут треба? — до Фрада.

Але той дивився на Яну. Вона не знітилась. Вона не мала за людину ні його, ні Джона, і в її безсоромності Фрадові ввижалось щось жорстоке й величне.

— Сядь біля мене, Артемку, — мовила стиха.

— Що вам тут треба? — повторив Артем. І додав: — А ви чого прийшли, Джоне Уільямсон?

Старий позадкував, але вийти не наважився, щоб бодай стуком дверей не привертати до себе уваги.

Фрад наблизився до екрана. Артем дивився на нього з презирливим здивуванням — так поглядають на голосистих кишенькових цуциків, коли ті кидаються на перехожого. Фрад сьогодні вперше помітив дивну властивість Артемових очей — вони ніби дивилися глибше й бачили далі, ніж звичайні людські очі.

— Отак... — прохрипів Фрад.

Змовк, щоб опанувати себе або хоч відновити звичайний голос. Кадик нервово сіпався.

— Закохані знову разом, — нарешті видавив з себе насмішку.

Яна дивилася крізь нього, наче його не було зовсім. Це заважало зосередитись.

— І ви гадаєте, що обдурили Фрада, — додав безпорадно.

Артем знизав плечима, повернувся до Яни й сів біля неї на стілець. Вона глянула

знизу і взяла обома руками його велику побілілу без сонця руку.

— Ви, певно, вважаєте, що обдурили всіх, — кинув Артем через плече.

Фрада прорвало, і він уже не дбав про враження, яке справляв:

— Труп!.. — закричав він. — Ви трупи!... Я вас однаково розлучу! Нехай лиш упораюсь з людьми, я тоді за вас візьмусь як слід!.. Я їй обіцяв світове царювання, я їй обіцяв подарувати всі земні міста, ліси й океани, я хотів піднести їй намисто з небесних світил!.. Тепер буде інакше. Я її звідти витягну, що б не було, якщо на це піде рік — нехай піде рік, але вам не бути вдвох, це кажу вам я, Фрад! І ти, дівко, станеш тоді не королевою Всесвіту, а...

Артем і Яна всміхнулись одне одному, потім дівчина притулила його руку до своїх вуст.

— Або й не так... Я бачу, ви радієте, у вас є час!.. Ви щасливі, адже так? Я вас задую. Я зараз же віддам наказ припинити подачу повітря, та й годі. Що, подобається? Га? Ессельсон, ви чули? Це мій наказ: повітря, їжу й воду до камери більше не подавати, антиречовину звідти не відбирати. Ви організуєте виконання, я простежу особисто. Ви зрозуміли, Ессельсон?

— Може... — пробурмотів старий. Кругленькі очі його тільки на мить відбили жаль, і вже знову не стало в них нічого, крім покори й страху. — Може... Ваше попереднє рішення доцільніше... — говорив, а сам шулився, як цуцик.

— Я сказав!..

— Ви даремно утруднюєте людей, — зауважив Артем. — Запевняю вас: даремно. Звертаю вашу увагу на цей предмет...

Він вказав очима на квантовий генератор, що стояв на столі. І коли пересвідчився, що погляд Фрада спинився на приладі й що в ньому за пеленою сліпого гніву майнула увага, потім проступила цікавість, деś із рудої глибини вплигло розуміння і рантом спалахнув звірячий жах, — повільно пересунув важілець.

З трубки вихопився червоний промінь, почав набирати сили, витягуватись сліпучою голкою, і от уже наче саяво червоного сонця залило камеру й кімнату... Голка доросла до стіни і встромила в неї вогненним вістрям.

Нудотна млосність спочатку закралася в кістки, а звідти швидко розлилася м'язами, шлунком, нутрощами... Фрад тримався за стіну. Свідомість тим часом плекала кволу надію: може, Соболь не наважиться? Може, він тільки лякає?

— Добре, ви перемогли, — жалюгідно всміхнувся Фрад.

Йому не відповіли. На нього не звертали уваги. Про нього забули. Генератор стояв на столі. Промінь довбав стіну, і з неї додолу збігали крихітні вогненні краплини.

Увімкнувши прилад, Артем відчув, що важкий, мов земля, тягар спав з плечей. Справу зроблено. Прощайте, люди!

Схилився до Яни. Вона дивилась на нього. Червоний відблиск рум'янцем пашів на її обличчі, ясними іскрами — в очах, немов у них спалахнуло полум'я.

Ворушилися вуста. Артем ловив знайоме:

...А зорі сміються на всеньке небо.

Вони нас кличуть до себе, у Всесвіт.
Ти чуєш, милий? До них майнемо,
бо Всесвіт б'ється у наших серці,
бо простір скорився твоєму диханню,
бо зорі, як очі, спалахують знову...
У вогненних очах її була любов.

Фрад задкував. Він ледве рухався з переляку. А його тренований мозок за якусь частку секунди встиг підрахувати: стіни камери мають чотири шари... температура променя... жаротривкість матеріалу... За чотири хвилини перший шар буде пропалений, а далі — по одній хвилині на три інші... За сім хвилин антиповітря найтоншою цівкою вибризне з камери й торкнеться магнітів, — перший спалах порушить рівновагу камери й негайно за цим — вибух, якого ще не знала планета...

Сім хвилин. Фрад уже біг коридором. А за кілька кроків попереду біг Джон Осленко, колишній учений Уїльямсои. Він теж усе зрозумів, і підраховував, і хотів тільки одного — померти під небом, під сонцем, а не в підземеллі... До ліфта залишалося кроків п'ятдесят, коли почув позад себе голос Фрада:

— Космодром-три!.. Щоб за п'ять хвилин "Сіріус" був у стартовій готовності номер нуль!..

Швидше, швидше... Старому Джону важко бігти, він широко роззявляє рота, хапаючи повітря. А Фраду хоч би що: він сильний і молодий. Він уже майже наздогнав Джона, і поруч лунає чіткий голос:

— Другий гараж! Негайно машину до корпусу "Б"! Щоб була біля входу за одну хвилину!..

Джон збагнув: Фрад мчить на космодром, щоб устигнути до вибуху злетіти на "Сіріусі" і... врятуватися в космосі. Джон простягнув руку, ухопив Фрада за комір і смикнув на себе. Той від несподіванки покотився по підлозі.

Захеканий Осленко стояв над ним у позі переможця.

— Стій, поганий вилупку... Сам закрутив справу... Разом з старими придурками... А тепер тікати? А тепер нехай усе горить, а ти... у космос?.. Нульова готовність, так?.. Не вийде, фараонова вошо, не пушу, смердюча земляна жабо, здохнеш, кістлявий пацюче!.. — Фрад звівся на коліна. — Хто убив Уїльяма? Хто втопив у океані мого Вілла? Хто спаплюжив душу Джона Уїльямсона?.. Тож і ти здихай, безхвоста мавпо... — Фрад підвівся на ноги. — Нульова готовність, га?.. Щоб "Сіріус" висів на працюючих двигунах, так?..

Фрад зробив тільки один крок, і страшної сили удар упав на щелепу Джона. Старий відлетів під стіну.

За звичайних умов від такого удару людина надовго втрачає свідомість. Але Джон не втратив свідомості. Разом з хвилиною нестерпного болю на його очі накопилася чорна пелена. А коли вона посіріла й стала прозорою, Джон устиг помітити, як за Фрадом зімкнулися дверцята ліфта.

Старий, хитаючись, підвівся. Секунду стояв, очманілий, і тримався рукою за

розбиту щелепу. Потім побіг коридором, тихо завиваючи від болю, швидко набрав шифр маленьких дверей, вбіг у кімнату і шарпнув на себе держак рубильника. Ось тобі, маєш! "Сіріус"? Чудово анігілюєш і в ліфті!..

Помстившись, Джон кинувся до крутих залізних східців. Будь-що вибратися на повітря. Хоч на одну мить глянути на синє небо.

Даремно він нехтував ранковою гімнастикою. Пробіг якихось чотири поверхи, а серце мало не вистрибує, зовсім нічим дихати, наче в будинку скінчилось усе повітря.

На сьомому поверсі Джон безсило повалився на коліна. За кілька кроків від нього в стіні ніби хтось вовтузився, кректав, довбав пластик... Джон ледве зумів повернути голову в той бік. Двері ліфта потроху, ривками, розсувалися зсередини, і за край підлоги чіплялися тонкі сильні пальці. То Фрад намагався вилізти з кабіни, що зупинилась між поверхами...

Це додало Джонові трохи сили, і він знову припав до східців.

Встиг. Над сельвою сліпучою синьою барвою світить небо. По ньому пливе розжарене сонце. Величні дерева нерухомо зводять угору густі крони. Тихо. Спокійно. Славно.

Біля дверей стоїть автоматичний електромобіль, надісланий на вимогу Фрада. Капосний Джон відчиняє двері і, не сідаючи в машину, натискує кнопку. Машина торкається з місця і біжить геть покрученою доріжкою. Не маючи програми, вона тепер повернеться до гаража...

Сонячні промені грають, як струни великої арфи, хаща співає тиху пісню — природа оспівує життя. Джон стогне: у нього страшенно болить щелепа. Цей бузувір навіть померти не дасть з задоволенням.

Якби ж ще хоч на одну мить побачити хмарочоси Нью-Йорка.

З дверей вибігає Фрад. Він озирається.

— Пізно, — каже Джон, не дивлячись на нього.

Фрад розуміє: пізно. До кінця залишилось менше хвилини. Він до болю міцно зчіплює кулаки і чомусь сідає на землю.

Опівдні Олексій Сухов у маленькому вертольоті висів над сельвою. В електронний бінокль дивився на обрій. В окулярі пропливали нерівні верхівки дерев, потім з'явилася тонка висока скеля, схожа на піднятий угору зігнутий палець. Там — плато.

Олексій другий день літає навколо, намагаючись розв'язати стару задачу: як послати туди невеличкий десант, щоб не вдаватись до обстрілу. В його голові виникають варіант за варіантом, і один за одним відпадають, бо кожен має одну хибу: нездійсненність...

Олексій уперто роздивляється обрій, раз по раз повертається поглядом до скелі-пальця, і йому здається, що саме тут, біля неї, криється відповідь...

І раптом він побачив, як неозорі простори лісу на обрії здійнялись горбом і, мов шкаралупа, луснули, а з-під них, наче з яйця, вилупилась гігантська півкуля жорстоко сліпучого сонця.

Наступної миті вертоліт закрутився і полетів казна-куди, ніби який велетень ухопив

його, мов іграшку, й жбурнув якомога далі. Олексій втратив свідомість.

Опам'ятався, осліплений, оглушений, побитий, на затінений лісовій галявині, куди зуміла сісти машина... Вгорі ревіло розпечене повітря. Ліс парував. Збиралася жахлива злива.

Земля здригнулась. Усі сейсмічні станції світу відзначили небувалий в історії поштовх у верхів'ях Амазонки. Потужна ударна хвиля помчала кружляти навколо Землі, океанами побігли грізні "цунамі". З обсерваторій-супутників і навіть з Місяця неозброєним оком бачили яскравий спалах у Західній півкулі.

За десять хвилин Всесвітня Надзвичайна Рада одержала з Південної Америки ґрунтовне повідомлення про вибух у сельві. Після того, як згас екран відеофона, в залі засідань кілька секунд панувало мовчання. Всі здригнулись, почувши сухий стукіт. То Кардашов впустив на стіл свою руку, якою щойно підпирав підборіддя.

Підвівся Таві Лансана.

— Товариші! Люди! Десять хвилин тому, рятуючи людство, Артем Соболев і Яна Шевченко... перетворились на проміння. Вшануйте їхню пам'ять.

З очей Таві викотилися дві сльози. Чисті й прозорі, вони виблиснули на оксамитно-чорній шкірі, мов дві краплі смоли.

А коли спливла хвилина, Нолінакха тихо сказав:

— Треба демонтувати снаряди й пускові установки.

Епілог

ЛЕГЕНДА ПРИЙДЕШНІХ ВІКІВ

У воді було видно й прозора, як у повітрі.

Юнак тримався за камінь на жовтому дні, щоб не спливати, й дивився вгору. Поверхня скидалась на розхвильовану завісу з м'якого скла. І там пливла дівчина.

Він усміхався, не розтуляючи рота, потім підібгав під себе ноги, відштовхнувся від дна й швидко пішов до поверхні. Кілька білих рибин і червона зграйка мальків дременули врозтіч. ‘

Примірявся несподівано ухопити дівчину за талію, але вона опустила обличчя у воду, помітила білу тінь, що стрімко наближалася з глибини, і щосили почала працювати руками й ногами.

Юнак знизу бачив, як навколо тонкого довгого тіла скипіли сизим туманом сотні бульбашок, скляна завіса взялася дрібними зморшками, пожмакалась, порвалася... Він виринув поруч із нею:

— Злякалась?

— Ой, Ниле, хіба так можна!..

Перевернувшись на спину, сміючись до великого білого сонця, знову на груди і ще на спину... Засмагли руки ніжно й дужо скидались над водою.

— Боялась, що я не впливу?

— Ой боялась!.. Так боялась, що й не сказати!..

Зайшлася знову сміхом, глянула на хлопця величезними карими очима, в яких втопилися скалки сонця. Цей хлопець був найкращим плавцем у місті.

— Підемо на берег, Ниле, — попрохала вона.

— Ану, берись-но!

Дівчина поклала руки йому на плечі, і тоді він поплив до берега — напружено, швидко, мало не підіймаючи на собі її тіло.

Біля берега вона відчепилася і за два помаху рук лягла грудьми на пісок.

Підхопилась. Обое в кілька стрибків дісталися крутої кам'янистої брівки. Вона сіла, звисивши ноги, а він трохи постояв, глибоко дихаючи. Опуклі груди його здіймалися нечасто й високо.

Біле сонце пливло в густо-синьому небі. Юнак і дівчина сиділи поруч і дивилися на широченну ріку. Аж на обрії нечітко малювався зелений протилежний берег.

— Ти й справді чекатимеш мене, Сано?

— Ти ж знаєш... — поблажливо всміхнулась дівчина.

— Скажи ще раз...

— А навіщо?

— Мені радість — чути про це.

— Зріла мова — скупа.

— Коли ти говориш, це однаково скупа мова. Бо мені б хотілось чути в сто разів більше.

— Я чекатиму тебе, Ниле. А ти мене чекати не схотів...

— Поки ти вийдеш з школи, я вже лаштуватимусь назад.

— Хіба погано було б відвідати Матір разом?

— А ми й відвідаємо! Я повернуся, ми з тобою зустрінемося і — знову ..

— Чи буде обом місце на панкорі?

— Ще рано про це домовлятись.

— Ниле... — дівчина злегка зашарілась. — Обіцяй, що ти виконаєш там моє прохання...

— Я виконаю будь-яке твоє прохання.

— Ти відвідаєш Південний континент і хоч раз умиєшся в озері Яна.

— Оце й усе?

Його обличчя витяглося від розчарування й подиву. Та раптом прикусив губу й густо почервонів, і цей несподіваний рум'янець, як зоря, відбився на обличчі дівчини. Вони не розвели очей. У нього — сталеві.

— Щоб... любов наша була вірною?

— Хіба важко. Там тепла вода.

— Я це зроблю, Сано, дурненька! А ти хіба віриш у казкові повір'я? Хіба ти маленька?

— Я не вірю... ні в які, крім цього. Так я хочу!.. А ти знаєш, звідки воно взялось?

— Я щось чув, тільки вже не пам'ятаю.

— Ти тоді, мабуть, був маленький.

— Може...

— Ниле, а тобі зовсім не страшно?

— Летіти до Матері? Ні. Мені дуже цікаво.

— На цьому шляху бували нещастя.

— Облиш, Сано! — юнак похитав головою. — Це було так давно...

— Чому вони загинули?

— Хіба ти не знаєш?

— А ти хіба знаєш легенду про озеро Яна?

— Так то ж легенда. А нещастя на Трасі — історія. Ще й не така давня. Наші батьки тоді вже народились.

— Легенда про озеро теж пов'язана з історією... Ти мені не відповів.

— Зо мною нічого не станеться. Я тебе викличу на першу ж телезустріч.

— Цілий рік чекати телезустрічі...

— На Матері рік втричі довший. Мати тільки один раз обійде навколо своєї зірки, і ми вже вирушатимемо назад.

Вода була густо-синя, як небо Сенеї. І тому здавалось, немов небо починається під берегом, стелиться вільно вниз і тільки на обрії його перекреслює зелена смужка, а далі — знову синє небо...

— Тоді все було зроблено, як треба. Панкор вийшов за межі системи, потім його вивели на грань плюс— і мінус-простору, — ми тепер кажемо нуль-простір, установка розвинула поле, прилади показали вакуум часу на всій Трасі, і в ту ж мить сталась катастрофа. От і все...

— Але що ж було?

— Десь за сто п'ятдесят парсеків від нашої системи вакуум часу був порушений. Там їх і викинуло з Траси. А куди — невідомо...

Мовчали. Над водою один за одним білою летючою низкою пливли великі птахи-рибалки. Ось перший з них несподівано склав крила і впав у воду. Полохливі кола розбіглися по спокійній поверхні. Інші продовжували свій шлях. Потім упав другий... Вони полювали напевне. Якщо їстівна риба попадала на очі крилатому рибалці — їй уже не було порятунку ні на глибині, ні дід камінням...

— Якщо вони втрапили до мінус-простору, їх не стало. Якщо повернулись до плюс-простору — то ще й досі десь летять. Мертві. Бо панкор не пристосований до тривалих польотів, він навіть не дає колосвітлової швидкості, а їм лишалося летіти до системи Матері близько ста парсеків...

— Може, вони ще й долетять? — злякано спитала Сана.

— Може... Якщо вони не втрапили до мінус-простору, то їх рештки досягнуть системи Матері. Років за тисячу...

Птахи-рибалки один за одним виринали з води, злітали в повітря, ковтаючи рибу, і лаштувались у хвіст низки.

— А ти все ж таки не боїшся...

— Сано! На Трасі працює установка "Сінкопа". Ти уявляєш, що це таке?

— Уявляю... Вода в озері Яна тепла тому, що глибина його сягає гарячих шарів земної кори. Воно дуже глибоке. Це так каже географія. А легенда каже не так... Ниле,

і ти ні в якому разі не залишишся на Матері до наступного рейсу, і ти справді повернешся через чотири роки?

— Через рік і кілька місяців, — лагідно поправив Нил. І пояснив: — Я звикаю обчислювати роки, як на Матері.

Біле сонце хилилось до зеленої стрічки обрію, що прокреслювала синь. Воно горіло в очах дівчини теплим полум'ям.

— Слухай... — сказала вона. — Це було в незапам'ятно далекі часи, коли ще тільки починалася людська історія. Люди тоді жили лише на одній планеті — Матері, яку називали Землею. Вони ще тільки починали розуміти своє покликання у Всесвіті, і своє місце в ньому, і могутність свого розуму...

Вони ще не вміли літати до далеких зірок і навіть розмовляти з ними. І все їхнє життя точилося навколо первісного людського вогнища — маленької зірки, за йменням Сонце.

Сана і Нил з повагою глянули на велике сонце Сенеї. Потім він подивився на дівчину. Мокрі були її кучері, на шиї, під підборіддям тремтіли дві краплини. Вони, як сині самоцвіти, відбивали воду й небо. Золотаве тіло блищало. Воно вже висохло.

Нил скосив око на свої плечі. Вони теж загорілі, тільки другого — шоколадного відтінку. Напружив м'язи — під шовковистою шкірою налилися камінці.

— Шили тоді на Матері, — розповідала Сана, — юнак Арт і дівчина Яна. Арт мріяв розкрити таємницю всього суцього, а Яна — досліджувала людські душі... Вони зустрілися й покохали одне одного. Не усвідомлюючи ще всієї сили свого почуття, вони дивувалися великому щастю, що прийшло до них.

Неквапливо струмував голос Сани — тік лагідним потічком, підвищувався на вузьких перекатах, падав на суворих порогах, стихав до шепотіння, коли русло розповіді стелилося спокійно та рівно...

Нил слухав давню легенду й пригадував забуте. Він це чув давно, ще хлопчиком. Зараз усе сприймалося не так і, мабуть, назавжди укладалось у пам'яті. Тож і він знатиме відтепер історію кохання Арта і Яни, як знали її предки, як знатимуть нащадки. Історію про те, як двоє, закоханих сіяли межі люди щастя, що вщерть сповнювало їхні груди, а потім у дрімучому лісі Південного континенту надибали чорну гору, на котрій стояла фортеця лихого Фара...

Люди гадали, що назавжди відігнали від Матері Темряву і Зненависть, а вони, виявилось, утніздилися на горі в особі Фара. Вони готували планеті велике лихо. Денно і нічно працювали машини Фара, аби вчинити вибух і в такий спосіб виштовхнути Матір Землю з її орбіти і наблизити до Сонця. Щоб на ній згоріло все живе.

Нил і гадки не мав, що його кохана вміє так виразно й захоплююче розповідати. Навіть не стримався:

— Ти справжній митець, Сано!

— Не перебивай, — відказала дівчина, та від задоволення зажеврили щоки.

Вона розповідала:

— І опинилася дівчина в кам'яному мішку, як Арт, а їхні камери були сполучені

глибоким віконцем, пробитим у товстому мурі і закритим подвійними ґратами. Розгледівши одне одного у вічній півтемряві, закохані кинулися до ґрат і простигли вперед руки. Але ж ґрати були подвійні — і навіть кінчиками пальців не торкнулися Арт і Яна.

Для них настали дні, сповнені нестерпних мук. Довгими ночами, втомившись від свого невгамовного і нещасливого кохання, вони чули, як росте зловісне гудіння у надрах під фортецею — то машини Фара невтомно готували злочин.

А коли сходило сонце і в кам'яному мішку з'являлося сіре світло, до них заглядав Фар. Він тамував свою любовну жагу до Яни в насмішці:

— Ха-ха-ха! — реготався, аж падав. — Як пройшла сьогоднішня ваша ніч, щасливі коханці?!. Та не сумуйте: скоро я знищу людський рід та й вас разом з людьми, аби позбавити вас вашої пихи, аби вам ніколи більше не розносити людям щастя, не зазирати в їхні душі, не розкривати таємниць сущого! Сонце, яке ви здавна вважаєте своїм отцем, спалить вас, а я покину вашу обвуглену Матір Землю, щоб царювати над Всесвітом. Я і чорна, холодна Ніч — ось майбутнє всього сущого! Тож втішайтеся останніми днями свого щастя! — знову знущався Фар. — Ха-ха-ха, щасливі коханці!..

І тоді невимовний жаль охоплював Арта і Яну. Вони жаліли себе і вони жаліли людей, бо любили. І знову припадали до подвійних ґрат, простягали руки назустріч і аж стогнали від муки, що не можуть торкнутись одне одного.

Яна шепотіла:

— Пожалійте мене, мури, розступіться, бо не маю вже більше сили бути без свого коханого!.. Ви холодні, ви не знаєте — що то є кохання, вам все одно, мури!... То хіба ж вам стане гірше, як ви розступитесь перед нами!

Мури не слухали дівчину.

А в сусідній кімнатці Арт брався руками за виступи великих кам'яних брил і намагався їх зсунути з місця, щоб прокласти дорогу до коханої. Та тільки кров текла з-під його нігтів від тих зусиль.

— Світло, наше рідне кволе світло!.. — благала дівчина. — Ти зуміло пройти до нашого кам'яного мішка звідти, де ти могутнє і всеосяжне, ти вільно переливаєшся від мене до мого коханого й так само вільно повертаєшся назад, ти добре, бо щодня показуєш мені мого милого, що страждає отам, за ґратами!.. Послухай, світло, навчи мене переливатися з кімнати до кімнати, крізь вікна й щілини, щоб я зараз опинилася біля Арта!..

"Я цього не вмію, бідна дівчино", — майнуло на ледь. освітленій кам'яній стіні.

А в сусідній кімнатці Арт намагався за допомогою уламків прозорого каменя, що їх відколупнув від мурів, зібрати світло в гарячий промінь і розплавити ним подвійні ґрати. Та занадто немічним було світло в кам'яному мішку...

— Ґрати, послухайте мене, ґрати, — шепотіла Яна вночі. — Розведіть свої товсті залізні пруті, пропустіть мене до коханого. Я тонка, вам зовсім трішечки треба розсунутись...

Дарма й казати — хіба ґрати у в'язниці виконують бажання в'язнів!..

А в сусідній кімнатці Арт, як тільки скінчилася ніч, підхопився на ноги, кинувсь до віконечка і, зібравши всю свою силу, — а сили він мав доволі, — шарпнув навісні ґрати. І здалося Арту, що ґрати здригнулися...

В цю хвилину зазирнув до кам'яного мішка лихий Фар і зареготався голосніше, аніж завжди:

— Настає ваш кінець, щасливі коханці! Завтра, як тільки зійде сонце, я штовхну Землю! Я готовий! Людям — кінець!.. Ха-ха-ха!

І побіг до своїх машин.

Почувши слова лихого, з новою силою кинувся Арт до ґрат і так їх струсонув, що заворушилися мури навколо віконечка, а товсті залізні пруті увігнулися. Арт простягнув уперед свої руки й торкнувся рук коханої..

— Пробач, Сано, але ж навіть древні вміли розкладати структури на первісні частинки і за бажанням відтворювати їх в іншому місці простору! — зауважив Нил. — Хіба мури могли мати над людьми таку владу?

Сана зітхнула і з докором подивилась на юнака.

— Вміли... — сказала вона. — Вміли. Тільки то були інші древні — пізніші. А ті, про яких я тобі розповідаю, ще не навчилися...

— Пробач, — повторив Нил. — Мені дуже цікава твоя розповідь, але я хочу, щоб вона була більше схожа на правду. От я й запитав...

— Ниле... — Сана сумно опустила очі. — Я не зумію тебе переконати і не хочу... Але все це правда.

Нил серйозно кивнув:

— Кажі далі, Сано.

— ...Арт простягнув уперед свої руки й міцно стиснув руки коханої. Юнак і дівчина засміялися від щастя. Вони стискали свої долоні, й усе глибше зазирали одне одному в очі, і бачили там океан сонячної радості. І все голосніше билися серця, і все сильніше розгорався в грудях вогонь.

І настала мить, коли одно в одне вдарили їхні серця і від поштовху здригнулася фортеця лихого Фара, а вогонь хлюпнув з грудей, розтопив ґрати, і закохані з'єдналися. А наступної миті сліпуче сонце їхнього кохання спопелило фортецю разом з Фаром і його лихими машинами, розтопило гору, на якій стояла ця остання оселя Темряви і Зненависті, і життєдайно зійшло над світом.

На тому місці, де стояла гора, утворилося глибоке-глибоке озеро. Його вода ще й досі береже тепло їхніх сердець. Люди назвали це озеро — Яна.

Від того часу кожен юнак і кожна дівчина, кожен чоловік і кожна жінка носять у своїм серці частку того полум'я, що спалахнуло в серцях Арта і Яни, Те полум'я зогріває все суще й топить холодні мури, воно творить добро, воно творить життя.

Любов — ім'я його.

Біле сонце пожовкло, завмерши над обрієм, і золотими стали очі Сани.

— А ти б не хотів назавжди оселитись у Матері Землі?

— Якщо з тобою... Треба там побути. Але Колін каже: хто народжений на Сенеї, той

завжди прагне сюди, де б він не був. А він прожив на планеті предків десять земних років...

— То ж Колін... А Їв каже не так. Вія мені говорив, що кожна людина, де б вона не народилася, потрапивши до Матері, закохується в її небо й океани, в її континенти, в її ліси і в її кригу. В її старовинні і юні міста. Я вірю, що Мати — найпрекрасніша планета Всесвіту.

Нил підняв руку й провів нею по русьвому волоссю дівчини. Його темні вишневі губи затремтіли.

— Сано, люба моя...

— Мене шукатимуть, Ниле. Час повертатись.

— Всі знають, що ми з тобою на березі... — трохи ображено мовив він.

Підвелися, накинули на плечі одяг і попрямували широкою жовтою стежкою, що вилялася поміж чагарників, затінена кронами дерев.